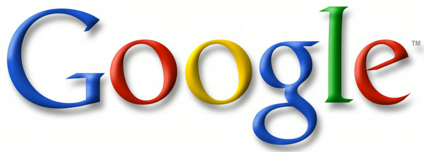

LETOPIS

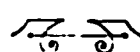
MATICE SLOVENSKE

ZA LETO 1888.

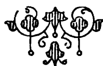
UREDIL

DR. LOVRO POŽAR.

ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA

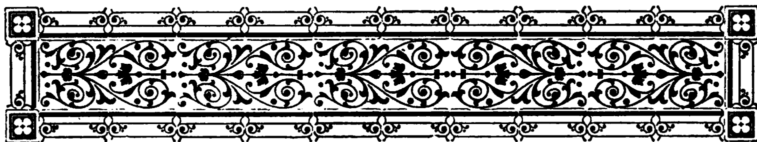
MATICA SLOVENSKA.

V LJUBLJANI.

NATISNILA „NARODNA TISKARNA“.

1888.

Predgovor.

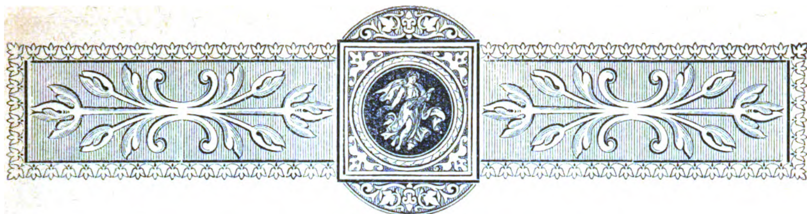
o se je letos dosedanji urednik g. prof. Levec zaradi drugih opravkov uredovanju Letopisa odpovedal, prevzel je podpisani po sklepu odbôrovem uredništvo; a načelo ostalo je isto, da se vsprejemajo v Letopis le izvirni in kolikor toliko slovensko izobraženo občinstvo zanimljoči spisi.

V stvarnem oziru sem le životopis Bož. Raića — dobro znajoč nepozabnega pokojnika blago osebnost — mestoma spopolnil, mestoma nekoliko preosnoval; v formalnem oziru pa sem skušal doseči doslednost pisave v Letopisu in ednakost z ostalimi letošnjimi knjigami „Slovenske Matice“. Književni odsek posvetoval se je namreč in zedinil o nekaterih točkah pravopisnih in oblikoslovnih, ki imajo za vse društvene knjige veljati, ne, kakor bi bila samo ta pisava pravilna, druga pa ne, nego da pokažejo vsaj knjige istega društva in istega leta podobno si lice. V letošnjem Letopisu delajo izjemo le „Slovenske národne vraže in prazne vére“ na izrecno željo pisateljevo. Upajmo, da dosežemo s časom popolno edinost.

Vsem gospodom pisateljem letošnjega Letopisa izrekam v ime odborovo na njih trudu najtoplejšo zahvalo ter jih prosim, da z drugimi dosedanjimi sotrudniki še nadalje Matici ostanejo zvesti, ob ednem pa uljudno vabim tudi druge znanstvenike, da stopijo v kolo našega društva, ki bodi edino naravno glasilo domačim znanstvenim pisateljem.

V LJUBLJANI, dné 22. oktobra 1888.

Dr. Požar.

Božidar Raić.

Spisal dr. K. Glaser.

Mej Rogaško-goro in ptujskim poljem, mej Dravo in hrvaško mejo razprostira se kaj lep vinoroden in precej obširen del slovenskega sveta. Uže po svoji naravni obrazbi nekako različno od ostale slovenske zemlje in ločeno celo od najbližje svoje okolice — vzdiguje se to pogorje in razteguje v sivo daljavo liki valovje morja, ki se je po burnem viharji spet utolažilo ter le še tu pa tam nekoliko više pljuskne, v obče pa se mnogobojno leskeče v žarkih spet zasijavšega solnca. Stopi tu na eden izmej višjih holmov, pa se ti oko ne bode moglo nagledati nebrojnih marljivo obdelanih goric, izmej katerih kakor golobje zvedavo pogledujejo lični beli hrami in hramiči. Kakor kraj, tako razlikuje se tudi narod v tem kraji i po svoji govorici i po svojih šegah od svojih sosedov. To so Haloze in Haložani, to je bila druga domovina prerano umrlega Božidara Raića, priznanega vodje štirskih Slovencev. Tu je pri sv. Barbari, skoro srednji a največji izmej peterih haloških žup (farâ), bival blizu 26 let, tu je z narodom veselil se in trpel, tu mu je bil ognjevit branitelj njegovih pravic.

Haloze baš niso narodile môž, po kojih bi se bile proslavile (jedini Šmigoc, ki je l. 1812. dal na svetlo za tisto dôbo prav dobro slovnico slovenskega jezika,[1]) bil je Haložan); da se je v Slovencih tudi po oddaljenih stranéh začelo govoriti o Halozah, da je zaslovela Sv. Barbara haloška na daleč okolo, provzročil je veliki nje župnik B. Raić s 26letnim neumornim pisateljskim in političnim delovanjem v tisti pokrajini.

Življenje in delovanje tega bivšega odbornika Matice Slovenske od njenega postanka pa do svoje smrti, tega izbor-

---

[1]) Theoretisch-praktische windische Sprachlehre. Grätz. 1812.

nega pisatelja in sploh ednega izmej najodličnejših Slovencev oglejmo si v naslednjem spisu:

Narodil se je Raić 9. svečana l. 1827. v župi sv. Tomaža. Očetu je bilo ime Jurij, materi pa Katra; brata ni imel nobenega, pač pa tri sestre. Ta obitel se je imenovala po domače „Vrleki“ in je imela v last hišo št. 5 na lepem vrhu Žvab.

Imovita sicer nista bila oče in mati našemu Matjašeku, pa delovna sta bila oba in sta si precej premoženja prigospodarila. Oče je opravljal trojni posel: po letu je zemljo obdeloval, na jesen sode delal, po zimi pa tkal. Umrl je l. 1870., mati pa še zdaj živi 86letna ženica.

Narodno šolo je pohajal Raić pri sv. Tomaži, kjer je takrat učiteljeval neki Filipič. Pobliže nam ni znano, kakó se je vedel, kako se je učil Matjašek v tej šoli; bržkone je uže takrat pokazal, da ima bistro glavico.

Filipič je bil kot učitelj za ono dôbo jako podkován, ker je bil šest latinskih šol dovršil. Način poučevanju je bil oni čas jako neprimeren; celó verozakona so se morali po nemški učiti. Raić sam je pripovedoval, da je bil dostikrat kaznovan, če ni znal te tvarine po nemški dobro na pamet.

Vkljub tem zaprekam se je vendar odločilo, da pojde mladi Raić v latinske šole; mogoče, da je njegov bratranec, duhovnik Miha Raić, vplival na to. Poslali so ga v Varaždin na gimnazijo.

On čas so gimnazije imele samo po šest razredov; sedmi in osmi sta se nazivala „philosophia“ in sta bila navadno na kakem vseučilišči.

Mnogo štirskih Slovencev, posebno od ogrske in hrvaške meje, se je takrat šolalo na varaždinski gimnaziji; do dobra se je tedaj priučil hrvaščini, ki se je nekaterim toli priljubila, da so jo hoteli izvoliti pismenim jezikom tudi za Slovence.

Raić je dovršil vse latinske šole v Varaždinu v letih 1838.—44. Učil se je jako marljivo in dobival spričevala ali z odliko ali vsaj s prvim redom. Razven drugih predmetov učili so se dijaki tudi magyarščine, katero je učil onda doslužen podčastnik!

Na jesen l. 1844. se napoti v Zagreb v modroslovje. Tu so bili njegovi učitelji Stephanus Muzler za verozakon, dr. R. Quatternik (Kvaternik) za zgodovino, dr. Cajetanus Petter za računstvo in naravoslovje, Stephanus Moyses, poznejši vladika na Ogrskem, kojega se je Raić sam še v poznih letih spominal kot najizvrstnejšega učitelja, za modroslovje in Josephus Machik za magyarski jezik.

V veronauku in v grškem in magyarskem jeziku mu spričujejo vse svedočbe odlíko. Čestokrat se je pošalil, da ga je vedno še sram, da je iz magyarščine dobil najboljši red.

Nagovarjali so ga prè, da naj vstopi v kako ogrsko semenišče: prijazno ga tam vprejmò — in podelé mu brž dobro službo.

„Historia universalis", „Historia pragmatica regni Hungariae", potem „Psychologia" in „Logica" mu niso ugajale; v teh predmetih je bil izdelal samó za prvi red. Iz obeh spričeval l. 1846. še to omenim, da so se v prvem tečaji „Mechanicam" et „Architecturam civilem", v drugem pa „Oeconomiam ruralem" et „Historiam naturalem" učili; v vseh teh predmetih se je odlikoval.

L. 1846. odšel je Raić iz Zagreba, toda ni doli dovršil samo svojih šolskih naukov, nego je to šestletno bivanje v Varaždinu, a zlasti dveletno učenje v Zagrebu gotovo prav mnogo vplivalo i na vse poznejše njegovo delovanje in na njegovo mišljenje. Akoprem so bili nauki na obeh zavodih le latinski, vendar se je privadil dovzetni mladi Raić v zasobnem občevanji čisti kajkavščini in pozneje nekoliko i štokavščini v toliko, da je, kakor se to še zdaj dogaja, v čisti materinščini vsakoga, ki se je šolal na štajerskih gimnazijah, daleč presegal. Dasi je bilo uže zato skrbljeno, da se duh ravno vzbujajoče se narodne (ilirske) ideje ni širil mej gimnazijsko mladino: ipak je znatiželjni mladenič poznal za probujo hrvatstva zaslužne može, gledal na svoje oči z jedne strani nasilje vladino, z druge probujanje naroda in še v poznih letih pripovedoval je rad o krvavih prizorih zagrebških iz l. 1845. To vse je vplivalo na Raića, da si je tako obljubil Hrvate in njih narečje, da je vse življenje tako plamtel za združenje ž njimi.

Po dovršenih modroslovskih naukih se napoti v Gradec in vstopi v semenišče; hodili so naši mladi slovenski bogoslovci v oni dôbi v nemški Gradec, pa se vendar niso odtujili slovenskemu narodu; še ožje so se pridružili drug drugemu in se vadili v maternem jeziku.

Poslušal je Raić jako marljivo predavanje profesorja Kvasa na graškem vseučilišči. Ne mislimo sicer, da bi se bil kaj posebno okoristil s Kvasovim naukom, pa vendar se vidi, da je marljivi mladeneč vsako priliko porabil, da bi mogel napredovati v znanji materinščine. Coloman Quass pa mu je tudi sè spričevalom v 5. dan junija l. 1848., št. 6 spričal, da je predavanje o slovenskem jeziku obe polletji jako marljivo pohajal a pri letnem izpitu dobil prvi razred z odliko.

Več nego pri Kvasu naučili so se ondašnji bogoslovci sami mej seboj. Po tem, kar je pokojni Božidar Raić često rad pripovedoval, imeli so graški slovenski bogoslovci v onih burnih časih zlasti l. 1848. precej svobode ter so se jako živo zanimali za vsa važnejša javna vprašanja, zlasti pa se je v njih budil duh slovenski in slovanski in ponos na ime slovensko.

Duša vsemu gibanju bil je inteligentni Radoslav Razlag, tudi v poznejšem življenji Raiću vedno mil prijatelj. Slovenski bogoslovci tekmovali so onda v bogoslovnih naukih z nemškimi svojimi tovariši tako, da so drug drugega priganjali na marljivo spolnjevanje dolžnostij; v prostih urah pa so se vadili v svoji materinščini in učili se razven te še srbohrvaškega potem pa i ostalih slovanskih jezikov ter čitali in si tolmačili Bleiweisove „Novice“ pa i druge slovanske novine in knjige. Tako so s svojo rednostjo in znanostjo, pa tudi s precejšnjim številom imponovali svojim nemškim tovarišem, nekoliko pa tudi svojim predstojnikom in učiteljem. Kot vseskozi izvrstnega tovariša skozi vse študije spominal se je pokojnik Središčana Vuka, naposled župnika na Hajdini blizu Ptuja. Tako je umevno, da je mladi Božidar, kakor je sam pravil, prvi svoj spis, menda 1848. l., pisal — srbski v neke belgradske novine; tako je umevno, da je ravno v onih letih prof. Hanke: „Načala russkago jazyka“ iz češčine priredil za Slovence, in prevel iz poljščine na slovenski nekega znamenitega pisatelja „dušeslovje“. V strastnem proučevanji slovanskih jezikov in slovanske zgodovine uže v oni dôbi je deloma vir Raićevemu poznejšemu jezikoznanstvu in njegovemu neomahljivemu rodoljubju.

Po dovršenih bogoslovskih naukih ga je sekovski vladika, dné 31. julija posvetil v duhovnika, konzistorij pa ga z odlokom v 28. dan sept. 1850. l., št. 2413 nastavil pri župi sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru kot „prekobrojnika“.[1]) V tem odloku se upanje izraža, da se bo mladi duhovnik na pomoč kličoči božjo podporo trudil, „svoje stanovske poslove goreče in po pobožni vestnosti opravljati in da si bo blažil um in srcé, pridno čitajoč primerne poučne knjige itd.“

Slobodno se sme častitati mlademu Raiću na tej prvi službi, kajti Ljutomer se po resnici prišteva rajskolepim pokrajinam slovenskim. Živel pa je tudi blizu Prekmurcev, za katere se je pozneje živo zanimal.

Njegov prvi župnik in dekan Cvetko slovel je kot izvrsten govornik in je vsekako vplival na Raića, ki je bil pozneje na Štirskem na glasu kot najboljši govornik za prosti narod. Raić se je tega svojega prvega predstojnika vedno s posebnim spoštovanjem spominal. V Cafovem životopisu[2]) pravi o njem: „Fr. Cvetko, najboljši in najizvrstnejši govornik, kar sem jih dosle poznal,“ in na drugem mestu spet: „Premeščen bivši iz Ljutomera, kder sem početnega polletja prekobrojničil pri

---

[1]) Ta izraz in pa „suvišnik“ rabil je R. sam za lat. supernumerarius. Duhovnikov bilo je namreč onda toliko, da R. sprva ni dobil kaplanije.

[2]) „Letopis“ Mat. slov. 1878. str. 73.

navedenem glasovitem govorniku cerkvenem — Cvetku, kateri nam je včasih segret iskrenoj kapljico zlatorumenega ljutomerščana gladko in navdušeno krasnoslovil iz Deržavina ali Puškina kak obširnejši pesmotvor, kar nam je razigralo vsako žilico in srce razpalilo do skrajnosti.“

Služil je Raić v lepem vinorodnem Ljutomeru do aprila 1851. l.; potem preseli se v Slivnico blizu Maribora. Slivnica leži ob vznožji Pohorja in gleda proti vzhodu na Ptujsko polje, ki ga obrobljujejo Slovenske gorice in Haloze, na sever proti Mariboru, na jug pa proti gori Boč. Mimo Slivnice vodi vélika cesta iz Dunaja v Trst; farna vas je dovolj živa. Do lepega Frama (po nemški: Frauheim) je tričetrt ure hodá. A tukaj je kaplanoval Oroslav Caf, mož tako obširnega jezikoznanja, kakor so jih Slovenci le malo imeli; vsaj so ga skromnega kaplana klicali l. 1857. na stolico primerjalnega jezikoslovja v Prago. Vesel, da ima takega soseda, nakloni se mu Raić takoj in ga naprosi, naj mu bode kot slovit učenjak v učenji na pomoč. Tako zahajal je Raić vsak četrtek v Fram k svojemu prijatelju in učitelju Cafu, s katerim je pri „Zlatem vrelcu“ zadaj za farno cerkvijo pri jezikoslovnih studijah marsikatero srečno uro preživel. Dasi je bil i sam uže preje zavzet za jezikoznanstvo, vendar je najbrže Caf toliko vplival nanj, da se je začel zanimati tudi za primerjajoče jezikoslovje. Kako dovzeten učenec in kako veren prijatelj je bil Raić Cafu, tega se je osvedočil vsakdo, ki je občeval s pokojnikom. Rad in navdušeno je govoril o Cafu in njega obširni znanosti, še čez trideset let spominal se je razlagajoč mlademu svojemu učencu težkoče „Supraslskega zbornika“ natančno Cafovih razlag, rekoč: „Glejte, še danes pomnim vse, kar mi je Caf razložil,“ ali pa kak ugovor zavrnil z besedami: „Znam, znam, da ta in ta učenjak tako uči, toda Caf je stvar tolmačil drugače.“

Na mariborski gimnaziji sta tadanja učitelja verozakona, Davorin Trstenjak in Jurij Matjašič, tudi slovenščino učila; ker se je pa temu predmetu o tem času odkazalo po več ur, trebalo mu je posebnega učitelja poiskati. Oglasil se je Raić in dobil mesto. Ravnatelj J. Kurz mu z odlokom v 18. dan svečana 1853. l., št. 21 naznani, da ga je višja šolska oblast z odlokom v 10. dan istega meseca, št. 175 na njegovo prošnjo imenovala začasnim učiteljem za slovenski in zgodovinski pouk s tem pogojem, da prej ko slej dovrši izpit iz slovenščine.

Raić je dal slovó prijazni Slivnici. Starejši ljudjé se še zdaj spominajo mladega in živega gospoda, ki so radi sosednim župnikom v stanovskih opravilih pomagali.

Sekovski konzistorij mu s pismom v 9. dan sušca 1853. l., št. 472 dovoli dopust kot duhovniku labodske škofije za čas učiteljevanja na gimnaziji, pa pristavi takoj: „wobei man sich

jedoch versieht, dass Sie sich hiebei nach Thunlichkeit auch zur Aushilfe in der Seelsorge verwenden lassen werden.

Njegov župnik Anton Jarec Raiću v 28. dan sušca med drugim spričuje, da je bil spoštovan in priljubljen v popolni meri.

Da je Raić prišel v Maribor za učitelja, izredno je razveselilo narodne kroge. „Mladež se je tega nauka živo poprijela. Po odstopu gg. prof. Matjašiča in Trstenjaka od tega nauka prednaša slovenski jezik g. Bož. Raić, katerega Slovenci poznajo po spisu njegove ruske gramatike v ilirskem narečji .... Že prvi pogled v svete bukve (Ostromirovo evangelije) napolnil je naše vrle dijake s svetim navdušenjem“ [1]).

Samo tri mesece je še le učil Raić priljubljeni mu predmet, a uže je priznal njegov nadzornik Rigler, „čudeč se, kako so dijaki sedmega in osmega razreda staro-slovenščino brali in analizovali[2]).“

Imel je tukaj lepo polje za svoje plodonosno večletno delovanje; glavni predmet mu je bila slovenščina po vseh razredih; po strani pa je učil tudi druge predmete v nižjih razredih.

Srečen je tist učitelj, kateri more v svoji najlepši dobi učiti svoj priljubljen predmet!

Raić je učil slovenščino od 27. do 34. leta svoje dobe. Pošteno se je trudil vnemati mladino za slovenski jezik; to mu je šlo gladko izpod rok: uradna pisma sama to priznavajo.

Njegove napore za pouk slovenskega jezika na mariborski gimnaziji bomo pozneje odkritosrčno razpravljali, če bi to povsod tudi ne ugajalo; naj se barem zve, kakov trpin je učitelj slovenščine.

Učile so takrat izborne sile na mariborski gimnaziji, ki se je za ono dobo mej prve v Avstriji štela; učiteljeval je Jurij Matjašič, zdaj stolni prošt v Mariboru, Davorin Trstenjak, nestor slovenskih pisateljev; Janez Majciger še zdaj v Mariboru v isti službi; Josip Šuman, gimnazijski vodja v Ljubljani; Zmagoslav Lipež, gimnazijski vodja v Rakovcu; tem slovenskim odlikašem moramo prištevati še Biehla, zdaj umirovljenega ravnatelja na Dunaji in Josipa Stegerja, ki je nedavno ravnatelj v Solnogradu umrl, oba odlična helenista, ki sta se tudi staroslovenski učila; sploh je živahno duševno gibanje vezalo te veljake.

Te ugodne razmere so nehale, ko je bilo treba potezati se za pravice slovenskega jezika. Naučno ministerstvo poslalo je namreč po namestništvu v Gradci 21. prosinca 1860. l. učno

---

[1]) „Novice“ l. 1853., str. 123.

[2]) „Novice“ l. 1853., str. 152; glej tudi „Novice“ l. 1854., str. 227.

osnovo za nemški jezik na gimnazijah z učenci češkega jezika gimnazijskemu vodstvu v Mariboru, da bi se načrtale podlage, na kojih bi se naj pouk nemškega in slovenskega jezika na mariborski gimnaziji uredil.

Raić objavil[1]) je članek pod naslovom: Slovenščina in srednje učilišče v Mariboru, v katerem zahteva, „da se morajo tudi nekateri predmeti v slovenskem jeziku poučevati, ker tu gre za omikovanje in poučevanje, a ne za to, da bi se na tržišči za pšenico pogajalo ali v gostilnici bokal vina prodaval. Pouk v slovenskem in nemškem jeziku na nižji gimnaziji se naj takim učnikom izroči, ki znajo popolnem in temeljito slovnico slovensko, in nikar drugim, ki jo morebiti samo nekoliko razumejo, ali pa kako drugo slovansko narečje govoré.“

Govoreč o mariborski gimnaziji, ki je dve leti poprej slavila stoletnico, pravi pisatelj, da so l. 1757. jezuviti ustanovili učilnico, in da se jim je po solnograškem vladiki naložilo, naj znata vsaj dva učitelja slovenski. Jezuvit Štefan Becker, učitelj od l. 1784.—91. se je takó dobro slovenski naučil, da je v slovenski cerkvi pri Sv. Petru po slovenski propovedoval. L. 1794. je ob končni šolski svečanosti Ermenčev Jože govoril o koristi slovenskega jezika. L. 1794. se je osnovalo dvajset štipendij iz cerkvene matice za take gimnazijske učence, ki bi se dobro slovenski naučili, da bi bili prikladni za duhovski stan. Od te dobe do l. 1804. vodil je izpite iz slovenščine za take dijake mestni župnik Kavčičev Andrej; odslej pa molčé poročila do l. 1848.

Dalje pripoveduje, da se je slovenščina od l. 1852./53. počemši po dve uri na teden v vsakem razredu učila, da pa je kakor mušic v poletnem večeru bilo nasprotnikov, ki so spletke delali. Na drobno razpravlja, kako se je razpravljalo ob učni osnovi, katero je ministerstvo po namestništvu mariborskim gimnazijskim profesorjem poslalo v pretres.

Na to dobil je Raić v 24. dan julija, št. 173, to-le pismo:

Častivredni gospod!

V sestavku, objavljenem v „Novicah“ št. 28 in 29 t. l. in od Vas podpisanem mečete Vi učiteljem nemške narodnosti na tukajšnji gimnaziji take reči v obraz, katere bodo imele neugodne nasledke za dotičnike, če se morejo dokazati kot resnične; inače pa nosite Vi odgovornost za posledice.

Gotovo smete pričakovati preiskave te zadeve in obsodbe od strani kompetentnih oblastij.

Oziraje se na svojo službo in spominaje se dolžnostij, katere imajo učitelji in vodniki mladine spolnjevati, zahteva

[1]) „Novice“ l. 1860., str. 219, 227.

podpisano ravnateljstvo od Vas, da čakate na določbe dotičnih oblastij in da ne poskušate,. tirjati ustanovljenja načel, v katerih ima samo vlada, ali Njegovo Veličanstvo odločilno besedo.

Da se bodete temu zahtevanju lože pokorili, blagovolite se pred vsem na to ozirati, da je treba v mladini red in medsebojno prijazno občevanje vzbujati in pospeševati, inače utegne namesti reda in prijaznosti navstati sovraštvo z neprevidnimi nasledki, če bi se razpravljaje národne interese v časnikih mladini pristopnih dalje rovalo."

C. kr. gimnazijsko ravnateljstvo v Mariboru 24. julija 1860.

Dva dni pozneje oddal je Raić ravnateljstvu tá-le odgovor[1]):

Vsled dopisa, ki ga je slavno ravnateljstvo v 24. dan julija 1860. l., št. 173, ponižno podpisanemu poslalo, je on (podpisani) pripravljen, v javnih časnikih omenjene reči pred merodajnim sodiščem zagovarjati.

Kar se tiče zahtevanja, da se ne skuša tirjati ustanovljenja načel itd., je ponižno podpisani nemerodajnega mnenja, da je po svojem časnikarskem delovanji podpiral in zvrševal v ministerskem odloku v 8. dan avgusta 1859. l., št. 150, državljanskega zakonika objavljene in za vse národe v Avstriji veljavne ukrepe naše presvitljene vlade, kakor to v mnogojezični Avstriji dolžnost vsacega pravega rodoljuba zahteva. Pri jasnem predpisu postav se pa tudi ne more govoriti o „poskušnji" nego samo ob zvršitvi Najvišjega naloga, kateri je v besedah cesarskega Veličanstva pri otvarjanji državnega zbora „enake dolžnosti, tedaj tudi enaka prava za moje narode" na novo potrdil.

Kakó bi tedaj podpisani mogel svoje narodne interese zagovarjati, to se ne more lahko umeti, ker vendar napominana postava velja za vse narode v Avstriji, tedaj tudi za 18 milijonov slovanskih enake potrebe čutečih sobratov, in je po Najvišjem zakonodajalcu potrjena, katera vendar nikogar ne more razburiti ali ujeziti, dokler se v pravno atmosfero druge národnosti siloma ne ulomi.

Ko bi pa nekateri častitih gimnazijskih učiteljev postavnim zahtevam ne mogli ali ne hoteli zadostiti, naj ta nedostatek sami zagovarjajo, kakor morejo in znajo: postava, kojo uvajati v dejansko življenje je dolžnost vsacega rodoljuba, prištevaj se tej ali oni narodnosti, postava, narodnim potrebam ustrezajoča, temu ni kriva.

Slavno ravnateljstvo utegnilo je tedaj po onem zahtevanji določen delokrog prestopiti in to tem bolj, ker nad spolnjevanjem postav v javnem interesu že kompetentne oblasti strogo čuvajo

---

[1]) **„Slovenski Narod" l. 1888., št. 11.**

in kakov Plus v tem obziru šolskim oblastnijam ne nalagajo. Mejsobno sovraštvo mej raznimi narodnostmi v Avstriji bi bilo samo takrat mogoče, ko bi komu na um prišlo, proti jasnim postavnim predpisom ravnati.

To so vzroki, zakaj se podpisani ne čuti navezanega na ono „zahtevanje“ in si bo, kakor poprej, takó slej javno naglašeno postavo kot edino voditeljico izvolil pri svojem dejanji; tudi na disciplinarne predpise se bo oziral.

Ta ponižen odgovor naj blagovoli slavno ravnateljstvo dotičnim aktom priložiti.“

Ta „ponižen“ odgovor je dovolj trpka ironija na službeno pismo, kajti iz njega se razvidi ona neupogljiva odločnost, kadar je šlo za pravico slovenskega naroda, odločnost, katera je kazala, da je bil tudi v javni službi „neizprošen, mož jeklen“.

Ministerstvo za uk in bogočastje je po namestništvu 21. prosinca l. 1860. gimnazijskemu ravnateljstvu v Mariboru poslalo učno osnovo, kakó bi se pouk v nemškem in slovenskem jeziku na oni gimnaziji uredil takó, da bi se zagotovil zaželjen uspeh.

Zahtevalo se je, naj učitelji odkritosrčno povedô svoje mnenje.

Božidar Raić in drugovi so izjavili v svojem mnenji, da je pred vsem potrebno, da se razširi pouk v slovenščini kot zapovedani učni predmet za vse učence, kakor se resnično godi v drugih nenemških kronovinah, da se pouk v slovenskem in nemškem jeziku konči v spodnji gimnaziji izroči takim učiteljem, ki znajo popolnem in temeljito slovnico dotičnih jezikov, nikakor pa ne drugim, ki jo morebiti samo nekoliko razumejo ali govoré kako drugo slovansko narečje, ker tu gre za omikavanje in poučevanje, ne pa za to, da bi se pogajalo na tržišči za pšenico ali zahteval v gostilnici bokal vina od natakarice. Klasična jezika naj se primerjata s slovenskim jezikom; pouku slovenskega jezika v spodnji gimnaziji naj se določi toliko ur, kolikor jih ima nemški jezik, da se more po takem v obeh jezicih jednako napredovati.“ — „Da se pa doseže poučni namen, ni zadosti, da se učenci pečajo samo s slovnico in berili, temveč povse potrebno je tudi, da se učé nekateri predmeti tudi v slovenskem jeziku, ker taka vaja daje moč in čilost v izrazu, pripravlja jasno mišljenje in urnost v govoru. Taki predmeti naj bi bili: verstvo, zgodonina, naravopisje; vrhu tega pa je treba pogostoma primerjati med klasičnima jezikoma in med slovenskim jezikom.“ „Slovan“ l. 1885., p. 230.

Na to je prišel ta-le odgovor:[1])

[1]) „Slovenski Narod“ l. 1888., št. 11.

Častivredni gospod!

Visoko ministerstvo za uk in bogočastje je, rešivši ravnateljevo poročilo v 14. dan aprila t. l. po odloku v 10. dan junija t. l., št. 7052, za uravnanje nemškega in slovenskega pouka na c. kr. gimnaziji ukrenilo to, kar se bode v eni prvih koferenc začetkom leta 1860./61. naznanilo, in kar bodo morali vsi učitelji zvrševati z ono vestnostjo, s katero se morajo vsa postavna določila višjih oblastij zvrševati.

V dodatku tega ukrepa visocega ministerstva prijavljenega po visokem namestniškem odloku v 29. dan julija, št. 11406, se tudi na Vašo izjavo priloženo ravnateljstvenemu sporočilu prav jasno odgovori: Napominani odlok ukazuje ravnateljstvu, Vam ta odgovor doslovno objaviti:

Iz zadržaja sporočilskih prilog, v katerih učitelji Majciger, posebno pa suplenta Raić in Lipež svoje mnenje o veljavi nemškega in slovenskega pouka na mariborski gimnaziji razpravljata, se z obžalovanjem razvidi, da se imenovani gospodje jako motijo o smislu in veljavi visokega ukrepa v 8. dan avgusta preteklega leta, v katerem se nič ne nahaja, iz česar bi se moglo sklepati, da vlada načela v Najvišjem ročnem pismu v 9. dan decembra l. 1854. (ministerska naredba v 16. dan decembra, državni zakonik št. 318) razglašena ne smatra več za prava, in tedaj merodajna za gimnazije, ki so od nje odvisne. V svoji pretirani navdušenosti pa so rabili tudi izraze, ki uže sami na sebi niso umestni, tem manj pa se v spomenici, v kateri naj bi oni na zahtevanje vladino povedali svoje mnenje, kakó bi se dali načelno uže ustanovljeni učni načrti zvrševati. Tem gospodom naj se tedaj pové, da resno premišljujejo, da pospeševanje temeljite omike mej Slovenci neizogibno zahteva, da se jim odpró zakladi svetovnega slovstva; kot svetovno slovstvo pa se mora v nemških zaveznih deželah (Bundesländer) v Avstriji iz javnih razlogov samo nemško smatrati; to slovstvo pa se mora tudi v popolni meri odpreti. Iz tega je razvidno, da bi tist učitelj jako škodoval, kateri bi mladini po izomiki hrepeneči te zaklade prikrival, in gibljivo mladino uprav v oni dobi na zapeljive poti narodne enostranosti porival, ko jo je treba zmernosti učiti in na resnobno učenje navajati. Brezpogojno se imajo te razmere resnobno uvaževati, inače bi vlada ne mogla verjeti, da bi dotični učitelj bil zmožen za težavni in odgovorni svoj posel.“

Da učitelj, ki taka pisma dobiva od svojih oblastnij, ne bode dolgo več služboval, to je jasno; a odločilna bila je še poslednja konferenca od 31. julija l. 1860., kjer sta Raić in Lipež ravnatelja odločno opomnila na nekoje nerednosti[1]) potem pa

[1]) Gl. „Slovan“ l. 1886., str. 229—231.

po burnem prizoru odšla ob jednem z Davorinom Trstenjakom. Raić je doslužil na mariborski gimnaziji; to nam kaže spričevalo, katero je dobil še isto leto.

Št. 311.

Častivredni gospod Matija Raić, duhovnik labodske vladikovine je bil vsled odloka v 10. dan februarija 1853. l., št. 175, po deželni oblastniji v Gradci, kot suplent na c. kr. gimnaziji v Mariboru nameščen. Učil je na omenjenem zavodu od šolskega l. 1853./54. počemši do 1859./60. na nižji in višji gimnaziji slovenščino in zraven tega še v šolskih letih 1858./59. v III. in 1859./60. v IV. razredu grščino.

Podpisano ravnateljstvo more častivrednemu gospodu Matiji Raiću spričati, da je svoje dožnosti kot gimnazijski učitelj trudaljubivo in jako spretno spolnjeval; posebno pa je znal vnemati in navduševati učence, da so se kaj radi maternega jezika in njegovega slovstva učili.

C. kr. gimnazijsko ravnateljstvo v Mariboru 15. okt. l. 1860.

Adolf Lang,
ravnatelj.

Začasni ravnatelj Jurij Mally pa mu je uže 12. julija l. 1853. spričal, da je Raić tudi nemščino in zemljepisje učil.

Po trudapolnem razburjenem šolskem letu 1859./60. napoti se Raić z iskrenim prijateljem prof. Majcigerjem nekoliko po slovenskem svetu. To potovanje je sam opisal v „Novicah“[1]) z naslovom: „Popotnikove misli in opazke hodé iz Maribora po ovinkih v Maribor.“ Najprvo sta krenila na zahodno stran iz Maribora čez Kamco v Selnico, od koder je baje 22 ljudij prišlo vladiko prosit (2 Nemca in 20 Slovencev), da naj bodo šole nemške.

Korakala sta potem čez Marenberg in Muto.

Prestopivša mejo štirsko prideta v staroslavni Korotan, opazujeta pozorno šege in jezik prebivalcev; potem zavijeta v labodsko dolino in občudujeta lepi razgled z bližnjih gor.

Od tod se napotita zopet proti štirski meji; dospevša v Soboto najdeta, da je uže l. 1847. dr. Muršec pohodivši te kraje v potniško knjigo zapisal: „. . . . ali žalibože sem spoznal, da bode vendar čez kakih 20 let Sobota vsa nemška.“

Potem se obrneta na Travnik (Wies), Armež, Luče, murek, povsod zasledujoč nemško-slovensko mejo. V Maribor ideta uprav k šolskemu izpitu v Graškem predmestji; z učiljem Ferkom sta zastran njegovega poučevalnega načina dovoljna.

[1]) l. 1860., str. 275 in sl.

Proti koncu tega daljšega potopisnega članka pa piše Raić doslovno: „Bravci naših „Novic“ vejo, da smo od visokega popečiteljstva letos razpis dobili, s prašanjem, kakó bi se v pouku nemškega in slovenskega jezika dobro napredovalo. Povedali smo svoje mnenje odkritosrčno, ter brez strahú, kakor so ga po priliki „Novice“ v slovenski prestavi razglasile, pa smo za to tudi posvarilo na laket dolgo dobili, katero o svoji dobi razglasimo[1]) . . . .

. . . .

Zdravo, prijazni Maribor! Srečno, mili slovenski prijatelji in tovariši! Daj Bog, da minejo spletke, ki tlačijo pravice narodnega jezika v šolah naših!“[2])

Sedem srečnih in plodonosnih let preživel je Raić v Mariboru. Bil je prav vzor gimnazijskega učitelja. Še dandanašnji se ga vrsta hvaležnih učencev rada spomina, kajti bil je napram mladini potrpljiv in je skrbel zlasti za uboge a nadarjene slovenske mladeniče, kolikor in kjer je mogel. Znanost pa, kojo je razlagal, bila je njegov element, za-njo je gorel uže preje, zanjo je plamtel kot učitelj tako, da si ni ničesar bolj želel, kakor da bi mogel iti poslušat slavnih jezikoznancev na berolinsko ali lipsko vseučilišče, zanjo je živel še pozneje poln različnih stanovskih skrbij in jo je ljubil res prav do smrti. Vsakdo bode z nami obžaloval, da ni tak mož, tak značaj ostal pri idealnem učiteljskem poklicu, za katerega je bil kar ustvarjen. Še nečemu bode se pa cenjeni čitatelj gotovo čudil, in to je pogum, s kojim je kot — suplent poganjal se za pravice slovenskega jezika.

Dne 1. oktobra nastopil je kaj dobro pa tudi težavno kaplanijo pri Sv. Barbari v Halozah.

Leta 1867. prosil je dotično cerkveno oblast, naj mu dovoli pismeni del župniškega izpita (konkurs) doma izdelati. Vladika je z odlokom 31. julija 1867. l., št. 1722 tej prošnji tudi ustregel. Dva meseca pozneje, 4. sept. mu je labodski konzistorij z odlokom št. 2180 prijavil, da je Raić dobil iz vseh predmetov prvi red, propovedovanje pa in katehizovanje da je bilo izborno.

Prihodnje leto potegoval se je za službo župnika v isti župi (fari). Spričalo se mu je, da je „vse dolžnosti jako točno opravljal, posebno pohvalna pa da je potrpežljivost, kadar je

[1]) Ta nakana se zdaj, čez 27 let zvršuje.

[2]) Da je ohranil v spominu zavod, na katerem je služil 7 let, in kateri je zapustil „necessitate coactus“, spričuje nam Šekolovskega pretres letnika Mariborske gimnazije 1861. l., v „Novicah“ 1861. l., str. 312, 319, 387. Tam pripoveduje, da je popečiteljstvo ponudilo boljšo uravnavo slovenskega pouka, da so se pa „trije učitelji spekli, ker so se tvegali, seči v grozovito mašino učniške birokracije.“

treba iti na spoved v onih krajih, kjer je znano, da so slabe poti; neumorno se je trudil, po marljivem čitanji najnovejših knjig svoj obzor si razširiti; razven tega si je s prijaznim in uljudnim vedenjem srca vseh pridobil itd.“

To službo je Raić tudi dobil in opravljal do smrti. A kako da jo je opravljal, znano je vsem ki so ga videli v njegovih duhovnih poslih. Napram svojim z večine ubožnim župljanom bil je prav oče, pomagal jim je rad, v čemer jim je mogel. Napake njihove vedno jim je z lepo besedo očital, psovati koga, pretiti mu in se groziti, bilo mu je neznano. Duhovnikom bil je zvest in ljubeznjiv tovariš. Uprav vzorno prijateljstvo bilo je mej inteligentnim duhovništvom završke in ptujske dekanije, a duša njihovi družbi bil je Raić. Njega so vsi spoštovali zaradi vsestranske učenosti in delavnosti, pa tudi ljubili zaradi njegove blagosti i skromnosti. A ne samo Raić bil je povsodi z veseljem sprejet nego i njegov posvetni gost bil je pri plemenitih teh duhovnikih vedno dobro došel. Tako spomina se mnogokdo, ki je bival kaj časa pod gostoljubno streho župnika Sv. Barbare, z veseljem še n. pr. Zavrča, Sv. Marjete, Leskovca.

Pred vsem bil je pa Raić kot duhovnik odličen propovednik. Akoprem se za navadne nedeljske govore ni mnogo pripravljal, vendar mu je tekla beseda toli gladko, toli ganljivo tudi o najprostejšem predmetu, da je k njegovim propovedim ljudstvo kar vrelo. Ako je pa v velikih praznikih ali cerkvenih svečanostih Raić posebno pripravljen stopil na propovednico, ter so mej navdušenim govorom i njemu zalesketale se solze v očeh: tedaj polastiti se je moralo še takega mlačneža versko prepričanje, da celó neko versko navdušenje, dočim se je množica kar plakala pod mogočnim vtisom njegove besede. Bil je pa Raić kot duhovnik tudi Slovan, kolikor je to biti smel in mogel. Kako ga je razveselila slavna ona okrožnica sv. pape Leva XIII. Razlagal jo je svojim vernikom vsaj kakih 6 nedelj in razlagal tako, da se je videlo, da jo popolnoma tudi razumeje. Tu je narod strmel v duhu gledajoč starodavnost svojo, strmel je slišavši o nekdanjih pravicah svojega jezika celo v cerkvi, in pozorno poslušal staroslovenski evangelij iz Ostromirovega zbornika! Z istim navdušenjem delal je i doma i pri sosednih župnikih zlasti tudi na to, da se je praznik sv. Cirila in Metoda posebno slovesno praznoval.

To je zvunanji obris Raićevemu življenju; osoda mu je naklonila v službo lepe kraje: vinorodni Ljutomer, prijazno Slivnico in Maribor pa divne Haloze. Povsod je našel duhovite in plemenite ljudi v teh krajih samih ali pa v bližnji okolici.

Raić pisatelj.

Plamtečemu rodoljubu Raiću ni zadostovalo, da je učitelj spretno spolnjeval svoje dolžnosti, da je posebno znal vnemati in navduševati učence, da je duhovnik in župnik vršil svoje stanovske posle; nego zavedal se je vse svoje življenje dolžnostij pravega moža, ki jih je pesnik izrazil z besedami:

Dolžan ni samo, kar veleva mu stan,
Kar more, to mož je storiti dolžan.

Tako je Raić, mož uprav „češke marljivosti“ i z redko svojo zgovornostjo i z ostrim nedosežnim peresom tako mnogostransko deloval, kakor le malo drugih naših mož. Najljubša mu je bila res stroga znanost, zlasti jezikoslovje in zgodovina, in srečen je bil, kadar se jim je mogel mirno posvečevati, in znanstvenike je vedno brezpogojno spoštoval. Toda „inter arma silent musae“. Tako je moral tudi Raić uže za rana stopiti na bojno polje politično. Ko mu je prijatelj Caf prigovarjal, naj popusti politiko ter naj se bavi samo z jezikoznanstvom, odgovoril mu je: „Klanjam se, prijatelj, tvojemu vzvišenemu delovanju, toda če bodemo vsi samo jezikoslovili, čez dvajset let tudi ti ne bodeš več imel slovenščine in Slovencev“. V naslednjem oglejmo si tedaj mnogostransko pisateljevanje Raićevo.

V prvi dobi vplivale so na Raića pisatelja okolnosti, v kojih se je izobraževal in osebe, s kojimi je občeval, pozneje pa se je oprijel čiste panonščine in nekega uprav Raićevega zloga, katerima je ostal zvest do smrti.

Omenili smo uže zgoraj, da se mu je stanujočemu na Hrvatskem, omilila blagoglasna beseda hrvatska; v Gradci in še pozneje bil je najboljši prijatelj Razlagu, navdušenemu „Iliru“; za Stanka Vraza navdušil se je zlasti spoznavši ga kot bogoslovec še osebno; jeli potemtakem čudno, da je Raić sprva i sam pisal „ilirski“, in da je priporočal do konca svojega življenja v jeziku približevanje k hrvaščini. Tako je goreč „Ilir“ spisaval si uže kot bogoslovec l. 1849. *„Besednik slavensko-nêmački ili dijački Božidara Raića, bogoslovca v Gradcu 1849“*. Naj navedemo tukaj nekoje besede na ogled: Benko = Benedictus, Bogdan = Isaias, Branislav = Heliodorus, Dalibor = Clemens, Ljubica = Amalija, Ljubomir = Filomenus, Naum = Eligius, Nevin = Innocentius, Pravomila = Justina itd.

Uvidevši važnost ruskega jezika in slovstva za vsakega Slovana predelal je češkega profesora Hanke: *„Načala russkoga jazyka“* za Slovence, tudi v „ilirščini“, in izdal v Zagrebu z naslovom: *Temelji ruskoga jezika protumačeni českim jezikom od Váceslava Hanke na jugoslavenski jezik prevel Božidar Raić. U Zagrebu, Tiskom i troškom Franje Župana. 1851.* V predgovoru

pravi mej drugim: „Promotrivši položaj Jugoslavěnah u odnošenju prama inim plemenom slavenskim, osobito u najnovie doba, — za nuždno spoznah priučenje i věžbanje u jeziku, kojim govorí najveća, najsilnia i najrazširenia grana slavenskoga plemena, dà, cěle Europe narod najveći — ruski". itd. Eden izvod te ruske slovnice poslal je Raić tudi labodskemu vladiki Slomšku in prejel od njega naslednji list:

Predragi gospodine!

Hvala Vam lepa za Vaš blag dar, delo izvrstno, kojega ste na novo leto 30/XII. 1851. poslati blagovoljili; je moja zahvala pozdna, naj bode prisrčna, kakor je Vašo lično delce v vsem prijatlom Slovenščine priročno, kteri se slovitega narečja Ruskega naučiti želјé. Daj Vam bože mili ljubo zdravje; i moč jošče mnogo lepoga i koristnoga izgotoviti za slavo naroda našega. Poznam Vas zdaj po delu, željim spoznat tudi po obličji

Vaš

prijatelj

5./5. 1852. ***Anton Martin,***

škof Lavantinski.

Še le čez letodan se je prilika ponudila, da sta se Slomšek in Raić videla; to je Raića tako razvnelo, da piše leta 1853. v „Novice", „ka je veselja i radosti srce vsacega iskrenega rodoljuba poskakovalo, ko je videl dve naj uglednejši osobi na obzorju jugoslovanskem" (Jelačića in Slomška).

L. 1852. izda Razlag *„Zoro, jugoslovanski zabavnik za godinu 1852"*. Knjižica obsegajoča v 12° 178 stranij utegne biti mej Slovenci uže kaj redka, ali zanimiva je za slovstvo one dobe. Na čelu ima „Koledar" za l. 1852., a potem geslo P. Preradovića:

„Da je vrěme slavskom sad vrěmenu,
Da Slavjanin bez slavjanskog kruha
Gladen uvěk siromak će biti. —
Tudji hlebec malo kog nasiti.

Glavna vsebina so ji mnogi navdušeni članki in članččiči in pesni R. Razlaga, pesni L. Tomana, povest „Boris" od Josipine Turnogradske, in životopisi vseh znamenitejših ondašnjih pisateljev slovenskih. Mej temi spisi je tudi: *„Erbosajdan,* narodna pověst izvorna od Bož. Raića".

V drugem tečaji „Zore" l. 1853. razpravlja na str. 22—44. *Uvod v slovincą vseslavenskąją"*, kjer poskuša na podlagi staroovenščine skovati vzajemni jezik vsem Slovanom, v enakem iislu, kakor je pozneje Matija Majar spisal svojo znano ovnico „Pravila kako izobraževati ilirsko narečje in obče ,venski jezik. Ljubljana. 1848." V podrobnosti se ne mono spuščati; trezni jezikoslovci so v tem oziru tega ienja, da se jeziki ne dado „kovati". Zanimivi so pa spisi ićevi v tem letniku „Zore" zaradi tega, ker vidimo, kako

je Raić stališče „ilirsko" kot preozko uže nekako popustil ter stopil na širno stališče občega vseslovanskega jezika, in ker se kaže v njih vpliv učitelja mu Cafa in temeljitega proučavanja staroslovenščine. Vprašanje o vseslovanskem jeziku pa so uže preje sprožile „Novice", in za njimi govori „Slovenska Bčela" l. 1851. II. zv. „O zadevah eniga samiga slovanskiga jezika" in trdi konečno pisatelj (str. 107): „Po naših mislih (mi ne govorimo „Cicero pro domo sua") bi bil staroslovenski jezik tisti, ki bi se dal za književni jezik nar lože upeljati, zato ker je prvi, vsim Slovanom svet jezik, zoper kateriga se mende noben narod upiral ne bo. Slovnica po staroslovenščini naj se vpelje, besednjak naj se napravi" itd. Dalje se razpravlja isto vprašanje ondi še na str. 152. in 183. Da pa čitatelj spozna zlog onega spisa, dovoljujemo si začetek sem postaviti, ki slôve takó-le:

Veleučeni językoslovci slavensci nam uže světovahą več pątij, po kterýh by vzmogli priti v razkošnąją domoviną toli zaželěné vseslavenšćiny. Vse jur većkrat naznačené pąti da — kako vodę k jednoistoj svrsě; no jedna těh jest najbližjaja bez velikyh stranpątic, naime: *staroslavenšćina*, jediny navor spasenja našega. . . . . Ja sę dakle drznoh na podlozě svętę staroslavenšćiny osnovati načrt sklanje vseslavenské poleg sostava našega veleslavnoga dra. Miklošića; jeden [1]) pako glasovitýjih językoslovcev spregą vseslavenskąją.

Od str. 26—44 razlaga sklanjo, in konča tako svoj sestavek: „Ględę oblik jest sostavek ty pisan v obće-slavenšćině razvè glagolja v kaž. načině sad. vrěmene i to ovdě ješće zbog lagljega razumka. Ako by kto prigovoriti hotěl, da se jest tom oblikam těžko privaditi, těše sę posloviceją: pečeni golębi nikomu v usta ne letę."[2])

Skoz vse življenje ga je posebno zanimala zlata dôba slovenskega slovstva, dôba Cirila in Metoda. V isti „Zori" l. 1853. napisal je str. 80—192 „*Ciril i Metod prvaja věroučitelja slavenskaja*", kjer nadrobno popisuje življenje naših blagovestnikov po Palackem, Šafaříku, Kopitarji in drugih zgodovinarjih.

Da ga je tisočletnica Cirila in Metoda 1863. l. slavljena s posebnim sijajem v Mariboru, kamor je mnogo odličnjakov iz vse Slovenije došlo, izredno veselila, to je jasno.

Čez deset let pozneje l. 1884. prizadeval si je, da bi knjigo o Cirilu in Metodu, katero so bili Čehi spisali na podlagi najnovejših preiskavanj, brž ko mogoče Slovencem v slovenski

[1]) To je storil v istem letniku „Zore" str. 158—226 Cafov.

[2]) Mnogo let pozneje uvidel je pak, da je to le lepa domišlija, izumti vseslovanski jezík, in je svetoval, naučiti se do dobra ruščine, „vse okolnosti kažô na to, ka je mnogo leže, med slovanskimi rarečji napraviti zvezo, nego li uničiti tri in ustanoviti gospodujoči jezik".

obliki priredil. Dopisoval si je v tem obziru s čast. gospodom Vurm-om, državnim poslancem v Olomuci. Prosil je moravskega poslanca za napeve pesni velehradske o smrti sv. Metoda; ta mu je v prijaznem listu, pisanem 7. avg. l. 1884. odgovoril, da Raić najde vse te stvari v priročni mali molitveni knjižici, katera izide l. 1885. Meseca avgusta in septembra tega leta je Raić sproti prelagal vsako češko pôlo, kakor je bila tiskana, in poslal rokopis Družbi sv. Mohorja, ki pa je uže imela slično delo o Cirilu in Metodu, izdelano po M. Majerji, in ga tedaj ni mogla sprejeti. Kam je rokopis prešel, nisem mogel izvedeti.

Tretji članek v isti „Zori“ str. 153—157 ima napis: *Чртица о всеруской царевинѣ*; pisan je v cirilici in razpravlja sedeže in staro zgodovino rusko; konča pa tako: „Uže iz velmi obširnyje prostorie, na kteroj rušćina gospodujet, sę gotovo dajet zaključiti na blagą je bądąčnost, i odovąd nuždno slědit svętaja dlžnost za vsakoga izobražena Slavena kano sonarodnika toli ogromna plemene neopešanoją gorlivostiją dobro i točno proučiti dražest ruskoga języka.“

V „Slovenski Bčeli“ l. 1852. sprožilo se je vprašanje o vseslovanskem časopisu. Nato odgovarja Vrlekov (Raić) na str. 184 z navdušenimi besedami.

V „Šolskem Prijatlu“ l. 1855. napisal je:

Svetovit i Ciril. Radegostov i Perunov pad — itd.

Ko je postal pa učitelj, dopisoval je jako marljivo „Novicam“ pod različnimi imeni. Marsikatera številka ima kar po dva dopisa Raićeva. „Sekolovski“ pretresuje Evangelije Ostromirovo in nagovarja mladino, učiti se staroslovenščine in „uživati sladkih ostankov, katere so pradedje za porabo odločili.“[1])

V „Novicah“ od leta 1854. in 1855. ne najdem sledu njegovemu peresu; tečaj prihodnjega leta[2]) pa prinaša pretres slovenskih beril. Berili za 3. in 4. razred, urejeni po dr. Bleiweisu, označuje kot knjigi visoke vrednosti, samo drugi del berila za 3. razred se mu zdi prelahek; kar se oblik tiče, pa krepko ugovarja in graja; mej drugim opozarja na nedosledno rabo *v*-a nam *u*-ja, povdarja, da se naj deležja pravilno obražujejo, in da se naj tuja imena pravilno pišô.

Berilu za 5. razred ugovarja radi pisem na konci knjige; pravi, da se rabi trpevno deležje sovsema na robe, graja napačno rabo glagolov dovršnih in se upira mnogim tujkam. Veselé se časov, ki so ugodni razvitku slovenščine končava svoj pretres takó-le:

Blaga dôba! šče nikoli nesmo imeli ugodnejšega časa za svoj materinski jezik in slovstvo, kakor zdaj; šče nikoli se ne

---

[1]) „Novice“ l. 1853., str. 188.

[2]) „Novice“ l. 1856., str. 102, 106, 110, 115, 119, 121, 130 in 135.

je slovenščina predavala v učenih poslopjih na tolikih učilnicah kakor v nazočnih dnevih; šče nikoli nesmo poznali posebno dobrih bukev za učilnice, kder bi bila čista in gladka materinščina šumljala, razve kakih škrbljavih slovnic. „O mili i sladki glasi slovenski, v kterih rahlo pihlja blag in nepokvarjen duh domači, ter se vali iz premodrega piseka.“

„Novice“ so dvakrat storile svojo opazko k temu „pretresu“; koj v začetku st. 102 pravijo: „Radi smo se vdali željam gospoda profesorja in natisnili spisek natanjko takó, kakor smo ga prejeli, čeravno je tudi naše lastno delo na rešeto vzeto, daljnih opazk pa ne bomo delali.“ In na konci str. 143: „Ker gospod našo opombico zastran *namesto* in *namesti* pretresa, nam ne bo v zlo vzel, da črhnemo zdaj tudi mi eno. Človek se rad moti, saj tudi „pretresu“ našega čestitega pisatelja pomot ne manjka. *Zadržaj* ni Inhalt ampak Hindernifs, *pisalo* ni Schreibweise ampak Schreibwerkzeug, *slikarstvo* ni malerija ampak Bildhauerkunst, *vodnjak* je tako malo Brunnen, kakor *črnilo* Tinte, *je ne* (ist nicht namesti *ni*) je tako hud germanizem, kakor je *šče se je ne* slovenščina predavala“ itd. in rekô konečno, da ne vedô, ali bo gosp. Miklošič gledé svojih oblik kaj odgovoril.

Ker so „Novice“ „pretres“ mnogo pozneje objavile, kakor jim je bil poslan, in ker so nekako zbadljivo odgovorile, razvidi se, da jih je „pretres“ vendar bil nekaj pretresel; pomirile so se pa s tem, da je vse pisano „iz blagega namena“.

Tako je tudi berilo za sedmi gimnazijski razred, katero je izdal Fr. Miklošič, temeljito presodil v „Slov. Glasniku“ l. 1858, str. 150, 167, 192—200.

V istem letniku „Novic“ pripoveduje Raić v dopisu iz „Sekolovskega na Štirskem“, kaj je slišal pri izpitih v ljudskih šolah na kmetih in o prilikah novih maš, kjer govorniki dostikrat „jarce streljajo“; propovednikom priporoča besede Slomšekove: „Duhovniki, razkladajte Božjo besedo povsod v knjižnem jeziku“. V „Novicah“ 1859. l. priobčil je dve lepi povesti: „Neman in Belana“, in „Balin“.

L. 1859. je za Maribor in za štirske Slovence važno, ker se je takrat sedež labodske vladikovine prenesel s Koroškega na Štirsko, in ker se je s tem omogočilo, da je labodska vladikovina dobila slovenski značaj. Vsi vrli rodoljubi so se tega dogodka izredno veselili. Tudi Raiću je bila ta sprememba zelo pri srci; uže l. 1853. sporočil je „Novicam“ (str. 319), „da se zelo imenitni možje z vso močjo trudijo za zedinjenje slovenskega oddelka sekovske vladikovine z labodsko“.

Ko se je to konečno res dognalo, piše v „Novice“ 1859, str. 299, „nikoli ni bilo veselejše, nikdar imenitnejše novine za nas, kot ta, ki vam jo danas naznanjam . . . .

Nismo več pastrki: dobili smo tudi mi podravski in pomurski Slovenci domačega vladiko, združili se z rodnimi brati labodskimi; tudi od 1. kimovca nismo več „Sekovčani“, temveč „Labodščani“, naš duhoven vladar, labodski vladika je prečastiti in prevzvišeni gospod Slomšekov Anton Martin; njegova pastirska palica bo vračala slovensko čredo; on nas bode vodil, da omikamo narod v veri, vedah in umah. Tedaj Bog pomozi!“

Ta veseli dogodek je Raića takó razvnel, da je v imenu podravskih in posavskih Slovencev prihod novega vladike pozdravil v „Novicah“ istega leta s šestomeri, in da je velikemu res slovenskemu vladiki tudi l. 1862. („Novice“ 15. jan.) za god čestital v šestomerih: *Slava Antonu Martinu Slomšeku, milostljivemu knezu in škofu labodskemu. 17. prosinca 1862.*

To sta kolikor nam znano, edína dva pesniška pojava Raićevega peresa. Oba sicer kažeta, da pokojnik pesniške žile ni imel, vendar naj sledi tukaj eden, da se spozna Raić tudi od te strani.

Slovenci
podravski in pomurski
pozdravljajo
novega višega pastirja
prečastitega

Slomšekovega Antona Martina

4. kimovca 1859.

Temo dnevov je bila zavita zemlja slovenska
V črni obleč noči neverske, časov poganskih;
Ljudstvo ni poznalo resnice svetih dolžnosti
Kor zverjad je besnelo po lepih lok domačih
Še nikaka vladarska oblast ni znala ravnati,
Da slavili Boga bi rojaki, srečno živeli.
Dokler ni Gospod jim poslal učenikov s Primorja,
Kder je Oglej slovel, krščanskih zibel očakov.
Toti sveti možje so kazali narodu svetlost,
Ktera premore prevesti zemljake v srečno domovje.
Teh glasovi nebeški doneli so v naših krajevih,
In blagó prinašali sadje božjih čednosti.
V Ptuji starinskem bili so vredni viši pastirje
Božji nauk širé v tretjem in štrtem stoletji —
Na Podravji, Pomurji za nevernih Rimljanov;
Spletali so mučénske si vence po trudih težavnih.
Žezlo rimljansko jim je zatrlo setev preblago.
Pa v poznejših se dneh so naključile hujše dogodbe:
Privihrali so grdi divjaki iz vzhodnih pokrajin
Strašno požgavši in pomorivši blago in ljudstvo.
Atila bil je na čelu take grozne derhali,
Ki spremenila lepó je selišče v divje pustinje,
In z nedolžno krvjo polila rodne poljane
Naglo podrla drevo krščansko krasno cvetoče,

Ter ljudí pogreznola pridne v propad nesrečno,
Kder težkó zdihovala dolgo je revna družina,
Ker znebila se vere, rojakov in blaga je vsega
Solnce rumeno je néko spomlad ogrevalo zemljo,
Kar prisveti s krajev večernih lučica verska,
Ki nekoliko našim prededom sleparstva prežene
Niso umeli poslani tuji duhovni govora,
Ki ga je narod imel, da daval bi stvarniku slavo.
Kako bi bila prijela se klica jihove setve?
Kako ne bi po malem slabela v prsih slovenskih?
Vendar, o blagi spomin! prisvetile jasno od vshoda
Zvezdi lesčeči ste, tekla ko let je deveta stotina:
Brata častita sta bila sveti Ciril in Metodij!
Ta sta zasejala vero srečivno v narod sorodni.
Dobro misli umé ter sladke glasove slovenske,
Polna darú nebeške modrosti, polna resnice;
Src je gorečih narod poslušal uke medene,
Misli, delo, govor po njih marljivo ravnáje.
Vnuki predavni še zdaj iskreno hvalijo Boga,
Ki poslal toliko dobroto je nekda prededom.
Naj si ravno so hudi sovražniki pačili rastek,
Mlado krepko je brstje razvil,— Gospod ga je branil.
Dosti po letih odsle je dobila drugo podobo
Naša krajina po svetnih in cerkvenih vladarjih.
Mile ovčice naše so pasli tuji pastirji.
Niso umeli glasú slovenskega šest stoletij,
Ovce pa jih ne, — kajti beseda bila je tuja.
Milo, pobožno, gorkó so Slovenci prosili, molili
Leta in leta, da bi nebeški Vladar nam pomagal
In bi vendar poslal pastirja domačega ljudstvu,
Ki bi privajal duše krščanske v rajsko veselje,
Ki bi umevnih glasov uglajal narod slovenski;
Krepko naj napreduje v vèri in vedah in umah,
Naj med ljudmi cvetó telesne, dušne blagosti.
Glej! nebeški Vladar je razgenol roko darivno,
Nam poslal pastirja, ki mila mati slovenska
Ga je gojila skrbnó, da vzraste na zemljici naši.
Sladkih domačih besed pozná premile glasove,
Kraje pozná in ljudí in navade jihove dobro.
Délo težavno sadú prinašalo bode obilo,
Vrlim Slovencem kazalo poti v nebeške višine,
In dajalo moči krepivne občnej omiki.
Čest Bogu Očetu, Sinu ter svetemu Duhu
Hvalo neskončno zdaj davaj verno ljudstvo podravsko;
Nikdar ne zabi, srce, pohlevno čestiti, moliti
Večne modrosti, ki vse in povsod najboljše naravna.
Hvala in slava in čest tedaj milostivim nebesom!
Ti pa premili pastir stopivši prvič med svojce,
Sprejmi darove, daruje jih Tebi srčna ljubezen,
Sprejmi darove, ki pravi se jím: z v e s t o b a, p o k o r n o s t;
V venec darilni zapletamo je današnjega goda;
Le nikolj ne poveni, venec črstev ostani!
To trdnó ti obeča prihodna Tvoja detčica. —
Božji poslanec! vodnik nam bodi po stezah težavnih,
Da se sovražnih ognemo sil, steptamo napade, —
Večni nebeški gospod! goreče te prosimo danes:

Rosi z darivnih nebes blagoslov obilo pastirju,
Ki prevzel je sedaj pastirstvo novega dela,
Da čestil, slavil, molil bo tebe brezkončno,
Sebe in nas tukaj ter onkraj groba posrečil.[1])

L. 1860. je Raić posebno marljivo pisal o slovenskem šolstvu. „Novice“ str. 236—37 prinašajo sestavek pod naslovom: *Narodne učilnice, kako so bile, in kakó bi naj bile,*[2]) v kterem razvija nazore pametnega slovenskega šolnika; konča pa takó-le: „Tu se predrznem ponižno in pohlevno v imenu vsegamogočnega Boga, ki vsak sebi vdan narod ljubi, ter neče njegovega pogina, ampak da se ohrani in živi, — v imenu presvete pravice, ki nam bodi povsod prva in prava vodnica, — v imenu poštenega naroda, ki je zvest Stvarniku in cesarju: prositi prevzvišene gospode škofe slovenske, ki jih hvala najvišjemu vladarju šest štejemo, da v tej reči blagovolijo svojim milim ovčicam pomagati“ itd.

Izdelal je dva *Statistična pregleda;* v enem naštel je vse slovenske učitelje gimnazijske, („Nov.“ l. 1860., str. 250) in je dokazal, da uže takrat, tedaj pred 30 leti ni nedostajalo slovenskih učnih sil. V drugem[3]) prerešetuje gimnazije zadnjih dveh let, gledé na število učiteljev in učencev po narodnosti in najde, da je bilo 1852. l. 1973 Jugoslovanov, 465 Nemcev, 471 Lahov, 60 Madjarov. Na 13 gimnazijah se je učilo nemški, na 5 slovenski (namreč samo slovenščina), na 4 laški, na dveh po nemški in slovenski. L. 1859. da je bilo 3055 Jugoslovanov, 891 Nemcev, 300 Lahov, 76 Madjarov, 20 Vlahov; učiteljev je bilo v tem letu 86+31 (druga številka znači suplente) Jugoslovanov 19+1 Čehov, 43+8 Nemcev, 6+1 Lahov, 7+1 Mešancev.

Tudi v dijake[4]) je dregnil Raić z dopisom, da se naj javijo Slovence pri zapisovanji v šole in da se naj ne oproščujejo nauka v materinščini.

Jezikoslovne njegove članke nahajamo po raznih časnikih; s početka so mu služile „Novice“; n. pr. l. 1857., str. 70. razlaga, kakšna je razlika mej *afriški* in *afrikanski;* dalje svetuje, naj se piše: *Slavomir govori slovenski in laški* namesti *po slovensko* in *laško;* na drugem mestu, str. 99. brani Dalmatina in Bohoriča proti Kopitarju, ki je ta dva pisatelja dolžil nemškurenja, pišoča: Vzami to-le dete in je meni doji (nam. ga doji) = accipe puerum illum et nutri eum mihi (Mos. II. 9). Deset

[1]) Neki dopisun „Tagespost-e“ 28. kimovca se je bil razjezil na tem, da se Slovenci vesele Slomška; temu je pošteno posvetil Raić v „Novicah“ istega leta str. 324.

[2]) „Novice“ živo pritrjujejo, rekše: Že več kot deset let priporočajo „N.“ tako osnovo ljudskih učilnic, — ali naše ljudske učilnice namesti da bi bile *vseučilišča ljudska,* so še zmiraj Trivialschulen.

[3]) „Novice“ l. 1860., str. 291.

[4]) „Novice“ l. 1860., str. 261; prim. Naprej. l. 1867.

let pozneje zagovarja v istem časniku, obliko *„labodska“* proti *„lavantinska vladikovina“*, in leto pozneje, „Nov.“ l. 1868., str. 174. govori *„O slovenskem slovniškem imenstvu“*. O vezniku *ka* pisal je dvakrat, v „Novice“ l. 1869., str. 20: *„Na slavo vezniku ka“* in v „Zori“ V. 161—68. Sploh je v „Zori“ od l. 1872—1877. raztresenih mnogo Raićevih poučnih jezikoslovnih člankov, zaznamovanih s črkami B. R. Da koj omenim „Zorinega“ brata Vêstnika, razkladal je v V. letniku str. 20—22: besedo *„pajdaš“*, in *„ber“*, potem str. 111—112: *brati, čteti šteti, čitati;* str. 153—155: *zuz, guz, korong.*, in v III. letniku str. 75—77: *„bednik“*.

Tudi v Jagićev „Archiv f. slavische Philologie“ je spisal; I. 620—621: *loza, čokot, trs;* III. 720—721: *ješče.*

Poleg svojega resnega jezikoslovnega dela pa je rad prirejal prostim Slovencem koristne in poučljive spise ali knjige, katere imajo uže tudi drugi narodi v svojem jeziku; takó je bil predložil l. 1857. „Družbi sv. Mohora“ rokopis obsegajoč prosti prevod knjige: *„Orbis pictus“*. V Raićevi zapuščini našel sem poročilo Mihe Pikla, bivšega kanonika v Mariboru, o tem delu; poročevalec takó govori, „da obsega dovolj koristnega in poučljivega, da je pa v taki obliki in v takem narečji narejen, da bi občinstvu, za katero so knjige te družbe pisane, ne ugajal. K temu se še nahaja v prvem članku „Bog“ nazivanem izrek, ki diši po heretiki, ter bi se moral vsekako prenarediti, če sploh rokopis pride v tisk“.[1])

Vsakega znanstvenega napredka v Slovencih se je razveselil, zeló se je pa radoval posebno ob ustanovljenji Slovenske Matice. Toman je bil v „Novicah“ l. 1863. str. 146. in 154. naznanil, da vabijo dr. J. Srnec, Jos. Šuman, I. Majciger in Em. Chocholoušek k pristopu Matici in uže nekaj tednov pozneje[2]) naznanja „Belanec“ iz Haloz na Štajarskem, da je ž njim vred dvanajst utemeljiteljev naznanilo svoj pristop. Matica mu je bila potem do konca njegovih dni prirasla na srcé; bil je od njenega početka do svoje smrti njen odbornik in spisal v „Letopis“ tudi več člankov. Ni se sicer ujemal popolnem ž njenim delovanjem, pa jo je vendar smatral za naš najimenitnejši zavod; menil je, da bi morala gledati pri izdavanji svojih knjig bolj na strogo znanost.

Pričakujé, da vsak narodnjak takó nesebično in požrtvovalno dela za narod, kakor on, predlagal je l. 1867.[3]), naj vsak odbornik zastonj dela in piše za Matico, kar se pa ne more zahtevati v naših skromnih razmerah; „odbornike bi on imenoval narodne starešine v dušnem obziru“.

---

[1]) Poročilo iz sv. Andraša na Koroškem 29. dan sušča l. 1857.
[2]) „Novice“ l. 1863., str. 180.
[3]) „Novice“ l. 1867., str. 287—288.

Eno leto pozneje, v XI. odborovi seji Matice 8. julija je navdušeno podpiral „velikansko misel, sproženo po Lesarji, naj izda „Naučni Slovnik“, „ka bi nas moralo sram biti potomstva, ako se ne podamo junaško na borišče“.

Da je i sam marljivo pisal v knjige matične, ve vsakdo, ki jih pregleduje. Članki njegovi v „Letopisih“ pa so ti-le: *„Drobtinčica ob omiki z ozirom na slovenske učenjake“*, str. 63—66 in *„Modrišče“*, str. 66—70, v „Koledarčku“ in „Letopisu“ za l. 1867. Pisana sta bila ta članka ob ustanovitvi jugoslovanske akademije. *„Črtice o Prekmurcih i njihovem govoru“*, „Letopis“ 1868, str. 53—76, ob istem predmetu objavil je tudi prihodnje leto spis, („Letopis“ str. 57—84): *„Prekmurski knjižniki pa knjige“*. Ne moremo se spuščati v podrobnosti teh spisov, ker moramo pripoznati, da je Raić izmej vseh Slovencev najbolje poznal ogrsko-slovensko narečje. Radi tega ga je tudi Jagić l. 1878. pismeno poprosil, naj napiše za „Archiv“ razpravo o tem predmetu; bržkone mu je nedostajalo časa, da bi se bil odzval temu častnemu pozivu.[1])

Ko so kanili učeni naši rodoljubi na svetlo dati „Slovanstvo“, naprosil je onda gosp. Šuman v laskavem pismu[2]) Raića, da spiše Bolgare. Za to je bil pa on tudi mej vsemi najbolj sposoben, ker se je z bolgarščino vedno rad pečal. Na lastne stroške si je tedaj omislil drage vire, slovanske in nemške, in je imel celo mladega Bolgara Suknarova dalje časa pri sebi kot gosta, da ga je izpraševal o vseh bolgarskih razmerah. Tako napisal je v omenjenem delu str. 315—354 za ono dôbo morebiti sploh najtemeljitejšo izvirno razpravo o Bolgarih, za katere se je še pozneje vedno jednako živo zanimal. Tvarino razdelil je na té-le oddelke: *a*) bivališče, *b*) bivalstvo, *c*) gospodarstvo, *d*) duševne in fizične razmere, *e*) zgodovina, *f*) bolgarski jezik, *g*) bolgarsko slovstvo.

Spis končuje s proroškimi besedami: „Stopaj čvrsto, mili mi, pa mrzko tlačeni narod bolgarski na častno pozorišče in hiti v kolo mnogobrojnih bratov; vsemu temu pogodba je, kakor pri vsakem narodu, kteri gažen hoče streti tuje igo, dušni razvoj, narodna zavest in omika.“

V „Letopisih Matice“ objavil je tudi dva životopisa in sicer: ***Krempljevega***, „Letopis“ 1869, str. 86—94, in ***O. Cafovega***, „Letopis“ 1878, str. 72—101.

Da ga je zanimalo opisovati delovanje in življenje vrlo odličnih mož, to se razvidi iz njegovega „Životopisja“ v I. zv.

---

[1]) Uže v Vilharjevem „Napreji“ 1863. l. pisal je: O Prekmurcih in njihovem govoru; na ta članek opozoril me je gosp. Levec; hvala mu za to. In še zadnja številka tega časopisa (29. sept.) ima iz Raićevega peresa opomin „Slovenskim dijakom“.

[2]) „Slovan“ l. 1886., str. 324.

Jurčičevih Listkov str. 16—11, kjer se ne zlaga z načinom, kakor je opisal Lesar Debeljaka in Kosa v „Letopis“ l. 1871.; tudi Urbasov životopis dr. H. Coste mu nikakor ni bil po volji.

Kar se Raićevih životopisov tiče, dozdeva se mi, da so njegovi uvodi neprimerni. V Krempljevem navaja vse slovnice in slovarje slovenske, ki so je Slovenci spisali pred dôbo tega zgodovinarja. Slovnice in slovarji z zgodovino niso v zvezi; bolje bi bilo kazalo povedati, kaj so Slovenci doslej v zgodovinski stroki napisali, kakó se zgodovinska znanost v Slovanih goji itd.

Skušal je dobiti za ta životopis zanesljivih podatkov in je branil Kremplja proti ostri obsodbi Preširnovi rekoč, „ka se da iz K. spisov marsikatero kleno zrno posneti“.

Izredno se je trudil, dve leti poprej, da bi se Krempljeva slavnost, katero je on izprožil, častno vršila; objavil je poziv[1]) in sam v to svrho nabral v dveh dneh 105 gold. Povabil je „krasno-slovne pisatelje, naj spišejo glediščno igro, za K. besedo, tvarina bodi vzeta iz slovenske zgodovine“; najboljši igri ponudil je iz lastnega žepa 50 gld. V tej zadevi je istega leta mnogokrat v „Novice“ pisal.[2]) Spisala se je igra „Samo“, katero je potem sam založil. Da je bil duša vsej svečanosti, razume se ob sebi.

V životopisu Cafovem[3]) navaja v predgovoru nad 20 slovenskih pisateljev, ki so se porodili v divnem delu slovenske zemlje mej Muro in Dravo. To vse bi kazalo staviti pod črto v obliki opomnje, kajti taki uvodi motijo celoten vtis spisa.

V Slovencih je Raić kot učenjaka največe cenil Miklošiča in Cafa; občudôval je može, ki odlične svoje moči posvečujejo modricam.

Popisal je Cafovo življenje verno, kolikor je premogel pri virih dostopnih mu v Halozah. Zopet je popisal Cafovo delovanje Marn v „Jezičniku“ XXIV. str. 73—79 in spopolnil s prineski iz „Novic“ l. 1845. Pridejati je še iz „Novic“ l. 1848: *Kmet na Tominskim,* str. 43; *Prigodba iz življenja ranjcega korarja gospoda Valentina Staniča,* str. 62; *Prerokovanje Slovencem* poleg „Soče“, str. 63; *Draga slovenska mladost,* str. 74; *Beseda za slovensko vseučilišče iz Štajerja,* str. 111—112.

To sem pristavil zaradi tega, da se razvidi, da se je Caf vsaj početkom tudi za druge stvari brigal, ne samó za jezikoslovje.

---

[1]) „Novice“ l. 1867., str. 196.

[2]) „Novice“ l. 1867., str. 223, 231, 263, 273, 283, 306.

[3]) Caf nabiral je gradivo za slovenski slovar in pošiljal zavoj za zavojem v Ljubljano. Raić se je zanimal tudi za to delo in je popital nekoč, kakó napreduje. Na to mu Pogačar (kot škof) v 13. dan junija l. 1876. odpiše: „Slovensko-nemški slovar gospod Pajk pridno izdeluje. L. 1875. je delo zeló zaostalo, ker je bilo moje življenje v mnogotere raztresenosti zapleteno in gospod Pajkovo tudi. Gospod Pajk v poslednjem pismu obeta, da kmalu prinese celo črko B izdelano v Ljubljano“.

Res da obžalujemo vsi usodo Cafovo, in da mi Slovenci nemamo večje koristi od tako marljivega življenja,[1]) pa nekaj si je usodo zakrivil sam s svojim temperamentom.

V Letopisu istega leta priobčil je Raić str. 187—190, *„Staro- in novoslovenske jezikoslovne črtice"*.

Za „Slovenski Štajer" (II. del) napisal je bil uže zdavna svojo razpravo: *„Duševne razmere"* — a se potem često srdil, da mu je spis — uže zastarêl.

Znajoč njegovo delavnost naprosil ga je odbor matični l. 1880., naj bi uredil on Vrazovo zbirko narodnega blaga. Toda v tej dôbi imel je uže toliko drugega narodnega dela, da mu navzlic dobri volji ni bilo mogoče naloge prevzeti.

---

[1]) Slomšek je bil nekoč Cafu, ki je bil takrat učitelj na bogoslovnici v Mariboru, očital, da se (Caf) s takimi nauki (namreč s. sanskrtom) peča, ki malo koristijo, rekši: „Na Vašem mestu jaz se tega ne bi učil." Znano je, kakó hudó so te besede spekle rahlega Cafa. Marn pravi l. c.: „Celó Macun priznava, da je v pravem pomenu zeló umestna bila beseda Slomšekova itd." Jaz pa nisem tega mnenja. Ko je bil Strofsmayer Hrvatom pred dvema letoma podaril svojo galerijo slik in ko je govoril oni znameniti govor, ki ga smemo imenovati njegovo oporoko, takrat rekel je mej drugim to, „da želi Hrvatom kolikor mogoče učenjakov, in da bi te ravno takó naj spoštovali, kakor vojaka, duhovna! Moja želja je, da bi si naša mladina kolikor mogoče prizadevala doseči kak sedež v akademiji znanosti". „Novice" l. 1884, str. 406.

Taki ljudje so one goreče svetilnice, iz kojih se življenska moč razprostira v srednje in nižje slojeve narodove, taki ljudje počasté svoj narod pred svetom.

Po mojem mnenji storil je Caf v svojem življenji tri velike hibe. Prva je ta, da ni hotel iti v Prago ali Petrograd, kamor so ga klicali. Za Boga milega, kaj dela učenjak na vesnici ali v mesteci? kaj piše Kopitar Zupanu? (Kop. Spomenica, str. 130.) „Totum hoc koplanarstvo tuum jam pridem mihi non probatur; quid propheta inter Saulos hos? ..... Relege initium Sallustii et vide, an recte moneam, qui te etiam atque etiam flagitem, et rure relicto in urbem redeas et cum barone sis, apud illum discas et illi subservias, ut ego et Vodnik olim."

Kopitarjeve tri prošnje, objavljene v isti Spomenici, kažô, kakó se je Kopitar trudil v znanstveno ozračje priti, „damit seine Lieblingsbeschaeftigung zugleich seine Amtsbeschaeftigung werde".

Druga Cafova hiba je bila, da ni hotel z Miklošičem vred izdati slovenskega slovarja. Raić piše („Letopis" 1878, str. 83): „Miklošič, slišavši o njegovi (Cafovi) veliki zbirki, prišel je l. 1856. k njemu ter mu naznanil naslednjo ponudbo: „Vi imate obilo besednje tvarine nabrane, tudi jaz posedujem 4 zvezke v polni obliki spisane; če ste voljen, izdajva skupno slovar, na naslovnem listu natiskata se naju obeh imeni, in z dobičkom bodeva se delila".

Če človek iz lastne skušnje vê, kakó težkó je znanstvene reči spraviti v svet, in če tukaj vidi, kakó se ugodna prilika zametuje, kar milo se mu stori.

Tretja hiba Cafova je bila, da se je držal preveč izreka: Nonum rematur in annum. Ko sem Cafovo smrt še isti dan Miklošiču brzojavnim potem naznanil, zahvalil se mi je Miklošič nekoliko dni pozneje za hitro obveščenje žalostnega dogodka pristavivši, „da se tukaj vidi, kamo se pride, če kdo vedno tuhta in ničesar ne da od sebe".

Cafu je nedostajalo potrebnega znanstvenega ozračja.

Ozrši se tedaj na lepo število spisov Raićevih v matičnih knjigah, spominajoč se, da se je pokojnik čestokrat iz tako oddaljenega sela štajerskega navlašč k matičnim sejam vozil v Ljubljano, in da je kot odbornik pri neštevilnih drugih poslih v prvi vrsti do zadnjega trenotka[1]) živo zanimal se za preimenitni ta literarni zavod, moramo pač želeti: Bog nakloni našemu društvu mnogo takih mož!

Pridno je donašal Raić tudi za slovar besed in rekov svojemu prijatelju Cafu, pa mu tudi često njegovo počasnost očital, češ: Saj tega dela ne bodem učakal. Žalibog se je beseda njegova uresničila, dasi se je tega slovarja tako veselil in se zanj vedno toliko zanimal.

Omeniti nam je še rokopisa *„Dopolnek in razjasnila k Miklošičemu slovarju.“* Caf se je mnogo let trudil, da bi Miklošičev slovar spopolnil in popravil; to, kar je bil napisal, volil je Matici.

Ko je bil Raić l. 1876/7. po zimi pri neki matični seji v Ljubljani, ogleda si tudi knjižnico in naleti na Cafove rokopise; takoj poprosi tajnika, naj mu je posodi.

To se zgodi drage volje. Marljivo je listal Raić rokopise in iskal zrna, kajti Caf ni imel redú v svojih spisih; izpisaval je one beležke iz rokopisa in po nasvetu prof. Kreka priredil za natis; ves rokopis obsega 51 pôl Raićevega izdelka. Raić bi bil to delo rad o Miklošičevi sedemdesetletnici spravil na svetlo. Tudi Krek se je v ta namen mnogo trudil, kar razvidimo iz tega lista:

Predragi Božidar!

Gotovo Ti je uže po ustnem poročilu znano, da tiskarna društva sv. Mohora ne more prevzeti natisa Cafovih izbornih dodatkov do Miklošičevega staroslovenskega slovnika. Da bi Ti imel kaj ugodnega poročati, došla bi Ti bila vest mahoma, a ker je baš nasprotno istinito, odlašal sem od dné do dné, kajti kaj neugodnega izvemo še prerano. Neugodnega odgovora se nisem bil nadjal in reči moram, da me je vest bila preplašila. Da sem bil tiskarni knjigo priporočal, se umeje samo ob sebi a prav za prav priporočila ne bi bilo treba, ker sta vidva itak med nami kot jezikoslovca na dobrem glasu.

(Celovčani so ugovarjali mej drugim, da bi Miklošiča ne veselila taka knjiga, ki ga popravlja; na to pravi Krek v listu dalje):

Sè poslednjo bojaznijo sevêda se jaz nikakor ne strinjam, marveč mislim, da napredek učenosti vsacega učenjaka jako veseli. Saj vsega ne more nihče dognati, in ako Miklošič res pripravlja za natis obče-slovanski slovnik, mu bodo taka raziskavanja posebno dobro došla. Toda o tem se ni tu meniti, ampak mi je na srci, kako bi se vendar delo spravilo še do slovesnosti na svetlo. Kaj pa ko bi Ti sam to poskusil? Morde bi Matica delo prevzela? Ti se včasih udeležuješ sej matičnih, in če stvar tako zagovarjaš, kakor je Tvoji izredni zgovornosti lastno, bi Ti bržkone pritegnoli itd.

Srčno Te pozdravlja Tvoj iskreni prijatelj in pobratim

Gradec, 24./1. 1883. *G. Krek.*

[1]) Volil je tudi v svoji oporoki Matici 100 gold., vprašanje je le, ali jih bode Matica tudi dobila.

„Dopolnek“ v azbučnem redu ali navaja in razlaga taka slova, katera je Milošič v slovarji svojem [1]) prezrl, Caf pa v tem ali onem izvirniku zasledil, ali pa spopolnjuje posamezna slova, katera Miklošič sicer navaja, toda manj natančno (včasih tudi po Cafovem mnenji krivo) razlaga ali pa jim samo pristavlja: sensus dubius, obscurus; vocabulum dubium, obscurum ali kaj enakega.

Vsekako smo toliko Cafu, kolikor Raiću dolžni iz omenjenega slovarskega dela nekaj zanimivejših besed za ogled natisniti. [2])

Miklošič: **накладьнъ** adj. sensus obscurus: **на поути — нѣмь корабльнѣмь** men. mih. 162.

Dopolnek: **накладьнъ** bržčas sumptuosus; ali k čes. nakladní Auflade =, in v tem slučaji bi bil **поуть = пѫть** plataea.

Miklošič: **наннце** adv. ἀλλοίως aliter vost. e cod. saec. XV: vocabulum obscurum cf. **наницъ, нанноуъ одеждоу одѣвати** vestem inversam induere trigl.

Dopolnek: **наннце**; pr. **ницъ**, ovde se vidi, ka je **накъ** mesto **нıакъ**, nsl. *nicina* kehrseite — lice, beim Tuch; sonnabseitige nordgegend eines berges, tore verkehrt; polj. *nica* äbichte seite des tuches, pr. *nicina:* pr. rus. *навзниць* rücklinks; pr. *nak* in nik: **късзнакъ**.

Miklošič: **пешть** f. σπήλαιον specus. i. t. d. gl. lex. str. 562.

Dopolnek: **пешть** iz **пекть** kakor **ношть**; prvi pomen pač — kamin; **пешть** ofen še dvomljivo, moglo bi se itak stavljati k πέτρα; s. *pat* findere: po pravem *stein*, **камень** kamen itd., vidi **нншть, кешть**; luž. polj. *pec* m.; morti itak s. patta stein . . . . ., patthara felsen; pr. **пештера**; Mikl. stavlja vsled Zeitsch. VII. 177, 204. k *specio, specus* zmotljivo; rum. **Пешта** stadt Ofen; **Пешть** Ofen; srb. **Пешта**; magy. Pest; **пешть** poleg **пѫштька** je pač prelom samoglasa v besedi kakor zvečine se godi z *u* in *i:* **дъхнѫти, мьгнѫти**; pa tudi gostoma pri *a*: **тъкати, тъкнѫти, пътица**; tako je **пѫштька = пештька** prvinsko steinchen, potem kakor calculus iz calx; pr. tudi κλῆρος; pr. k temu **непѫштевати**; sem tudi polj. *wątpić* zweifeln, **не-пѫт-нти**; potem je Miklošič **поучька** ren neorgansko mesto **пѫштька**; pr. slovaš. oblička, mn. nieren; pr. krebsstein; nsl. *žrnъvica;* lit. *wežic girnos,* lotv. *wēžu dzirnums*, kakor *accu dzirnums* augapfel (**пешть** pr. πετιός stein); pr. gemma arboris, vitis; pr. stpolj. *pokrętky* in čes. *pokrutky* nieren; pr.

[1]) Lexicon palaeoslovenico — graeco-latinum, emendatum auctum. 1862—1865.

[2]) Moj prijatelj g. prof. A. Raić je bil tako prijazen, da mi je nekaj besed iz tega rokopisa prepisal. Hvala mu za to.

Пътоуй iz **Пстовъ**, po pravem felsenburg, kakor **волоуй** = **воловъ** itd.; rez. *peć* poprek kamen; čes. *pecina* gemauerte hausbank, *pecka* in *pucka* obstkern; felsen im acker. Kde pa bi bila kor. za **поуьвка?** k gornjemu je ločiti **патъка** anas od **пътъка** avis, k čemur itak prvlje kor. *pat* negoli *pit;* pr. lotv. *putns* vogel; pr. nsl. *puta* henne; pr. zgoraj strus. **пъштеванние** = **ие** —; pr. **кънорозъ** **хмоура** itd. neorganski srb. **пица** kern, mesto **пъıħа**; nsl. tudi *pička*, hrv. samo *pečka;* rez. *pećka;* prvi pomen pač petra, prim. Nestor Mikl.: „**разгоръ са пещь, бѣ бо оутла доньдеже не пзгоръ пещь**“ onde 122.

Miklošič: **пина** f. sensus nobis ignotus: **пины морьскые страниоу къзньствоующе сьнѣдь соугоубоу потрѣбоу подаваютъ.** chrys.-lab.

Dopolnek: **пина** je πίννα, pinna, genus conchae, pinne; tudi perlenmuschel.
(Enako **пининъ** in **пиньскъ.**)

Miklošič: **пиротъ.** m. λύσσα rabies, furor. itd. . . . . vocabulum obscurum.

Dopolnek: **пиротъ** pač πιρετός fieberhitze, fieber; pr. febris ariana; Mikl. stavlja **гнѣтити** k **гнѣвъ.**

Miklošič: **прѣгыни** f. sensus dubius. itd. . . . . gl. str. 721.

Dopolnek: **прѣгыни, прѣгыни** mesto **прѣгъб** —, tedaj περίοδος, ἑλιγμός anfractus; dodaj nsl. *zapoga* krümmung; Nüance; kranjsk. zapoge nom. topogr. iz zapogbe; srb. *car*, inclinatió = **съг** (kakor srb. *canon* funis mesto **съпон**, a nikoli iz kor. **сап**, Mikl. Rad. 78.); pr. rus. *сүпонь* in naš spona; **погылъ** = **хыл** — **хил** curvus k polj. chy(b)nąć beugen. neigen iz chybać; odtoda **хыпа** mesto **хыбна** (pr. **хы** — **хыба**, rus. *ошибка*, ker nsl. čes. polj. tudi *ši(b)noti* — neigen) fraus, naš *hiniti se*; pr. nsl. nagel (nagl) iz **нагъбнжти** = nagnoti, **ъб** je izpadel; pr. čes. *pohnouti*, pohl. srb. *погињати* iz *погнути;* srb. *прегнути* biegen, beugen, sich entschließen; potem *прегох*, celo *прегалац* = *превгињач* in *прегињати;* slično srb. *оишца*, tedaj iz *оишб* — *оишнути*, kakor nsl. gruča iz gruda.

Miklošič: **прѣдъпжть.** m. sensus dubius: — **сътворити** προσοδεύει hom. mih.

Dopolnek: **прѣдъпжть** **сътворити**; prestavljač se je motil, ker προσοδεύειν pomenja samo lucrum adferre, in ὁδεύω iter facio.

Miklosič: **прѣниоүнти** vb. sensus dubius: **прѣниоусенъ обращении юмъ** int. 186.

Dopolnek: прѣниоүнти, pač mesto прѣинаүнти; pr. инокость terra peregrina, iz инокъ = инакъ; nsl. *toko* in *koko:* jedva k инокъ monachus; pr. rus. переинаүнть verändern.

Miklošič: прѣклюкати — аѭ — аѥши vb. decipere перек — chron. 1. 26. cf. — клик —.

Dopolnek: прѣклюкѧти; pr. клюка dolus, in лѫка, tedaj spet dokaz za Mikl., ka je v лѫкнѫти *k* odpadel; pr. клакнѫти — клаүати; pa to ne iz s. *kruň* ali *kloňiti.*

Miklošič: разбалати — аѭ — аѥши vb. sensus dubius: растокарнвь или — лавь duš. 103.

Dopolnek: разбалати pr. srb. v Crnoj gori *бала* bündel; tal. balla; nsl. bala — platna.

Miklošič: развина f. σειρά catena сказанъıмъ — нами грѣхъ нашихъ cyr. — hier. cf. розвьнъ.

Dopolnek: развина catena mesto разгвина iz разгва; pr. раждие in розвьнъ, ker hrv. rozgva, k čemur *loza* in lit. lazda; lotv. lazda in lagzda; s. *rdh* crescere; pr. родити, раст — ти, ражьнъ; pr. разга, разгва.

Razven omenjenega dela ostavil je Raić v rokopisu še jako obširno jezikoslovno razpravo *„O priponu къ“* dočim je bil uže pred mnogimi leti napisal temeljit *životopis Jana Hus-a* po najnovejših virih, ki je pa v uredništvu „Slov. Naroda“ preminil.

Po njegovi smrti natisnil je še „Kres“ l. 1886. dve Raićevi znanstveni razpravi: *„Kmet“* in pa: *„Beteg, betež, betežen“*.

Da se tudi z Raićevo nemško pisavo seznanimo, postavimo semkaj še kratek odlomek iz njegovega sestavka: *Loza, čokot trs*, (Archiv für slavische Philologie I. 620—621.)

Das Wort *loza* leitet sich von der W. *leg* (lъg) durch Steigerung des Vokals *e* zu *o* ab, wie *rek*, *tek: rok* (prorok) *tok* (potok), daher *log;* und *g* wird zu *z* wie im serb. *muza, muzara* (mulctaria) von der W. mlъg, oder *striza* (segmentum panni) von *strig;* nslov. *prezati* (z. B. lenove glavice se prezajo na solnci, springen auf) von *pręg;* serb. prezati, sezati aus pręg, sęg. In der selben Weise *loza* von *leg.* Davon rührt der Ortsname in der slovenischen Steiermark *Haloze* her, die Bewohner heifsen Haložani, Haložanje. Vergl. jedoch Fick Wtb. II. 648—9.

V veliko korist je njemu to služilo, da se je na Hrvaškem ...olal, in da je v onem času bil začel pisateljevati, ko se je ...reče delalo za „ilirizem“. Dandanašnji je marsikateri skušen ...ovenski narodnjak tega mnenja, da bi nam v sedanjih časih ...lo na veliko korist, ko bi Hrvati in Slovenci imeli vsaj za ...dnostne stroke eden pismeni jezik. V Razlagovi „Zori“ l. 1853. ... sicer pisal neko mešanico iz staroslovenščine, hrvaščine in ...lovenščine, katera bi ne bila obveljala, ker so se stare oblike ...reveč silile zopet v rabo; pa to mu je bilo v korist v pisavi,

da mu je bil dobro znan hrvaški zlog, ki še hrani več pristnega slovanskega blaga kakor slovenščina vsaj na mejah. Pa tudi v strogo slovenski pisavi poznejše dôbe mu je bila staroslovenščina vodnica v dvomljivih slučajih. V tem sta se vjemala z Levstikom.

Zraven tega se je trudil mnogo, da bi slovenske besede, ki se samo v narečjih nahajajo, v pismeno rabo spravil in tako nezasluženega pogina rešil.

Posebno rad je rabil v pisavi deležja, morda včasih celo preobilno, takó da je zlog bil na prvi mah temán; na prvi mah si tudi spoznal njegov „pisek". Svoje članke je mnogo pilil in jim skušal dati karakteristično obliko.

Kot govornik govoril je vedno odbrano slovenščino, in rabil krepke, jedrnate stavke; kot taborski govornik ni imel vrstnika; svoje govore je rad tako končaval, da mu je morala zbrana množica prisegati, da se hoče zvesto tega držati, kar je slišala in kot dobro spoznala.

Raić zagovornik narodov.

Ko se je Raić po sedemletnem učiteljevanji zopet poprijel dušnega pastirstva, zanimal se je še sicer vedno za šolske razmere na slovenskih gimnazijah, (kakor kažejo članki v „Novicah" l. 1861.,) vendar ga je pa kot dušnega pastirja in državljana, ki davke plačuje od posestev, čakalo dovolj raznovrstnega narodnega dela.

Začel je šibati vse one osobe, ki imajo posel z narodom, pa ne znajo ž njim v narodnem jeziku občevati. Neki c. kr. „pověrenik" pride l. 1860. k Sv. Barbari v Halozah gledat volilnih zapisnikov, ne umejoč slovenščine: Raić odmeril mu je za to primerno plačilo.[1])

Duhovniki ptujske okolice imeli so dné 26. malega srpana shod, kjer so razpravljali svoje uradne poslove; krepko je Raić nagovarjal svoje duhovne tovariše, naj se služijô slovenščine.[2]) Krvavo se je trudil za to, da bi se v labodski vladikovini slovenščini pripoznala pravica, kar se uradnega jezika v duhovniških zadevah tiče; spisal je bil slovenskim duhovnikom ročno knjižico, da bi jim bila v pripomoč pri izdelovanji službenih pisem. Odločno se je potegoval za to, da je treba matice v slovenskem jeziku pisati in je moral za to odločnost nad 100 gold. kazni plačati.

---

[1]) Dopis v „Novicah" l. 1860., str. 24.
[2]) „Novice" l. 1861., str. 253.

Več ko dvajset let bil je Slovencem ptujskega okraja zvezda vodnica. Brigal se je živo za ustanovljenje ptujske čitalnice in je popisaval njene prve veselice v „Novicah".

Prve pojave njegove politične brižnosti nahajamo l. 1862.,[1]) ko opisujoč krivice, ki se nam Slovencem v poštnem poslovanji godé; „resno opominja g. poslanca za ptujsko in rogačko okolico, naj se oglasi za nas kot svoje volilce in naj se ta neprilika dotičnemu ministerstvu naznani, da vidi, koliko ravnopravnosti mi doma uživamo".

Raznovrstne prilike, slovesnosti, besede rabil je v ta namen, da je v obliki, ki se je prikladala razmeram, Slovence, posebno pa prosti narod poučeval. Klanjal se je svobodomiselnim načelom, v kolikor se mogô z duhovskim stanom družiti. Obširnejše je svoje nazore razpravljal v članku „*Svoboda*".[2]) Tam pravi koj v začetku: „Zlata svoboda — blag porod kršansk; krepilno solnce društvenega življenja; tolažba slehernega umnega pojedinca; groza, strah, trepet mračnjakom, samosilnikom, črnovestnikom; sužnikom nerazumljiva, od bedakov krivo razumljena, od zažarjencev jako napačno rabljena, vendar geslo vseh poštenjakov".[3])

Potem razlaga pojmove notranje in vnanje, politiške in čisto človeške svobode, dolžnost države svobodo braniti itd.

Še tisto leto stopi odločno v javnost[4]) s člankom „Slovenski tabori"; naznanja, da je „cvet slovenskega razumništva na spodnjem Štajerskem se pogovoril dne 7. malega srpana, da se *na vseh slovenskih taborih*" naj zahteva: 1. Slovenska skupina; 2. Uradnikom se naj dôba določi, do katere se morajo naučiti slovenščine; 3. Postavne pravice za slovenščino v ljudskih in srednjih šolah; useučilišče jugoslovansko v Zagrebu; troške naj pomagajo nositi Kranjsko, Koroško, slovensko Štirsko in Primorje. Za slovensko Štirsko še stavi posebne zahteve; konečno naznanja tabor v Ljutomeru 8. velikega srpana.

Na tem taboru govoril je Raić dvakrat, najpoprej o šolah, potem o „*Zedinjenem Slovenskem*". Rezolucija gledé te točke bila je z viharnimi klici soglasno vsprejeta.[5])

---

[1]) „Novice" l. 1862., str. 409.

[2]) „Narodni Koledar" in „Letopis" l. 1868., str. 78—85.

[3]) „Novice" l. 1868., str. 228—229.

[4]) „Novicah" l. 1867., str. 263 pripomina Raić o dualizmu in praša: ‚Kaj je na poti, da se brže ne dovoli in ustroji za vse zdržema živeče lovence ena skupna narodna uprava? „Trdno smo se nadjali, da bodo ržavni poslanci to previdevši kot prvo točko zapisali v spomenico, izročeno ržavnemu pečatniku, in to se nam je dozdevalo največi vzrok, zakaj so lovenski državni poslanci kumovali razdvoju, da se jim obeča in podeli edinjeno Slovensko itd."

[5]) „Novice" l. 1868., str. 272.

[6]) „Novice" l. 1868., str. 213—214.

6. septembra bil je tabor v Žavci, kjer je zopet govoril o šolah; „Novice“[6]) so pod naslovom *„Slovenske učilnice“* objavile ves njegov govor.

V isto leto spada tudi Raićev životopis: *K. Havliček Borovsky,* životopis in politični nazori. Izhajal je ta članek najpoprej v „Slovenskem Narodu“, potem pa je izšel v posebni knjižici v Mariboru l. 1869., (39 str.)

V tem spisu riše Havličkovo življenje in kaže, kakošne so bile takrat razmere na Češkem. Havliček prepotoval je Češko, Moravsko, Slovaško in avstrijsko Poljsko;[1]) potem jel je izdajati l. 1848. „Narodne novine“, ki so bile jako razširjene in so mnogo vplivale na narod češki. Havliček bil je čist značaj, „povzdig in vzvišenje naroda češkega bila mu je zvezda, za katero je vedno ravnal svoje stopinje k delu.“ Raić želi Slovencem toliko Havličkov, kolikor je poslancev slovenskih v državnem zboru.

„Slovenska politika po Havličkovih nazorih“ je naslov drugemu poglavju tega spisa. „Kan slovanske politike mora biti, da vodi k sreči posamna plemena in pospešuje občno zlogo.“ Slovenski narod buditi je težja stvar kakor češki narod vzdramiti, ker mi nimamo slavne zgodovine; samo ugodna zavednost nam je najnovejši zavor, „ka mi Slovenci nismo sami, nego zelena čvrsta veja velikanske lipe slovanske, bratje ogromnega naroda, ki šteje 85 milijonov ljudi, s čijih obzorja solnce nikoli ne zajde; to je nebeška[2]) pomisel Slovanstva.“

O vseslovanstvu je dobrodušni Raić takó-le sodil: „Vseslovanstvo, slovansko vzajemnost in edinost slovanskih narodov mislimo si na naravni porabni način takó, ka ni treba nikakšne enoličnosti niti v verskem niti v političnem niti v slovstvenem oziru k slovanski edinosti in vzajemnosti, nego samič skupne podpore proti skupnim sovražnikom, kolikor dopuščajo okolnosti. Razume se torej samo po sebi, ka nas Rusko ne bode podpiralo, pa tudi ondi ne bodemo pomoči iskali, ako si hočemo priboriti pravo ustavno svobodo in ustavna prava, zato pa nas podpira svojim obširnim slovstvom, izlasti v strogo znanstvenih predmetih, kakor nas podpira i v narodnem obziru po svoji negrozenski velikosti.“

V tretjem *„Rusko“* imenovanem poglavji govori o sedežih in broji ruskih prebivalcev; hvali trgovce, plemstvo in častništvo, ki se ne deli kot vlastna kasta od drugih državljanov.

---

[1]) Pri tej priliki R. tudi slovenskim dijakom priporoča, „da bi se učili poznavati svojo očevino in slovenski jezik, šege in običaje, siromaštvo pa tudi zapuščenost slovenskega naroda. To goji rodoljubje in nam širi znanstveni krog.“

[2]) Take „nebeške“ pomisli goji pošten Slovenec ki živi v malih razmerah v Halozah in pozna Slovane iz knjig; pozneje je prišel v državnem zboru do drugega prepričanja o slovanski vzajemnosti.

Objavivši v četrtem delu svoje mnenje o vojski vpraša potem *„Zakaj sem državljan?“* in pravi, „ka je država za to ustanovljena, da bi v nji državljani dosegli varnost svoje osobe in imetka, prava pravičnosti in večje pozemeljske blaženosti“....

„Le ustavna, svobodna, pravna in vsem državljanom enako pravična država sme gojiti zanesljivo upanje na častno bodočnost.“

Konečno odgovori na vprašanje: *„Kaj je ustavna država?“* takó-le: ***„Po ustavnih načelih je država za tó, da bi v njej državljani nahajali varnost svoje osobe in imetka, red in svobodno gibanje, napredek, omiko in društveno blaženost“***. Da se uprava vodi na najlepši način, potrebna je ***„tiskovna svoboda, društvena svoboda, narodna ravnopravnost, osobna varnost, verska in učna svoboda, srenjska svoboda in samouprava“***.

Istega leta, ko je izdal Havličkov životopis, udeležil se je tudi tabora v Ormožu[1]) 8. avgusta. Ker se je prelepemu dovršenemu Raićevemu govoru o važnosti šol prisodil venec, hočemo tukaj nekaj njegovih mislij navesti. S početkom omenja, da mu je vršiti najimenitnejšo nalogo v vsem življenji, ker mora pokazati, kako se naj slovenska mladina uči, da bo na večjo korist sebi, narodu in državi; nič da ni vzvišenejšega in častnejšega nego navajati mladino svojega naroda po pravem potu v svetohram prijazne bodočnosti. ***Blago srce, prebrisani in razviti um in zdravo krepko telo*** delajo človeka srečnega in koristnega sebi in društvu. V osnovnih učilnicah se mora učiti v narodnem jeziku, kajti 99 otrok ostane pri motiki; Slovenci morajo tudi *gospodarske* in *gospodinjske* učilnice imeti ...... ne sme se prikrivati, da poldrugi milijon Slovencev šteje 2000 slovenskih dijakov, da pa nima nobene srednje šole.

Obrnivši se k mladini, jej reče, da jo narod postavlja za vernega stražnika svojih pravic, grobov svojih milih očetov in praočetov, da jih ne bode tlačila tujčeva peta, da ji je izročil najdražjo dedino — jezik in narodnost, da ohrani oboje zvesto in neoskrunjeno. Prosi jo v imeni slovenskih sprednikov, roditeljev, zatiranega naroda slovenskega, v imeni matere Slave in njenega poštenja in časti, njene boljše bodočnosti in v imeni vsega slovanskega naroda, naj bode stalno naša, značajna, narodna, naj nikoli ne popusti od slovenskega prapora. Videči mladino navdušeno za vse, kar je blago in narodno, zahteva od nje, naj mu s prisego potrdi svoje dobre nakane — kajti navdušenost se lahko izkadi kakor dim, mine kakor rosa s trave — da bode marljiva in delavna na korist svojemu narodu, da bode pravična, poštena in nravnega vedenja, da bode

[1]) „Novice“ l 1869., str. 258: „Spet je mati Slovenija doživela srečen dan“. Isti dan je bil pri Celji Verfassungstag.

po vzgledih *častnih* mož branila pravo, istino in svobodo do zadnjega vzdiha, da se bode vselej upirala tujemu in krivičnemu gospodstvu nad slovenskim narodom; da hoče iskreno in brez strahu ljubiti dom in rod do črnega groba."

Veličasten je bil ta prizor, ko je mladina prisegala neomahljivo vernost narodu svojemu.

Govornik vsklikne prijemši prisego mladine: „Tako si mi, mila mladina slovenska, učinila prisego slovesno pred obilo zbranim narodom pod milim in vedrim nebom, katero je prestol božanstva; zvesto jo drži! Živelo zlato upanje bodoče sreče slovenskega naroda! Živelo!" [1])

Tudi Kopitarjeve slavnosti v Repnjah 22. avgusta l. 1880. se je Raić udeležil. Po obedu bila je pod milim nebom prosta zabava, pri kateri je o „zedinjeni Sloveniji" tako navdušeno govoril, da se je navdušenost polástila vseh poslušalcev.[2])

Živo se je Raić zanimal za tabor, ki so ga hoteli v kolotači ptujskem l. 1881. sklicati; „Slovenski Narod" je uže objavil poziv 17. avgusta l. 1881. in Raić je dal 5000 vabil na svoje stroške natisniti; dr. Gregorec mu pa iz ozirov „visoke politike" odločno odsvetuje tabore snovati.

Ta leta zabranila je vlada tabore, našel pa je Raić ugodne prilike, da je mogel narod poučevati, in te prilike so slovesnosti, ki so se slavnim možem na čast prirejale, n. pr. Stanku Vrazu dné 8. sept. l. 1880. v Cerovci; Štefanu Modrinjaku dné 25. sept. l. 1881. v Središči in Franu Miklošiču dné 2. sept. l. 1883. v Ljutomeru.

Pri Vrazovi svečanosti dal je odduška svojemu hrepenenju po juguslovanski vzajemnosti, za katero je bil vnet uže od mladih nog. Vilinsko-lepi Cerovec pa je tudi v tako ugodnem kraji, da se ni čuditi, da se je sešlo ondi toliko tisoč slovenskega in hrvaškega naroda — mej tem i najodličnejših mož — kakor še nikoli poprej.

Ker sodimo, da omikani Slovenec pozna Vrazovo življenje in njegovo važnost za Hrvate in Slovence, nočemo dalje razpravljati o pomenu te svečanosti, samo to je opomina vredno, da se je Raić o priliki Kopitarjeve slavnosti v Repnjah mesec popreje z ljubljanskimi veljaki, posebno pa z dr. Janezom Bleiweisom, o književni zvezi mej Hrvati in Slovenci razgovarjal, in da so v Ljubljani pritrdili njegovim nazorom in ga h krati pooblastili, da pri Vrazovi svečanosti bratom Hrvatom te skončatek naznani.

Tako je tedaj v slavnostnem govoru izgovoril one idealne besede: „Slavni in odlični gostovi pobratimi Hrvatje! Pred

---

[1]) „Slovan" l. 1886., str. 341—342.
[2]) Kopitarjeva Spomenica str. 183.

kratkim zložili so se brez kakega prigovora ***porabni*** rodoljubi in pisatelji slovenski v Ljubljani: da Slovenci mahoma sprejmemo srbsko-hrvatski jezik, nam najbliže sorodni vsaj istorodni, ***kot književni jezik za strogo znanstvene stvari, ker tako odpira se nam večje občinstvo in širša domovina.*** " Da se to tem laglje omogoči, pristavlja, da „bode srednjim učiliščem na Slovenskem treba tudi skrbeti za točno naučenje tega odličnega narečja, kar uže veleva naučni črtež od 1849. leta. V jedinosti je moč."

Pri Modrinjakovi svečanosti dné 25. septembra l. 1881. v Središči govori o velikem vplivu pesnikov na narod in prehaja potem na politično polje; „potreba zedinjenja se mora pokazati pri vseh prilikah; ***zedinjenje vseh Slovencev mora biti neprestano na dnevnem redu***".

Tako je tudi dve leti pozneje znal osnovati v Ljutomeru 3. septembra l. 1883. velikansko narodno svečanost, sedemdesetletnico Miklošiču, največjemu jezikoslovcu. Uže leto poprej, t. j. jeseni l. 1882., ko sem bival nekaj dni pri njem, sprožil je misel, da se peljemo on, dr. Požar in jaz v Ljutomer, da se storé prvi koraki. Zapisnik tiste prve seje se je potem v „Slov. Narodu" objavil. Vse leto 1883. skrbel je za to, da se slavnost častno zvrši. Slavnostni govor je govoril prof. Krek; za njim govori Raić in pravi naštevši najimenitnejša Miklošičeva dela, da Miklošiču slavljencu ni treba te svečanosti, a potrebujemo je mi, da se z nova navdušimo za narodne svetinje, ter obečamo stalno vernost svojemu narodu. Omenil je mej drugim tudi to, da so l. 1848. Slovani imeli na Dunaji društvo „Slovenijo", katerernu je predsedoval Miklošič; to društvo je izdalo okrožnico o zedinjenji Slovencev, o ravnopravnosti slovenščine v šolah itd.

Uže dosle smo videli, kolikostransko je bilo Raićevo delovanje, vendar trdimo, da mu je bilo na probujenji prostega naroda največ ležeče, in gotovo je, da je v tem svojem delovanji — res da potrošivši vse svoje gmotne in duševne sile — dosegel ravno največji uspeh. Saj pa tudi nihče ni tako hitro našel kake prilike, da se narod zbere, kakor on; in tudi nihče take prilike ni znal tako popolnoma izkoristiti, kakor Raić. Tu ali tam narodil se je pred toliko ali toliko leti mož, Slovenec, v tem ali drugem obziru koristil je svojemu narodu: evo, treba se ga je spomniti, treba ga narodu postaviti v zgled.

Svečanost bila je sklenena. Ali kako jo uprizoriti? Od Sv. Barbare gredo pisma v Ptuj, Ormož, Ljutomer, Maribor župnik Raić se še nekaterekrati veze v Ptuj ali Ormož — in kmalu je „Slov. Narod" naznanjal, da se bode tu in tam vršila svečanost, a da bode govoril Bož. Raić. In kako je govoril? Le čitaj te govore njegove, dal je vse na svoje stroške ponatisniti, da se razdele v stotinah mej narod, da obrodé

zaželeni sad. To niso v zadnjem hipu lepo nanizane elegantne fraze. Raić je navadno uže dolgo poprej dobro premislil, od katere strani se mu je predmeta lotiti, da dobi velika zbrana množica kaj haska od svečanosti; v govoru pa, za katerega je cele tedne popreje zbiral in prebiral misli in izraze, skusil je narod kolikor mogoče poučiti o pravicah, ki ga idejo, in o krivicah, ki se mu povsodi godé. Toda ne zaradi ednega samega govora hotel je zbirati tisoče naroda, nego „tolmačiti" — kakor je rekal sam — moralo se je izlasti še potem prav posebno, ko je posedla ogromna množica okolo miz ter je bila okrepčavši se z dobrim prigrizkom in rujno kapljico tembolj dovzetna za poučno navdušeno besedo. Pa tudi te napitnice — kakor se jim pravi —, niso bile samo „ad personam" nego izlasti „ad rem". Take so bile slavnosti, katere je snoval Raić, in uspehi ne dadé se tajiti.

Premišljeni udeležitelj take slavnosti mora le želeti, da bi se jih vršilo še mnogo, toda ravno takih, po vsem Slovenskem. Kdor je opazoval narod naš v takih in enakih prilikah, sprevidel je, kako se zanima, kako rad posluša, kako pozneje še doma pripoveduje to, kar si je zapomnil. Žalibog da se po inod vrše take svetkovine bolj za *omikance*, katerih — tako je Raić vedno zatrjeval — ne treba poučevati na shodih, dočim *narod* gleda le od daleč!

Poznal je pa tudi nezmerno važnost narodnega šolstva za probujo Slovencev. Javno je to izrazil na taboru v Žalci mej drugim z lapidarnimi besedami: „Arkimed je rekel: Dajte mi stalo, kamor naslonim svoje orodje, in zemljo vzdignem. Jaz pa velim: Dajte mi učilnice v oblast, in s celim dušnim svetom bodem gibal!" Zlato načelo, katero še dandanašnji najtopleje priporočamo visokim in nizkim politikom slovenskim.

Zato se je dal voliti za prvomestnika krajnemu šolskemu sovetu in šola ni imela — v vseh dobah — boljšega prijatelja, kakor je bil Raić. Z večine je njegova zasluga, da se je pri Sv. Barbari v Halozah razširila šola s primerno majhnimi stroški — v trorazrednico, in trudil se je pridobiti tej šoli tudi najsposobnejših ob jednem i narodnih učiteljev. Ko so zmagali Slovenci pri volitvah v ptujski okrajni zastop, tedaj pride Raić l. 1881. kot odbornik okrajnega zastopa še z drugimi slovenskimi izvrstnjaki v *okrajni* šolski svet, v kojem so imeli sedaj Slovenci večino.

K tem sejam vozil se je Raić ne le iz Haloz v vsaki dôbi in v vsakem vremeni točno, nego tudi pozneje še z Dunaja kot državni poslanec. Pred vsako sejo pa so se še člani slovenske večine sešli ter zedinili, kako imajo v vsaki točki postopati, kaj imajo predlagati. Res da je odločnim narodno važnim sklepom te večine predsednik običajno ugovarjal

ter je take ugovore tudi višja oblast potrdila, vendar bi se bile morale konečno za Slovence stvari ugodno zasukati, ako bi bili prihajali jednaki sklepi dosledno tudi od drugih stranij. In Raić nameraval je uže tudi dogovor s slovenskimi šolskimi sovetovalci tudi drugih okrajev znajoč, da „v edinosti je moč". Kdor je, kakor pisec tega, opazoval delavnost tega *okrajnega* šolskega soveta za dôbe Raića in dr. Gregoriča — ter pozna nekoliko šolske razmere po Slovenskem: ta pač želi, da bi se mnogokoji naši možje, imejoči še mnogo večja prava in važnejše dolžnosti, zgledali nad umrlim Božidarom.

Razven tega je pa Raić tudi znal ceniti narodno učiteljstvo ter je je smatral poleg duhovščine najvažnejšim činiteljem za razvoj narodne zavesti. Čutil je pač nedostatek vzgoje na mariborskem učiteljišči ter vedno in povsodi, s pismom in besedo zahteval na tem pedagogiji zdrave pedagogike, da se imajo ponudniki učiteljstva vseh predmetov učiti slovenski, ako mislijo službovati na slovenskih šolah; zato je učitelje vedno spodbujal, naj mnogo slovenskega beró in tudi v omiki slovenski napredujejo. Pri nobenem shodu ni izpustil učiteljstva, da bi se ga ne bil spomnil z navdušujočimi besedami, naj bode značajno, naj dela za narod, iz katerega in za katerega je. In res, kadar je on v njihovem društvu nastopil, ni ga bilo omahljivca v njih številu.

Kakor za pravice slovenščine v uradu in šoli, tako trudil se je za iste pravice i v cerkvi. Kakor je zahteval, da se učitelji, namenjeni slovenski deci, uče sami dovoljno slovenski, tako se je trudil tudi, da bi se v labodskem semenišči učili bogoslovci slovenski predmetov svojih slovenski. A ne samo to, nego sprožil je i veliko, njega povse vredno pomisel, da se posvečeni jezik staroslovenski mora učiti po naših slovenskih semeniščih. Zato ga je zlasti papa Leva XIII. slavni „Grande munus" navdušil. Deloval je za to svojo prelepo pomisel najprvo mej svojimi zavednimi duhovnimi tovariši, potem pa pisal i vladiki, naj v tem obziru blagovoli kaj ukreniti. In res, udal se je — to slavo mu morajo Slovenci priznati — vladika zlasti še vsled sklepa vladikovinske sinode (l. 1884.) tej zahtevi in odredil, da se predava staroslovenščina bogoslovcem 3. in 4. leta, sicer kot neobvezni predmet, a vendar ɔt predmet!

Žalibog od sklepa ni prišlo do zvršitve, ker se je pro- ɔor, kateremu se je bil pouk namenil, branil učiti predmet t prostovoljni. Raić gojil je namreč pri tem krasno nado, da egne cerkev še kedaj Slovencem podeliti, kar je njihovega. —

Tako smo dospeli do zadnjega leta, v katerem se je Raić tegoval za pravice Slovencev kot *zasobnik;* prihodnje leto, je l. 1884. je uže kot državni poslanec povzdignil svoj glas

v svetli prestolnici naši. Predno o tem govorimo, oglejmo si še drugo stran njegovega političnega delovanja in sicer v *pomirjevalnem*[1]) smislu.

Znano je, da se v letih 1873. blizo do 1876. slovenski politiki niso strinjali gledé pota ali načina, kako bi se Slovencem moglo pomagati; nekaterim so ugajala bolj svobodomiselna načela, drugim zopet konservativna; navstalo je navskrižje in izustila se je marsikatera britka beseda v ostrem mejsobnem boji. Vsak treznomisleč Slovenec je obžaloval te razmere in želel konca prepiru.

Raić je dostikrat premišljeval o tem predmetu in se s svojimi prijatelji, posebno z dr. Geršakom pogovarjal. V prijateljski družbi sta si 31. avg. l. 1874. „delo naložila“[2]) stranke pomiriti.

Geršak piše: „Mnogo sem premišljeval in premetaval semtertje, pa že pred začetkom gine upanje na vspeh; torej še tudi nisem nikomur pisal. Včeraj sem bil v Središči pri gosp. Kočevarji z gosp. prof. Šinkom in sem to stvar omenil; on želi, da bi se hitro začelo in pričakuje vspešne nagodbe; pa neomahljivo trdi, da se gosp. Kosar ne sme opustiti; Šinko pravi, da je gosp. dr. Ulaga prenapet tudi v verskih zadevah in da ga Kosar večkrat pomirjuje. — Mislim torej, da bi treba bilo obema pisati, in da bi Ti pisal Ulagi, jaz pa Kosarju. Na drugi strani pa bo spet treba pisati dr. Vošnjaku in dr. Razlagu, ter bi Ti pisal Vošnjaku, jaz pa Razlagu, ker se mi dozdeva, da bodemo v Ljubljani pri stranki „Slov. Naroda“ nahajali večje težave, kakor pri stranki „Novic“.

Predlagala sta nov program, in nekakov nadzirateljni odbor nad vsemi poslanci[3]) in te svoje nazore v pismu dné 3. oktobra Bleiweisu sporočila. Ta Raiću dné 14. oktobra l. 1874. takó-le odgovarja:

Prečastiti gospod!

Vsled cenjenega dopisa od 3. t. m. počastujem se Vam sledeče odgovoriti:

Vaš predlog, ki namerava porazumljenje in spravo med slovenskima strankama, mora pač vsak rodoljub pozdraviti s prisrčno radostjo, kajti nesrečni razpor podira, kar smo zidali z velikim trudom in olajšuje nasprotnikom slovenstva dosego hudobnih njihovih namer.

Po vsem tem si tedaj lahko mislite, da je pismo Vaše razveselilo vse pionirje naše domovine, ki že mnogo let na straži stojé za blagor njen in za upor proti germanizaciji.

Čital sem čestito Vaše pismo včeraj narodnemu klubu naših poslancev, ki vse rodoljube deželnega zbora izvzemši dr. Razlaga, dr. Zarnika in Obrezo obsega. — In soglasno je bilo odobreno, naj na Vaše cenjeno pismo odgovorim to-le:

Porazumljenje in popolna sprava med slovenskima strankama se mahoma izvrši s tem, da so narodnjaki, ki so zapustili častitljivo slovensko zastavo, zopet vrnejo pod to zastavo. Kajti gesla narodnih protestantov, [4])

---

[1]) V „Slov. Narodu“, letnik IV. št. 110; letnik V. št. 95, in 118 je pisal Raić tudi v tem smislu.

[2]) Pismo dr. Geršaka Raiću dné 9. sept. l. 1874.

[3]) Hermann piše Raiću dné 28. sept. l. 1874., da si ničesar ne obeta o takih predlogih.

[4]) Nekateri ostri izrazi sredi tega pisma so izpuščeni, da bi se nikoga ne žalilo.

ki se glasijo: „Vse za omiko, svobodo in napredek“, motijo ljudstvo, ker vsa dejanja slovenskih voditeljev od l. 1840. so merila in merijo na omiko našega naroda, na svobodo v razvitku njegovih pravic, v napredek v vsem. Ali nismo edini napravljali čitalnice? — ali nismo edini snovali Matico? — ali nismo edini borili se za obveljavo narodnega jezika v šolah, pisarnah? — ali nismo napravili šol za poljedelstvo? — ali nismo spisali knjig mnogovrstnega obsežka? — ali nismo na taborih edini razlagali naš program? — vsaj na fotografiji največjega taborja slovenskega v Vižmarjih l. 1869. še vidimo Bleiweisa in Costo, Razlaga in Zarnika, Vošnjaka in Tonklija?“

Potem razpravlja pismo, da je na Mladoslovence preveč vplival tuji liberalizem, da se mej duhovniki in grofi nahaja več poštenih zagovornikov slovenskih tirjatev, da se tedaj ne sme proti tem stanovom delati in nadaljuje tako:

„Nekaterim mlajšim rodoljubom našim se je morda za malo zdelo strinjati se zmirom z idejami in načeli starejših. Ali tega pa nihče ni zahteval; veljal je zmirom le večine glas. To pa mora biti, kajti brez discipline ni nobenega redu na svetu; disciplina tudi slabe dela močne; kam pridemo, če vsak svoje trdi in se ne vda večini? In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas! — Pod tem ščitom nam je lahko složnim biti za geslo naše starodavno „za vero, dom, cara“.

To, prečastiti gospod, so moje in mojih političnih prijateljev misli. Izročujem Vam jih z željo, da jih Vi in Vaši resno in s čisto ljubeznijo do milega našega naroda prevdarite.

Ako to storite, uverjen sem, da mi ne boste očitali, da zahtevam kaj, kar ni mogoče. Kako neki bi to moglo napačno in krivo biti, kar je od l. 1843. do 1872. pravo in vzajemno bilo.

Drago bo meni in mojim prijateljem, ako daste od svojih glas, da se brez kovanja novih prislovic najdemo vsi Slovenci pod tistim geslom, v katerem prava omika, prava svoboda, krepki upor germanizaciji, pravi napredek, in po vsem tem blagostan naroda našega najobširnejše polje imajo.“

Z odličnim spoštovanjem

Vam udani

V Ljubljani 14. okt. 1874. *dr. Jan. Bleiweis.*

Raić je veljal kolikor toliko kot vodja mladoslovenske stranke, a se je trudil na vse strani, da bi zbližal obe stranki. Hermann priznava, da se „Raić z ozirom na žalostno stanje, v katerem se slovenski narod nahaja, s prijateljem Geršakom v blagem smislu trudi, zediniti zopet obe stranki“. O novem programu in o kakem odboru, ki bi delovanje vseh slovenskih poslancev nadziral, si Hermann malokaj prida obeta.

Po mojem mnenji nobeden volilni okraj na Slovenskem ni imel narodnjaka, ki bi se bil takó skrbno brigal za vsako narodno zadevo, kakor Raić za okraj ptujski.

Tako je deloval Raić mnogo let v svojem okraji kakor v blagor ožjih svojih rojakov tako v prospeh vsega slovenstva. Pri tem pa, da se je vse življenje imel trdo boriti se z nasprotniki pravice in resnice, tolažilo in bodrilo ga je vsaj to, da so vsi Slovenci njegov značaj in njegov trud priznavali, in da ga je zlasti njegov okraj obožaval. Tu niso izvrstni rodoljubi ničesa stvorili, da bi se ne bili preje vprašali: „Kaj poreče k

[1]) List od dné 28. sept. l. 1874.

temu Raić?“ Zato so o najvažnejših narodnih stvareh sklepali najprvo pri Sv. Barbari v Halozah, pri izrednem župniku Raići. Jasno je tedaj, da so Slovenci ptujskega okraja temu dolgo let priznanemu prvoboritelju — po smrti Hermannovi namenili državno poslanstvo, ter da niso branečemu se, češ da je uže prestar, da ni jurist ali zgodovinar, nehali prigovarjati, predno ni te častne pa težavne naloge tudi sprejel. Vsaj pa tudi tako delavnega, tako zmožnega, tako jeklenoznačajnega, tako nezavisnega in tako občepriljubljenega moža daleč na okolo ni bilo najti. Udal se je slednjič prošnji svojih rojakov, a pristavil tudi usodne za-se besede: „Vem, da idem v smrt, a ker hočete, bodi za narod“.

Raiću ni bilo treba mnogo se predstavljati in programa razvijati, kajti povsod so ga radostno vsprejeli, kjerkoli se je pokazal. 31. januvarja l. 1884. je bil izvoljen državnim poslancem s 318 glasovi, nasprotnik jih je dobil 42. Še istega leta, 19. avgusta je bil na mesto istega Hermanna izvoljen tudi v deželni zbor štajerski.

Kako se bode novi poslanec potegoval za narod svoj i v zbornicah, kažeta gesli, koji si je bil uže davno preje izvolil. Na pečatniku svojem urezani je imel besedi: ***„Rodu pravico“***, a v „Novicah“ l. 1868. izrekel je bil zahtevo: „Dajte Bogu, kar je božjega, cesarju, kar je cesarjevega, a tudi narodu, kar je narodovega! In dobro bode na svetu“.

Volilcem je obečal se potegovati za to, „da bodo osnovne šole na Slovenskem slovenske, učiteljišče v Mariboru bodi za slovenski Štajer slovensko, nemščina pa bodi v njem obvezni predmet; za slovenske pravnike naj se osnujejo na graškem useučilišči stolice, da se bodo ondi razlagali slovenski: občni državljanski zakonik, pravdni in nepravdni postopnik, kazenski zakonik, kazenski postopnik, trgovinsko in meniško pravo; deželno šolsko svetovalstvo v Gradci se preinači ali pa se, kar še bolje želimo, preseli za Slovence na spodnje Štajersko takó, dá bode nam pravično; šolski nadzorniki in načelniki okrajnih šolskih svetov, nam Slovencem protivni, naj se odstrané; vsi na Slovenskem kruh trošeči uradniki morajo znati slovenski v besedi in pismu in morajo uredovati z vsemi slovenskimi občinami slovenski; Mali Štajer naj dobi poseben oddelek namestniški, ali pa naj se združé vsi Slovenci v jedno upravno celoto — Slovensko; slovenski poslanci naj se tesneje združé s slovanskimi poslanci dalmatinskimi. Siromakom naj se ženitev omeji. V gospodarskem oziru pa: deroča Drava naj se omeji na slovenskem Štajerskem; železnica naj se gradi od Radgone nad Ljutomer v Ormož, cena soli naj se znantno zniža; mitninska zveza odbijaj se s Prusko; naloži naj se visoka mitnina ali dača na tuja vina, osobito magyarska;

dače naj se pobirajo po dovršeni mlatvi, po vinskih goricah pa po dokončanem branji; uvedi se borzni davek; veliki kapital obdači naj se bolje; kmečki domovi naj se uredé, da se ne bodo smeli prodajati, posestva ne kosati, preveč zadolževati ali ne prodajati za nekoliko dolžnih goldinarjev; občinam naj se pošiljajo dopisi od vseh uradov jedino v slovenski besedi in občinskim predstojnikom se odvzemi preobilno mnogopisje[1]."

Svoje nazore je brez strahu in odločno zastopal. „Pokojni Raić je imel vse dobre lastnosti, samo ni bil diplomat," je pisal njegov stari prijatelj.

Oglasil se je Raić takoj na korist Slovencem v proračunski obravnavi l. 1884. in je mej drugim dokazoval, da je ime Slovan uže staro. Iz Kronike Antona Popa Vramca,[2]) tiskane v Ljubljani l. 1578. je državne poslance seznanil s temi podatki: L. 280. Aurelius probus rimski cesar na Slovenieh umorjen bil. L. 401. Atila kralj posta, slovensku zemlju i Orsag do morja zavje. L. 429. Sveti Hieronim doktor Sloven. L. 683. Trebelin kralj slovenski i Bugarski ovo ureme posta. L. 744. Huni drugoč v Panoniu ali Slovensku zemlju jesu došli. Velika množina Vogrov Slovenov in Hrvatov poginuše. L. 1537. Ivan Kocian general Ferdinanda krala vojsku proti Turkom na Slovenski Orsag ali zemlju dopelja. L. 1570. Veliki strašan glad je bil na Slovenieh; vstali i zdignuli su se bili proti svoje gospode in plemenitim ljudem. L. 1578. Gospodin Christof Ungnad posta Hrvatskim i Slovenskim banom. L. 1564. Draškovič Juraj na Zagrebečku biskupiu dojde na Slovenie.

Razpravljajoč potrebo slovenskih stolic na graškem vseučilišči je državnim poslancem iz ustanovnega pisma omenjenega vseučilišča iz l. 1885. mej drugim tudi ta odstavek čital: Universitatem in nostra civitate Graecensi Styria Metropoli eum in finem instituere et erigere intendimus, ut quod alii principes suorum subditorum saluti commodisque prospicientes, sibi licere existimabant, illud nos quoque, qui plures easque ampliores diversarum nationum et linguarum provincias (čujte! na desnici) possidemus, multo majori ratione et jure posse omnes intelligent.

Tudi kot deželni poslanec se je v zboru v Gradci dotikrat oglasil; 22. sept. l. 1884. interpeloval je namestnika o nameščenji profesorjev na ptujskem deželnem gimnaziji, 30. sep. 1884. namestnika kot predsednika deželnega šolskega sveta sestavi izpraševalne komisije za osnovne in meščanske šole.

---

[1]) „Slovan" 372.

[2]) Ker je navedena knjiga redka, naj častiti bralci dovolé, da se ta stvar tudi tukaj omeni *Pis.*

Dné 7. dec. l. 1885. interpeloval je Raić spet namestnika štirskega o mariborskem učiteljišči z ozirom na ministerski ukaz, po katerem bi moral slovenščino formalno izprašan učitelj učiti po štiri ure na teden; dné 15. dec. l. 1885. kazal je Raić v deželnem zboru štajerskem na krivice, ki se godé Slovencem ptujskega okraja s tem, da ni postavno izprašanega učitelja za slovenščino na ptujskem gimnaziji.

Istega leta se oglasi Raić drugokrat v državnem zboru 28. feb. zahtevajé šolskih nadzornikov slovenščine popolnem zmožnih.

Poslednjikrat oglasi se Raić v državnem zboru 19. sušca l. 1886. razkrivajoč krivice, ki se Slovencem posebno v ptujskem okraji godé.

Raić človek in gostoljub.

Božidar Raić bil je mož orjaške postave, izredno nadarjen in ostroumen, imel je pa in si ohranil tudi do smrtne svoje bolezni neko redko mladeniško živahnost. S temi svojstvi združeval je pa jekleno voljo in uprav češko marljivost. Dasi izvrsten jezikoznanec, vendar je kakor pri najvažnejšem sestavku tako tudi pri navadnem dopisu vsak izraz dobro preudaril, ki ga je kanil rabiti. Zato sta se mu pa tudi sčasom jezik in slog slovenski tako pokorila, da mu ni bil — kakor se splošno in po pravici trdi — v karakteristični pisavi nihče kos. Dasiravno je bil rojen govornik ter je znal kakor le malokdo tudi v improvizovanem govoru poslušalce očarati in razvneti, ipak se je za vsak javni govor prav vestno pripravljal. Jedva je bil odločen, da bode tu ali tam govoril, uže se je vsak dan za rana zjutraj sprehajal po krasnih vrhovih svojih goric ter ondi razgledavajoč se po rajski okolici čital knjige, snoval govor ter si beležil zanj vzvišene misli.

Raić je bil sicer selski župnik ter se je rad šaljivo nazival „haloški kmet“, ali v resnici ni na nič tako nerad mislil kakor na veliko svoje gospodarstvo, nego je blagroval uradnike, katerim se razven s poklicem ni treba baviti z drugimi takimi za znanstveno izobraženega moža neprimernimi posli. Vse drugače so ga zanimale knjige. Ko si vstopil v pritlično njegovo sobo-obednico, zazdelo se ti je, da si naletel h kakemu vseučiliščnemu profesoru. Tu so se v visokih skladanicah vrstili slovarji vseh slovanskih in še drugih jezikov, tu so v debelih zvezkih domovali Bopp, Schleicher, Fick, Miklošič in množica drugih, a z mize sem pozdravljali so te skoro vsi vsakdanji znanci časopisi, mej njimi navadno tudi hrvaški, češki, ruski,

„Tvrd bodi, neizprosen, mož jeklen,
Kadar braniti je česti in pravde
Narôdu in jeziku svojemu!
Ne varaj sam se, varati ne daj se
Sovražnikom — — — — —."

Te zlate besede umirajočega Tugomera spolnjeval je Raić vse svoje življenje. Tvrd je bil kakor jeklo kot narodnjak, in ipak kot človek — kako mehek, kako blag! Lastnost, ki kaže plemenito srce, lastnost, po kateri se Slovani, osobito pa Jugoslovani odlikujejo, lastnost nesebične gostoljubnosti imel je Raić v najvišji meri. Dasi mu je vsak pošten Slovenec dobro došel o lepem ali slabem vremeni, ipak je nadarjeno in marljivo mladino najrajše sprejemal pod svojo prijazno streho. Vsakokrat ga je v srce veselilo, kadar je mogel krdelce mladih odličnjakov zbrati okolo sebe; takrat mu je beseda tekla v divnih napitnicah in marsikaterega navdušila, da se je za trdno odločil, živeti vedno za domovino. Radoval se je, če je zapazil, da tudi temu ali onemu mladeniču beseda gladko teče, ker je bil prepričan iz lastne skušnje, kako koristen je dar odlične zgovornosti.

Mladeniču pa hotečemu se mirno posvečevati znanosti dal je preblagodušni ta gospod na razpolaganje vse, kar je imel. Tako piše preblagi ta prijatelj slovenske mladine modroslovcu Požaru, uredniku tega Letopisa, v Gradec: „Veseli me, ka imate zaupnost na mojo neznatno osobnost . . . . . .' Jaz razpolagam vrh župnega hrama tudi v najkrajši bližini na krasnih hribih z dvema priličnima vinogradskima hramoma, kder je v toplejšem letnem razdobji jako primerno in ugodno klanjati se modricam; živa duša vas ne bode motila." In res bil je omenjeni gospod dve leti preblagega župnika gost, a ob jednem i marljiv učenec, tako da se vedno spomina pokojnega Raića kot najblažjega dobrotnika in učitelja. Toda te svoje velike gostoljubnosti pokojnik ni smatral kot kako posebno svojo vrlino — zato je bil sploh preskromen —, nego je čutil v sebi uprav potrebo, da v oddaljenem selu občuje z osebami goječimi znanost in višje ideale. Pri vsaki priliki je zatrjeval, kako vesel je izvrstne mlade družbe, kako potreben je je, da se i sam mej njo pomlaja; in res se je pomlajal duh njegov vedno v znanostih in v nazorih. A ne samo zato, da se je sam navduševal za vse lepo in vzvišeno, marveč tudi zato zbiral je tako rad vrlo slovensko mladino okolo sebe, da jo je sè svojimi obilnimi skušnjami in z navdušeno besedo utrjeval v nazorih ter jo pripravljal za poznejše javno delovanje. Čestokrat rekel je: „Glejte, draga, častna mladina, kadar nas ne bode, sedaj nastopite vi. — Sanguis martyrum semen christianorum." Zato je vabil k sebi le nadarjene in marljive dijake. Lahko

trdimo, da je bil težko kdo slovenski učeči se mladini toliko priljubljen, kakor je bil Raić, dobrotnik ji pa gotovo nihče ni bil večji. —

Da je bila pa ta gostoljubnost njegova res prava slovanska gostoljubnost, svedoči tudi to, da je z lastno mu prijaznostjo in taktnostjo sprejemal in pogoščeval tudi svoje politične in ob jednem osobne nasprotnike, kadar so dohajali v Haloze.

Še nekega značajnega svojstva Raićevega ne moremo zamolčati. Nikoli namreč ni pokojnik trpel pogovorov o zasobnih slabostih katerekoli, a najmanj narodne osobe, sploh obrekovanja ni poslušal, in spletke, naj jih je spletal kdorkoli in proti komurkoli, sovražil je iz dna plemenitega svojega srca. Klevetnik pri njem nijeden ničesar ni opravil. Zato čutil se je gost stopivši pod gostoljubno njegovo streho še posebno srečen, zato imelo je življenje pri njem še izlasti tist idiličen značaj, ki bi ga človek zaman še kje drugje iskal.

Odlične Slovane, ki so ga pohajali, rad je za nekaj časa pridržaval pri sebi in tožno mu je bilo pri srci, kadar so odhajali. Bolgar Suknarov bil je dalje časa Raićev gost; mej drugimi mnogimi odličnjaki pohodil ga je nekoč i profesor Budilovič; l. 1883. na jesen bival je poznanjski Poljak dr. J. Leciejewski, privatni docent slovanskega jezikoslovja na Dunaji, dva meseca pri njem zlasti zato, da se je do dobra seznanil sè slovenskim jezikom. Pisatelj tega životopisa bivši učenec Raićev uže v prvem gimnazijskem razredu preživel je cele počitnice l. 1884. pri blagem Božidaru.

Besede, ki jih je bil izrekel Raić ptujskim rodoljubom, ko so mu prišli ponujat poslanstva po Hermannovi smrti, besede, da bode ta posel njegova smrt, žalibog so se prerano uresničile. Kot odločen mož je bil prepričan, da se v ostrem in odločnem boji več doseže kakor v bojazljivem in koristolovnem odlašanji. Starejšim Čehom ni bilo po volji, da je vse posebne slučaje krivičnosti, ki se godi Slovencem, po vrsti našteval, mislečim, da se s tem nič ne doseže. Veliki duševni napori in njegove skušnje o slovanski vzajemnosti zlasti o priliki zadnjega njegovega govora dné 19. marcija l. 1886.[1]) vcepile so mu smrtno kal v orjaško telo, ki še od bolezni prestane štiri leta preje ni bilo popolnoma okrevalo. Kmalu po tem poslednjem govoru svojem zbolel je na Dunaji. Poslanec g. Miha Vošnjak prepeljal ga je 31. marcija iz zasobnega stanovanja pri minoritih v občno bolnišče, kjer je ležal štiri tedne za legarjem.

[1]) O njegovem političnem delovanji v državnem zboru in žalostnih razmerah mej našimi politiki gl. „Slovan“ l. 1886., str. 372—378.

Na veliki četrtek pride njegov bratranec g. prof. A. Raić ponj ter ga prepelje s seboj v Ljubljano. Solze radosti so ga polile, ko se je pripeljal na domača slovenska tla, čutil se je spet poživljenega. Tu sta se poleg dr. Vošnjaka, najiskrenejšega mu prijatelja, vestno trudila i dr. Bleiweis-Trsteniški in dr. Kapler, vrniti mu spet drago zdravje; tu si je prizadeval njegov ljubeznjivi bratranec prof. Raić na vso moč, da bi ohranil Slovencem drago to življenje, ali bilo je vse prizadevanje zdravnikov in strežnikov, bile so vse goreče želje nebrojnih prijateljev zaman. Vsemogočnik sklenil je rešiti ga življenja — trpljenja. Dné 7. majnika spravil se je z Bogom in uredil tudi posvetne svoje razmere. Tudi v tem je pokazal spet svojo ljubezen do naroda. Kajti kakor je sam vedno zahteval od istinito narodnih mož, naj se spominajo, ako nimajo skrbeti za zapuščene rodbine, v oporokah naroda svojega, tako volil je tudi sam z majhno izjemo vso svojo skromno ostalino svojemu narodu.

Bolezen se je bila sčasom sicer toliko na bolje obrnila, da se je 18. majnika peljal uže na sprehod, da se je potem redno vsak dan po dvakrat sprehajal po drevoredu, in da so prijatelji uže mislili, da jim okreva preblagi Božidar, ali tem huje zadela je nepričakovana strašna novica, da je v nedeljo 6. junija l. 1886. ob sedmih zjutraj mirno zaspal. Črno obrobljen prinesel je „Slov. Narod“ 7. junija nekrolog jednega iz mej največjih Slovencev,

Ko se je izvedela smrt njegova, zaplakal je slovenski narod in od blizu in daleč izraževal srčno svojo bol o veliki izgubi.

Na krsto položili so mu prijatelji, razna društva, poslanci i dr. 41 dragocenih vencev. Pogreb njegov dné 8. junija bil je velikanski; dasiravno je bil Raić v Ljubljani osobno le malo in le z odličnejšimi Slovenci znan, vendar ga je poznal in spoštoval ves narod po slavnem imeni. Spremili so ga k poslednjemu počitku v nepregledni vrsti duhovni in posvetni dostojanstveniki, vsa narodna društva in velika množica drugega razumnega občinstva. Prišlo je tudi veliko število odličnih rodoljubov iz Štajerske — mej njimi tudi prostih kmetov — poslovit se od umrlega svojega voditelja. Na grobu poslovil se je od njega najboljši prijatelj njegov g. dr. Vošnjak v tako krasnem in ginljivem govoru[1]), da ga ni bilo óčesa brez solz, ločim so mnogi prijatelji pokojnikovi glasno plakali. Položili so ga tu pri sv. Krištofu, na počivališči toliko slavnih slovenskih mož, v družbo najslavnejših, dr. Jan. Bleiweisa in Jurčiča. Častilci njegovi šli so takoj na delo, da se postavi

[1]) Izvrstni ta govor gl. „Slov. Narod“ 15. junija l 1886.

izrednemu temu možu dostojen spomenik in tako se je v ta namen dosedaj nabralo uže nekaj čez 600 gld., a vendar še premalo za velik spomenik in takemu spomeniku primeren prostor. Zato sklenilo je „Pisateljsko podporno društvo„ prevzemši vso skrb nase — položiti trupli Raića in Levstika v skupen grob ter obema postaviti skupen spomenik. V ta namen dalo je društvo oba moža prenesti iz prejšnjih grobov v novo skupno rakev,[1]) kjer se ima uže meseca oktobra t. l. postaviti tema slavnima Slovencema res veličasten spomenik.

Kot duhovnik, učitelj, pisatelj in branitelj slovenskega naroda opravljal je izborno svoje dolžnosti; ni bil rojen, da bi užival, nego vse njegovo življenje bilo je prvoboriteljstvo. Bil je mož plemenitega mišljenja in dobrega srca.

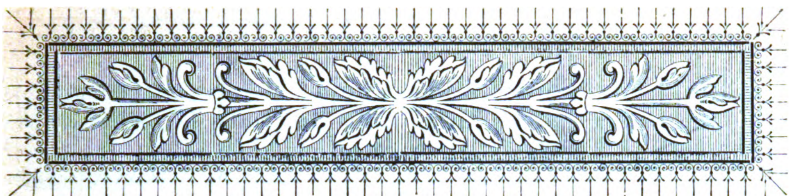
Dasi je želel še dalje živeti, ne sebi, nego, da bi mogel koristiti toli ljubljeni domovini, itak je mogel slovo jemajoč od tega sveta, mirno reči:

„Non omnis moriar.“

---

[1]) Dné 15. majnika t. l.

Kaj človeštvo prideluje in uživa.

Spisal dr. J. Vošnjak.

Drugi del.

I. Živalske prirodnine.

Malone povsod, kjer človek biva, udomačil si je nekatere živali, katere mu dajó hrano in obleko. Zlasti pa se je človek sam hitreje stalno naselil v krajih, kjer so doma sesavci, preživekavci, kakor v delih zemlje, kjer ni teh za človeštvo prekoristnih živalij. Povsod pa je skušal človek udomačiti take živali, katere je spoznal, da so mu koristne za njegove potrebe. Uvidevši pa, da se tudi pri živalih podedujo nekatere lastnosti in da se dajo razne lastnosti spreminjati po odgoji, izbirati je začel za pleme ravno tiste samce in samice, pri katerih so bili oni deli života in one lastnosti, koje je človek potreboval, najbolj razvite. Taka požlahtnitev plemen vrši se še dandanašnji in rodi vsakovrstne nove pasmine. Kakšen razloček mej divjim konjem in arabskim ali angleškim brzim tekalcem ali težkim pincgavcem! Koliko razlike je pri kravah, pri prašičih, pri kuretnini, pri psih itd. V obče se kmalu močno razločuje udomačena žival od poprejšnje divje, ker ne postaje samo krotkejša, temveč se tudi posamični telesni deli spreminjajo na isto plat, katero človek želi bolj ali manj razviti.

Zraven domačih živalij pa sega človek tudi po divjih ter rabi ali njih meso za živež, ali kožo za obleko, ali druge dele života za razne namene.

1. Pozemske živali.

Konj. V najstarejši dôbi človeštva predstavlja se nam konj uže za ukročeno žival v človeški družbi. Njegova domačija je nemara srednja Azija, kjer še danes živi mnogo, kakor

se misli, divjih konj. V južni Ameriki se sicer po nezmernih planotah pasejo velike črede konj, ki pa so le podivjani potomci konj iz Evrope v Ameriko pripeljanih. Pred prihodom Evropcev v Ameriki konj niti bilo ni. V manj ko 400 letih pa so se tako pomnožili, da je zdaj uže v zedinjenih državah nad 10 milj. konj.

Največ konj pa redi še vedno Rusija, namreč 21,570.000, Avstro-Ogrska 3½ milj. (na Kranjskem 22.000), Nemčija 3,350.000, Francosko 2,880.000, Angleško 2,790.000, Španjsko 680.000, Italija 657.000. Vsa Evropa ima 34 milj. konj, 9 do 10 glav na 100 prebivalcev. Vrednost se sme ceniti na 3.500 milj. gold. V vojaški službi je ob času miru do 700.000 konj. Zraven konja se redé v južnih evropskih deželah še mule in osli, katerih se je naštelo pri poslednji štetvi na Francoskem 398.000, na Španjskem 2,300.000, na Italijanskem 294.000 mul in 674.000 oslov.

V zedinjenih državah je bilo l. 1883. naštetih 10,838.000 konj, (28 na 100 ljudi) v vrednosti 1.600 milj. gold. in 1,871.000 mul. Kanada ima 2,624.000, Argentinsko in Uruguai 5,600.000 konj. V Avstraliji jih je le 305.000, koliko v Afriki in Aziji, ni znano.

Mejnarodna kupčija s konji pa ni tako velika, kakor bi se utegnilo soditi po številu teh živalij. Znaten izvoz kaže le Rusija, 40.000 konj, potem Avstrija 30.000, Nemčija jih pa uvaža 57.000, dalje Italija 20.500, Rumunija 22.900.

Konj služi človeku v prvi vrsti kot vprežna žival in za ježo. Iz kobiljega mleka napravljajo si Tartari in Kalmuki neko opojno pijačo, kumis, katera se v Rusiji, pa tudi uže v naših krajih rabi za zdravilo pri jetiki. Za klajo se konj nikjer ne redi, meso pa se povžije, ako zdravi konj ponesreči. V novejšem času so celó posebne mesnice, kjer se prodava meso od tacih ponesrečenih ali za delo uže nesposobnih konj. Meso se povživa sveže ali posušeno ali v klobasah (tako zvanih frankfurtericah), konjska koža ni posebne vrednosti, tudi dlaka ne, izvzemši rep, iz čegar žime se delajo sita in čopiči, toda v sitarijo stopila je žica (drot) na mesto žime.

Velblod (kakor trdé nekoji jezikoznanci, prihaja slovanski izraz iz gotskega ulbandus, kamela), eno- in dvogrbi, je prebivalcem v peščenih puščavah južne Azije in severne Afrike najimenitnejša žival, brez katere bi ne mogli živeti, še manje pa se premikati skozi puščave. Koliko je teh pridnih živalij ne da se presoditi. Pri Tartarih ima včasi ena sama rodbina do 1000 velblodov. Ves promet skozi puščave vrši se na velblodih. Le v Algeriji so jih našteli 186.000. Velblod daje mleko, meso se povživa, iz dlake se dela jako stanovitna tkanina, i

kože mehovi, v katere se shranjuje pijača, in celó gnoj je v puščavi edino kurilo.

Severni jelen je krajem skrajnega severa to, kar je velblod vroči puščavi. Udomačen je uže od starodavnih časov pri Lapih, Samojedih in Finih, ki ga redé v čredah po več tisoč. Severni jelen nadomeščuje tem v najmrzlejših krajih živečim narodom ovco, govedo in konja. V Evropi se ceni število severnih jelenov na 600.000 repov in sicer 263.000 na Ruskem, 53.000 na Finskem in 279.000 na Švedskem in Norveškem.

Prežvekalci, najimenitnejše živali za človeštvo, ki se v našem času redé posebno zaradi mesa, dajejo tudi mnogo drugih produktov za hrano, obleko in druge užitnosti.

Evropske države kažejo sledeče številke prežvekalcev po 1000 repov.

	goved,	prašičev,	ovac,	koz,
Rusija	29.331 —	10.574 —	49.108 —	2.020
Nemčija	15.785 —	9.206 —	19.185 —	2.640
Avstrija	8.584 —	2.722 —	3.841 —	1.007
Ogrska	5.311 —	4.160 —	9.840 —	333
Francija	11.767 —	5.711 —	23.496 —	1.568
Anglija	10.059 —	3.960 —	28.289 —	600
Italija	4.783 —	1.164 —	8.596 —	2.016
Španjska	2.353 —	2.349 —	16.939 —	3.813
Druge države	13.155 —	6.586 —	19.784 —	5.407
Skupaj	101.128 —	46.442 —	179.078 —	19.304

Na Kranjskem je 225.144 goved, 3.900 ovac, 73.130 prašičev.

Na 100 prebivalcev pride goved na Ruskem in Nemškem blizu 34, v Avstriji 38, na Ogrskem 33, na Angleškem 19, (na Irskem 81), na Francoskem 31. Prašičev pride na 100 ljudi v Srbiji 99, v Bosni 36, na Ogrskem 27, na Nemškem 20, na Francoskem 15, na Ruskem in v Avstriji 12; ovac v Srbiji 207, na Španjskem 102, na Angleškem 83, na Ruskem 68, na Ogrskem 62, na Francoskem 63, na Nemškem 42, v Avstriji 17.

Število živine v Evropi sicer pojemlje, zato pa se redé boljša pasma in je povprečna teža dosti višja mimo teže pred 30 ali 40 leti. Na Angleškem tehtal je l. 1720. vol 168 *kg* in danes so voli po 600 do 700 *kg*. Na Francoskem naraščala je povprečna teža volovska od 248 *kg* l. 1840., na 300 *kg* l. 1873.; na Nemškem je bila teža l. 1883. za vole in bike 466 *kg*, za krave 380 *kg*, za prašiče 116 *kg*. Če se tedaj manje glav živine redi, daje pa ta veliko več mesa in drugih produktov.

Vrednost vsega mesa, kar se ga pojé v Evropi, ceni se na 660 milj. gold. Prvi mesojedci so Angleži, kjer pride na glavo in leto 53 *kg,* na Francoskem 38, v Nemčiji 35, na Avstro-Ogrskem 28, na Ruskem 22, v Italiji le 11. V Ljubljani

zaklalo se je l. 1886. 33 bikov, 2.983 volov, 92 krav, 8.184 telet, 2.974 ovac in koštrunov, 6.162 prašičev, 98 konj; v Celovci 26 bikov, 3.089 volov, 175 krav, 4.860 telet, 1.810 prašičev; na vsem Kranjskem 96 bikov, 9.240 volov, 4.328 krav, 22.369 telet, 26.616 prašičev. V mrzlejših krajih človek v obče potrebuje več živalske hrane, nego v toplih ali vročih, kjer ljudem bolje prija rastlinski živež. Dočim je protejinih (beljakovine, sirnine itd.) v mesu 170 do 220 v 1000 delih, nahajamo je v pšeničnem kruhu le 90, v rižu 50, v rži 107, v pšenici 135, a v grahu 223 in v leči 264, toda zraven teh tolstotvorov (skrob) po 500 do 800 v 1000 delih. V živalskem živeži pa ni tolstotvorov, temveč tolšče, le v kravjem mleku jih je 40 na 1000 delov.

Trgovina s klavno živino je precej živahna, dasi v poslednjih letih zapirajo države svoje meje proti uvozu ali ga vsaj zavirajo po visokih carinah. Avstro-Ogrska izvozila je 1882. l. 118.000 goved, 788.000 ovac, 310.000 prašičev, Nemčija 244.000 goved, 1,451.770 ovac in 439.130 prašičev, Rusija le 23.800 goved, ker je uvoz v Avstrijo in Nemčijo zaprt. Največ živine uvaža se na Angleško, 474.000 goved, na Francosko 215.000, v Nemčijo 188.000, v Švico 110.000. Ako se primerja, koliko živine da se izvaža iz evropskih držav in koliko uvaža, kaže se, da Evropa sama ne pokriva svojih potreb, temveč da se mora živina uvažati še iz drugih delov sveta, v prvi vrsti iz Amerike. Anglija dobiva iz zedinjenih držav nad sto tisoč goved (volov in juncev). Zraven tega se je v Evropo uvažalo za 200 milj. gold. mesa, svežega, slanega in posušenega. Torej, kakor z žitom, začenja Amerika tudi z mesom Evropo preskrbevati.

Na nezmernih ameriških planjavah zedinjenih držav redi se 41 milj. goved, l. 1873. le 23,820.000; mej tem je 13 milj. krav. Ovac redi se 49 milj., prašičev 43 milj. V Argentiniji je 14 milj. goved, 72 milj. ovac, v Uruguay-u 7,300.000 goved, 20 milj. ovac. Od leta 1870. se je živinoreja v Ameriki gorostasno razvila. Na velikih prêrijah v zahodnjih državah, kjer so najboljši travniki pod ugodnim podnebjem, pase se mnogo milijonov goved in lastnikom druzega ni treba, kakor jih spravljati na železniške postaje, od koder jih ali žive odvažajo ali v velikanskih klavnicah pokoljejo. Amerikanci pa tudi skrbé za požlahnenje plemen, in domača amerikanska pasmina, ki je pritlikava in ne za mleko, ne za meso, nahaja se le še malokje. Nizki prevožnji tarifi po železnicah, ki deželo prepregajo na vse strani, omogočujejo konkurencijo v daljne kraje in celó preko morja zlasti, odkar so se iznašli načini, da se meso dobro ohrani za daljšo prevožnjo. Večji lastniki, ki imajo do 50.000 in več goved, postavljajo si sami klavnice, in drug

pa prodavajo živino v klavnice, od velicih društev ustanovljene. V Chicagi, kjer je, kakor z žitom, tako z živino, velik promet, so pokrita dvorišča za 15.000 goved, 100.000 prašičev, 22.000 ovac in 1200 konj. Ta dvorišča so zvezana po progah z vsemi 31 v Chicago držečimi železnicami. Le v eni sami klavnici pobije se na dan 1000 volov in pokolje 10.000 prašičev, pri čemer ima opraviti 4000 delavcev. Delo se naglo in točno vrši, ker je vsak delavec dobro izvežban. Vol se pobije se strelom iz puške ali na drug nagel način in je v dveh ali treh minutah uže iz kože in v dve polovici razdejan. Ti kosi obešajo se na 48 ur v hladivnico in potem se meso razpošilja sveže po mestu prodajalcem ali po železnicah v posebnih vagonih na ledu v druga mesta. Slabše meso pa se osoli in v plehnatih puščicah razpošilja po svetu. Kože, rogovi, dlaka, drob, kri, kosti, vse se porabi. Mesni konsum v zedinjenih državah znaša 62 *kg* na glavo in leto in vendar še ostane za izvoz 60 do 70 milj. *kg* govedine, 40 do 50 milj. *kg* svinjetine, 230 do 300 milj. *kg* gnatij in špeha, 120 do 190 milj. *kg* masti v skupni vrednosti 200 do 300 milj. gold. Izvoz živine in mesa nese zedinjenim državam do 350 milj. gold.

V južni Ameriki, v Argentiniji in Uruguay-i pase se na neskončnih stepah do 30 milj. goved, prostora pa bi bilo še za desetkrat toliko živine. Poprej so to živino redili le zaradi kož, zdaj pa se je začel tudi izvoz mesa, posebno pa mesenih ekstraktov, na primer tako zvanega Liebigovega v Fray Bentos, kjer na leto pokoljejo 200.000 goved le za napravo tega ekstrakta. Goveje kože se nasolé in v velikih sodih razpošiljajo v trgovska mesta ter prihajajo preko Trsta tudi k našim usnjarjem.

Avstralija ima rastočo živinorejo in redi uže 8 milj. goved, 74 milj. ovac in 900.000 prašičev. V novejšem času začelo se je meso izvažati na Angleško in promet vedno narašča. Le bravine (koštrunovega mesa) se je l. 1883. poslalo za 7 milj. gold. na Angleško.

Razven govedine, bravine in svinjetine uživa se tudi še konjsko meso v Aziji in južni Ameriki, manje pri nas. Na Italijanskem in Francoskem jé se tudi oslovsko meso, v Afriki velblodsko. Dalje se redi domači zajec na Francoskem, kjer ɜ jih pojé po 70 milj. na leto in na Angleškem po 20 milj. ' Avstraliji se je ta žival tako silno zaplodila, da je postala rava nadloga ter so začeli izvažati prêservovano zajčje mesó. udi divjačina se uživa, čeprav v prosvečenih deželah ni več ɔliko divjačine, kakor je je bilo na razpolaganje v starih časih. Avstriji se postrelja po 1 milj. zajcev, 42.000 srn, 6.000 ıvjih koz (gamzov), 8500 jelenov in 2100 divjih prašičev. Na ngleškem, kjer je $^9/_{10}$ vse zemlje v lasti nekaj žlahtnih rodbin

4*

katerim je lov glavni sport, postreli se na leto 30 milj. zajcev, na Nemškem 2 do 3 milj. Na Kranjskem postrelja se na leto po 6000 zajcev, 1500 divje perotnine, 650 lesic, 150 kun, 50 vider.

Skupni letni mesni konsum za celo Evropo ceni se na 70 do 80 milj. *qu* ali na 22 *kg* na glavo in leto, vrednost vsega povžitega mesa pa na 350 do 400 milj. gold. Angleški pisatelj Mullhal računa po 20 gold. na glavo, torej vkupe. 660 milj. gold., gotovo previsoko z ozirom na kolikost povžite mesenine.

Prežvekalci pa nam ne koristijo le s svojim mesom, ampak tudi z mlekom, ki je jako važen faktor za človeško hranbo. Mleka se namolze od krav milj. *hl* na Nemškem 93, Francoskem 65, Angleškem 68, v zedinjenih državah 217. Na Kranjskem namolze se od 80.000 krav okoli 700.000 *hl*, od 12.000 koz 27.000 *hl*, od 16.000 ovac 9000 *hl*. Ako se računa na glavo in leto 100 *l* mleka, povžilo bi se ga v Evropi 330 milj. *hl* v vrednosti 260 milj. gold. Toda znaten del mleka se povžije ali prodava kot surovo maslo, sir in maslo. Odkar je mogoče razpošiljati surovo maslo po daljnih krajih, ne da bi se pokvarilo, pošilja se celó iz Amerike v Evropo. Angleško ga uvaža za več ko 1 milj. *qu* iz Nemčije, Francoskega, Nizozemskega, Danskega in Amerike. Konsum surovega masla ceni se za vso Evropo na 9 milj. *qu* v zedinjenih državah na $4^1/_5$ milj. *qu*. Pred nekaj leti pa so začeli v Ameriki surovo maslo ponarejati in je napravljati umetnim načinom iz goveje mrenske masti. Kemična preiskava je namreč pokazala, da je ta mast tako sestavljena, kakor smetana, le da ima še več buterina. Mast se spušča v kotlih, površno olje se snema, spreša in pomeša z eno tretjino mleka. V posodi z ledom obdani se strdi in surovo maslo je gotovo, ki se od pravega ne razločuje niti po okusu, niti po vnanjosti. Leta 1881. je pri neki gospodarski razstavi dobilo surovo maslo drugo darilo, katero se je potem razglasilo za umetno narejeno. Vsled te fabrikacije padla je cena surovemu maslu, zlasti odkar se je začelo tudi na Angleškem, v Holandiji, na Francoskem in celó pri nas v Avstriji delati tako umetno surovo maslo. Ker po svoji sestavi ni škodljivo zdravju, ne more se prepovedati. Po izreku posebne v to svrho sestavljene komisije kemikov in mikroskopikov je oleomargarin, to je glavni del umetnega preparata, ravno tako okusen in zdrav, kakor pravo surovo maslo.

Sir se čimdalje okusnejši izdeluje in reprezentuje znaten del živinorejnih dohodkov. Angleško, kamor se je l. 1860. uvažalo 300.000 *qu* tujega sira, potrebuje ga zdaj uže 900.000 *qu*. In tu so spet Amerika, in posebe zedinjene države in Kanada

ki čimdalje več sira razpošiljajo preko morja. Izvoz narastel je od l. 1860. s 6 do 10 milj. gold., na 35 milj. gold. 1881. l. V Evropi se največ sira izvaža z Nizozemskega in iz Švice. Sira se napravlja na Angleškem $1^1/_2$ milj. *qu*, na Francoskem 617.000 *qu*, v Nemčiji 1,200.000, na Avstro-Ogrskem 980.000, v Italiji 316.000, v Švici 550.000, na Nizozemskem 417.000, v severni Ameriki s Kanado 1,750.000 *qu*. Na Kranjskem se je po prizadevanji župnika Mesarja v Bohinji lepo razvila sirna produkcija. Ustanovile so se zadruge, katere do 4000 *qu* prav okusnega sira izdelujejo. Razven tega delajo v raznih krajih ovčji sir za domačo rabo. Na slovenskem Štajerji napravlja se sir za prodajo v Zalogu pri Celji in v Rogaisu pri Mariboru.

Usnje. Živalska koža je bila prva človeška obleka in odeja. Kože, čeprav na primitiven način, tako pripravljati, da ne gnijó, strojiti jih, znal je človek uže v prazgodovinski dobi in znajo še zdaj divja ljudstva. Strojarska umetnost je seveda napredovala pri omikanih narodih, dasi na starih egiptovskih slikah vidimo malone iste načine strojenja, s katerimi se v naši dobi iz surovih kož dela trpežno, več ali manj fino usnje. Glavni razloček in napredek je v tem, da prirodna ljudstva obdelujejo le notranjo stran kože ter jo pusté kosmato, pri nas pa se dlaka odpravi in koža stroji in obdeluje na obeh straneh. Strojilo dajo povsod rastline, ki imajo v skorji ali lesu ali drugih delih dosti čreslovine.

V starih časih slovelo je perzijsko in babilonsko usnje. V srednji Evropi se je strojarstvo začelo razvijati še le v preteklem stoletji. Zdaj pa je usnjarska industrija med najimenitnejšimi obrtmi, in vrednost v Evropi izdelanega usnja ceni se na blizu 1000 milj. gold. Pred vsem odlikuje se Francija v finih usnjih ter izvaža zlasti lakovano usnje in kože za rokavice. Na Angleškem se peča s strojarstvom 55.000 strojarjev, usnjarsko blago pa izdeluje 25.000 sedlarjev in jermenarjev, 21.000 rokavičarjev in 225.000 čevljarjev. Izvaža se 220.000 *qu*. Na Avstro-Ogrskem je strojarska obrt povsod razširjena. V Cislitvaniji je 1880 večjih obrtij, mej temi 75 tovarn s 1002 konjskimi močmi, katere izdelujejo $1^1/_2$ milj. kož v vrednosti 15 do 20 milj. gold. Uvaža se po 170.000 *qu* surovih, izvaža pa po 70.000 *qu* strojenih kož. Na Kranjskem, je strojarska obrtnija precej važna, ker zraven 2 tovarnic v Ljubljani, izdeluje usnje 181 usnjarjev in 16 irharjev. Čevljarjev pa je v deželi 319, rokavičarjev 5, krznarjev 6, sedlarjev in jermenarjev 60. V Ljubljani se stroji 15.000 govejih kož, 10.000 telečjih in 85.000 ovčjih. Tudi na spodnjem Štajerskem je strojarska obrtnija uže od nekdaj dobro razvita, dasi morajo v novejšem času poprejšnje majhne obrtnije po-

nehavati vsled tovarniške konkurencije in ker se usnje prodava po vseh kramarskih štacunah. V Mariboru ob Dravi je ena večja tovarna in več majhnih strojarij, v Celji so tri večje strojarije, v Šoštanji pa je tovarna s 50 delavci, ki izdeluje le tako zvano blankusnje. V Konjicah sta tudi dve večji strojariji za podplatno usnje. Sploh je na spodnjem Štajerskem 120 strojarjev. S čevljarsko obrtjo se peča 470 čevljarjev, sedlarjev in jermenarjev je 58.

Na Nemškem zraven navadnega usnja izdelujejo za izvoz sloveče lakovano in barvano usnje. Uvaža se po 620.000 *qu* kož, izvaža pa 240.000 *qu*. Ker se stroji domačih kož po 800.000 *qu*, kaže se konsum 1,100.000 *qu* usnja ali 2·4 *kg* za osebo. Na Ruskem, od koder se dobiva znani juft in safijansko usnje, je 3554 strojarij z 22.480 delavci, ki strojijo 8 milj. govejih in konjskih kož, 7 milj. manjših kožic. Glavni sedež strojarske obrtnije je Petrograd, potem Varšava. V evropski Rusiji je 6 tovarn z letno produkcijo od 1 milj. rubljev in črez, 14 tovarn od 500.000 do 900.000 rubljev in 72 z letno produkcijo v vrednosti 100.000 do 500.000 r.

Velikanska živinoreja ameriška začenja Evropo tudi s kožami preskrbovati. Samo La Plata države nam pošiljajo 6 do 7 milj. govejih, 600.000 konjskih in 300.000 ovčjih kož. Zedinjene države, kjer se v domačih strojarijah izdeluje usnja za 450 milj. gold., izvažajo 100.000 *qu* usnja. Angleško dobiva surove kože še iz Indije 400.000 *qu*, iz južne Afrike in Avstralije. Usnjeno blago se povsod večinoma doma porablja, le s Francoskega se izvaža finejšega obuvalnega blaga za 30 do 35 milj. gold., rokavic pa za 15 do 20 milj. gold. Usnjato galanterijsko blago se posebno na Nemškem izdeluje in pošilja črez meje za 40 milj. gold.

Volna. Ovca je bila v najstarših časih udomačena in dajala volno za obleko. Več ko 1000 let pred Kr. se je trgovalo z volnenimi plašči babilonskimi. Ovce so se gojile v severni Afriki in južni Evropi, najžlahnejše na Španjskem. Strabo pripoveduje, da se je žlahen španjski oven plačal z 1 talentom (1.500 tolarjev) in slavi španjsko volno kot čudež lepote. Merino-ovca, ki daje najfinejšo volno, prišla je še le v 14. stoletji iz Afrike na Španjsko in odtod v druge dežele. V Avstriji se je ovčjereja posebno pod Marijo Terezijo začela razvijati, n: Ruskem pod Petrom Velikim. Število vseh ovac, ki dajej volno, ceni se na 440 milj. repov, katerih se 180 milj. Evropi redi. Na Kranjskem naštelo se jih je 1880. l. 67.43 s 12.00 *qu* volnene produkcije. V zedinjenih državah in sploh Ameriki se čimdalje več ovac redi, isto tako v Avstralij kamor so ovce prišle z evropskimi naseljenci, a sedaj jih j

tam uže blizu 80 milj., izvaža pa se do 140 milj. *kg* volne, največ na Angleško.

Velikanska je volnena manufaktura, dasi jej veliko konkurencijo dela bombažna s svojim cenejšim, a manj stanovitnim blagom. Še le v najnovejšem času pričela se je pri obleki zopet prednost dajati volni iz zdravstvenih obzirov, in znani prof. Jäger je s svojo propagando za volneno obleko dosegel, da mnogi nosijo ne le vunanjo volneno obleko, temveč tudi spodnje srajce iz volne. Gotovo je volna na životu zdravejša nego bombaž ali laneno platno. Ako pošlataš ovco, čutiš dlako na površji mokrotno, koža pa je suha. Izhlapenje se vrši redno in počasno po volni in prehlajenje, katero je krivo mnogim boleznim, ni tako lehko, kakor pri platneni obleki. Zato celó v južnih krajih rajši nosijo volneno obleko nego bombažno, in so se stari narodje sploh oblačili le v volno. Najbolj razvita je bila volnena manufaktura od nekdaj na Angleškem. Uže Julij Caesar o njej govori in jo hvali. Na Angleškem so izumili predilne stroje, in dandanašnji se tam suče 5,600.000 vretenec in dela 150.000 parnih statov, ki preskrbevajo ne le Angleško z volnenim blagom, temveč ga toliko izdelujejo, da se ga izvaža za 260 milj. gold. Domači konsum pa se ceni na 320 milj. gold. Na Francoskem štejejo 3 milj. vretenec in 80.000 parnih statev, na Avstrijskem 42.000 parnih statev.

Na Kranjskem je stara volnena industrija na Gorenjskem in po Kočevskem, toda le hišna, ki izdeluje *loden, tepihe, plahte* in *močno sukno.* A kakor lanena tudi ta pojema, premagana od velike obrtnije. Statistično poročilo kranjske trgovinske in obrtnijske zbornice našteva 30 etablisementov s 13 vodnimi motorji, 511 delavci in 3.500 vretenci. Največja tovarna je v Udmatu pri Ljubljani.

Iz Francoskega se izvaža za 180 milj. gold., iz Nemčije za 120 milj. gold., iz Avstrije za 42 milj. gold. volnega blaga. Povprečni volneni konsum se ceni za človeka na Angleškem na 9 gold., na Francoskem na 10 gold., na Nemškem na 5·4 gold., na Avstrijskem in Ruskem na 3·60 gold., na Italijanskem na 2·40 gold. Za vso Evropo se ceni konsum volnenega blaga na 1.800 milj. gold., za zedinjene države pak na 00 milj. gold. ali 12 gold. za osobo.

Razven ovčje volne se rabi še razna živinska dlaka, na rimer prašičje ščetine, katerih Rusija izvaža 23.000 *qu*, potem onjska žima, konjska dlaka itd. Še celo človeški lasje se upujejo in prodavajo. Dostikrat se prigodi, da si jih dekleta ostrižejo in oddado kakemu prekupcu za denar ali ničvredni šp. Na Francoskem se speča do 100.000 *kg* človeških las.

Cena za kito je 1 do 6 frankov. Najfinejši so francoski lasje, kojih kita tehta 10 lotov, italijanskih 12, nemških 20.

Kožuhovina. Za mrzle severne kraje je kožuhovina človeku neobhodno potrebna, da ga varuje mraza; pri nas je bolj potrata, zlasti za ženske. A kdor se mora po zimi voziti po sneženi cesti, temu i pri nas kožuh dobro deje. Stare babice na kmetih pa ga celo v poletni vročini ne devajo od života. Na severu pa se nahajajo tudi v izobilji živali z gosto kožuhovino, dočim iz tropičnih krajev levje in tigrove kože služijo le za odejo in tepihe. Rusija in severna Amerika preskrbevata Evropo, Azijo in Ameriko s kožuhovino. Glavni trgi so v Novgorodu na Ruskem za rusko, v Londonu za severnoameriško, na Lipskem za obojno kožuhovino. Vsa produkcija kožuhovine se ceni na 30 milj. kož v vrednosti 48 milj. gold. Na sejem v Novgorodu se privaža 2,300.000 kož, mej temi 1,340.000 veveričnih, 200.000 hermelinovih, 200.000 lisičjih in 250.000 marmotičnih. V London se uvaža 700.000 kož morskih sesavcev ali plavutonožcev in 21 milj. kosov druge kožuhovine. Na dveh sejmovih v Lipskem o Veliki noči in sv. Mihaelu speča se za 24 milj. gold. in več kožuhovine. Sploh prihaja v svetovni promet na leto: 7 milj. veveričnih kož iz Sibirije, 5 milj. kraljikovih iz Evrope in Avstralije, $4^1/_2$ milj. zajčjih, 2 milj. jagnjetovih, 1 milj. mačjih, 3 milj. podganjih, pižmarskih, 600.000 dihurskih iz Evrope, 200.000 hrčkovih iz Evrope, 500.000 rakunskih (Waschbär) iz Amerike, 400.000 hermelinovih iz Sibirije, 258.000 sobolskih iz Sibirije, 200.000 kunjih, 200.000 bobrovih, 55.000 medvedovih, 55.000 risovih (50.000 iz Amerike), 55.000 jazbičevih, 25.000 volčjih, 40.000 opičnih, 500 levjih, 720.000 lisičjih, 1,200.000 kož tulnja ali morskega psa in 45.000 vidrnih. Na Kranjskem se pobije na leto 3 do 4 medvede, 40 do 50 vider, nekaj jazbecev, dihurjev in kun, več sto lisic in več tisoč polhov. Nekdaj je bila na Gorenjskem, v Stražišči pri Kranji sloveča sitarska industrija, katera je porabila 1000 *qu* žime, a v novejšem času se namestu žime jemlje železna ali kositarska žica (drot).

Sesavci nam ne dajejo le mesa, krvi in kože, temveč tudi kosti in čreva in mnogi še rogovje. Iz črev izdelujo se strune. Ena sama francoska tovarna pri Parizu porabi na leto čreva od 800.000 ovac. Za strune so pripravna le tanka črevesa mladih ovac in ker na Italijanskem že v prvem letu ovce pokoljejo, tam najboljše strune izdelavajo. Sploh so črevesne strune boljše in polnoglasnejše od svilnatih. Jako imenitne za narodno gospodarstvo so kosti. Zemlja postaja v naših obdelanih deželah čimdalje bolj izpita in potrebuje močnih gnojil. V kostéh so tolšče, organične in neorganične snovi, amonijak in fosfati. Kosti na pol žgane, da se odpravi tolšča,

dado kostno oglovje (spodium), katero služi v sladkornicah za čiščenje sladkornega soka. Potem se spodium z žvepleno kislino razkroji in daje superfosfatna gnojila. Ali pa se zmeljejo kosti in s to moko se gnoji njivam, travnikom in sadnemu drevju. Na Angleškem, kjer so uže zdavnaj spoznali gnojilno moč kostij, parkljev in rogov, porabljajo razven 1 milj. *qu* teh živinskih odpadkov doma zaklane živine, vsako leto še 1 milj. *qu* in čez, katere uvažajo, v vrednosti 6 do 10 milj. gold. Tudi Nemčija uvaža zlasti iz južne Amerike 600.000 do 700.000 *qu* živinskih odpadkov, iz katerih se izdelujo umetna gnojila.

Veliko imenitnejši od umetnih gnojil je živalski gnoj, ki se pripravlja iz živalskih ekskrementov, pomešanih sè steljo, slamo itd. Po številu živalij v raznih državah se je izračunalo, da znaša neposredna produkcija živalskega gnoja v milijonih *qu:* na Ruskem 2.770, v Nemčiji 134, na Avstro-Ogrskem 118, na Francoskem 114, na Angleškem 105, v celi Evropi brez Turčije 9.210 milj. *qu,* ali povprek na eden hektar njiv 30 do 40 *qu*. Po pomešanji sè steljo pa se pomnoži gnoj tako, da na primer na Angleškem, kjer se živina le v hlevih krmi, pride 380 *qu* gnoja na hektar njiv, na Belgijskem pa celo 1.140 *qu*. Za Angleško se vrednost vsega porabljenega gnoja ceni na 240 milj. gold. K gnojilom spada g u a n o, govno morskih tičev na otokih in ob obalih južne Amerike in Afrike. V Evropo se je guano začel privažati še-le l. 1840., da si je uže po Humboldtu znana bila njegova gnojilna moč in množina. Le na treh Chincha-otokih je bilo po zasledovanjih francoskih inženerjev l. 1853. nakopičenih 120 milj. *qu* guana, ki je do danes uže ves porabljen. Istotako na drugih krajih, tako da uvažanje guana v Evropo od leta do leta pojema. Na Angleško ga je prišlo l. 1881. 510.000 *qu*, l. 1883. 75000 *qu*, na Francosko l. 1881. 150.000 *qu*, l. 1883. 11.000 *qu*, v Nemčijo l. 1882. 1,063.000 *qu,* l. 1883. 730.000 *qu*

Slonova kost je najžlahnejša mej živalskimi kostmi. Toda tako znana slonova kost nista le slonovi o k l i, temveč tudi njegovi kočnjaki, dalje zobovje nilskega konja in očnjaki iz spodnje čeljusti mroža (Wallross). Slonova kost je uže v najstarših časih služila v lišpanje hišne oprave. V asirskih kraljevih palačah se nahajajo umetne rezbarije iz slonove kosti. Prestol kralja Salomona bil je izdelan iz slonove kosti in zlata, avno tako rimski kurulski stol. Pri Rimljanih je bil običajen šp iz slonove kosti, iz katere so izdelovali flavte, lire, mizne loge in celo postelje, v krščanski dôbi pa razpela, hišne oltarje, podobe svetnikov, škofovske palice itd., pozneje tudi osvetne stvari. Najbolj je cvetelo rezljanje slonove kosti 17. stoletji, ko so se celó mnogi nemški vladarji s tem pe- ali. Najfinejše rezbe pa se dobivajo iz Kitaja in Japonskega,

na primer znane kroglje, po 30 druga v drugi se vrteče, katere izdelovati treba časa celega življenja. Največ slonove kosti pride iz Afrike, kjer še živi na milijone teh velikanskih sesavcev, da si jih na leto 100.000 in več pobijejo. Iz Afrike se namreč izvaža do 4 milj. *kg* v Evropo, Azijo in Ameriko. Eden slonov očnjak tehta 20 do 30 *kg*, največji tudi do 50 *kg*. Indijski slon nema nobenih ali pa prav kratki okli, zato se tudi tam in sploh po Aziji le afrikanska slonova kost rabi. Ako se *kg* slonove kosti ceni na 12 gold., dobiva Afrika zanje 48 milj. gold. Največ slonove kosti uvaža Angleško, l. 1883. 689.000 *kg*, potem Francosko 177.000 *kg*, Nemčija 143.000 *kg*, Avstro-Ogrsko 10.000 *kg*. Pariške rezbe iz slonove kosti slové po vsem svetu. V Sibiriji nahajajo se na medmedovih otokih, potem med Jano in Indigirsko nezmerni skladi mamutovih kostenjakov, in tu se dobiva na leto do 20.000 *kg* slonove kosti, ki je silno trda, pa ne tako bela kakor afriška.

Tu mi je omeniti še **mošusa** ali **pižema,** znane dišave, katera se dobiva od pižema, srni podobnega prežvekalca, ki živi v čredah na visokih planinah srednje Azije in Tibeta in v Sibiriji do bajkalskega jezera. Mošus se zbira v mošnjici za popkom in služi za zdravilo, pa še bolj za parfum. Po Kitajskem je ta dišava tako priljubljena, da jo moški in ženske vedno nosijo seboj ter ji pripisujejo posebno zdravilno moč. Koliko mošusa Kitajci porabijo, ne da se ceniti. Izvaža se ga do 1.800 *kg*. Samo za ta izvoz treba je pobiti 60.000 pižemov, koliko pa za domači konsum!

Kuretnina. Ni je hiše ali hišice na kmetih, po trgih in manjših mestih, kjer bi se ne redila kuretnina. Pri ljudskem štenji ni za kuretnino nobene rubrike, da si bi zanimivo bilo poizvedeti, koliko teh koristnih živalic redé pridne gospodinje, in da si v gospodarskem oziru veliko haska donašajo. Najimenitnejše so kokoši, potem race, gosi in purani. Kokoš znese na leto 100 in še več jajec, izvali 12 do 15 piščet in konečno še sama pride kuhana ali pečena na mizo. Reprezentuje torej vrednosti 6 do 7 gold. Francosko, ki slove zaradi svoje kuretnine, skupi za izvažana jajca 12 do 14 milj. gold., Italija in Avstro-Ogrsko približno toliko. Na Francoskem se redi okolo 40 milj. kuretnine v vrednosti 50 milj. gold. Od teh 40 milijonov se peti del pokolje. Piščet se izreja več ko 100 milijonov v vrednosti 60 milj. gold. Ako se računa še vrednost jajec, katerih zne[illegible] kokoši do 4 miljarde, znaša dohodek od kuretnine na Fra[illegible] coskem 170 milj. gold. V samem Parizu pojedó na leto [illegible] milijonov *kg* kuretnine in divjačine in 400 milijonov jaje[illegible] zraven tega 1,500.000 *qu* govedine in teletine, 248.000 *qu* svi[illegible] jetinje, 266.000 *qu* rib, 55.000 *qu* sira in 1,430.000 *qu* sadja [illegible] sočivja. Berolin povživa 191 milijonov jajec, 1 milijon gos[illegible]

Dunaj 600.000 kokošij in piščet, 450.000 puranov, gosij, kopunov in rac, London 6 milj. *kg* kuretnine in divjačine. Na Angleškem se redi 23 milijonov kokošij, 9 milijonov rac, $6^1/_2$ milijonov gosij in $2^1/_2$ milijona puranov, na Češkem, Moravskem in Sileziji 8 milijonov gosij. Gobin ceni, da se povžije kuretninskega mesa na Angleškem 697.000 *qu,* na Francoskem 586.000 *qu,* na Avstro-Ogrskem 142.300 *qu,* na Italijanskem 117.700 *qu,* na Pruskem 114.100 *qu* in po vsej Evropi 2,287.540 *qu* v vrednosti 165 milj. gold. Še več kuretnine pojedó v Ameriki, kjer je ne uživajo le sveže, temveč tudi preservovano.

Jajca, kuretinska in tičja, rabijo se za razne namene, na primer od knjigovezov, v tovarnah galanterijskega blaga, v barvarijah, osobito pa na Francoskem za čiščenje vin, k čemur treba beljaka od 80 milijonov jajec. Velike tovarne za napravo jajčjega albumina so na Ruskem, v Avstriji in na Francoskem. Tovarna v Koroči na Ruskem porabi po 16 milijonov jajec na leto. Rumenják pa potrebujejo pri izdelovanji usnja za rokavice. Jajca divje kuretnine, zlasti morskih tičev se nabirajo, pa bi se dobivala še v večji množini, ko bi trebalo. Znana in priljubljena so pribina ali vivkina (Kiebitz) jajca. Na otokih, kjer gnjezdi na milijone morskih tičev tonovščic, galebov, pingvinov itd., nabralo bi se lehko brezštevilno jajec. Nojina jajca so čimdalje redkejša, ker se noj v Afriki presilno preganja. Za promet so najimenitnejša jajca domače kuretnine. Na Angleško se uvaža 900 milijonov jajec na leto, največ s Francoskega. Ako se došteje domača produkcija, lehko se ceni poraba jajec na Angleškem na 3000 milijonov. Francosko izvaža jajec 196.000 *qu,* Avstrija 245.000 *qu,* Italija 254.000 *qu,* torej v najnovejšem času Avstrija in Italija presegata Francijo. Nemčija je za 160.000 *qu* pasivna, Rusija pa izvaža 50.000 *qu.* Za vso Evropo se ceni število porabljenih jajec na 21.150 milijonov v vrednosti 540 milj. gold, in vrednost povžite kuretnine, mesa in jajec, na 720 milj. gold. V zedinjenih državah znese kuretnina 9.600 milijonov jajec na leto in bruto-dohodek se ceni na 600 milj. gold. Redilnost jajec ni tako velika, kakor se navadno misli. V tisoč delih je 134 protejinina t. j. toliko, kolikor v $^1/_2$ kila govedine, toda sveže jajce je jako lehko prebavljivo, povžiti se ga mora z beljakom, kajti v rumenjaku so malone same tolšče. Ako jajce tehta 60 *gr,* pride na lupine 6, na beljak 36, na rumenjak 18 *gr.* Kuretninsko meso ima v 1000 delih 196 protejninov, 14 tolšče in 7·62 vode, najmanj tolšče mej živalskim živežem.

Perje kuretninsko se rabi za blazine, podvzglavnice, za pernice itd. Najfinejši in najdražji je gagin puh. Gaga (Eiderente) biva na Islandskem in sploh po pokrajinah okoli severnega morja. Ne boji se človeka, ker je ne preganjajo, temveč

jo pusté mirno gnjezditi blizu človeških stanovanj in to zaradi njenega puha. Samice se namreč samé opipljejo in obložé gnjezdo s puhom, katerega vdrugić naložé, ako se jim prvo odmakne. Gagin puh je tako elastičen, da se s $^1/_2$ *kg* napolni cela blazina. Letna produkcija znaša 10—15.000 *kg*. Navadnega puha od gosij in rac se veliko dobiva v Avstriji ter izvaža 30.000 *qu* v vrednosti 7 milj. gld., iz Rusije pak 16.000 *qu*. Perje mnogih tičev služi za lišp, zlasti na klobuke, moške in ženske, na primer perje divjega petelina. Nojevo perje, sloveče uže v starih časih, priljubljeno je še tudi dandanašnji. Ker pa divji noji v Afriki vsled neprestanega lova zginjavajo, začeli so jih rediti v ograjenih prostorih v južni Afriki, na Kapu, na otoku Mauritius in drugod. Pri prodaji neke take nojerejnice se je 100 parov valečih nojev cenilo na 320.000 gld. V obče se plačuje za dvojico 600 do 1400 gold. Eno jajce velja 60 gold. Samica zleže 18 do 20 jajec po $1^1/_2$ *kg* teških. Valitev prepušča ob dnevu solnčnim žarkom. V drugem letu je noj dorastel in daje na leto perja za 180 gold. Noj je jako požrešen ter piča njegova mnogo stane. Tudi v Algiriji so v novejšem času Francozi začeli noje rediti. Ves izvoz nojevega perja iz Afrike znaša 12 do 18 milj. gold.

Tolšča nekaterih tičev se rabi v obrtnijah za svečavo in tudi kot domače zdravilo. Pingvinov na milijone ubijô na Falklandotokih samo zavoljo njihove maščobe, katera služi strojarjem za mazanje usnja. Na Angleško se uvaža te maščobe 40.000 galon.

Indijska lastovkina gnjezda so poslastica (delikatesa), katera prijá Kitajcem. Lastovke gnjezdijo na javanskem otoku v teško pristopnih duplih in zidajo svoja mična gnjezdica iz slin, ki se zbirajo iz bezgal in kakor gumi strdé. Gnjezda se jim odvzemo štirikrat na leto, pa lastovke hitro spet nova napravijo. Na Kitajsko se uvaža 50 do 60 *kg* takih gnjezdic v vrednosti 3 do 4 milj. gold.

Konečno se trži še z živimi ticami, pevci in drugimi, ki se goje le zaradi lepote. Kuretnina torej ni baš majhen faktor v gospodarstvu narodov. Francoski socijalistični pisatelj Fourier je izračunal, da bi se ves francoski državni dolg, ki znaša 36 milijard frankov dal v enem letu poplačati, ko bi se napravilo 60.0000 kuretninskih dvorov, vsacega z letnim doneskom 60.000 frankov. Kdo pa bi povžil toliko jajec in kuretinskega mesa, tega Fourier ni povedal.

Žuželke. Troje vrst žuželk vzreja človek na debelo zaradi koristi, katere mu donašajo: Bučela, košeniljka in sviloprejec. Najimenitnejši uže od starodavnih časov je pri vseh kulturnih narodih sviloprejec. Njegova preja daje delo milijonom ljudij in spravlja v promet milijardo kapitala.

Svila. Prvotna domovina sviloprejca je Kitaj, kjer je bila svila uže 4000 l. pred Kr. r. znana, prava svilopreja se je pa začela 2600. l. pr. Kr. r. Prva svila, ki je v Evropo prihajala, bila je tako draga, da se je zanjo davala enaka teža zlata. V sv. pismu starega zakona omenjajo se svilene obleke uže 600 let pr. Kr. r. Pri Rimljanih so pisatelji (Ciceron, Ovidij) grajali nošo svilene obleke, ki se je pa širila pod cesarji tako, da se je pod Markom Aurelijem začela redna trgovinska zveza s Kitajem. Svilopreja v Evropi se je začela stoprav v 6. stoletji po Kr. Tačas sta prinesla, tako pripoveduje pravljica, dva grška meniha v izdolbenih palicah jajca tega metulja v Carigrad. Odtod se je razširjala sviloreja čez Grško, Laško, južno Francosko, na Španjsko in je segala čimdalje bolj proti severu. Celo v naših krajih se je nasadilo mnogo murb in vzrejal sviloprejec, pa poskus se ni obnesel. Sviloprejec se levi štirikrat, potem se zapreda v gost, dolg zapredek (kokon) v velikosti in podobi golobjega jajca. Kokon ima tri plasti. Zunanji ovojek daje kosmato ali zadnjo svilo (Florettseide), srednja plast je najdragocenejša, sestaja iz pravilne 250 do 300 metrov dolge svile. Notranja plast daje tako imenovano svilno vato.

V Evropi se je l. 1883. pridelalo 4,216.000 *kg* surove svile in sicer na Laškem 3,200.000, na Francoskem 611.000, v Avstriji 180.000, ostalo v Turčiji, na Španjskem, Grškem in Ruskem (10.000 *kg*). Uvažala pa se je v Evropo iz Kitaja 3,647.000, z Japonskega 1,611.000, sploh 6,518.000 *kg*, torej je Evropa porabila do 10 mil, *kg* svile. Na prvem mestu stoji Francosko s svojo svilno obrtijo, katera na 140.000 statvah izdeluje za 330 milj. gold. svilene tkanine. Potem pride Nemčija s 87.000, Angleško s 77.000, Švica s 35.000, Rusija s 25.000. Laško z 20.000, Avstrija s 15.000 statvami. Glavni sedež francoske svilne industrije je Lyon s proizvodom v znesku 180 milj. gold. Izvoz svile in svilenega blaga s Francoskega znaša 230 do 250 milj. gold. Nemška svilna manufaktura se je močno povzdignila in zakaj? Znano je, da se Nemci pri izdelovanji vsega blaga ravnajo po geslu: Billig, aber schlecht. Vsa nemška obrt se je le s tem tako razširila, da preplavlja svet s svojim malovrednim, a cenim blagom in da brezvestno ponareja tuje obrazce ter celó znamenja tujih tvrdek. (Glej nesramno predrznost nemških fužinarjev, ki na kose vbijajo štirske tvrdke). Tako tudi pri svili. Ker je svila jako draga, začeli so nemški tovarnarji izdelovati na pol svilnato lehko tkanino in s to slepariti kupce. Lyoneški solidni tovarnarji tega sleparstva niso hteli posnemati, a čutivši konečno, da se jim ruši njihova starodavna manufaktura, morali so tudi oni začeti z izdelovanjem lehkejše robe. Nemčija uvaža $3^{3}/_{2}$ milj. *kg* ko-

konov, surove svile in svilne preje, izvaža pa 6,642.000 svile in svilenega blaga v vrednosti 126 milj. gold. Angleška svilna industrija je tudi trpela po nemški konkurenciji. Število delavcev se je od l. 1861., ko jih je v tej industriji delalo 171.980, skrčilo do l. 1881 na 63.577. No to so nemalo storili stroji, po katerih je čimdalje manj človeških rok treba v raznih obrtih. Angleško je uvažalo l. 1883. 4.713 *kg* surove svile, izvažalo le 506.000 *kg* blaga. Laško svilno industrijo je hudo zadela bolezen svilnega prelca, kajti l. 1875. se je pridelalo še 3 milj. *kg* svile, l. 1878 $2^1/_2$ milj., l. 1879. le še 1,200.000 *kg*. Stoprv od 1881. naprej je spet naraščala produkcija na 3 milj. *kg* l. 1883. Na Laškem se peča 5300 občin s svilorejo ter je več sto tisoč hektar zasajenih z murbami, na Francoskem le 50.000 hektar. V sviloprejnicah na Laškem se vrti 2 milj. vreten in dela 75.000 delavcev. Izvoz znaša 150 milj. gold. V Avstriji je sviloreja že precej stara. Za Kranjsko je cesar Karl IV. l. 1740. ukazal zasajenje neobdelane prazne zemlje z murbami, na Ogrskem se vlada močno zanima za svilorejo, pa bolezen svilnega prelca v 1870tih letih je mnogim svilorejcem vzela veselje do te stroke kmetijstva. V Gorici se je ustanovila l. 1869. posebna svilorejna poskuševalnica, katera preiskuje jajčica, ali so zdrava ali okužena. Po avstrijskem vzgledu so se napravile take poskuševalnice na Laškem, Francoskem in celó na Japonskem. Avstrijska sviloreja je štela l. 1880. 70.000 vretenec, izvoz svilenega blaga je znašal 12 milj. gold. Glavni sedež svilne manufakture je na Dunaji. Ruska svilna manufaktura izdeluje za 35 milj. gold. svilenega blaga za domačo rabo. Svilopreja v Krimu donaša le 10.000 *kg*, svile, tem bolj se razvija v Transkavkaziji, kjer se prideluje do 800.000 *kg* svile, tako, da se kavkaška svila uže začenja izvažati, Turčija, Španjsko in Portugijsko izdeluje za svojo potrebo dovolj svilenega blaga. Svilni promet kaže za Evropo uvoza in izvoza vrednost 1.300 milj. gold.

V zedinjenih državah bilo bi dovolj zemlje za svilorejo, pa dosle se goji le v Kaliforniji bolj na debelo. Svilna manufaktura pa se naglo in močno razvija. V 386 tovarnah izdeluje 31.000 delavcev svilenega blaga za 100 milj. gold. Število vretenec znaša 508.000, statev 8.474. Toda ta svila ne zadoščuje ter se uvaža še za 90 milj. gold. svilenega blaga.

Koliko se na Kitajskem, v prvotni domovini svilc prejca, prideluje surove svile, ne ve se nič gotovega. Prc dukcija se pa ceni na najmanj 10 milijonov *kg* v ugodni letinah, pa vmes so tudi neugodne, ker je svilni črv jako ol čutljiv za vreme. Izvoz znaša do 6 milj, *kg* v vrednos 65 milj. gold., ostala svila se doma izdeluje na 350.000 statva Tudi iz Japonskega se izvaža do 1 milj, *kg* svile, iz vzhodn

Indije pa 200.000 do 250.000 *kg*. Perzija pošlje svojo svilo, kolikor je doma ne rabijo, na Rusko, kakih 200.000 *kg*. Vsa svilna produkcija v Evropi in Aziji ceni se na 18,380.000 *kg* v vrednosti 340 milj. gold., vrednost vsako leto izdelanih svilenih tkanin na 700 milj. gold.

Med in vosek. Kdo se še ni razveseljeval nad hrumečim, nikdar mirujočim ljudstvom mičnih žuželk, ki letajo od jutra do mraka, da nanosijo vosek, med in cvetni prah. S kako čudovito umetnostjo stavijo svoje šesterovoglate lončke, kamor spravljajo živež (med) in kjer se tudi zalega godí. Na tisoč je tacih lončkov v panji in mej satovi le toliko prostora, kolikor je treba bučelam, da lehko hodijo sem ter tja. In spomladi, ko se je razvila prva mlada matica in začne „peti“, vsuje se roj iz panja, da si poišče in napravi novo domovje, za njim drugi in včasi celo tretji. Bučeloreja donaša velikô dobička, a lastniku je treba le malo kapitala, pač pa paznosti in skrbnosti po leti in po zimi.

Najbolj je bučelarstvo razvito na Francoskem, kjer so našteli do 2 miljona panjev, ki dadó na leto 10 milj. *kg* medú v vrednosti 7 milj. gold. in 2,800.000 *kg* voska vrednega 4 milj. gold. Blizu toliko panjev kakor Francosko, ima Nemčija, dalje Avstrija 1,550.000, vse druge države pa 100.000 do 240.000 panjev. Na Kranjskem je imelo o poslednji ljudski štetvi 4827 lastnikov 31.125 panjev. Sicer pa je kranjska bučeloreja uže od časov Janše, ki je bil od cesarice Marije Terezije poklican na Dunaj, da je praktično poučeval o ravnanji z bučelami, svetovno znana. Kranjska bučela rada rojí in zato jo radi gojé tudi izven Kranjskega. Vsako leto se razpošilja na tisoče mladih matic v druge kraje, posebno na Nemško. V Nemčijo uvažalo se je l. 1883, 2,358.000 *kg* medu, 612.000 *kg* voska, izvažalo pa le 101.000 *kg* medu, 232.000 *kg* voska, kar kaže, da domača produkcija ne zadostuje za domači konsum. Francosko pa za 300.000 do 400.000 medu več izvaža, nego ga sprejema iz drugih dežel. Na Angležko se uvaža 600.000 do 1,900.000 *kg* medu. Avstro-Ogrsko pa izvaža 300.000 do 500.000 *kg* medu, 200.000 *kg* voska. Izvažajo dalje še Rusija, Srbija in Bolgarija. V Ameriko je prišla bučela z evropskimi naseljenci in se tam, kakor vsako podjetje, na debelo goji, [illegible]o da iz zedinjenih držav, iz Mehike iz San Dominga itd. [illegible]ažajo 2,700.000 *kg* medu in 800.000 *kg* voska. Tudi Kitajci [illegible] Japonci se pečajo z bučelorejo in pošiljajo do 400.000 *kg* [illegible]ka v Evropo. Med sestoji iz sadnega sladkora (levuloza) [illegible]grozdnega sladkora (dekstroza), nekoliko mravljinske kisline, [illegible]vila, aromatičnih snovij, sleza in vode, ni torej brez redciv-[illegible]ti, kar so spoznali uže stari narodje. Mleko in med sta bila [illegible] živež človeku in — bogovom (ambrosia). V starem sv.

pismu se na mnogih mestih hvali med, tudi v koranu. Med se uživa čist, otrokom zelo priljubljen, ali skvašen, po čem postane opojna pijača. Dalje se rabi v lekernah, za sirupe in v kuhinjah za ohranjevanje (konservovanje) sadja. Odkar pa se sladkor izdeluje iz pese, za svečavo pa služi petrolej in stearin, padla je vrednost medu in vosku, in bučeloreja ne donaša več tistih velikih dobičkov, kakršnih so se veselili bučelorejci še pred nekoliko desetletij.

Škrlatni črvec ali košeniljka (coccus cacti) je tretja žuželka, katero človek redi in sicer zaradi krasne rudeče barve (karmin), ki se nareja v njenem majhnem životu. Košeniljka živí na necem kaktu. Življenje s preobrazovanjem vred traje šest tednov. Doma je v Mehiki, kjer jo redé v posebnih kaktovih vrtih. Časi jih poberó in posušé na železnih ploščah. Iz Mehike so jo prenesli v Indijo in v Algir. Pa odkar so se iznašle anilinske barve, izgubljevala je košeniljka svojo prejšnjo vrednost. Iz Mehike, odkoder se je poprej izvažalo 500.000 *kg* vrednih 7 milj. gold., poslalo se je l. 1882. le še 16.000 *kg* v Evropo. Uvoz na Angleško, do l. 1877. 1,690.000 *kg*, padel je na 1 milj. *kg* l. 1883., v Nemčijo od 280.000 na 141.000, na Francosko od 759.000 na 559.000 *kg*. Vsa košeniljska produkcija se ceni na 2,400.000 *kg* v vrednosti 3 milj. gld. V enem *kg* košenilja je 140.000 do 160.000 košeniljk.

Španjska muha ali **priščnjak** (Lytta vesicatoria) se mora tudi tukaj omenjati, da si promet znaša k večjemu par sto tisoč gold. Španjska muha služi za napravo mazil, tinktur, obližev itd. Nabira se na Španjskem, v Siciliji, na Ogrskem, največ pa v južni Rusiji. Na sejem v Poltavo se privaža 5000 do 20.000 *kg*. Muha je tako drobna, da je za *kg* treba 15.000 do 20.000 teh živalic.

Konečno služijo nekatere žuželke zaradi svoje svetle bliščeče barve za lišp v brošah, prsnih iglah, na ženskih klobukih itd., n. pr. prekrasen brazilijanski briljantar, borovi krasnik in druge žuželke, živeče v Indiji in južni Ameriki.

2. Vodne živali.

Poljedelec obdeluje s teškim trudom zemljo, a ne vé, ali mu bode obrodilo sejano seme sadu. Kdor ne seje, ne žanj^ pravi stari pregovor. No nekemu stanu ni treba sejati, ne i rejati živine, on sam to žanje, kar prirašča brez njegoveg dela in to je ribič. Neštevilne ribe plavajo po morji, plodé s in rasto in če jih ribičeva mreža danes ujame na milijon jutri jih ravno toliko, kolikor poprej se ziblje po morskih v lovih. Narodi, ki ob morji živé, ne le da imajo sami dovc živeža, lehko se obogate z ribjim lovom, svoj plen pošiljajc

v notranje dežele. Manj bogati na ribah so potoki, manjše reke in manjša jezera, kajti tu jih preveč polové. O imenitnosti ribjega lova naj pričajo sledeče številke. Na Angleškem nalovi 120.000 ribičev 5 do 6 milj. *qu* rib. Samo lov na slanike vrže na leto 30 milj. gold., lov na druge ribe pa 60 milj. gold. Koliko pa dobé ribiči za školjke, ostrige, jastoge (Hummer), rakovice (Krabben)! Ves dohodek od ribištva se ceni za Angleško na 130 milj. gold. Sam London povžije vsak dan 5000 *qu* rib, ki dadó približno toliko mesa ko 1000 goved. Francozi imajo 23.000 bark s 84.000 ribiči na morji, kateri nalové rib za 45 milj. gold., Lahi za 24 milj. gold., Rusi za 42 milj. gold. Na Norveškem se polovica prebivalstva živi od rib in strži zanje še po vrhu 30 milj. gold. Kitajci in Japonci bi morali gladú umirati, ko ne bi morje in velikanske reke jim davale rib do izobilja. Na Japonskem štejejo ribiči z ženami in otroki 1,530.000 glav, kateri leto in dan na 187.220 čolnih s 437.000 mrežami ribe lové.

Amerika, obdana okrog od velikanskega morja, plačala je uže v prejšnjem stoletji polovico uvoženega evropskega blaga z ribami. Vsakoletna vrednost nalovljenih rib, kitov, trsek (Kabeljan), vretenic ali lokard (Mukrele), ostrig in jastog znaša za zedinjene države na 270 milj. gold., za Canado in severnoameriške britiške teritorije na 100 milj. gold.

Na Nemškem se peča v pomorskih krajih 14.000 ljudij z ribištvom, ter uvaža Nemčija ribe, dasi bi jih lehko na morji blizu nemškega obrežja dovolj nalovili. Tudi pri nas v Avstriji se premalo brigamo za ribištvo po Jadranskem morji, temveč je pripuščamo laškim ribičem, ki lové ne le ob vsem dalmatinskem obrežji, ampak tiščé prav do Trsta. Le 9.400 ljudi na 2.900 barkah se pri nas peča z ribjim lovom.

Najimenitnejše ribe in druge morske živali za ribji lov so: losos, trska, slanik, vretenica, tun, kit, tulenj in mrož (Robben), morski som, polip, sipa, ostriga, školjke, jastoge, rakovice, sladkovodne ribe in raki.

Losos (Lachs) je ob enem morska in sladkovodna riba. Spomladi, kadar se drsti, potuje iz Vzhodnega in Severnega morja v reke ter prihaja celo v majhne potoke, preskočivši slapove in jezove. Jeseni se spet vrne v morje, toda suh in sestradan. Zato je prepovedano loviti ga od septembra do februvarja. Po Renu potuje navzgor do Švicarskega, v Avstriji v Labo in Vislo in njihove pritoke. Lovi se brez truda ob morskih obalih in v rekah. Nastavljajo se mu mreže, ali se napravljajo jezovi, kjer ga na tisoče ulove. Le za Angleško se ceni vrednost nalovljenih lososov na 4 milj. gold. V severni Ameriki na pacifiških obalih so reke pokrite z njegovo zalego in s potujočimi ribami. V novejšem času jih iz Amerike

v plehnatih pušicah konservovane razpošiljajo po svetu. L. 1883. na primer 53 milijonov pušic z 26 milj. *kg* lososovega mesa. Samo v Oregonu se nalovi nad 1 milijon lososov po 5 *kg* in težjih. Meso te ribe je jako tečno, ima 153 protejinina v 1000 delih in 48 tolšče, približno toliko, kolikor kravje mleko in malo manj ko svinjina (57°/₀₀). Zato se pa čimdalje bolj skrbi za zaplodenje lososa po rekah in ustanavljajo se posebne valilnice, iz katerih na milijone ribic spuščajo v reke in potoke. Donavsko porečje nema lososa. Nadomestuje ga pa podobni sulec ali solač (Huchen), čegar meso je belo in jako okusno. Po algvinskih jezerih živi glavatica (Lachsforelle), v naših mrzlih, bistrih studencih pa postrv. Oboji te ribi sta žlahnejši od lososa, pa vsled preobilnega lova je postrv postala uže prav redka. Kranjsko ribiško društvo obráča svojo glavno skrb na to, da glavatico in postrv v naših potocih pomnožuje.

Trska (Stockfisch) prebiva v neizmerni množini v severnih morjih okoli Evrope in severne Amerike. Vsako leto odpluje 600 francoskih, 2000 angleških in 3000 ameriških ladij s 50.000 mornarji v kanadsko morje trsk lovit. Nalovi se jih po 40.000 na eno ladijo. Toda cena se od leta do leta znižuje. L. 1876. je veljal *qu* 12 gold., l. 1880. le 6 gold. Skupna vrednost nalovljenih in posušenih trsk se ceni na 50 milj. gold. Meso se jé presno, posušeno in osoljeno. Iz tolstih jeter pa se dobiva ribje ali jetrno olje (Leberthran). Plodé se v neznanskem številu, kajti ena sama trska znese več milijonov jajec.

Sled ali **slanik** (Häring) prebiva tudi po globočinah Severnega morja v nezmernih družbah, katere za časa drstenja priplavajo do obal, kjer jih lové. Tak slanikov vlak je včasi po več milj dolg in širok in tako gost, da človek ribe lehko z rokami grabi. Morje pa je daleč na okolo kalno od iker in otrtih lusek. Nobena riba se ne pokaže v taki množini in nobene se ne polovi toliko, kakor slanikov. Priplava iz severnega morja celó do francoskega obrežja. Število nalovljenih slanikov doseže baje 3.800 milijonov rib. Samo norveški ribiči ga nalové 1000 milijonov, angleški ravno toliko, Rusi 160 milijonov. Vsa vrednost nalovljenih slanikov se ceni na 66 milj. gold. Sledi se ne jedó presni, temveč jih razparajo, jim iztrebijo škrge in drob, pomečejo v razsol ter jih posujejo z grobo soljo in v hrastovih sodih razpošiljajo po svetu. Ali pa jih posušé v dimu. Prvi način ravnanja s slaniki je iznašel holandski ribič Benkelzoon († l. 1449.) in s tem svojim rojakom odprl neusahljivi vir blagostanja. Ko je 100 let pozneje mogočni cesar Karol V. njegov grob obiskal, izrekel je: „Ta prosti sledov ribič je svoji domovini več koristil, nego bodem jaz mogel storiti vzlic svoji sili. On je deželo storil bogato.“ Holandsko je zdavnaj zgubilo svoj monopol sledovega lova, pa še izvaža

300.000 do 400.000 *qu* na leto, Angleško 640.000 do 1,100.000 sodov po 800 do 1000 slanikov v vrednosti 12 do 16 milj. gold. Norveško blizu toliko. Nemčija pa uvaža vsako leto več, l. 1870. stoprav 487.000 sodov, a l. 1884. uže 962.977 ter izda za ta živež 22 milj. gold. V Avstrijo se jih uvaža le 70.000 do 80.000 *qu*. Mar je na Nemškem priljubljenost slanikova v zvezi s pivom? Največji slanikov sejem je v Londonu, kjer se tekom leta razpečava 1.200 milijonov slanikov.

V srednjem morji ni slanikov, temveč druga vrsta njemu podobnih le manjših ribic, **sardele** in **sardine,** katerih se nalové velike množine. Sardine se z oljem zalite spravljajo v kositarne posode. Ena sama tovarna v Le Mans na Francoskem napolni na leto 2 milijona takih škatljic ter znaša izvoz sardin s Francoskega 10 do 12 milj. gold. za 9 do 13 milj. *kg.*

Lokarda ali **vretenica** (Makrele, laški: scombro) prebiva po vseh evropskih morjih, ni tako imenitna za svetovni promet, kakor slanik, pa za pomorske kraje, kjer se nahaja, glavni živež prebivalcev, ker ima jako okusno in tečno meso, nalovi se pa lehko v obilnem številu. Na Norveškem odpluje 2.500 čolnov na lov na lokarde in vrnejo se s 30 do 35 milijoni teh ribic. Pojedó se presne ali se vlagajo v razsol. Na londonski sejem prihaja 24 milijonov lokard, do $^1/_2$ *kg* teških. Kanada jih izvaža 170 milijonov. Dogaja se, da se jih na eden vlak ulovi 250.000 kosov in da jih včasi tolika množina pride v mrežo, da se mreža raztrga. V Kanadi se peča 10.000 ribičev na 2000 čolnih z lokardolovom. V Srednjem morji se tudi nahaja lokarda, pa ne tako številna, kakor v Severnem. Avstrijski ribiči jih nalové za 120.000 gold. Dohodek iz vsega lokardinega lova se ceni na 36 milj. gold. V starih časih so iz lokard kuhali neko jako čislano juho.

Tun (laški: tonino), precej velika riba, ki živi na čopore v Srednjem in Črnem morji, časi na tisoč glav skupaj. Zraste do 4 *m* dolgosti in tehta celó do 5 *qu.* Na Sardiniji in Siciliji ga lové v velikanskih aparatih in je lov ob enem velika ljudska veselica. Razpošiljajo ga v sodih, katerih 16.000 do 20.000 napolnijo v vrednosti $2^1/_2$ do 3 milj. gold. Presno meso je imeniten živež za prebivalce teh dveh otokov. Preservuje se v olji, kakor sardine.

Kiti so velikani mej morskimi živalmi. Pravi kit (Wallsch) srednje velikosti ima tisoč in več *qu,* tedaj odvaga 200 itanih volov ali pa 30 slonov. Lovi se zaradi ribje masti in bje kosti. Prve daje 45. 000do 50.000 *kg,* slednje pa 1.700 *kg.* ibja kost (Fischbein) so rožene ploče, katerih ima kit čez 00 v zgornji čeljusti; najdaljše so 4 do 5 *m* dolge. Ribja ıast se dobiva od tolšče, ki ovija vse telo. Kit živi v Ledenem ıorji ali posamičen ali na pare. **Glavač** (Pottfisch) je največji

morski velikan. Dolg je 20—22 *m* in ima v 450 *qu* teški buči najfinejšega olja, tako imenovanega spermaceta 45 *qu*. On daje tudi ambro, ki se nahaja v drobu. Meso teh rib so dosle zavrgli, ker diši po ribji masti, a v novejšem času so skušali iz njega narediti konserve, kar se je baje posrečilo. Neprestani lov na kite je njih število zeló skrčil. L. 1855. so ameriški ribiči še nalovili 600 kitov, l. 1880. le še 40. Iz Hamburga je v prejšnjem stoletji odplulo po več sto ladij na kitov lov, zdaj le še 40, iz Londona poprej 90 ladij, zdaj nobena. Lov je težaven in nevaren, pa donaša veliko dobička, kadar se posreči, do 60.000 gold. za eno ladijo.

Plavutonožci (Robben) prebivajo v vseh morjih v veliki množini in se love zaradi dragocene kože in masti. Eskimo, Kamčadali in drugi manj civilizovani narodi pa uživajo tudi njegovo meso. Navadni **tulenj** ali **morski pes** živi v severnih morjih, gre včasi na suho, pa je jako neukreten, da se tu lehko pobija. **Mrož** (Wallross) živi tudi v Severnem morji, lové ga zaradi kože in masti. Njegovih dveh okel smo uže omenili, ko smo govorili o slonovi kosti. Z lovom na plavutonožce se pečajo Angleži, Amerikanci in Norvežani. Poslednji pošiljajo na ta lov 16 parnih in 20 drugih ladij. Na londonski trg prihaja na leto 700.000 do 900.000 kož plavutonožcev v vrednosti 7 milj. gold.

Morski som ali **požerún,** najstrahovitejsi in najpožrešnejši morski velikan se lovi zaradi svoje masti, ki je nakopičena v jetrih, do 8 *qu* v enih samih. Meso se povžije posušeno, dasi ni okusno, hrapava koža pa se porabi za likanje. Iz kože požerunove se nareja šagrinovo usnje. Kitajcem so želodci in plavuti delikatesa. Norveški ribiči jih toliko ulové, da spravljajo po 80.000 do 100.000 *qu* jeter v kupčijo.

Mekužci (molluscae) dajó tudi človeku svoje meso, na primer Trepang, katerega Kitajci jedó in hobotnica, ki živi v Srednjem morji. Od hobotnic se pripoveduje, da s svojimi dolgimi lovkami kopajoče se ljudi pograbijo in na dno potegnejo. Pri Tunisu se nalovi do 1.500 *qu* te živali ter se meso v kositarnih posodah konservovano prodaje. Navadna **sipa** (Tintenfisch), se pa živi pogostoma v Jadranskem morji in je Lahom priljubljen živež. Sipa ima v trebuhu s črno-rujavim sokom (sepid) napolnjen mehur. Bela hrbtna lupina se rab v likanje, tudi se dela iz nje prah za zobé.

Od morskih školjk je najimenitnejša **užitna ostrig** (Auster). Nahaja se v vseh evropskih morjih, prirasla n skale, kole in druge stvari v veliki množini. Ena sama ostrig znese črez 1 milijon jajec, zato se jako lahko in hitro zaplod Uže Rimljani so jo močno cenili kot okusno jed in jo v ribnjaki gojili. Cesar Vitelij je baje pri enem obedu povžil 1000 ostri

Na Francoskem, Angleškem, osobito pa v zedinjenih državah je ob morji ostriga del ljudskega živeža. Po ameriških poročilih se naloví na leto v zedinjenih državah 11.200 milijonov ostrig, na Angleškem 2.500 milijonov. V mnogih hôtelih ameriških pridejo ostrige brezplačno kot dodatek na mizo, kolikor jih kdo hoče pojesti. V New-Yorku je 7000 prodajalnic za ostrige in pojé se jih na dan eden milijon, v Parizu pa 300 milijonov na leto. Torej sama ta tri mesta: London, Pariz in New-York povžijo 1000 milijonov ostrig. Ker so po silnem lovu ostrige pojemati začele, jeli so v novejših časih napravljati ostrižišča, zlasti ob francoskem obrežji.

Zraven ostrige so še druge školjke, ki so užitne ali služijo za vabo pri ribolovu. Na londonski ribji trg prihaja na leto približno 50 milijonov užitne klapavice (Mienmuschel) in 400 milijonov jako dobrega polža „Periwialke“ imenovanega. Sladkovodne školjke se nahajajo v velikih množinah v Ameriki in Avstraliji. Pri nas se redi veliki vrtni polž, ki je posebno na Dunaji priljubljena jed.

Ribe in druge morske živali so torej imeniten faktor za narode ob morji žíveče, kar se vidi iz množine od njih povžitega ribjega mesa, na primer pride v Parizu na glavo in dan 25 *deka*, v Londonu malo manj, v Berolinu le $^1/_2$ *deka*, na Dunaji pa prav neznatno, do 2 *grama*.

Sladkovodne ribe ne dade se primerjati morskim gledé množine, pa mnoga jezera in reke so prav bogate na različnih ribah in v novejšem času, ko se je spoznavati jela važnost ribištva v gospodarskem oziru, skrbi se za zaplodenje žlahnejših rib in se postavno ureja ribolov. Bogato na ribah je Ogrsko. Czörnig ceni vrednost na Avstro-Ogrskem nalovljenih rib na 25 milijonov gold. za 725.000 *qu.* Znanega fogoša se nalovi v Blatnem jezeru 3000 *qu.* Najbolj imenitni in najštevilnejši mej sladkovodnimi ribami so: ogór, krap, jeseter (Stör) in beluga (Hausen).

Navadni ogór (Flussaal) stanuje po vseh evropskih rekah razen onih, ki se zlivajo v Črno morje. Na Slovenskem se dobiva v Soči in v njenih pritokih: v Vipavi in Idrici (Erjavec).[1]) Ogór potuje iz rek v morje za drstenja, narobe od lososa. Mladi ogorčiči vračajo se potem v dolzih ozkih vlakih v reke. Meso je jako okusno, zato so skušali to ribo udomačiti tudi v donavskem porečji. Na veliki laguni pri Comachio nalové ga na leto do 800.000 *kg*.

Krap (Karpfen) je ena naših najnavadnejših rib, ki najrajši prebiva v stoječih vodah. Držé ga po ribnjakih, kjer

[1]) Prirodopis živalstva. Fr. Erjavec. 1881. l. Iz te knjige sem sploh zajemal prirodopisne opazke. *Pis.*

zraste do 1 *metra* dolgosti in ·20 *kg* teže. Koliko se ga vsako leto polovi, zlasti o postu, znano je le za posamične ribnjake, n. pr. pošilja se le iz ribnjakov pri Trebonji na Češkem 2000 do 3000 *qu* krapov na Dunaj. Krapu podobne ribe so mrene, platnice, kleni, belice in zlatice (Goldfisch). Zlatica je doma na Kitajskem, a drži se pri nas zaradi svoje lepote po sklenicah in ribnjakih.

Jesetri, beluge in **somi** so sladkovodni velikani, ki se lové zaradi mesa, kavijara in ribjega kleja. Beluga ali viza (Hausen) stanuje v Črnem in Hvalinskem morji in potuje odtod v reke, zlasti v Volgo, kjer ulové največ in najtežje beluge. 6 do 8 *metrov* dolge in 1100—1500 *kg* težke. Belugam podobni so jesetri (Störe), ki se nahajajo v Jadranskem, v Severnem in v Vzhodnjem morji in v rekah v ta morja se zlivajočih. Od manjših jesetrov prebiva čiga (Sterlet) v Donavi in tudi v Dravi in Savi. Belug je v Donavi od dne do dne manj in le sem ter tja še katera pride do Dunaja. Na debelo se love v Dnjestru, Dnjepru, Volgi in Uralu. V Astrahanu ulové v enem letu 100.000 belug, 300.000 jesetrov in 1½ miljona sevrüg. Največje teh rib dadé 4.000 *kg* iker za kavijar. Povprek se računa za belugo 1.640 *kg* kavijara in 123 *kg* ribjega kleja. Dohodek od belugolova se ceni na 10 milijonov gold. Izvoz kavijarja iz Rusije močno narašča od 2,857.618 *kg* l. 1881. na 4,101.148 l. 1883. v vrednosti 10, oziroma 15 milijonov gold. Ribji klej se izvaža črez Peterburg, 80.000 *kg* v vrednosti 600.000 gold. na leto. Klej se rabi za čiščenje tekočin, vina in piva, za napravo galert itd., pa ne prihaja le od jesetra in beluge, temveč od mnogih drugih rib v Evropi, Ameriki, na Kitajskem in Japonskem.

Riboreja je posebno pri Kitajcih razvita. K vsaki boljši hiši spada ribnjak, v katerem se ribe rede za domači užitek tako, kakor pri nas kuretina. Nad rekami in javnimi ribnjaki in jezeri pazijo mandarini v to svrho nastavljeni, da se ribe lové le v dovoljenem času. V 14. veku gojila se je riboreja skrbno na Francoskem, Nemškem in drugod. Na Švedskem se ob času, ko so ribe drstile, ni smelo zvoniti, da se drstujoči ribji vlaki niso odplašili. Pozneje pak je propadala riboreja in šele v novejšem času se je spet spoznala važnost rib za gospodarstvo. Ribji lov se je postavno urejal ter so se določili letni časi, kadar se rib ne sme loviti. Ikre žlahnih rib se v valilnicah izvalé in mlade ribice se spusté v reke, potoke in ribnjake. Vsled tega ravnanja se povsod ribe množé in sčasoma ne bodo le, kakor je dosle bilo pri nas, delikatesa na mizi bogatinovi, temveč živež za ljudstvo.

Jedo se še druge vodne živali: jastogi, želve, raki, rakovice itd. Jastogov (Hummer) se ulovi na skotskih obalih

3½ milijona gold., v Kanadi za 6. Morska želva (Seeschildkröte) zraste okoli 2 *m* dolga in 400 do 500 *kg* težka. Živi v vseh toplejših krajih Atlantskega oceana tu in tam v veliki množini. Ob izlivu Drinoka polaga nezmerno število želv svoja jajca, katera ljudi pobirajo ter iz njih iztiskajo neko oljnato tolščo. Pozabiti ne smemo še **raka** — osmokraka, za Kranjsko še pred malo leti zeló imenitnega košarja, kateri se je živ v mnogih tisočih razpošiljal po svetu, v še več tisočih pa pojedel domá. Nesrečna kuga pa, ki se je zanesla iz nemških rek tudi v kranjske vode, ga je v poslednjih letih malone popolnoma uničila. Koliko škode so s tem trpeli lastniki in najemniki ribolova, lehko se presoja iz tega, da je en sam lastnik pri Rudolfovem dobival za rake po 1000 gold. na leto. Najokusnejši in najimenitnejši raki so v Krki.

Spužve ali **gobe.** Morska spužva, katere prožno rebrovje je tako imenovana goba, živi v Srednjem in Rudečem morji v globočini 200 do 600 *m* prirasla na škale. Od teh jo ribiči trgajo s harpunami, pri čem se morajo spuščati pod vodo v potapljavnicah. Gobe se potem odrgajo, izpirajo in na solnci posušé. Največ gob, za 1,200.000 gold. dobodo na Grškem, ob dalmatinskem obrežji le za 30.000 gold. Na tržaški trg se privaža 400.000 *kg* v vrednosti 2½ milijona gold. Na Francosko se uvaža 500.000 do 600.000 *kg*. V vsem srednjem morji se nalovi nad 1 milijon gob v vrednosti do 8 milijonov gold.

Korale ali polipi so na dnu morja živeči mehovci, ki se dostikrat ponašajo z najkrasnejšimi barvami. Lov na korale je star in so uže Babilonci ž njimi tržili. Sedaj se pečajo z lovom koral in njihovim izdelovanjem Lahi in Francozi. Rudeča korala se nahaja na laškem obrežji, pri Tunisu in Algirji. Glavni sedež koralne industrije je v Torre del Greco, kjer se v 40 delavnicah 3200 ljudij z izdelavanjem koral peča. Laško pošilja 500 ladij s 4.200 mornarji na koralni lov, ki naberejo do 160.000 *kg*, zraven teh se uvažajo še iz drugih krajev surove korale na Laško, od koder se izvaža izdelovanih 10.000 *kg* in še več v vrednosti 30 milijonov gold. Laško torej dobiva po izdelovanji koral 20 do 25 milj. gold. Francoska koralna industrija je dosti manjša. Večina koral izvaža se v Indijo in na Kitajsko, kjer se mandarinska obleka s koralami obšiva.

Biseri in **biserna matica** dobivajo se od **prave bisernice** 'erlenmuschel), školjka, ki se nahaja sosebno v Perzijskem livu in v Indijskem oceanu prirasla na skalah. Biseri ležé školjkah ali so prirasli k lupini. Razne so velikosti, najanjše drobne ko pesek, največje gruškam podobne do 30 dimetrov dolge. Na poslednji londonski izložbi je bil videti likanski biser težek 450 karatov. Bisernica živi v skupinah, –30 *m* globoko v morji. Potapljavci jo iščejo in spravljajo

na suho, kjer bisernica hitro pogine. Školjke se potem same odpró in preiskujó na bisere. Biserna matica se z dletom odlušči od lupine. Starodaven je lov biserov v Perzijskem zalivu, kjer jih vsako leto ulové za 3 do 4 milj. gold. vrednosti. Cena je različna po velikosti, velike in lepe se drago plačujejo, po 100.000 in več gold. Za časa lova vse mrgoli v Perzijskem zalivu čolnov in ladij in se zbira nad 30.000 ljudij na lov in kupčijo. Največ biserov se prodá v Indijo. Tudi pri Ceylonu se nahajajo bisernice ter jih tam ulové 27 milijonov, tisoč po 25 do 35 gold. Dalje se najde bisernica v Ameriki v mehikanskih in kalifornijskih zalivih in v Avstraliji, kjer so jih izteknili v najnovejšem času ter jih ulové 450.000 *kg* v vrednosti 1 do 2 milj. gold. **Potočna bisernica** prebiva v čistih, bistrih potocih in rekah, toda ne povsod. Tudi ona ima čási bisere manjše vrednosti. Na Kitajskem se v nekaterih krajih pečajo z rejo bisernic, katerim vtikajo mej lupine krogljice ali podobice Buddhe. Okoli tega izloči bisernica biserno snov. Sicer se pa biseri tudi ponarejajo, zlasti na Laškem in Francoskem, kjer so cele tovarne za to obrt. Biserne matice se uvaža na Francosko $2^1/_2$ milj. *kg*, na Angleško $1^1/_2$ milj. *kg*, v Nemčijo 400.000 *kg*, v Avstrijo 1 milj. *kg*, v skupni vrednosti 6 milj. gold.

II. Rudninske prirodnine.

1. Kovine in rude.

Zelezo je človeštvu najkoristnejša in najpotrebnejša kovina. „Zlato, tako pravi Michel Chevalier, lehko bi izginilo s sveta, ne da bi se motila civilizacija. Svetovna nesreča pa bi bila, ko bi izginilo železo. Civilizacija bila bi ustavljena.“ Kulturni razvoj človeštva sloni na železu in pričel se je s tistim dnevom, ko je človek našel železo in si iz njega skoval prvo še tako primitivno orodje. Kako težavno si je človek kamenene dôbe pridobival svoj živež, kako težko in neukretno se branil proti zverem. Železo mu je stoprav omogočilo, z lehka si pridobivati živalske in pridelovati si rastlinske hrane. Zgodovinarji sicer trdé, da je po kameneni dôbi bila bronova, ker se po njej najdejo le bronaste posode in bronasto orožje. Toda neverjetno je, da bi človek poprej bil znal izdelovati sestavljeno kovino iz bakra in cina, kateri se sami zase le malokje nahajata, nego železo, ki ga je povsod v izobilji. Res da se nahajajo iz dôbe, ki je sledila kameneni, le bronaste stvari, železne pa ne. Temu se pa ni čuditi, kajti železo se na vlažnem zraku ali zemlji spreminja malo po malo v ruso prst, železno rjo, bron pa je trši in obstaja tisočletja, ne da bi razpadel.

Najstarejši kos železa se je našel vzidan v ghizejski piramidi. Star je 4.900 let. Na egiptovskih spomenikih se nahajajo podobe, kako so tačas izdelovali železo. Zamorci v Afriki ga še dandanašnji po tem prvotnem načinu iz rude talé. V starem sv. pismu se na mnogih krajih govori o železu, v zgodovinski dôbi pa se je zgodaj pričelo tržiti z železom in železnim orodjem. Ta čas je noriško (štajersko) jeklo slovelo daleč po svetu, a bilo drago, ker se je nezmerno drv potrebovalo za talenje. Angleški gozdi so padali pod sekiro in začetkom 18. stoletja se je parlament bavil z vprašanjem, kako ustavljati pokončevanje gozdov. Na primer mu je eden sam plavež v Samberhurstu, ki je talil na teden pet ton železa, požgal 200.000 sežnjev drv na leto. Stoprav, ko se je iznašlo, da se tudi s premogom lehko kurijo plaveži, povzdignila se je železna industrija v velikanskih razmerah. L. 1740. se je na Angleškem v 59 plavežih dobilo 17.000 ton surovega železa, l. 1848. v 623 plavežih 2 milijona ton, a l. 1882. množina $8^1/_2$ milijona ton v 550 plavežih. L. 1796. je eden plavež dal 1000 ton, l. 1840. 3000, l. 1870. 9000, l. 1882. pa uže 15.000 ton. Zato se je število plavežev od l. 1872. s 974 znižalo na 550 l. 1882.

Surovega železa se, koliker je znano iz statističnih podatkov, prideluje 19 do 22 milijonov ton v vrednosti 5000 do 630 milj. gold. Za Angleškim se ga dobiva največ na Nemškem, $3^1/_2$ milj., na Francoskem 2 milijona, v Belgiji 770.000, v Avstriji 522.000, na Ruskem 505.000 ton itd., v zedinjenih državah pa 4,632.000 ton. Produkcija se je silno množila od l. 1874. do 1882. Bila je tako pretirana, da so cene železu na več ko polovico znižali. Na Glasgowskem trgu, kjer se določuje cena železu za ves svet, veljalo je l. 1873. 117 *sh*, l. 1876. je padlo na 58 *sh*, l. 1884. celó na 40 *sh*. To storila je tako imenovana „Überproduktion“ in naše alpinske dežele so hudo trpele po tem nezasluženem padanji cen. Kar je starih plavežev bilo, morali so ponehati, in konkurencijo zdržujejo le še po najnovejših iznajdbah izdelani plaveži.

Od surovega železa dobiva se **kovno železo** (Schmiedeisen), ki je skoro čisto železo, kajti nema niti 1 odstotka ogljika. Trdno je in raztezno ter se da kovati. Od kovnega železa pa se dobiva **jeklo,** ki je trše od litega in kovnega železa ter ima 1 do 2 odstotka ogljika. V novejšem času se čimdalje več jekla zdeluje in porablja. Namesti šin iz železa litih polagajo se uže povsod po železnih progah jeklene šine in namesti lesenih podlag jeklene. Angleška železna industrija stoji uže od nekdaj na prvem mestu in razun tega, da pokriva velikanske domače potrebe, še izvaža 4 milijone ton železa, jekla in železnega ter jeklenega blaga v vrednosti 350 milj. gold. V zedinjenih državah znaša produkcija surovega železa 4

do $4^1/_2$ milijona ton. Zdeluje se pa Poessemer-jekla $1^1/_2$ milijona ton, kovnega železa 2 milijona in ves železni konsum se ceni na 1,700 milj. gold. Tretja v vrsti je Nemčija. Železne rude se izkoplje 8 do 9 milijonov ton, iz katerih izdeluje 334 fužin s 57.000 delavci $3^1/_2$ milijona surovega železa v vrednosti 100 milj. gold. in tisoč lijaren s 42.800 delavci 652.000 ton litega železa. Zevsema deluje pri železniški industriji 129.000 delavcev. Nemčija izvaža železne rude in železnine 3 milijone ton, največ žice (drata) in železniških šin, uvaža pa 1 milijon ton v vrednosti 42 milj. gold. Na Francoskem znaša produkcija surovega železa 2 milijona ton iz 4,820.000 ton rude. Uvoz rude in železnine s 2,614.000 ton presega izvoz za 300.000 ton. Belgija pa izvaža za 100 milj. gold. železnine, mej temi za 24 milj. gold. strojev. V Avstriji so najstarejši rudokopi v planinskih deželah. Omenili smo uže, da je noriško železo slovelo že pri Rimljanih. Tudi še zdaj spada od vse avstrijske produkcije surovega železa, znašajoče 522.400 ton, blizu tretjina (30·2%) na Štajersko, 10·7% na Koroško, ostalo na Moravsko, Češko in Silezko. Na Štajerskem se izdelujejo zraven druzega železnega blaga izvrstne kose, ki se prodajajo po vsem Ruskem, a Nemci jih skušajo izpodriniti s svojim ponarejenim slabim blagom.

Na Kranjskem je bilo l. 1880. 17 podvzetnikov, ki so s 311 delavci kopali železno rudo ter jo našli 88.243 *qu.* Plavežev je bilo 10, 8 na Gorenjskem, 2 na Dolenjskem. V teh plavežih se je iz 144.096 *qu* rude plavilo 16.806 *qu* surovega železa, 13.152 *qu* kovnega železa, 11.000 ferromangana in 6.099 litega železa. Lijarne so štiri: v Ljubljani, Bohinjski Bistici, v Dvoru in Gradci s 132 delavci, ki so izdelale 9.888 *qu* blaga iz litega železa. Fužin je delalo 18, vse na Gorenjskem, razun Dvora, ter so izdelovale 26.984 *qu* razne železnine. Jeklo se je delalo v fužinah pri Beli Peči na Gorenjskem, 3.120 *qu.* Železne žice so v dveh etablissementih napravili 1.110 *qu,* osem fužin pa se je pečalo z zdelovanjem raznega jekla. Žrebljarska industrija, ki je nekdaj če ne dobro, vsaj za silo redila mnogo rodbin v Kamni Gorici, Kropi in Železnikih, ponehala je in se bode morala nadomestiti s kako drugo obrtnijo. Vodnih sil je tam dovolj. L. 1880. je bilo kovačnic za zdelovanje žrebljev v Kropi 14, v Kamni Gorici 10, v Železnikih 8, v Bohinjski Bistrici 1 s 164 ješami in 808 nakli. Z žrebljarstvom se je pečalo 795 moških, 447 žensk in 252 otrok. Izdelovali so pa iz 18.896 *qu* žrebljarskega železa 14.193 *qu* raznovrstnih žrebljev. Tovaren za zdelovanje žičnih klincev (Drahtstiften) je dvoje, v Ljubljani in v Lipenci pri Kropi, ki sta napravili 4.500 žičnih klincev. Železne verige zdeluje ena kovačnica v Kropi, pile dvoje kovačnic v Tržiči in Beli Peči,

kose in sekire fužine v Škofji Loki, Tržiči, Beli Peči in Kamniku, zevsema 180.000 kos, 55.000 srpov, 16.000 slamoreznih nožev, 58.400 žag, sekir, motik, lopat, kladiv itd. Kovaških obrtnij je na Kranjskem 439, nožarja dva: v Ljubljani in v Kamniku, žrebljarjev 14, pilar 1, ključavničarjev 95, od kojih 13 v Ljubljani, 8 v Kranji, kleparjev 35, izmej teh 7 v Ljubljani. Na Slovenskem Štajerskem pa je 360 kovačev, 64 ključavničarjev, 18 kleparjev, 34 žrebljarjev, 7 nožarjev, 3 pilarji, 7 puškarjev. Velikanske so mehanične delavnice južne železnice v Mariboru, v katerih dela nad 1000 delavcev. Železna ruda se koplje v Velikih Pireščih pri Celji, v Sopotah in Šent-Vidu pri Podčetrtku in pri sv. Antonu na Pohorji. V Štorah pri Celji so velike fužine, kjer so se poprej zdelovale ploče za oklopnice, a sedaj vsakovrstno železno blago. Dalje so manjše fužine v Oplotnici, v Vitanji, v Mislinjah in pri Slovenjem Gradci. Na Koroškem je mnogo plavežev in fužin. V Borovljah pa se je lepo razvila puškarska industrija, katero zeló pospešuje tamošnja puškarska šola.

Na Ruskem se je dobilo surovega železa l. 1881. 469.500 ton. Zdelovanje jekla pa močno narašča, od 18.000 ton l. 1870. na 301.144 ton l. 1880. Železne rude se dobiva 1,203.000 ton, uvaža se pa železnine 340.000 ton. Švedsko pošilja v svetovni promet 270.000 ton železnine v vrednosti 3 milj. gold.

Ako seštejemo vse vsote, kolikor jih je znanih o svetovnem prometu z železom, najdemo, da se železa porabi 22 milijonov *qu* na leto in da znašata uvoz in izvoz 2.400 milj gold.

Baker ali **med.** Dobiva se iz različnih rud, katerih je najznamenitejši bakreni kršec (Kupferkies), ki ima 35% bakra in zraven 35% žepla in 30% železa. Druge bakrene rude so rudeči bakrenec, ki se nahaja v Banatu, na Francoskem in po Uralu na Sibirskem ter modri bakrenec in malahit. Bakreni kršec in malahit se nahajata na Kranjskem mej Škofjo Loko in Cirknim, a vendar ne v izdatni množini, kajti topilnica v Škofjem se je opustila zarad nedostatka rude. Največ bakra za svetovni promet daje Južna Amerika, osobito Chile, kjer se bakrena ruda malone povsod nahaja. L. 1882. je Chile izvažalo 600.000 *qu* finega bakra v vrednosti 30 milj. gold., Venezuela 150.000 *qu.* Severna Amerika produkuje do 40.000 *qu.* V Evropi je najstarejša bakrena produkcija na Španjskem. Tamošnje topilnice ga stopé 250.000 *qu*, v Nemčiji 180.000 *qu*, na Angleškem 40.000 *qu*, na Francoskem 55.000 *qu*, na Avstro-Ogrskem 50.000 *qu.* Rusija ima ogromne zaklade bakrenih rud, toda prideluje le 36.000 *qu* bakra. Zevsema se torej bakra prideluje 732.5000 *qu*, ki se ceni na 120 milj. gold. Baker se porabi ali sam po sebi brez primesi druge kovine za kotle, ice, pločevino, novce itd. ali s kovinami zlit. Bron je zmes

bakra in cina, rumena med (Messing) je zlitina bakra in cinka, pakfong, novo srebro, kitajsko srebro pa so zlitine bakra, niklja in cinka. Tudi zlatnini in srebrnini se pridaje nekaj bakra. Na Slovenskem so edine bakrene fužine v Gorenji Bistrici pri Slovenski Bistrici. Zdelujejo bakrene kotle za jugoslovanske kraje, bakrene in medene ploče za okovanje ladij, bakreno in medeno žico itd. Baker dobivajo te fužine iz Ogrskega in Španjskega. Tudi bakru so od l. 1872. sem cene močno padle, kakor vsem kovinam in v obče vsem prirodninam.

Svinec se nikjer ne nahaja kot samorodna kovina, temveč se plavi iz belega in črnega svinčenca in iz svinčenega sijajnika. Najbogatejša teh rud sta Španjsko in Amerika. Svinec je jako mehek, raztezen, lehko raztalen. Uže Rimljani so ga poznali in vodo napeljevali v svinčenih cevéh. In tudi danes delajo iz njega ploče in cevi, osobito ga pa potrebujejo za vojsko in ker se zdaj vsi narodi silno oborožujejo po suhem in morji, raste poraba svinca. Španjska produkcija znaša 1,300.000 *qu*. ameriška, l. 1830. le 38.000 *qu*, dosegla je Španjsko in l. 1883. že znašala 1,391.000 *qu*. Glavni trg za svinec je London, dasi na Angleškem le plavijo 500.000 do 600.000 *qu*. V Nemčiji se svinčena ruda nahaja na mnogih mestih in se svinca plavi 950.000 *qu*. Na Avstrijskem se nahaja beli svinčenec sosebno na Koroškem, kjer ga kopljejo v Rablji, v Bleibergu, na Obiru; ravno tam tudi svinčeni sijajnik. Kranjsko ga ima v Knapovšči, v Kamenici blizu Vač, pri Litiji, v Dolih blizu Šmarjega in drugod, pa nikjer v tako obilni množini, da bi se izplačalo rudokopanje. V starih, baje za Rimljanov uže obstoječih rudokopih pri Litiji so v naši dôbi zopet začeli delati in postavili velik plavež. L. 1880. se je nakopalo 5872 *qu* rude, plavilo pa le v Litiji 623 *qu* svinca. Skupna svinčena produkcija po vsej zemlji znaša blizu 5 milj. *qu* in se ceni na 66 milj. gold.

Cinek se tudi nikjer ne nahaja kot samorodna kovina. Plavi se iz kalamina (Galmei) in cinkove svetlice (Zinkblende). Svetal je, nekoliko krhek, a vendar se da teniti. Rabi se za posode, strešne žlebove, za pokrivanje streh, najbolj znamenit pa je kot elektrobudnik. Njegova poraba silno raste, torej tudi produkcija, ki je znašala l. 1860. v Evropi 980.000 *qu*, a l. 1882. uže 2,400.000 *qu*. Največ cinkovih jam je na Pruskem ter je Nemčija izvažala l. 1883. 724.183 *qu* surovega cinka v vrednosti $14^1/_2$ milj. gold. Belgija plavi 844.000 *qu*, Angleško 260.000 *qu*. Ker pa poraba na Angleškem znaša 850.000 *qu* cinka in cinkovega blaga, mora se, kar manjka, uvažati. V Avstriji se nahaja kalamina v koroškem Rablji, v Bleibergu v Rožeku, cinkova svetlica pa v Črni in Rablji na Koroškem pri Šoštanji in v sevniškem okraji. Rudokopi v Rablji so državni, ruda se pa plavi v novi državni cinkrarni pri Celji

ki se je bila postavila l. 1876, v nadi, da so cinkovi rudokopi v sevniškem okraji, onda lastnina državnega poslanca Brandstetterja, dovolj bogati, da se bode cinkrarna z rudo lehko iz njih preskrbevala. Neki višji uradnik poljedelskega ministerstva jih je vsaj tako opisal in cenil na milijon gold. vrednosti. Pa kmalu se je pokazalo, da je ruda redka in jame so se opustile. Tudi Šoštanjske jame so uže v prejšnjih stoletjih najbolje rude oddale tako, da se ne splača daljno kopanje. Zato zdaj prevažajo rudo iz Rablja in Bleiberga v Celje. Na Kranjskem so cinkovo rudo kopali in cinkrarne postavili pri Radečah in v Zagorji. Prva je ponehala, druga pa plavi iz 41.000 *qu* rude 13.000 *qu* cinka.

Amerika je tudi na cinku bogata. Rude se izkoplje 1,200.000 *qu*, iz katere se plavi cinka 421.000 *qu*. Kakor drugim kovinam, padla je cena tudi cinku od 25 gold. za *qu* l. 1875. na 16 gold. Skupna cinkova produkcija znaša 3,020.000 *qu* v vrednosti 50 milj. gold.

Cin ali kositer, mehka in jako raztezna kovina, plavi se iz kositerovca. Od njega se vlivajo posode in delajo razne kovne zlitine, tudi nam rabi v povlak drugih kovin, železne pločevine, bakrene kuhinjske posode itd. Kositerovec se nahaja pri nas v Avstriji le v Krušnih Gorah na Češkem. V velikih množinah se nahaja na Angleškem, kjer ga kopljejo uže več tisoč let. Feničani so odtod dobivali kositer. Cinove jame so 600 do 700 *m* globoke in dade kositera do 100.000 *qu*, premalo za domačo porabo, za katero se potrebuje 170.000 *qu*. Vrhu tega Angleška izvaža belih pločevin (Weissblech) 2,737.000 *qu*. Torej mora uvažati 250.000 do 250.000 *qu* kositera. Dobiva ga pa iz Azije, kjer se kositerovec nahaja v Vzhodnji Indiji, na poluotoku Malaki in na otokih Banka in Billiton. Malaka pošilja 170.000 *qu*, Banka in Billiton 80.000 *qu* v Evropo in Ameriko. Na poslednjih dveh otokih dela v jamah in plavežih 15.000 Kitajcev. V Kaliforniji se nahaja kositerovec v veliki množini, pa zedinjenim državam ne zadostuje ter morajo uvažati nad 100.000 *qu* kositera v vrednosti 15 milj. gold. in 1,962.000 bele pločevine vredne 45 milj. gold. Nemčija ima nekaj domače produkcije, pa neznatne in uvaža 62.000 *qu* v vrednosti 7 milj. gold. Vsa kositerova produkcija znaša 461.800 *qu* in se ceni na 51 milj. gold.

Zlitina iz bakra in cina je zvonovina, iz katere se zvonovi lijó. Na Kranjskem je v Ljubljani stara zvonarna, katera izdeluje zvonove, svečnike, lestence (lustre), gasilno orodje, sesalke in razne lite stvari. Lijarna za zvonove je tudi v Mariboru.

Živo srebro, jedina kovina, ki je pri navadni toploti tekoča, nahaja se v prirodi jako po malem v majhnih kapljicah.

Dobiva se v večji množini iz prirodnega cinobra, ki pa se nahaja le v malo krajih, pri nas v Idriji, potem v Almadenu na Španjskem in v Kaliforniji. Živo srebro raztaplja v sebi zlato, srebro, cin in cinek. Te raztopine zovemo amalgame. Z živim srebrom se izloča zlato in srebro iz stolčenega zlatonosnega in srebronosnega kamenja, polnijo se toplomeri in tlakomeri ter se dela umetalni cinober. S cinovim amalgamom delajo se zrcala, sè zlatim pa se v ognji pozlačujejo druge kovine. Živo srebro oziroma preparati njegovi so tudi imenitno zdravilo, toda pri daljši porabi jako škodljivo telesu in v večjih dozah strupeno. V Idriji se dobiva na letó iz 32.000 *qu* rude 4000 do 5000 *qu* živega srebra, ki se rapošilja v železnih loncih. Rudniki so državna last in tudi topilnice so državne. Pri Tržiči tudi kopljejo cinober, pa nahaja se ga tam le malo. Veliko več živega srebra nego v Idriji dobiva se v almadenskih rudnikih na Španjskem. Državna so lastnina, pa prepuščeni židovskim Rothschildom kot poroštvo za neko državno posojilo. Torej odločujejo Rothschildi ceno živemu srebru po tem, da ga več ali manj spravijo na trg. Letna produkcija v Almadenu znaša 20.000 do 25.000 *qu*. Veliko konkurencijo je delala nekaj časa Kalifornija, ki je od l. 1850—1883 razposlala 1,357.000 loncev, a idrijskega in španjskega se je v istem času razpečalo le 1,316.000 loncev. L. 1884. pa je v Kaliforniji od prejšnjih 27 rudnikov delalo le še pet in produkcija je padla od 50.000 na 34.000 loncev. Dalje se dobiva živo srebro še na Laškem do 2.300 *qu*, v Mexiki in Peruvu in na Kitajskem. Vsa produkcija znaša 50.000 *qu*, od katerih se porabi na Angleškem 21.300 *qu*, na Nemškem 4000 *qu*. Cena je silnô različna ter se spreminja tekom leta včasi za 100%. Sploh pa je zelo padla od l. 1874., ko je bila najvišja, za lonec 300 gold., na 60 do 70 gold. l. 1884.

Nikelj, belkasta, jako raztezna kovina, rabi se največ v razne kovne zlitine, od katerih je najznamenitejša pakfong ali novo srebro, ki se zliva od 54 delov bakra, od 17 delov niklja in od 29 delov cinka. Dobiva se iz nikljevega koršca, ki se nahaja v raznih krajih. Vsa produkcija znaša 10.000 *qu* v vrednosti 4 milj. gold. Iz našega cesarstva se izvaža rude 2.100 *qu*.

Antimonov sijajnik ali **ráztok** (Spiessglanz) je siv, kakor svinec in trd, kakor sadra (Gips). Antimon daje primešan mehkejšim kovinam večjo trdost, zato se rabi v kovne zlitine (britania-kovina), v litev tiskarskih pismen, za zrcala itd. Raztoka se največ nahaja na Ogrskem, odkoder se ga izvaža 2.500 *qu*, potem na Francoskem in Japonskem, katero pošilja na trg do 10.000 *qu*. Nekaj malo raztoka nahaja se pri Trojanah na Kranjskem in pri Šoštanji na Štajerskem.

Bizmut (Wismuth) se jako lehko tali in rabi največ v brzotalke zlitine, pa tudi v nekatere fizikalne naprave in za zdravilo. Letna poraba znaša 700 *qu.* Dobiva se po največ na Saksonskem. V novejšem času so se bogati bizmutovi rudniki odkrili na Francoskem in v Utahu v Ameriki.

Platina je sivkasta kovina, ki se čudo teško tali in na zraku ne spreminja. Nahaja se le redko v Novi Granadi, na Uralu in na otoku Borneo. Po denarni vrednosti stoji mej srebrom in zlatom. V Rusiji so od l. 1827. do 1845. denar kovali iz platine. Zdaj rabi v izdelovanje raznega kemijskega orodja, pločevine in žice za elektrokemične aparate. Platinski kotel za koncentracijo žeplene kisline veljá 24.000 gold. Platina se nahaja v grušči in pesku v dolinah in nižavah, kjer se potem izpira iz naplavljenega proda. Največ je daje Ural, kjer najdejo do 12 *kg* teške gruče samorodne platine in zevsema na leto do 180 pudov = 3000 *kg*, od katerih se večina v Rusiji porabi za izdelovanje platinske posode, 1.300 *kg* pa izvaža.

O zlatu in srebru govorimo pri denarnih sredstvih.

Arsenik, znani močni otrov, rabi spojen s kislikom kot arsenikova kislina, spojen z žeplom kot rumena barva in še za druge barve. A ker se sploh prepoveduje rabiti take otrovne barve, nazaduje arsenikov konsum.

Od najbolj strupene kovine prestopimo do raztopne rudnine, ki je človeštvu najbolj koristna in njemu in živalim neobhodno potrebna, to je

2. Soli.

Kamenena sol, slan kamen ali kuhinjska sol. Kamenena sol ni le záprava (Würze) našim jedilom, brez katere bi vsaj civilizovani narodi ne mogli prebivati, ona služi še za marsikatero drugo porabo. Ž njo solimo meso in ribe, da si je ohranimo dalj časa. Mnogi obrtniki potrebujejo sol in tudi soda se dela iz soli. V vodi se hitro topi, v ognji poka in se razprši. Sol se nahaja po mnozih deželah v mogočnih skladih, vrhu tega pa je vse morje močno slana voda, iz katere se na pripravnih krajih sol useda ali pa dobiva po izsušenji v mlake (gredice) napeljane morske vode. Po nekaterih krajih, na pr. v stepah ..ednje Azije, okoli Hvalinskega morja in po Kitajskem pricvete .. suhem vremenu iz tal ter je potem zemlja videti, kakor bi ..ala močna slana po njej.

V Evropi se sol malone v vseh deželah nahaja. Rabi .. je 66 milj. *qu,* od katerih je 20 milj. *qu* morske soli. Največ ..orske soli, 5 milj. *qu* napravlja Rusija, potem Francosko ..700.000, Laško 3,200.000, Portugalsko 2,400.000, Turčija ..0.000, Avstrija 408.000 itd. Kamenene soli pa se porabi 46

milj. *qu*. Naše cesarstvo more se ponašati z obilo soljo v Karpatih pri Vjelički in Bohnji v Galiciji in v Alpah, v tako zvanem „Salzkammergutu“. Solni skladi pa navadno niso čisti, temveč ležé mej sadro in ilovico in sol se pripravlja v solovarnicah ter zato imenuje varena sol (Sudsalz). V Avstriji se dobiva na leto v okroglih številkah 600.000 *qu* kamenene soli, 1,600.000 *qu* varene soli, 500.000 *qu* morske in 120.000 *qu* industrijalne soli v skupni vrednosti 25 milj. gold. Ker je naprava soli državni monopol in so tu vsi solni rudniki in solovarnice državni, določuje država ceno za sol in sicer tako visoko, da ima iz tega monopola 16 milj. gold. čistega dohodka. Na glavo in leto porabi se pri nas 10·4 *kg* soli. Nemčija napravlja kamenene soli 3,364.000, varene 4,689.000 *qu*, od katere doma porabi 6 milj., izvaža pa 2 milj. *qu*. Od porabljene soli gre 3½ milj. za ljudi ali 7 *kg* na glavo, 1 milijon *bu* za živino, 1,483.000 za soda-fabrike in 409.000 *qu* za druge industrije. Na Angleškem se dobiva 26 milj. *qu* soli, od katere se izvaža 10 milj., ostalo pa domá porabi, torej pride na glavo 44 *kg*. Vsa Evropa napravlja soli 65,856.000 *qu*, od katere izvaža 14 milj. *qu*, ostalo pa domá porabi.

V Aziji se kamenena sol nahaja na mnogih krajih. Največji skladi so na vznožji Himalaje in pri mestu Mundi, kjer drži cesta skozi sklade čiste kamenene soli. Od tod se Afganistan in Indija preskrbevata sè soljo. Morska sol se povsod po posušenih jezerih (stepah) in po morskem obrežji v izobilji dobiva, ravno tako v Afriki in v Ameriki. Zedinjene države porabijo 11 milj. *qu* soli, ki se deloma uvažajo iz Južne Amerike, Zahodne Indije in drugih otokov. Na glavo pride 22 *kg* soli.

Grenka sol (Bittersalz), Glauberjeva sol in galún se nahajajo v raznih krajih, še več pa jih dobivajo kot postranske pridelke pri kemičnih industrijah. Grenka sol, znano čistilo, nahaja se tudi v idrijskem rudniku. Galún rabi barvarjem in strojarjem ter služi tudi v zdravilo. Največ proda se samodelskega galuna. Velike imenitnosti za poljedelstvo so kaline soli: karnalit in krinit Mogočni skladi teh solij so se našli pri Devinu na Pruskem, kjer se izkoplje 50 do 60 milj. *qu* teh gnojil.

Solitar. Povsod, kjer na zraku gnijó stvari, dela se solitar, na gnojiščih, v živinskih hlevih, na zahodih (straniščih). Na Ogrskem mej Marosom in Tiso se vsako leto proti jese[n]i tla pokrijejo s prašnim solitarjem, ki se z vročo vodo izpe[re] in očisti. Dalje se nahaja na Španjskem, Laškem, poseb[no] obilno pa v Vzhodnji Indiji na Bengalskem in v Južni Ameri[ki]. Indijskega solitarja se prevaža v prodajo vsako leto 400.000 *[qu]* v vrednosti 6 milj. gold. Proda se pa na Kitajsko. V Ameri[ki] so glavni skladi v Chile, odtod ime chilski solitar, katerega [s]e

dva milj. *qu* izvaža, sploh pa se pošilja iz Južne Amerike v Evropo $5^1/_2$ milj. *qu* solitarja v vrednosti 50 milj. gold. Kakor pri vseh produkcijah se je tudi solitarja več privažalo na trg, nego je zahteval konsum. Zato mu je cena močno padla. Solitar rabi največ v zdelovanje strelnega praha ali smodnika in solitarne kisline.

3. Vnetice.

Premog. V oni dôbi, v kateri človeka še ni bilo, pokrita bila je zemlja z neizmernimi gozdi in drugimi velikanskimi rastlinami. Drevje je razkošno rastlo, in kakor v naših pragozdih, povzdignilo se je mlado drevje na mesto starega, ki se je podiralo in ležalo na tleh. Na te sklade je voda nanesla prsti, peska in blata ter jih popolnoma pokrila. Naplavljeni grez se je sčasoma strdil v kamenene plasti, a pod njim pokopano rastje je polagoma ogljenelo. Znano je, da les, ako je zakopan v zemljo, kjer zrak ne more do njega, ne trohni in ne gnije, temveč da izgubiva nekatere sestavine, ki izstopajo v obliki vodne pare, ogljikove kisline in nekih drugih plinov. Ostanki pa so bolj ogljičasti, bogatejši na ogljiku, in čimdalje traje ta presnova, tem bolj se je rastlinska tvarina spremenila ter se porudninila. To presnovo imenujemo: ogljenitev, a spremenjeno rastlinsko tvarino: premog[1]). Po tem, kakor je ogljenitev bolj ali manj dovršena, razločamo *a*) črni premog, *b*) rjavi premog in *c*) ropo ali šoto.

Kar se je nanadilo na naši zemlji v oni prazgodovinski dôbi v nezmernih množinah, služi zdaj človeku, da si na tej podlogi zida in razširja svojo kulturo. Ne moremo si misliti velikanskega gospodarskega prevrata, ki se je vršil tekom našega stoletja po iznajdbi parnega stroja; brez premoga, brez one toplote in sile, ki sta nakopičeni v globočini naše zemlje. Les naših gozdov bi že zdavnaj bil sežgan, ko bi se morali ž njim kuriti neštevilni parni stroji, ki delujejo v industriji in prometu.

S premogom so na Angleškem kurili javaljne že v rimski dôbi. Prve premogove jame pa so začeli kopati na Belgijskem v 12. stoletji. L. 1660. je na Angleškem že 400 ladij prevažalo premog. Začetkom našega stoletja je angleška premogova produkcija znašala 10 milijonov ton, dandanašnji 163 milijonov ton. In v istih razmerah naraščal je povsod premogov konsum, da bi človeka res obšel strah, da se bodo v kratkem času izpali če še tako bogati premogovi zakladi. A če se oziramo

[1]) Fr. Erjavec: „Prirodopis rudninstva“. 1883. l. Iz te knjige, klasično pisane, kakor „Prirodopis živalstva“ sem zajemal prirodopisne opazke rudninskih prirodnin. *Pis.*

po naši zemlji in pregledamo številke, izračunjene po preiskovanji premogovih skladov, gledamo lehko brez skrbi v bodočnost človeštva, kajti skladi, smelo trdimo, so neizmerni, neizcrpljivi, v vseh delih svetá.

V Evropi nobena večja dežela ni brez premoga. Na Angleškem se razširjajo premogove plasti čez 9000 angleških kvadratnih milj in kolikost tu nakopičenega premoga se ceni na 150.000 milijonov ton. A te plasti ne ležé samo pod suho zemljo, temveč se stegujejo naprej pod morjem, kako daleč, kdo vé? Na Francoskem se premog razteza nad 1.800, v Nemčiji čez 3.600 angl. kv. milj. Samo v nižjerenski in vestfalski dolini ga je 35.000 do 39.000 milj. ton, dovolj za 5000 let. Nahaja se pa še v saarski kotlini 45.000 milj. ton, v Sileziji, na Saksonskem itd. Avstrija je posebno bogata rjavega premoga, ki leži na Češkem v dolgosti 152 kilometrov v velikanskih skladih, dalje na Silezkem, Moravskem, Štajerskem, Kranjskem, v Istri, na Ogrskem in Hrvatskem. Za Španjsko se ceni premogova zaloga na 3000 do 3.500 milijonov ton. Nezmerni premogovi skladi ležé po Rusiji. Moskovski skladi obsegajo 2½ milj. hektar, donski 27.000 kvadratnih kilometrov, uralski so tudi jako obširni. Dalje se nahaja premog v zahodnjih gubernijah, v Kavkazu blizo Tiflisa, v Sibiriji, Turkestanu in na Sakalinskem otoku, kjer en sam premogov revir obsega 1.200 kv. milj. Najbogatejši na premogu pa je po novejših poročilih Kitaj, kjer se premogovi skladi raztezajo čez 200.000 angl. kv. milj. Edini premogovi skladi v Šensiji bi lehko preskrbevali vso zemljo s premogom skozi 2.400 let. Na Japonskem, v Tonkingu, na otokih Borneo in Sumatra, v Afganistanu in drugod po Aziji je dovolj premoga

Amerika je, kakor na vseh prirodninah, bogata tudi na premogu. Premogovi reviri obsegajo v zedinjenih državah 194.000 angl. kv. milj. Premogovi skladi pa se razširjajo proti severu in na jug, kjer so se v Braziliji, Peru, Chile uže odkrili na mnogih mestih. V Avstraliji se premog razteza na 24 angl. kv. milj. Jasno je torej in tolažljivo, da je še za sto in sto tisoč let dovolj premoga nakopičenega na zemlji. Tem manj se je treba bati pomanjkanja kuriva, ker se bode z napredujočo tehniko znalo bolj štediti ž njim, kakor zdaj, ko se malone dve tretjini kurivne sile izgubita.

Koliko se spravlja premoga na dan vsako leto? 371 milijonov ton. Od te množine jih Angleško spravlja 163 milj. ton iz 3.707 jam s 515.000 delavci. Tržna vrednost tega premoga je 1.200 milj. gold. Večina se porablja doma, 22 milj. ton pa se izvaža: na Francosko, na Nemško, Laško, v Indijo itd. Na Nemškem se spravlja 70 milijonov ton iz 456 jam črnega in 636 jam rjavega premoga. Delavcev se šteje 234.000

Vrednost znaša 200 milj. gold. Izvaža se 9 milj., uvaža pa $5^1/_2$ milj. in sicer 2 milj. angleškega premoga, $3^1/_2$ pa rjavega avstrijskega. Nemčija torej porablja za se $66^1/_2$ milj. ton ali po 1.479 *kg* na glavo, l. 1872. le 776 *kg*. Na Francoskem dobiva se premoga $21^1/_2$ milj. ton in ker se uvaža 9 milijonov, znaša ves konsum $30^1/_2$ milj. ton ali 795 *kg* na glavo. Na Avstro-Ogrskem je l. 1883. v premogokopih delalo 70.000 delavcev, ki so na dan spravljali 7,194.096 ton črnega in 9,853.865 ton rjavega premoga, od katerega se je izvažala 2,869.566 ton. Rjavi premog je mlajši od črnega ter ima 50 do 75 odstotkov ogljika, a črni 75 do 90. Erjavi je često še ves lesu podoben, večkrat pa prav črn, ali raza mu je vendar rjavkasta. Na slovenskih tleh imamo nezmerne zaklade rjavega premoga. Zeló stare so premogove jame na levem bregu Save od Zagorja preko Trebovelj, Hrastnika, Laškega okraja do Griž pri Savinji.

Za Kranjsko izkaže poročilo trgovinske zbornice, da se je spravljalo v l. 1876. do 1880. — 1 do $1^1/_2$ milijona *kg* na leto po 700 do 800 delavcih. Železničnih prog za prevažanje premoga je v jamah 13.489 *m*, vzunaj jam 6.318 *m*. V poslednjem času se je v Šaleški dolini na Štajerskem mej Šoštanjem in Velenjem odkrila nezmerna zaloga rjavega premoga, na mnogih mestih po 30 *m* in več debela, toda precej globoko pod zemljo. Vsa zaloga se ceni na 10.000 milijonov *qu*. Uže se delajo priprave za zgradbo železnice, ki bode zvezala šaleško dolino z južno železnico pri Celji.

Rusija iz svojih bogatih premogovih jam le 3 milijone ton spravlja, večjidel črnega, uvaža pa na Poljsko iz Prusije in z Angleškega do 2 milijona ton. Domača produkcija pa naglo raste. V zedinjenih državah že dobivajo do 90 milijonov ton črnega premoga, l. 1800. le 15, na Kitajskem od nezmernih skladov le 3 milijone ton.

Šota ali **ropa** (Torf) je najmlajša ogljenina in se dela vsevdilj po barjih, največ od necih posebnih mahov, ki po barjih posebno brstno rastó. Suha ropa rada gori, a za njo ostane mnogo pepela. Tudi ropa je, kakor premog, razširjena po vsej zemlji in tam, kjer se v večji množini nahaja, služi za kurjavo, na primer v Berolinu, kjer je požgó 80 do 130 *kg* na glavo, v Ljubljani, kamor jo privažajo z ljubljanskega arja. Na Nemškem se peča 10.000 oseb s kopanjem rope, na rancoskem se rope nakoplje 5 milj. *qu*. Razun za kurivo se ıbi šota še za napravo gnoja.

Kameneno (kameno) olje ali **petrolej.** Plin in petrolej sta ·podrinila malone vso drugo svečavo. Od l. 1860., ko so našli Severni Ameriki neizcrpne vrelce kamenenega olja, prodrla je ı svečava uže skoraj v vsako kmetsko hišo. Petrolej je bil sicer

6*

znan uže starim Grkom, za svečavo rabi se le od ondaj, odkar so Američani iznašli njega čiščenje. Kajti petrolej, kakoršen priteka iz zemlje, ni za svečavo. Mora se poprej učistiti, rekše, odstraniti je treba iz njega vse hlapne in upaljive sestavine. Glavne zaloge kamenenega olja so v Ameriki, v Galiciji in pri Baku ob Hvalinskem morji. V Ameriki je l. 1859. bil navrtan prvi obilnejši vrelec in od onod se je vsako leto več petroleja dobivalo ter se zdaj uže 12 do 13 milijonov sodov v vrednosti 120 milj. gold. razpošilja, vrhu tega se še oskrbe zedinjene države s petrolejem. Zaloga, ki leži pod zemljo, razteza se na 34 kvadratnih milj. Olej teče iz več ko 20.000 vrelcev, 300 do 600 metrov globokih. Odteka se po ceveh v velikanske rafinerije, kjer ga čistijo in ali v sode po $1^1/_2$ *hl* velike polnijo ali v posebnih vagonih po železnicah razpošiljajo. Izvaža se pa v Južno Ameriko, v Nemčijo, na Angleško, na Francosko, v Belgijo, na Avstro-Ogrsko itd. Kako dolgo še bode Amerika mogla izvažati take množine petroleja, ne da se povedati, ker se še vedno odkrivajo novi vrelci. Toda ob enem je mnogo starih izcrpanih. Po dozdanjih skušnjah se kaže, da usahne vrelec v enem do petih len, in kdor potuje po Pensilvaniji, kjer je največ petroleja, videl bode večkrat razvaline mest, katera so se postavila pred 10 ali 20 leti na krajih, kjer so našli bogate vrelce, a v malo letih so se vrelci posušili, mesta pa se opustošila. Na primer so našli l. 1865. petrolej pri Pittholi v Pensilvaniji. Poprej neznatna vas je še v istem letu narastla na 16.000 prebivalcev in v malo letih je tu stalo veliko mesto s 50 hôteli, z bankami in ulicami angleško miljo dolgimi. A tako naglo, kakor je rastlo, razpadalo je mesto, ko so vrelci začeli pojemati. In zdaj se tu vidijo le še razvaline, v katerih nobeden človek ne stanuje. Kjer se je nekdaj plačevalo za stavbene prostore po 100.000 dolarjev za acre, so zdaj pašniki. Nekemu farmerju (kmetu) tik mesta ponujali so tačas za njegovo posestvo 700.000 dolarjev ($1^1/_2$ milj. gold.), kar se mu je zdelo premalo, a dve leti pozneje jo še za 7000 dolarjev ni mogel prodati. Zato je sreča, da se petrolej še na mnogih drugih mestih nahaja, da se torej ni še bati izcrpanja. Nahaja se ne le v Ameriki, temveč tudi v drugih delih sveta, vzlasti v Aziji in v Evropi.

Na Gališkem so močni vrelci kamenenega olja ob severnem vznožji Karpat do Bukovine, iz katerih priteka nad 800.000 *q* surovega petroleja, ki daje 400.000 *qu* rafinovanega. Ves avstro-ogrski konsum pa znaša 1,472.000 *qu*, torej se mora uvažat mnogo petroleja iz Amerike in Rusije, ki se pa večinoma pı nas čisti ali rafinuje. Takih tovaren je 63 v Avstriji od teh 5 v Galiciji, in 14 na Ogrskem. Največja rafinerija je v Rek ki plačuje davka 2,860,000 gold. Sploh vrže carina na petrol

državi 6 milj. gold. in pri tem je petrolej še cenejši, nego je bil v prejšnjih letih.

Po ameriških največje zaloge kamenenega olja so na vznožji Kavkaza. Da se tu nafta nahaja, vedelo se je uže v starem veku in Perzijci, ki so molili ogenj, sezidali so pri Baku tempelj, iz katerega so „sveti ognji“, goreči vrelci kamenenega olja, kvišku plamteli. Kraji, kjer se nafta nahaja, raztezajo se na 612 geografičnih kvadratnih milj, a stoprav z letom 1877., ko se je odpravil na Ruskem davek na dobavo petroleja, začelo se je na debelo dobivati kameneno olje. Trije inženirji, bratje Nobel so se lotili dela, navrtali vrelce in napeljavali nafto po ceveh do železnice in na parnike. Ustanovili so družbo s 15 milijoni rubljev kapitala, katera družba zdaj ima v Baku 32 vrelcev ter na leto dobiva iz njih 130 do 140 milj. *hl* nafte, ki veljá na mesti 35 krajc. za *qu.* Kavkaški surovi petrolej se torej postavlja na Dunaj, ker znašajo vozni troški od Baku do Dunaja 4 gold. 15 kr., za 4 gold. 50 kr. *qu.* Zdaj (meseca septembra 1887.) veljá na Dunaji gališki rafinovani petrolej *qu* gold. 19·40, kavkaški surovi gold. 4·70, rafinovani gold. 20·40, ameriški rafinovani 22 gold., torej dela rusko blago močno konkurencijo ameriškemu.

Kamenenega olja se porabi v Nemčiji 3,606.000 *qu,* na Angleškem 2,505.000, na Avstro-Ogrskem 1,572.000, na Francoskem 1,121.000, na Laškem 610.000 itd. Za Rusko ni znan konsum. Največ petroleja na glavo in leto se požgé na Holandskem 12 *kg,* na Belgijskem 9, v Švici 8·4, na Angleškem 7·1, na Nemškem 7, na Francoskem in v Avstriji le 3 *kg.*

Kamenena smola ali **peklina** (Erdharz, Asphalt) je strjeno kameneno olje in se dobiva v Rablji in Bleibergu na Koroškem, pri Vogorci v Dalmaciji, na Tirolskem, v Švici, v Nemčiji, največ pa v Mrtvem mòrji in v njega okolici. Na Laškem ga dobivajo do 340.000 *qu,* na Nemškem 430.000 *qu,* v Švici 150.000 *qu.* Francosko ga uvaža 700.000 do 900.000, Angleško 200.000 *qu.* Sploh se v Evropo uvaža 1 milj. *qu.* Od kamenene smole se dela pečatni vosek, pókost (Firniss), lép (Kitt) in po mestih ulični tlak. Ž njo se mažejo ladije, plahte in lesovina itd.

Grafit se nahaja na južnem Češkem okolo Krumlova, na Moravskem, in Gorenjem Štajerskem. Avstrijska produkcija znaša [illegible]70.000 do 180.000 *qu,* od katerega se polovica izvaža. Največ [illegible]afita pa dajejo jame v Sajanski gori Sibirije. Iz njega zdeluje [illegible]ôvke Faberjeva tovarna v Norimbergu. Grafit izvaža tudi [illegible]ok Ceylon do 120.000 *qu* na Angleško in v Trst. Iz grafita [illegible] gline se delajo topilni lonci in nezgorna opeka. Ž njim se [illegible]ažejo stroji, železne peči itd. Najznamenitejši je pa zaradi [illegible]ga, ker se iz njega zdelujejo svinčeniki ali olôvke. V Norim[illegible]rgu je zravèn sloveče Faberjeve še 25 tovaren s 5.500 delavci,

ki zdelujejo 250 milijonov olôvk v vrednosti 7 milj. gold. Na Dunaji pa je enako sloveča Hardtmuthova fabrika olôvk.

Žeplo ali **sera** spada tudi med vnetnice ter se nahaja po mnogih krajih. Izlasti se dobiva v žeknih (Krater) mnogih vulkanov in naposled se seseda iz žeplenih toplic. V našem cesarstvu se koplje žeplo v Radoboji na Hrvatskem, v Svosovicah blizu Krakovega v Galiciji in v Katinki na Ogrskem. Najbogatejša na žeplu pa je Sicilija, ki oskrbuje ž njim malone vso Evropo in Severno Ameriko. Žeplo pa se tudi dobiva v veliki množini kot postranski produkt pri napravi sode iz žepleno-kislih solij. V Siciliji je 300 jam, kjer nakopljejo žepla nad 3 milj. *qu* ter ga izvažajo 2 milj. *qu*, sploh iz Laškega 2,900.000 *qu* v vrednosti 14 milj. gold. Avstrijska predukcija znaša le 4.500 *qu*, Angleško uvaža 400.000 do 500.000 *qu*, Nemčija 150.000, Avstrija 74.000, Francosko 605.000 in zedinjene države 860.000 *qu* žepla in žeplene rude.

4. Kameni in prsti.

Stiva (Meerschaum) dobiva se v jedrnatih gručah, kepam ali gomôljam podobnih. Dasi spada mej kamene, tako je lehka, da plava na vodi, dokler se je ne napije. Iz stive, kakor je znano, zdelujejo tobačne pipe in smotkovnjače. Turki so prvi stivne pipe pošiljali v Evropo. Potem se je ta industrija šîrila in sedaj se najimenitnejše blago napravlja na Dunaji in v Parizu. Stiva pa se dobiva iz Anatolije, kjer so pri mestu Eski Šeir veliki stivni skladi. Avstrija uvaža 3.300 *qu* stive v vrednosti 1,200.000 gold., a izvaža stivinega blaga 2.700 *qu*.

Smirek (Schmirgel) je drobno zrnati, sivkasti kornev, ki se rabi kot brusilo za drage kamene in za jeklo. Nahaja se na grškem otoku Naksu, v Mali Aziji, v Indiji in na Kitajskem. Pred nekoliko leti so odkrili bogate smirkove zaloge v Dalmaciji. Od otoka Naksa ga prihaja 25.000 *qu* v kupčijo.

Kameni ali **prsti.** Kameni, katerih je dovolj po naši zemlji, kakor tudi razne prsti (glina, kaolin, ilovica) so važni za trgovino in potrebni za človeški konsum. Razni kameni, osobito vapnenec, rabi se pri zgrajanji hiš. Iz vapnenca dela se žgano apno. Bel in zrnat vapnenec je beli mramor, pisan ali šaren imenujemo pisani mramor. Ako je vapnencu primešana glina, pravimo mu: lapor, in če se rad kolje: opóka (Mergelschiefer). Tudi kreda, kapniki in siga (Kalkssinter) so vapnenci. Koliko se porabi na leto kamenja, zna se le za malo držav. Na Angleškem ga nalomijo 60 do 70 milj. *qu* v vrednosti 50 do 60 milj. gold. V Nemčiji se 100.000 ljudij bavi z lomljenjem kamenja, z izdelovanjem mramornega blaga in kamenoseštvom. V severnih državah dela 40.000 delavcev v

kamenolomih. Iz Laškega izvažajo imenitni mramor kararski, 500.000 do 700.000 *qu* na leto. Francosko izvaža, mlinskih kamenov 12. 18.000 kosov, dalje blestnika (Glimmerschiefer), dalje kremenjaka za porcelansko fabrikacijo, krede in sadre. Ne manj važne so prsti. Glina rabi lončarjem v zdelovanje pečij in razne kuhinjske in namizne posode. Iz kaolina ali porcelanke, ki je čista glina, zdeluje se porcelan; iz ilovice pa opeka. Na Angleškem se ilovice in kaolina izkoplje 3 milijone ton na leto. V Nemčiji dela 230.000 delavcev v industrijah, ki se pečajo z obdelovanjem kamenov, sadrenega, cementnega, glinastega, steklenega in porcelanskega blaga. Vsa letna produkcija se ceni na 400 milj. gold. V zedinjenih državah je v omenjenih industrijah naloženega kapitala 210 milj. gold., dela 147.000 delavcev ter se izdela blaga v vrednosti 320 milj. gold.

V našem cesarstvu je bilo l. 1880. 11.259 podvzetji, ki so se pečala z zdelovanjem kamenov in prsti, glinastega in steklenega blaga. Delavcev se je naštelo 37.272, vrednost blaga pa cenila za leto na 60 milj. gold. Od kamenov in prsti se nahajajo: lep šaren mramor pri Tržiči, na Pohorji, Nabrežini blizu Trsta, v Idriji, pod Pečjó pri Ljubljani in dr. Spreminasti mramor lomi se v Bleibergu in na Obiru. Kapnikov in sige nikjer ni tako obilnih in čudovitih, kakor v jamah na Notranjskem, sosebno v postojinski. Granita nima Kranjska, v obilji ga pa ima Koroška in nekoliko tudi Štajerska. Pohorjevo jédro je od samega granita. Navadna glina in ilovica se nahajata na mnogih krajih, kaolin ali porcelanka pa le na Pohorji blizu sv. Martina in v Črni pri Kamniku, potem na Češkem, kjer se v premnogih tovarnah žgé najlepši porcelan. V Evropi porcelan še le zdelujejo od l. 1710., a Kitajcem je bil znan uže od starine. Omenjati nam je še čistilnega praha, ki se dobiva v Bistriški dolini pri Kamniku v gori Kopi, in bohinjke (Wocheinit) ali Bauxita, ki se koplje pri Bohinjski Bistrici in daje žgan nezgorno opeko in nezgoren zamaz, ki se rabi pri plavežih.

Industrija v kamenih, prstéh, glini in steklu je na Kranjskem močno razvita. Večji kamenolomi so na mnogih krajih. Kamenoseških obrtnij je 32, zidarskih mojstrov 57, lončarjev 16, od katerih je največ v Mlaki kamniškega okraja, namreč 6, potem 8 pod Šmarno Goro, 6 pa v Dolenji Vasi pri Ribnici. Opeka se žgé v 72 opekarnah, raztrošenih po vsej deželi. Zraven teh je še 14 večjih opekaren s 24 pečmi, 16 mojstri in 320 delavci, ki izdelujejo 6 milijonov razne opeke. V Črni pri Kamniku izperejo iz 40.000 *qu* surovega kaolina 8.000 *qu* čistega. Cement se žgé v Zagorji, v Podrtiji pri Idriji, v Kamniku in Šmarci pri Kamniku, zavsema 54.000 *qu*, dalje pri Zidanem

Mostu na Štajerskem. Tovarna za zdelovanje glinastih pečij in nezgorne opeke je v Ljubljani, v Kamniku pa fabrika za izdelovanje bèle ali kameninske (Steingut) posode. Steklaren je dvoje: v Kočevji in v Toplicah pri Zagorji. Skrilavec se lomi pri Zalogu, pa tudi na drugih krajih. Na Slovenskem Štajerskem je 27 zidarskih mojstrov, ki delajo z 220 pomagači. Apna se žgé 400.000 *qu,* opeke 8 milijonov kosov. Bela glinasta posoda se zdeluje v tovarnah pri sv. Neži, v Grižah in pri Vranskem. Lončarjev je 196. Grafit se koplje pri Brezniku v mariborskem okraji, kaolina ali porcelanka na Pohorji. Steklarne so ob Pohorji, ker se iz njegovih gozdov preskrbujejo z drvi: v Hudem Kotu marenberškega okraja s 50 do 60 delavci, pri sv. Lorenci v Puščavi s 50 delavci, v Smolniku s 50 delavci, v Lobnici s 30 delavci, v Oplotnici kneza Windischgraeza s 60 delavci, v Žušemu šmarijskega okraja s 40 delavci, v Libojah celjskega okraja, v Trebovlji, v Logu rogaškega okraja in v Sopótah pri Kozjem. Vse te tovarne potrebujejo kremenjaka 18.000 do 20.000 *qu,* drv pa 20.000 sežnjev. Zdelujejo belo in zeleno steklo. Kremenjak se dobiva po Pohorji raztrošen, v konjiškem in šmarijskem okraji, največ pa pri Voitsbergu. Marmor se lomi na Pohorji v konjiškem in slovenje-bistriškem okraji, granit v Ribnici marenberškega okraja in v Kotu pri Konjicah. Mlinski kameni se zdelujejo v celjskem, mariborskem, gorenje-radgonskem in rogaškem okraji, brusi v rogaškem in konjiškem okraji 350 do 400 *qu.*

Dragi kameni. Brez dragocenih kamenov bi človeštvo lehko shajalo, ker služijo samo v lišp ženskam in moškim, pa vendar se vsako leto zanje potratijo veliki zneski, ki bi se lehko rabili v druge bolj koristne namene. Največ dragocenih kamenov se nahaja v južnih deželah, v južno-vzhodnji Aziji, na Ceylonu, v azijski Turčiji, v Braziliji, v južni Afriki, pa tudi na Uralu. Iz statističnih izkazov o uvozu in izvozu dragocenih kamenov se ne da soditi, koliko vrednost so v resnici imeli. Kajti Angleško na primer kaže na leto le uvoz dragocenih kamenov v vrednosti 200.000 do 300.000 gld., Nemčija 300.000 gld., Avstrija $2^1/_2$ milj. gold.

Demant, prvak mej vsemi dragimi kameni, nahaja se vzrasel v kamenje, a ko to razpada, izluščijo se demantovi kristali in voda jih odnaša v doline, kjer jih potem iščejo in izbirajo iz peska. Do 18. stoletja nahajali so demante le v Prednji Indiji in na otoku Borneo. Potem so jih zasledili tudi v Braziliji in l. 1866. v južni Afriki v ravninah Vaal in Oranje-reke. Glas o najdenem velikem demantu je l. 1869. privabil na tisoče pustolovcev v te puste kraje. In res se je posrečilo l. 1883. najti demant, 604 karatov težak, ki je najtežji od vseh dozdaj znanih demantov, kajti „Orlov" konci ruskega cesarskega žezla tehta

le 194 karatov, francoski „regent“ 136, „kohinur“, last angleške kraljice 106, Florentinec v avstrijski riznici 139 karatov. Toda ti demanti so brušeni, pri čem izgubé veliko od svoje teže. Kohinur tehtal je poprej baje 672 karatov. Cena demantom se je znižala, odkar jih v Afriki nahajajo v tako obilnem številu, da znaša vrednost odtod izvoženih demantov 40 do 50 milj. gold. Iz Brazilije se jih izvaža 14.000 do 18.000 gramov vrednih $1^1/_2$ do 2 milj. gold.

Smaragd se nahaja v Južni Ameriki in v Sibiriji na uralskih obronkih. Eden karat = 1·206 grama plačuje se po 35 do 50 gold. Topaz prihaja iz Brazilije in iz Sibirije. Od granatov so najbolj znani češki granati, ki se nahajajo po nekaterih krajih na Českem v veliki množini. Prozorna zrna brusijo, vrtajo in nižejo na konce ali je sestavljajo v razne gizdovine. Opal se nahaja v Ogrski blizu Košic. Safiri in rubini prihajajo k nam iz Vzhodnje Indije in z otoka Cejlona. Lepi rubini v ceni ne zaostajajo za demanti.

Omenjati nam je še vod rudnic (Mineralwässer) in toplic. Voda se na svojem tekanji skozi površino zemlje, navzame, ako prihaja skoz take plasti, raznih solij in druzih rudnin ter dobiva po njih poseben okus. Vode rudnice služijo v zdravljenje, nekatere pa tudi pijó zdravi ljudje kot hladečo, žejo gasečo pijačo. Vod rudnic se nahaja brezštevilno po naši zemlji, le Kranjsko jih pogreša. Na Štajerskem je okoli Slatine blizu Rogatca vse polno slatinskih vrelcev, ravno tako okoli Radinje pri Radgoni. Rogaška slatina ima zraven ogljikove kisline še Glauberjevo sol v sebi, kakor sloveča karlovovarska voda, dalje po malcem železa. Zato se vino pomešano s slatino počrni. Radenjska slatina pa je podobna bilinjski na Češkem in slavni francoski Vichy-vodi. Iz obeh teh slatinskih krajev se razpošilja na leto po več milijonov steklenic vode. Čuditi se je le, da še mnogi ljudje rajši uživajo umetno narejene soda-vode, ki so včasi polne bacil, ker se delajo iz navadne studenčnice, ne da bi pili naravno slatino brez bacil. Vsaj v poletnem času ni zdravejše in bolj okrepčevalne pijače, nego slatina z vinom pomešana. Po požirku premrzlega piva je uže marsikdo si nalezel želodčni katar, po slatini z vinom p[illegible] si ga je spet odpravil. Na Koroškem slovi preblavska slat[illegible]a, na Hrvaškem imajo tudi več kiseljakov in drugih vod r[illegible]nic. Sploh se vode rudnice delé po sledečih vrstah:

1. Toplice, v katerih je le prav malo raztopljenih solij i[illegible] rudnin, ki služijo kot kopeli. Voda je gorka od 20°—65° C. T[illegible]kšne toplice so na Kranjskem pri Novem Mestu in pri Zag[illegible]ii, na Štajerskem: Rimske toplice, Laški trg, Dobrna pri

Celji in Tobelbad pri Gradci. Tudi pri Šoštanji je takšen vrelec, pa izvira z hladno vodo pomešan. Na Hrvatskem imajo v Topuski znane toplice. Svetovno znane so: Gastein na Solnograškem in Toplice na Češkem.

2. Kameno-solni vrelci. Najbolj znane so toplice v Kissingenu, v Homburgu in v Wiesbadenu na Nemškem, Ischl, Aussee in Gmunden v Salzkammergutu, v Hallu na Gorenjem Avstrijskem in v Lipiku v Slavoniji, poslednji dve imenitni zarad joda, ki se v njih nahaja.

3. Alkalične slatine, od katerih smo uže omenili radenjsko, preblavsko, bilinsko in vichysko. Le sem še spadajo vrelci v Gleichenbergu, v Luhačovicah na Moravskem in v Emsu, potem Karlovi vari in Marienbad na Češkem in Rogatec na Štajerskem.

4. Grenke vode (Bitterwässer), ki imajo v sebi žeplokisle soli, so pri Budi na Ogrskem, Hunyadi-Janos, Pilna in Zaičíč.

5. Železninske vode (Eisenquellen), hladne in tople, izvirajo v Francovih toplicah (Franzensbad) na Češkem, v Pyrmontu, v Szlinczu na Ogrskem itd.

6. Žepleni vrelci, mrzli in topli, se nahajajo na mnogih krajih. Najbolj znani so: Baden pri Dunaji, Trencsin in Pistyan na Ogrskem, Varaždinske in Krapinske Toplice na Hrvaškem, Piatigorsk v Kaukazu itd. Mrzel žepleni vrelec izvira tudi ob cesti, ki pelje iz Šmarija na Podčetrtek na Štajerskem, blizu Pristove, a toplic tam ni. Le živina to vodo rada srka.

Razun teh toplic se rabi še navadna mrzla voda v mrzlovodnih zavodih (Kaltwasserheilanstalten), na primer na Bledu, v Radegundu pri Gradci in na mnogih drugih krajih, dalje morska voda v morskih kopelih (Seebäder) in konečno še sam zrak v klimatičnih zdravilnih krajih (klimatische Curorte).

V vse te toplice in zabavišča se vali v poletnem času skoro da nebrojna množica ljudij, bolnih, še več pa zdravih, in ko bi človek vedel, koliko se denarja potroša v toplicah, čudil bi se velikanskim svotam. V sesiji l. 1887. je bilo n. pr. mej topliške goste vpisanih: v Wiesbadenu 65.400, v Baden-Badenu 50.300, v Karlovih varih 28.100, v Ischlu 14.500, v Norderneyu 14.400, v Marienbadu 12.300, v Homburgu 10.700, od 10.00 do 5000 gostov je bilo v Ausseeu 6000, v Gasteinu 6.800, Francovih toplicah 7.300 itd. Naše domače toplice se ne mc rejo ponašati s takimi številkami, vendar izkaže Slatina pr Rogatci 2.100, Krapina 2.200, Varaždinske Toplice 3.300, Lašk 1.100, Dobrna 1.100. Okoli Vrbskega jezera pri Celovci je bil nastanjenih 3.400 gostov. Ako se računa, da toplice obiskuj vsako leto najmanj 500.000 ljudij in ako se za vsakega p

vprek vzame le 100 gold. izdatka, dobimo številko 50 milj. gold. Vrhu tega razpošilja se vsako leto mnogo milijonov steklenic, napolnjenih z vodami rudnicami.

III. Svetovno gospodarstvo.

Pregledali smo prirodnine, katere zemlja ponuja človeku, da ž njimi zadostuje raznovrstnim svojim potrebam. Toda mnogih prirodnin bi se človek ne mogel posluževati, ko ne bi bil iznašel uporabe onih sil, ki mu omogočijo premagati zapreke časa in prostora in ukrotiti surove prirodne moči. Te sile so: voda, par in elektrika.

Voda s svojim strmcem je najprva nadomestovala človeško roko ter opravljala dela, za katera je poprej trebalo mnogih človeških sil. Po vodi so plavali prvi čolni od kraja do kraja, kjer so nepristopni pragozdi in močvirja zapirali druge poti. Ladije so nosile človeka čez daljno morje in ga seznanjale z drugimi deli sveta in z drugimi narodi.

Pa velikanski gmotni in duševni razvoj človeštva pričenja se še-le z dnevom, ko je James Watt izumil prvi parni stroj, ki je gonil ladije in vsakojake stroje. Na spomeniku, katerega je postavil hvaležni angleški narod izumitelju parnega stroja, slove besede: „Kralj, njegovi ministri, mnogi plemenitaši in državljani so postavili ta spomenik Jamesu Watt-u, ki je naperil moč svojega stvarljivega, v vednostnih preiskovanjih rano vežbanega duha na vzboljšanje parnega stroja, s tem razširjal pomočne vire svoje domovine, pomnoževal človeško silo ter se postavil na vzvišeno mesto mej najslavnejše može vednosti in dobrodelnike človeštva. Postavili so ta spomenik, ne v večno proslavo imena, ki bode trajalo, dokler bodo cvetele umetnosti mirú; temveč da naznanjajo svetu, da se je človeštvo učilo častiti tiste možé, ki so najbolj vredni hvaležnosti.“ In angleški narod sme res srčno hvaležen biti svojemu ženijalnemu rojaku, kajti brez parnega stroja bi se nikdar ne bil povzdignil do onega bogastva, moči in veljave, katero še dandanašnji uživa mej vsemi narodi.

Parna sila pa ni le pomnoževala delavne sile sploh, temveč vzbujala k novim izumom in storila, da so se namnožili in kopičili kapitali, ki se znova investujejo v tovarniških podjih. Delo, zvršeno po parnem stroji, ni le natančnejše, kakor ga mogla storiti človeška roka, ampak tudi hitrejše; zato po njem izdelano blago veliko cenejše nego bi bilo sicer. jbolj se to vidi pri tekstilni industriji. V predilnicah je očetka za vsako vreteno trebalo enega delavca, z zboljšanim hanizmom ščasoma za dvanajst, štiriindvajset itd. Ko pa

je začel par goniti stroje, zadostuje en sam delavec za več tisoč vreten in blago je enakomerneje in natančneje zdelano ter stane 50krat manj nego poprej. Tkanine, ki so nekdaj pristopne bile le bogatašem, nosi zdaj priprosta delavka. Pred 100 leti je za vso tekstilno industrijo zadostovalo 2 do 3 milijone *kg* bombaža, a sedaj se ga porabi tisočkrat toliko, 2000 milijonov *kg*. A vzlic prihranitvi delavskih močij raste število delavcev še v večji razmeri nego število prebivalstva sploh. Na Angleškem je bilo l. 1817. mej 20 milijoni prebivalcev 5.200.000 delavcev, 1 na 4·1, l. 1871. mej 32 milijoni prebivalcev 7½ milijona delavcev ali 1 na $3^4/_5$. Na drugi strani seveda pojemajo samostalni rokodelci, ker ne morejo zdržavati konkurencije s stroji in kapitalom preskrbenih tovaren. Parna sila je torej segala globoko v socijalni red, ki se je v našem stoletji bistveno spremenil in še ni našel stalnega temelja. Kapital in delo si stojita nasproti kakor dva sovražna brata, ki sta prisiljena skupno delati, ker bi vsak zase nič ne ali le malo opravil, a drug drugemu očita, da ga prevari pri zaslužku.

Število tovaren se povsod množi, še bolj pa število delavcev, kar kaže, da so tovarniška podjetja čimdalje večja. V zedinjenih državah Severne Amerike je bilo l. 1870.252. 148 tovaren s 957.000 delavci, vrednost zdelanega blaga je znašala 11 tisoč milijonov. L. 1880. je v 253.852 tovarnah delalo 1,310.246 delavcev, vrednost blaga pa je znašala 14 tisoč milj. gold. Število parnih konjskih sil je od l. 1870. do 1880. narastlo od 1,324.822 na 2,185.458. Vrhu tega pa je tudi voda dala 1,225.379 konjskih sil, torej je v zedinjenih državah delalo 3,410.837 konjskih sil, na Angleškem 2 milijona, v Nemčiji 1,360.000, zraven 170 vodnih konjskih sil, na Francoskem 492.418, v Belgiji 568.139, na Avstro-Ogrskem 157.279. Sploh se ceni število vseh v industrijalnih podjetjih delujočih parnih konjskih sil na 15,500.000, kapital pa, ki je naložen v teh podjetjih, dalje v železnicah in parnikih na 75.300 milj. gold.

Malone vsaka obrt se poslužuje več ali manj sestavljenih strojev in večina tudi motorjev. Zato se baš v našem času skušajo izumiti taki motorji, katere bi si mogel pripraviti tudi mali obrtnik ter si tako omogočiti obstanek zraven kapitalističnih podjetij. Plin, kameneno olje, sila stisnenega ali segreteg zraka itd. uporablja se za majhne motorje. Kako sega delo stroji v obrt, kažejo najbolj rokodelstva, ki človeka preskrbevaj z obleko. Kakšen velikanski prevrat in napredek je provzroč šivalni stroj. Sama Amerika, kjer je Howe izumil prvi takše stroj, izdeluje 700.000 šivalnih strojev na leto v vrednosti 4 milj. gold. Na Nemškem se ceni število strojev, ki se vsak leto izdelujejo, na 400.000. Take tovarne pa so tudi v vs

drugih državah in skoraj ne bo večje vasi na kmetih, kjer bi krojači in šivilje ne delali s šivilnimi stroji. Koliko pa je strojev v hišah po mestih, kjer je le malo boljših obitelij brez šivalnega stroja. Tovarne za izdelovanje obleke pritiskajo na malega obrtnika krojača in čevljarja, kajti obuvala se začenjajo zdelovati v velikih tovarnah, dasi bi človek gledé na veliko razliko našega stopala mislil, da se dobro obuvalo da narejati le po nogi. A pokazalo se je, da je treba le blizu 50 različnih kopit in mej temi se gotovo eno prilega tvoji nogi. V zedinjenih državah se uže nahaja 1.950 čevljarskih tovaren, v katerih deluje 82.547 moških, 25.122 žensk in 3.483 otrok. Oglejmo si žepno uro. Vsa ta kolesca, vretenca, peresca itd. zdelujejo stroji in s kakšno čudovito natančnostjo, katere nikdar ne doseže človeška roka. Cena žepni uri pa je tako nizka, da si jo lehko omisli tudi prosti delavec. Skupna vrednost ur, ki se na leto prodavajo, ceni se na 150 milj. gold. Zdeluje se jih pa na Francoskem za 30 milj. gold., na Švicarskem za 28 milj. gold., v zedinjenih državah za 15 milj. gold., na Nemškem za 12 milj. gold.

Še celo poljedelci, ki so najbolj konservativni, niso se mogli odtegniti prizadetju, po strojih olajšati si delo in produkcijo storiti cenejšo. Na mesto starega neukretnega orala stopilo je železno, vse gospodarsko orodje je pripravnejše in mlatilnica se tudi uže na kmetih nahaja. Kjer je bolj ravno polje, orjejo ga s parnimi orali, brano vlači parni motor, seme seje sejalni stroj, žito kakor travo kosi kosni stroj in izmlati je mlatilnica, ki ob enem preseja žito. V parnem mlinu pa zmeljejo žito in pošiljajo moko na trg.

Ker se stroji v vseh obrtih rabijo, ni čuda, da se je razmerno razvijala strojna industrija, zlasti v krajih, kjer se nahaja železo in je blizu premog. Na Angleškem, ki tudi v zdelovanji strojev zavzema prvo mesto, je 2.021 strojnih tovaren s 177.600 delavci. ki zdelujejo strojev v vrednosti 600 do 800 milj. gold. V zedinjenih državah dela v 4.973 lijarnah in strojnih tovarnah 145.400 delavcev. Nemčija šteje 140.000 delavcev v 3000 tovarnah, Francosko 80.000, Belgija 50.000 in Avstrija tudi 50,000 delavcev. Na Ruskem se je vsled visoke carine na inozemske stroje domača industrija začela očno razvijati in l. 1879. je uže 50.000 delavcev v 300 torrnah zdelovalo vsakojake stroje. Največ strojev izvaža Aneško, za 160 milj. gold., potem zedinjene države in Nemčija 36 do 40 milj. gold., uvažajo jih pa Rusija, Špansko, Južna nerika, Indija, Avstralija itd.

V novejšem času se je vodi in paru pridružila še tretja nilna sila, elektrika, katera utegne imeti še večje nasledke parne sile, kajti po njej se bodo dali uporabljati vodni

strmci iz oddaljenih krajev ter ne bode treba nobenega kuriva. Znano je uže dolgo, da se elektrika da voditi v daljne kraje in, ako je dovolj močna, da goni stroje. Pa šele v našem desetletji se je začela elektrika, kakor za razsvetljavo, rabiti tudi za gibanje strojev. Na električni razstavi v Monakovem l. 1882. gonil je sesalko stroj, ki je stal 57 kilometrov oddaljen ob nekem potoku. Električna razstava na Dunaji l. 1883. pokazala je spet velik napredek v uporabi elektrike in zdaj se uže snujejo načrti, kako bi se dale nezmerne vodne moči velikih rek pretvoriti v elektriko in po njej v gonilno silo. Niagarski slapi n. pr. reprezentujejo 17 milijonov konjskih sil, več nego vse parne konjske sile celega sveta, za katere je treba 260 milijonov ton premoga. Za vse nemške reke se je izračunilo, da reprezentujejo 10 milijonov konjskih sil; koliko pa Donava s svojimi pritoki, ruske reke itd.! Ni dvomiti, da se bodo izumili stroji, po katerih se bode dala elektrika uporabljati namesti para in s tem se bodo troški produkcije spet zdatno zmanjšali.

V primeri z rastočo produkcijo razvijal se je svetovni promet in prometna pota po suhem in po morji. Angleški promet, ki je l. 1780. v izvozu in uvozu znašal 480 milj. gold., naraščal je na 6.800 milj. gold., torej je 15krat tolik, kakor pred 100 leti, ravno tako francoski in severno-ameriški. Surovine in storjeno blago romajo križem sveta in so pristopne vsem narodom. V kulturi zaostali narodi spoznavajo zdelke naprednih svojih sosedov ter se učé jih sami zdelovati. Razumni državniki pa skrbé za razvoj domače industrije po brambenih carinah. Le tem se imajo zahvaljevati zedinjene države, da se je njihova industrija tako povzdignila, ob enem pa plačeval državni dolg iz carinskih dohodkov. Ravno tako previdno ravna Rusija, katero bi sicer poplavili Angleži in Nemci s svojim blagom. In nad tem ruskim postopanjem se Nemčija najbolj spodtika, ker se jej ovira ali celo zapira trg, na katerem je obogatela. Maščuje se s carino za surovine, katere izvaža Rusija, v prvi vrsti na žito in živino, a s tem podražuje glavni živež mnogim miljonom revnih delavcev in obrtnikov. Tudi Avstrija bi morala nalagati večje carine v prid domačega dela, pa navezana na Ogrsko, ki se boji represivnih carin za svoje žito od strani Nemčije, ne more tako postopati, kakor zahtevajo obziri na lastno industrijo.

Svetovni promet se je od l. 1860., ko je znašal 18 mil , podvojil in se ceni na več ko 36 milj. gold. Ako primerjam uvozni in izvozni promet s številom prebivalcev, vidimo, d pride na glavo na Angleškem 210 gold., na Francoskem 115 golc , na Nemškem 84, na Avstro-Ogrskem 45, na Ruskem le 18, zedinjenih državah 72 gold. Koliko so se rastočim prometo

zboljšale gmotne razmere, lehko sodimo iz naraščajočega konsuma. Na Angleškem je prišlo na glavo l. 1840. še ne $^1/_2$ *kg* špeha in slanine, l. 1883. po $5^3/_2$ *kg*, pšenice 1840. l. 21 *kg*, l. 1883. 125 *kg*, jajec l. 1840. $3^1/_2$, l. 1883. 26, sladkora l. 1840. $7^1/_2$ *kg*, 1883. l. 31 *kg*. Uvoz v večje države je znesel za l. 1886. v milijonih gold., na Angleško 4827, na Francosko 2058, v Nemčijo 1974, na Avstro-Ogrsko 556, v Rusijo 1083, v zedinjene države 1698, izvoz iz Angleškega 3594, iz Francoskega 1600, iz Nemčije 1801, iz Avstro-Ogrskega 724, iz Rusije 1244, iz zedinjenih držav 1894. Po tem izkazu sta ravno prvi industrijalni državi: Angleško in Francosko, pasivni v svoji vnanji trgovini, toda le na videz, ker se razun teh golih številk še drugi faktorji morajo v poštev jemati, pri Angležih zlasti zaslužek prevažanja blaga po ladijah. Dalje se ne sme pozabiti, da so angleški in francoski kapitali naloženi v druzih državah, v državnih dolgovih in delniških podjetjih. Obresti pritekajo torej v podobi raznega blaga.

Blago se prevaža po kopnem in po vodi, po cestah in železnicah, po morji, jezerih, rekah in vodotočih ali kanalih. Uže Rimljani so svojo vzorno državo prepregli z umetno in tako solidno napravljenimi cestami, da nahajamo še na mnogih krajih trdne njene ostanke. Še imenitnejši je bil uže tačas, kakor tudi dandanašnji promet po vodi. V velikanskih razmerah pa je naraščal promet v našem stoletji, ko je par začel goniti ladije in vozove.

Mornarstvo. Leta 1807. je Robert Falton prvi parobrod poskušal na reki Hudsonski v Ameriki, l. 1818. je prvi morski parobrod v Now-Yorku bil spuščen v morje. Zdaj pa šteje samo Angleško 5.090 parobrodov in zraven teh še 13.384 ladij jadravek, ki nosijo 26 milijonov ton. Dalje ima parobrodov Francosko 493, Nemčija 580, zedinjene države 350, Avstro-Ogersko 99, Rusija 204. Sploh plava po morji, jezerih in rekah naše zemlje brez vojnih ladij 9.546 parobrodov, ki drže po nad 50 ton in 49.244 ladij jadravek. Ako se računajo stroški za napravo parobroda po 240 gold. za jedno tono in pri jadravkah po 120 gold. za tono, naloženo je v trgovinskem brodništvu kapitala 3.118 milijonov gold.

Velike važnosti za evropsko mornarstvo je bil prekop sueške zemske ožine. Že pred 3000 leti so egiptski Faraoni ...čeli prekopavati to ožino in 260 let pr. Kr. je bilo delo kon...no ter kanal dodelan. Pozneje pa se je zasul in l. 1854. ...ova začel prekopavati v dolgosti 160 *km*. Leta 1869. so prve ...lije plule iz Srednjega v Rudeče morje. Vodna zveza mej ...ngleško in Indijo, ki je bila poprej le okoli Kapa, krajša je ...laj za 3000 *km*, mej Trstom in Indijo za 8.720 *km*. Zato pa ...laj gre ves morski promet mej Evropo in Azijo skozi sueški

kanal, katerega preplava na leto 3.300 parobrodov. Angleško si samo na vožnji prihrani 539.920 dni in vsa prihranitev na voznini se ceni od časa, ko je bil odprt kanal, do l. 1884. na 9.000 milj. gold. Inženir Lesseps, ki je sprožil prekopavanje morske ožine in je srečno dognal, izdeluje zdaj drug prekop, ki bode za Ameriko in sploh za svetovno trgovino ravno tako imeniten, kakor sueški, to je prekop skozi Panamo, zemsko ožino mej Severno in Južno Ameriko.

O brodarstvu po rekah in kanalih ni natančnih statističnih podatkov. Ladijonosnih rek in kanalov ima Evropa z Rusijo 12.550 geografskih milj, največ, 4363 milj, jih ima Rusija, potem Nemčija 3.416, Francosko 1.710, Angleško 982, Avstro-Ogrsko 668 milj, zedinjene države 4.036, Brazilija 4.442, Kitaj 1.794. Od evropskih rek je najbolj imenitna Donava, po kateri plava 247 parobrodov, ki prevažajo do 50 milj. *qu* blaga. Promet po Renu je še večji in se vrši na 294 parobrodnih ter 2.820 jadravkah. V Ameriki sta največji reki Misisipi in Lorenzo.

Železnice. George Stephenson je l. 1815. sestavil prvo lokomotivo, ki je po železnem tiru prevažala premog in danes sopiha 83.000 lokomotivov po železnih tirih v dolgosti 444.000 *km* ter prevaža v 144.000 vagonih 2.800 do 2.400 milijonov ljudij in na 2,100.000 tovornih vozovih 1.200 milj. ton blaga. V železnicah je naložena ogromna svota 54.600 milj. gold., od katerih spada na Evropo 31.200, na Ameriko 20.000, na Azijo 2 milj. Največ železnic, 37.657 *km*, ima Nemčija, potem Angleško 30.840, Francosko 32.490, Rusija 28.090, Avstro-Ogrsko 23.500 itd. Vse pa presegajo zedinjene države, katere so imele zgrajenih 1886. l. uže 219.138 *km* železnic, torej toliko, kolikor vsa druga zemlja skupaj. Telegrafske črte pa so dolge blizu 1 milijon *km*, od katerih spada na zedinjene države 280.000, na Rusijo 110.000, na Nemčijo 82.000, na Francosko 83.000, na Avstrijo 60.000, na Angleško 47.000 *km*.

Pošta. Prva javna pošta je bila urejena po knezu Taxisu l. 1516. mej Dunajem in Brusellom. Zdaj pošta veže vse kraje sveta in donaša v vsako še tako skrito vas pisma in druge pošiljatve. Odkar se je l. 1874. osnovala svetovna poštna zveza (Weltpostverein), pristopile so tej zvezi malone vse kulturne države, tako da zveza sedaj obsega vso Evropo in večji del drugih kontinentov, izvzemši Kitaj. V Evropi se na leto pri 64.927 poštnih uradih oddaje in sprejema 4.5[illegible] milijonov pisem in dopisnic ter 2.880 milijonov drugih pošiljatev v vrednosti 24 milijard gold. Poštnih uradov je na Angleškem 15.951, v Nemčiji 13.637, na Francoskem 6.468, in Ruskem 4.663, v Avstriji 4.184.

Denar in kredit. S početka so ljudje zamenjavali svoje pridelke, a tako zamenjavanje prirodnih in drugih pridelkov je bilo okorno in neukretno ter napotilo ljudi, da so se posluževati začeli drugih sredstev za plačila, pred vsem žlahtnih kovin, srebra in zlata in sicer po teži v kockih. To pričajo imena za denar pri vseh narodih: drahma, mina, as, talent, marka, livre, ponad, rubelj (od srubit, odbiti). Še starejši so izrazi: pecunia od pecus, živina ali staroruski kung od kune, v dokaz, da je prvotno denarno merilo bilo število živine ali kunskih kož. Jako razširjen denar je bil in je še zdaj v Hindostanu neka školjka, kavri porcelanka. Dolga je do 25 *mm* in rumenkasto-bela. A vse te denarne surogate izpodrinili sta zlato in srebro.

Zlato se nahaja po celi zemlji, pa le v nekaterih krajih v taki množini, da je vredno kopati ga ali izpirati iz pomešanega peska. Po zlatu so hrepeneli uže stari narodi in zmagovalci so ga nakopičili v ogromnih veličinah. Ko je Sardanaplov sin Sarakos sežgal sam sebe in svoje žene v Ninivi 600 let pr. Kr., bilo je mej zakladi 10 milijonov talentov zlata in 100 milijonov talentov srebra. Kyros je ugrabil od Kroesa v Babilonu 54.000 funtov zlata ter 250.000 talentov srebra. Rudniško zlato se koplje na Ogrskem in Erdeljskem, nekaj malega tudi v Tirolu, zunaj Evrope v Sibiriji, Kaliforniji, Avstraliji in v Natalu v Afriki. Pravo zlato se nahaja povsod, kjer je zlatonosno kamenje, katero razpada in se razseda. Vode odnašajo zlato v nižavo, kjer se nahaja v ilovici, pesku in produ. Najznamenitejša zlata perila so na Uralu, v Sibiriji, na Altaji, v Kanadi, v Kaliforniji, v južni Ameriki, v Afriki in v Avstraliji. Najbogatejše na zlatu so Rusija s produkcijo 46.000 *kg* na leto v vrednosti 70 milj. gold.; zedinjene države 48.920 *kg* in Avstralija 45.591 *kg*. Vsa zlata produkcija znaša 160.000 *kg* na leto (na Avstro-Ogrskem 1.740 *kg*. Od l. 1851. do 1860. po odkritji zlate rude v Kaliforniji pa je znašala 201.800 *kg*. Odkar so mnoge države vpeljale zlato veljavo (Goldwärung), postalo je zlato merilo za trgovino in se podražilo, srebro pa je izgubilo svojo prejšnjo vrednost.

Srebro se nahaja na mnogih krajih gručavo v gredah in žilah ali pa v lasastih posnemkih. Avstrija ima srebra v Ščavnici na Ogrskem, v Přibramu in v Joachovem dolu. Najbogatejša na srebru pa je Amerika, zlasti Kalifornija in Mexiko. Od novčne libre (500 *kg*) kuje se pri nas 45 goldinarjev, a srebru pridene se na vsacih 9 gramov 1 gram bakra. Srebrna produkcija je največja v zedinjenih državah, 1,092.000 *kg* na leto, potem v Mexiki 703.500 *kg*, v Peru in Boliviji 375.000 *kg*, v Nemčiji 214.980 *kg*, na Avstro-Ogrskem 47.663 *kg*, v Rusiji 11.000 *kg*. Srebrna produkcija je silno narastla od l. 1850.

naprej, namreč od 900.000 *kg* na 2,703.000 *kg*. Torej ni čuda, da je vrednost srebra mimo zlata se silno znižala. V srednjem veku je vrednostna razmera mej zlatom in srebrom 1 : 12, v osemnajstem stoletji 1 : 15 in ta razmera je ostala do l. 1875. Odslej naprej pa je postala čimdalje bolj neugodna za srebro, 1876. l. 1 : 17·88, 1880. l. 1 : 18 in pri tem je ostala. Srebrna valuta veljá le še v nekaterih državah, v Avstriji, na Ruskem in omejeno še tudi v zedinjenih državah.

Koliko kovanega in nekovanega zlata in srebra je v posameznih državah, znano je približno le za kulturne države. Po Neumanu je v milijonih goldinarjev na Francoskem 2.184 zlata, 1.500 srebra, v zedinjenih državah 1.560 zlata, 600 srebra, na Angleškem 1.320 zlata, 228 srebra, v Nemčiji 960 zlata, 540 srebra. Mnogo tega denarja leži v bankah, zlasti v onih, ki imajo pravico izdavati bankovce. Največ zlata in srebra ima Francoska banka, 460 milj. gold. zlata in 490 milj. gold. srebra. V nemški državni banki leži 360 milj. gold. zlata, v angleški 260, v ruski 300 milj. gold. zlata. Mnogo zlata in srebra gre v orijent, zlasti v Indijo, od koder se ne vrne več v Evropo. Samo v poslednjih petdesetih letih se je odtekalo iz okcidenta v orijentske države za 933 milj. gold. zlata in za 4200 milj. gold. srebra. Znaten del zlata in srebra se rabi tudi v industriji za lišpe.

Bankovci. Kovinski denar že malone povsod namestujejo papirnati novci, katere izdajajo ali države ali banke. Kitajci, ki se morejo ponašati s 4000 let staro kulturo, imeli so tudi uže pred tisoč leti papirnat denar. Marco Polo ga je našel povsod, kjer je potoval skozi Kitajsko. Velikanski razvoj svetovnega prometa je le mogoč po papirnatem denarji in po bankinem posredovanji. Bankovci pa imajo le tačas tolike vrednosti, kakor kovani denar, ako je ljudstvo prepričano, da dobi za papirnato denarno znamenje vsak čas toliko v zlatu, kolikor je zaznamovano na papirji. Vrednost bankovcev je torej odvisna od državnega kredita in od količine žlahnih kovin, ki ležé v bankinih shrambah. Francoski, nemški, angleški, italijanski bankovci veljajo toliko kakor zlato, avstrijski in ruski imajo večji ali manjši disagio. Za 100 zlatih goldinarjev mora se dati 116 do 127 papirnatih avstrijskih, ruskih papirnatih pa še veliko več, zdaj (meseca marcija 1888.) celo 180 g[illegible]. Bankovcev cirkuluje v milj. gold., na Francoskem 1.100, [illegible] zedinjenih državah 1.760, na Angleškem 406, v Nemčiji 4[illegible], na Italijanskem 600, na Avstro-Ogrskem 600, na Rusk[illegible] 1000, v Japanu 280 itd., sploh 7.600 milj. gold. bankov[illegible] zraven 12.000 milj. gold. kovanega denarja. Na glavo pr[illegible]valstva cirkuluje na Francoskem 90 gold., v zedinjenih

žavah 50, na Angleškem 42, na Nemškem 26, na Avstro-Ogrskem 17, na Ruskem 11 gold.

Vse te ogromne vsote kovanega in papirnatega denarja ne bi zadostovale prometnim potrebam, ako ne bi vpeljani bili cheki ali denarne nakaznice, ki služijo mejsobnemu obračunenju. Na Angleškem se je chek že tako udomačil, da se 97% vseh plačil poravna s cheki in menicami in le 3% z gotovim denarjem. Londonski Clearing-House izkaže na leto takšnega prometa v ogromnem znesku 63 do 64 milijard gold., New-Yorski pa celo 120 milijard. Za denarni promet je v Evropi 10.242 bank, v zedinjenih državah 6.888 bank. Zraven teh delujejo hranilnice in posojilnice, ki zajemajo denar na obresti ter ga izposojujejo na hipoteke ali zastave ali na personalni kredit. Posojilnice so se tudi pri nas Slovencih udomačile ter kažejo vsako leto večji promet.

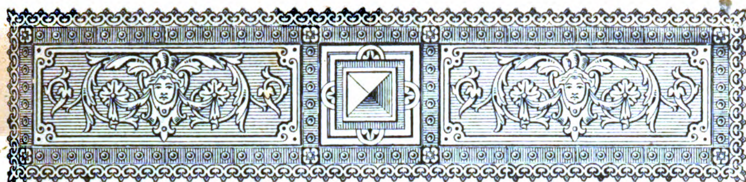
Omeniti mi je še zavarovalnic, ki so ali delniške ali vzajemne ter zavarujejo imetek proti škodi po požaru, toči itd. in življenje. V Evropi deluje 1.152 zavarovalnic, od katerih je osnovanih 754 na delnice in 398 na vzajemnost. Zraven teh je še 101 državnih in 3.308 krajnih zavarovalnic. Po svojem namenu se peča 280 z zavarovanjem prevažujočega se blaga, 260 proti ognju, 92 z zavarovanjem življenja, 79 proti toči, 42 proti ponesrečenju in 299 z raznim zavarovanjem. Za življenje ali za slučaj smrti je največ ljudij 879.000 zavarovanih na Angleškem z zavarovalno vsoto 5000 milj. gold., potem v zedinjenih državah 725.000 za 3.700 milj. gold., v Nemčiji 797.000 za 1.500 milj. gold., na Avstro-Ogrskem 170.000 za 480 milj. gold. Za ogenj je zavarovanih poslopij na Francoskem za 48.600 milj. gold., na Angleškem za 32.800, v Nemčiji za 38.000, v zedinjenih državah za 15.400 milj, gold.

Ogromni so zneski naloženi v državnih in drugih javnih posojilih in v delniških društvih. Od l. 1871. do 1882. je bilo izdanih takih obligacij in delnic za 52.200 milj. gold. Državni dolgovi v Evropi nezmerno naraščajo in bodo naraščali, dokler bodo države stale si nasproti oborožene nad glavo. Od državnih dohodkov, kateri znašajo za vso Evropo 7.800 milj. gold., potroša se 2000 milj. za vojsko, 2.300 milj. gold. za plačevanje obrestij državnih dolgov in le ostali za vse druge namene. Državni dolgovi znašajo v milijonih gold. za Francosko 17.840, za Angleško 9.120, za Italijo 5.342, za Avstro-Ogrsko 5.400, za Rusijo 8.760. Večina teh ogromnih vsot je bila potrošena za vojne, le majhen del za gospodarske stvari, za železnice in ceste in le neznaten del za povzdigo pouka. —

In zdaj se vrnem k začetku razprave, katero sem podal potrpežljivim čitateljem. Naslikati sem hotel v kolikor mogoče kratkih potezah, katere prirodnine služijo človeštvu za njegove

prave in domišljene potrebe, s čim in v koliko se udeležujejo posamezni narodi pri splošnem človeškem gospodarstvu in kako se vrši zamena prirodnin in pridelkov. Iz navedenih podatkov vidimo, da se je v našem stoletji, odkar se je začela rabiti parna sila, vršil velikanski kulturni napredek. Vsi deli sveta so zvezani po železnicah ali parobrodih, izvzemši srednjo Afriko, kamor pa čimdalje bolj prodira arijsko pleme, in Kitaj, ki se tudi ne bo mogel dolgo braniti proti zvezi z drugimi narodi. Prirodnine in pridelki se prevažajo iz krajev, kjer jih je odveč za domačo potrebo, v druge, kjer jih spet zamenjajo s svojimi pridelki. Niti planine, niti reke, niti morja in jezera ne ločijo narodov v njihovem mejsobnem prometu. Lehko bi živeli narodi v mejsobnem miru in svoje sile napenjali v prospeh splošnega blagostanja, v odpravo človeške bêde, v gojitev plemenitih čutov in namenov, ko bi se hoteli ravnati po priznanem, a ne izvršenem načelu človekoljubja. Pa rastoča kultura ni odpravila mejsobnih narodnih mrženj, temveč jih je poostrila in vsi hvalisani izumi se v prvi vrsti uporabljajo za čimdalje groznejše oboroževanje plemena proti plemenu. Kedaj bode napočil dan, — če je sploh prisojeno revnemu človeštvu, da ga doživi — ko bodo vsi narodi spoznali, da so sinovi jednega človeškega plemena in da si morejo olajšati svoje skupne težave in skupno trpljenje le po vzajemnem delovanji in po dejanski bratski ljubezni; ko ne bode veljalo surovo geslo naše žalostne dôbe: Moč je nad pravico, temveč vladala po vesoljnem svetu pravica in človekoljubje?

Ivan Franjin Gundulić.

K tristoletnici rojstva pesnikovega.

Spisal Anton Trstenjak.

Ves slovanski svet praznoval je slovesno početkom letošnjega leta tristoletnico slavnega pesnika „Osmana“. Tudi „Matica Slovenska“, da v tem slavlju ne zaostane za ostalimi Slovani, slavi Ivana Gundulića ter podaje čast̄itim udom svojim kratek životopis, oceno in pomen pesnikovih del v književnosti srbskohrvaški. In to je še posebe naša dolžnost, ker se zmatramo s Srbi in Hrvati jeden narod ne samo po krvi in mnogih tradicijah, nego tudi po jeziku kot najtrajnejšem vezilu, ki nas je nekdaj tesneje spajalo, nego nas spaja danes, in ako Bog da, bode nas zopet spojilo po naši veri, da to, kar je nekdaj Bog združil, mora se danes ali jutri zopet združiti.

Ako hočemo do dobra spoznati Gundulića pesnika, moramo posebno razumeti dôbo, v kateri je živel, moramo poznati republiko dubrovniško in mesto Dubrovnik. Vse to je potrebno, in zato bodi mi dovoljeno, da rečem najprvo katero o Dubrovniku, rojstvenem mestu Gundulićevem.

Mesto Dubrovnik ima neko posebno zgodovino. Utemeljili so ga naseljenci iz Epidavra (Ragusa vecchia, tri ure daleč od pravega Dubrovnika) okolo polovice sedmega veka. V istem času nastanili so se tukaj tudi Italijani. Hrvati, katere je grški cesar Heraklij poklical na pomoč proti Avarom, osvojili so staro Dalmacijo, potisnivši Italijane v mesta dalmatinska (Dubrovnik, Splet in druga), v katerih mestih so gospodovali Hrvatom do naših dni, ko je narodna zavednost hrvaškosrbska strla moč takozvanih avtomašev.

Slovani v Dalmaciji, pomešani z Italijani, dobivali so takrat dvojno kulturo, rimsko in grško. To je bilo takrat čisto naravno. V Italiji je cvela znanost in umetnost; takisto je Bizancij s svojo izobraženostjo prodiral v Dalmacijo, in po

teh dveh pritokih, iz Italije in Bizancija, stekala se je in prihajala kultura k dalmatinskim Slovanom. Po takem seveda ni čudo, da je vsa Dalmacija prejela in se vzgojila v rimski in grški kulturi, ali je čudo, da ta kulturna povoden ni poplavila slovanskega življa v Dalmaciji, ampak da je ravno iz te povodni blagodejno vzrasla po nekoliko samostalna kultura slovanska, da se je v Dalmaciji porodila bogata književnost slovanska. Vidimo torej, da kulturna odvisnost ni tlačila Slovanov v Dalmaciji, nego je celo pospeševala, da so se svobodno mogli razvijati v svojem življi.

Dubrovnik je imel zelo srečno ležo. Nahajal se je mej Bizancijem, Srbijo, Bosno in Italijo, osobito Benetkami, in ta leža je neizmerno pospeševala njega razcvit v kulturnem in narodnogospodarskem pogledu. Dubrovniški trgovci so občevali z Bizancijem, Srbijo in Italijo ter so si s tem občevanjem množili gmotno blagostanje. Pomislimo samo to, da so Dubrovčani trgovali s celim balkanskim poluotokom. Bili so takorekoč bankirji vsega slovanskega juga. Srbski kralji in bogataši, kadar je nastala vojska s Turkom, ter so videli, da jim je dežela in bogastvo v opasnosti, pošiljali so svoje bogate zaklade in zlato v Dubrovnik, kjer so jim ga čuvali dubrovniški trgovci. Srbski kralji so imenovali Dubrovčane, s katerimi so sklepali trgovinske pogodbe, „svoje verne, ljubezne prijatelje i braću“. Dubrovčani so nadalje trgovali z vso Italijo, Sicilijo, Španijo, Grško, Aleksandrijo. Za Gundulića imeli so svoje naselbine ne samo v Drinopolji, Carjigradu, Sofiji, Novem Pazaru, Sarajevu, Solunu, Belem Gradu, Smederevu in drugih mestih, nego tudi v Smirni, Aleksandriji, Kairu, Bukareštu, Benetkah, Genovi, Florenči, Mesini, Jakinu, Sirakuzi in Palermu. Imeli so konzule v vseh trgovinskih mestih italijanskih, a njih ladije so plule po indijskem in američanskem morji. Tako je raslo v Dubrovniku gmotno blagostanje, ta najpotrebnejši temelj vsakemu duševnemu delovanju.

Drugi vzrok, radi česa je najprvo procvela v Dalmaciji književnost, bilo je to, da so Dubrovčani občevali s tujim, prosvetnim svetom. Mladi Dalmatinci hodili so na nauke v Italijo, zlasti v Padovo, ki je slovela po vsej Evropi radi velike učenosti. Obogateli z znanjem, vračali so se Slovani v svoja rodna mesta. Ker so imeli ob čem, pozivali so Dubrovčani Italijane za učitelje svoji deci. To je bilo duševno vzajemno občevanje, ki je spajalo Dalmacijo z Italijo; to je bilo tudi vzrok, da je mnog Hrvat, ki se je izšolal v Italiji, postal slaven učenjak. V Italiji se je izšolal Stojković, jeden najslavnejših bogoslovcev petnajstega veka; v Italiji je živel v osemnajstem veku Bošković, jeden najslavnejših matematikov tedanjega učenega sveta. Znano nam je, da se je v

Italiji preporodila takozvana **klasična literatura**; in ta klasična literatura je z vso svojo močjo uplivala tudi na Dalmacijo. Petrarca in Dante sta provzročila ta kulturni preobrat, ko sta jela na podstavi klasičnih književnostij podajati Italijanom svoje umotvore v materinskem jeziku ter tako izpodrinila latinščino. Pri dalmatinskih Slovanih je bilo nekoliko drugače. Ti so pisali latinski in italijanski, toda tedaj, ko so Italijani zavrgli latinščino ter se poprijeli materinščine, tedaj so Slovani v Dalmaciji zavrgli latinščino in italijanščino ter se oklenili svojega zapuščenega, od nikogar spoštovanega, slovanskega jezika. Osnovali so narodno književnost, ki je imela svojo najsijajnejšo dobo konec 15., potem pa vse 16. in 17. stoletje. Seveda da ni moglo biti drugače, in tako se je razvijala dubrovniška književnost pod uplivom preporoda klasičnih književnostij. Za dokaz navedimo samo to, da so nam Dubrovčani podali **prvi** v slovanski obliki rimske in grške klasike ter novoitalijanske proizvode. Tako je preložil **Vetranić** Evripidovo „Hekubo“ (po italijanskem), **Zlatarić** Sofokljejevo „Elektro“ (po izvorniku) in Ovidijeve „Metamorfose“, **Bunić** Anakreonta in Horatija, Hektorović Ovidijeva „Remedia amoris“; nadalje so preložili Vergilija, Catulla, Tibulla, Propertija, Martijala; **Marko Marulić** je prevel Petrarco, **Soltanović** Tassa, **Kanavelović** „Pastor fido“ od Guarinija itd. A ne samo to, da so bili v toli tesni duševni zvezi z Italijo, ampak i to koristilo je Dubrovčanom, da so od 14. veka počenši živeli v Dubrovniku italijanski humanisti, ki so si tu osnovali svoje šole. Osobito pa so Dubrovčanom dobro došli učeni Grki, ki so po padu Carjigrada (l. 1453.) morali bežati iz Carjigrada ter so našli mirno in varno zavetišče v Dalmaciji, zlasti v Dubrovniku. Tako so se naselili v Dubrovniku učeni Grki, n. pr. slavni Halkondylas, Laskaris in drugi. Vse to je zdatno pospeševalo izobraževanje v Dubrovniku, ki so ga po vsej pravici zvali „jugoslovanske Atene“.

Tako se je blagostanje in znanje udomilo v Dubrovniku. A da je imelo tu pravo zavetišče, pridružil se je tema dvema činiteljema še tretji, a to je bila svoboda zlata, to je bila politična samostalnost, katero je žal užival samo Dubrovnik. Četudi je bil Dubrovnik v političnih odnošajih zdaj z Bizanc m, zdaj z Ogrsko, a zdaj zopet z Benetkami, posrečilo se n je vendar konečno, da se je dokopal do svobodne repub e. Sicer so ji Benečani na čelo postavljali svoje konte, v dar so ti konti, četudi so zahtevali zvestobo proti Beneč om, prisegali na dubrovniško ustavo. Republika dubrovniška n štela več nego 10.000 duš; četudi pa je bila po svojem š vilu toli neznatna, vendar nam je dala veliko število môž

književnikov, in mej temi so možje velikih talentov in velikega duha, kakor jih nimajo večja carstva in številnejši narodi.

Ti trije činitelji: gmotno blagostanje, občenje s prosvetnim svetom in politična samostalnost, utemeljili so v Dubrovniku narodno književnost, vzbujali so v Dubrovčanih ponos slovanski, kateri jih je prisilil, da so, zavrgši latinščino in italijanščino, jeli čutiti nespodobnost, da rojen Slovan piše v tujem jeziku. Sam Gundulić je bil toli vznesen, da je vskliknil ponosno:

„Oko tebe s oba kraja
Slovinska je sva država.“

(Osman.)

* * *

Ah! da bi uvjek, jako sadu
Živio miran i slobodan,
Dubrovniče, bieli grade,
Slavan svietu, nebu ugodan

(Osman.)

V tem bogatem, prosvetnem in svobodnem Dubrovniku porodil se je dne 8. januvarja l. 1588. Ivan Franjin Gundulić od obiteli slavne. Štirje vladarji dubrovniške države, jeden poljski proslavljeni general, jeden avstrijski feldmaršal, vsi ti so proslavili ime in obitel Gundulićev. Oče mu, Fran Gundulić, po katerem se je on zval po tedanjem običaji Ivan Franjin Gundulić, bil je poslanec v Carjigradu, a stric imeniten državnik. Republika je bila za Gundulića pesnika na vrhunci slave svoje, in Gundulići so bili v njegovem času glavni vladarji dubrovniški. Predniki mu se niso pisali za Gunduliće, nego za Gondole po laškem vzgledu. Učitelji za humaniora bili so mu jezuviti. Učil se je prava. Da se je mnogo učil in mnogo znal, to nam pričajo njegova dela, osobito pa njegov „Osman“. Odgojen je bil, kakor vsi tedanji mladenči dubrovniški, v strogo verskem duhu, kar tudi sam pesnik kaže v svojih umotvorih, misleč, da je še premalo pobožen. V predgovoru svojih „pesnij pokornih kralja Davida“ pripoveduje nam sam odkritosrčno, da vsa dela svoja in drame, ki so se na javnih mestih z veliko slavo prikazivale, zmatra „za stvari tašte, vjerujući, da je početak od pravoga znanja strah božji“ in radi tega je pisal pesnik Gundulić „pjesni pokorne“. Bil j zajedno jeden najuglednejših Dubrovčanov in knez republil dubrovniški. Ko mu je bilo trideset let, poročil se je z Nikolic Sorkočevićevo. Umrl je dne 8. decembra l. 1638., torej v na lepši moški dobi.

To je malone vse, kar vemo o življenji Gundulićever a kaj se je vršilo v ne ravno dolgi dobi pesnikovega življenj

to nam zakriva črna tmina. Gundulićev rojak, učeni zgodovinar Serafin Crievič (Cerva), takisto Dubrovčanin, ki nam prvi poroča o Gundulići, zabeležil nam je o njem neznatne stvari. Naši stari predniki niso namreč slutili, kako dobro bi nam došle navadne vesti o življenji pesnikov, katere so sicer do neba hvalili, da bi mi njih dela še bolj razumeli, ako bi nam bile znane njih družbene razmere v vseh podrobnostih. Stoprav Italijan Franjo Appendini [1]), kateri je prvi učenemu svetu razkril sliko dubrovniškega državnega in kulturnega življenja ter preložil Gundulićevega „Osmana“ na italijanski jezik l. 1827. (Versione libera), izveščuje nas nekoliko natančneje o življenji Gundulićevem; ali tudi vse to, kar nam je zapisal o pesniku, je borno malo. Franjo Appendini je hvalil in proslavljal pesnika; napisal nam je takorekoč pravi slavospev o njem, misleč, da so dela Gundulićeva sama uže toli slavna, da jamčijo pesniku najtrajnejši spomenik za poznejšnje čase.

Gundulić je lirski, epski in dramatski pesnik. Vseh pesniških del njegovih je osemnajst; od teh se jih je šest izgubilo povse do nadpisa; od dveh del se je ohranilo le nekoliko verzov; jedno delo je ostalo nedovršeno, a deset jih imamo popolnih. Govorili so tudi, da je Gundulić preložil Tassovo delo: „Jerusalim oslobogjeni“, toda zanesljivih vestij o tem nimamo nobenih.

Lirske so mu pesni: „Suze sina razmetnoga“, nabožne vsebine; delo, kateremu ni najti jednakega. Takisto sta nabožne vsebine: „Pjesni pokorne Davida kralja“, in: „Pjesma od veličanstva božijeh“. Med lirske pesni spadajo: „Ljubovnik sramežljiv“, prevod z italijanskega. To je jedna jedina pesen ljubavna. Provensalsko pesništvo prodrlo je čez Italijo v Dalmacijo ter sem presadilo češčenje žen. Prigodna pesen je nadalje: „U smrt Marije Kalandrice, lijepe žene Ivana Vlajka“ in pesen „Prevedroj visini Ferdinanda II., velikoga kneza od Toskane“, katerega proslavlja Gundulić radi njegove ljubezni do slovanskega jezika in naroda.

Največ je Gundulić napisal dram. Od osemnajsterih njegovih del je jednajst dram; a te so: Galatea, Posvetilište uveno, Cerera, Kleopatra, Adon i Koraljka od Šira. ·ijana i Armida, Arijadna, Proserpina ugrabljena ı Dubravka. Prvih šest poznajemo samo po nadpisu: od ·ijane imamo samo 96, a od drame Armida 128 verzov. ·oslednje tri so podpolne: Arijadna, prevod z italijanskega;

[1]) Notizie istorico-critiche sulle antichità storia e letteratura dei Rausei. Tom. I—II. Ragusa 1802—3.

Proserpina ugrabljena, tudi italijanski prevod in samostvorno delo Dubravka, najboljša dubrovniška pastirska igra, v kateri pesnik slaví svobodo, največji ures svojega rodnega mesta Dubrovnika. Dubravka se je predstavljala prvič v Dubrovniku l. 1628., ostale drame uže pred l. 1620. „na očitieh mjestieh s veliciem slavam“.

Kde so bila te mesta, tega ne vemo danes. Mi vemo samo to, da je Gundulić uvidel, da je gledališče pravo izobraževališče naroda, in je tedaj v ta lepi namen spisal več dram po ukusu svojega časa. Vemo tudi to, da je te drame predstavljalo kolo mladih Dubrovčanov, katerim je bil sam Gundulić kolovodja. Sam nam namreč pripoveduje, da je njegovo dramo „Arijadno“ predstavljala obitel Marinka Frana Tudiševića.

Ivan Gundulić je živel v času, ko je bila dubrovniška republika na vrhunci slave svoje, v največji moči in ugledu pri sosednih narodih, celo po vsej Evropi, in ko je bilo društvo dubrovniško v najlepšem razcvitu svojem. Gundulić je živel v času, ko je imel priliko razviti in pokazati talente svoje in ko je bilo tudi občinstva, ki se mu je moglo diviti. Za Gundulića bilo je v Dubrovniku mnogo društev, katerim je bila duševna zabava prva zadača, a poseben namen gojiti dramatsko vilo slovansko. Ta lepa težnja je prešinjala vse dubrovniške meščane in to lepo težnjo: dovršiti dramatiko, treba zahvaliti, da je v šestnajstem veku procvela v Dalmaciji ta umetnost. V Dubrovniku je bila malone vsaka obitel ali več njih skupaj društvo, katerega člani so pisali drame za to društvo. Takova društva so tekmovala drugo z drugim, katero bode imelo boljše člane in dosledno lepše proizvode. Nasledek temu plemenitemu tekmovanju in tem duševnim zabavam bil je ta, da je v obiteli bil pisatelj oče in sin, potem sina sin; ali pa, ako v tem redu ni bilo nobenega, ki bi bil zmožen posla pisateljskega, to je bil gotovo kdo v daljšem sorodstvu, ki je slovel kot pesnik in tako čuval dedščino obiteli svoje. Tako imamo pesniške obiteli Menčetić, Gundulić, Držić, Bunić in druge. Sam Ivan Franjin Gundulić napisal je v ta namen, kakor smo uže rekli, jednajst dram, a nedosežni improvizator Palmotić je kar narekoval uloge predstavljalcem. Dubrovniška književnost je potemtakem obiteljska književnost v najlepšem pomenu besede. S tem tekmovanjem dobivalo je mnogo pesništvo in književnost, a republika je crpla svojo korist tudi od tega, ker se je vzbujal v meščanih dubrovniških čut za vse, kar je lepo in dobro, plemenito in vzvišeno; in po tem potu došel je Dubrovnik do duševnega prvenstva na vsem slovanskem in neslovanskem jugu. A da se je to sijajno doseglo, za to so skrbeli domoljubni Gundulići,

osobito Ivan Gundulić, ki je kot knez republike in kot dramatski pesnik utemeljil svojemu rodnemu mestu najlepšo slavo.

Toda največjo slavo si je pridobil Gundulić kot epski pesnik, podavši nam krasno epopejo slovansko „Osmana". Istina je, da je uže pred Gundulićem bilo mnogo pesnikov po Dalmaciji in v Dubrovniku, ki so ponajveč opevali ljubav po uzorih tujih, po humanističnih načelih, ne oziraje se ni najmanj na slovansko pesništvo, na narodne slovanske pesni in na slovanske predmete iz slovanske zgodovine. Vsi so se priklenili zapadu in njegovi kulturi ter se odvrnili od sebe, od Slovanstva. Slavni Gundulić uvidel je prvi te napake, obrnil se je prvi od romanskega zapada ter stopil na slovanska tla, ustvarivši nam „Osmana", kateremu ni zajemal snovi iz staroklasičnih književnostij, nego iz slovanske zgodovine; v katerem ni slavil starega klasicizma, nego Slovanstvo. Gundulić je opeval prvi zmago jedne slovanske veje, in to Poljakov, vojskujočih se s krvnim neprijateljem kakor krščanstva, tako Slovanstva.

To borbo krščanstva in zajedno Slovanstva proti polumesecu opeva nam Gundulić v svoji epopeji „Osmanu", katera, složena v osmercih, ima 20 spevov.

Ako govorimo o Osmanu, to moramo pomisliti, da je izražena v njem velika ideja slovanska in da je pesnik vanj vlil vse slovansko mišljenje svoje dobe: predočil nam je v njem idejo osvobojenja vesoljnega Slovanstva.

In v tem se Gundulić najlepše razlikuje od vseh pesnikov svoje dobe. V vseh delih svojih, razven v Osmanu, ne razlikuje se Gundulić od svojih prednikov in vrstnikov, kar se tiče predmetov in njih obdelovanja. On je zlagal nabožne pesni, kakor vsak dubrovniški pesnik; pisal je drame, kakor je bil v obče običaj. Razlika mej njim in ostalimi pesniki dubrovniškimi je samo v tem, da je Gundulić bil v delih svojih dokaj srečnejši, da je dosegel večjo dovršenost in uglajenost v tehniki in jeziku.

Pred vsem slovanskim jugom pa ima dubrovniška književnost to veliko prednost, da se je v Dalmaciji uže takrat, to je malone tri sto let pred srbskohrvaške knjige slavnim utemeljiteljem, Vukom Stefanovićem Karadžićem, pospel pravi štokavski jezik do književnega jezika in da so v tem književnem jeziku jeli dubrovniški patriciji pisati uže pred tri sto leti v vseh pesniških oblikah, ki so se izobrazile v Italiji z renesanso, dočim so po sosednih zemljah jugoslovanskih, osobito pri Srbih in Bolgarih vladale v književnosti staroslovenske tradicije, staroslovenski jezik, pomešan z jugoslovanskimi elementi.

Da je temu bilo tako v Dalmaciji, pripisati je pač to uplivu kulture. V Dalmacijo je prodrl humanizem in v njem je bila odgojena vsa Dalmacija. Po potih humanizma hodil je tudi Gundulić, toda kot — Slovan. S slovanoljubjem je daleč prekašal rojake svoje. Vedel je in videl, kolika opasnost pretí krščanstvu in Slovanstvu od Stambula belega; vedel je, kako se pripravlja oholi Turčin, da si z orožjem pokorí vso Evropo; vedel je, da so ravno Jugoslovani stražniki in čuvarji te Evrope, in ako Slovani padejo, pade i kultura Evrope. Naš pesnik Ivan Gundulić imel je takrat krmilo republike dubrovniške v rokah, oče mu je bil poslanec v Carjigradu; torej je bila vsa usoda male republike v rokah obitelji Gundulićeve. Gundulići so videli, káka opasnost pretí Slovanstvu iz Carjigrada, kjer je sultan Osman II. zbiral silno vojsko, „da še tolike ni videla Evropa", od koder je čez pol milijona Turkov, kakor poročajo nekateri, povel proti Poljakom, da jih uniči. Domoljubni Gundulić in ž njim vsi Slovani trepetali so v groznem strahu, kaj se bo zgodilo, ako zmaga ta silna vojska turška. In ko je napočil usodepolni čas, ko so Poljaki potolkli Turke, takrat porodila se je v duši Gundulićevi misel, kako poveličati to sijajno zmago slovansko nad Turčinom, kako zložiti veliko slovansko epopejo, s katero bi proslavil vse Slovane ter ovekovečil njih osvobojenje.

Zanimljivo je tedaj zvedeti, kako je postal „Osman", zakaj opeva Gundulić slavo poljsko, zakaj opeva kraljeviča Vladislava in zakaj je vendar svojo pesen imenoval „Osmana".

Vsakdo bi rad zvedel, kaka duševna zveza je bila v Gundulićevo dobo med južnimi in severnimi Slovani, v obče koliko so mogli znati severni Slovani o južnih, in ti ob onih, da je Gundulić kot južni Slovan opeval severne Slovane. To moramo zvedeti natanko in zato nam je preiskavati, koliko se je slovanska ideja že takrat razvila in razširila, kajti baš ta ideja je napotila Gundulića, da je njej v slavo zložil krasen epos.

Vse to nam je izvrstno pojasnil Tade Smičiklas [1]). Ž njegovimi preiskavami moremo šele prav razumeti postanek „Osmana", in danes, ko govorimo in pišemo mnogo o slovanski ideji, bode baš prav, da vsaj malo pogledamo v zgodovino postanka te ideje.

Čujmo najprvo češke zgodovinarje, ker ravno v češki zemlji porodila se je krasna ideja o slovanski uzajemnosti.

[1]) Tade Smičiklas: O postanku Gundulićeva „Osmana". U slavu njegove tristogodišnjice govorio prigodom svoje instalacije za rektora hrvatskoga sveučilišta g. 1887/8. U Zagrebu. Tisak Dioničke tiskare. 1887. Str. 26.

Češki zgodovinar Pulkava (1374) pisal je v XIV. veku, da so Čehi, Rusi in Poljaki potekli od treh bratov, Čeha, Leha in Rusa iz Hrvaške. Tako so o Slovanih pisali tudi poznejšnji zgodovinarji XV., XVI., XVII., še celo XVIII. veka in tako se je učilo tudi v šolskih knjigah.

Ako so tako mislili o jedinstvu slovanskem Čehi, to se je pojmovanje tega jedinstva slovanskega moralo še bolj razviti v Poljski, kajti poljski kralji so zasedali tudi na prestolja sosednih slovanskih zemelj; njih oblast je segala od Črnega do Baltiškega morja; poljska vojska se je bojevala na Balkanu; poljski poslanci so hodili po slovanskih zemljah; Poljaki so v obče bili še večji Slovani, nego li Čehi.

Čujmo, kako nam to potrjuje zgodovina. Dlugoš, znameniti poljski zgodovinar XV. veka, uči to, kar Pulkava. Njegov naslednik Mjehovita pa piše: „Kdo ne ve, da so Bolgare, Srbe in Hrvate zasužnjili Turki? Kdo ne vidi, da so Dalmatince, Hrvate, Kranjce malone do cela razbili Turki in tuji narodi? Kdo ne ve, da Ruse in Moskovičane vsak dan zarobljujejo Turki in Tatari? Kdo ni čital, kako so si Slovane poljske na Baltiškem morju pokorili Nemci! Jedina Poljska je po milosti božji srečna."

Izza Mjehovite poskusili so zgodovinarji poljski sestaviti jedno jedinstveno slovansko zgodovino. Bartol Paprocki, vrstnik Gundulićev (umrl l. 1640.) piše o „Združenji Slovanov" ter poziva Čehe in Poljake kot ljudi jednega naroda in brate, da se združijo proti sovražniku vsega krščanstva in da pokažejo Turčinu in vsem narodom, da slovansko ime še živi. Turki niso strašnejši od Tatarov, katere so vender Čehi pred Olomucem razbili pred tri sto leti. —

Tradicija o selitvi Čehov in Poljakov ter o jedinstvu vseh Slovanov prešla je tudi v ona zgodovinska dela, iz katerih se je učil Ivan Gundulić, kakor bodemo videli pozneje. Da je samo jeden jezik slovanski, učili so vsi jezikoslovci poljski. Sam Martin Bjelski piše, da ni mej nami takega neumneža, ki bi mislil, da so jezik ruski, moskovski, srbski in češki drugo, nego jezik naš, samo da so se v njem po razdelitvi premenile nekatere besede. Tako so tedaj mislili ne samo razumniki poljski, ampak tudi državniki. L. 1613. rekli so velikaši poljski v svojem državnem zboru: „Nas je raznih osemnajst narodov slovanskih, in vsi Slovani zaupajo kraljem poljskim, da jih osvobodé jarma turškega."

V tem zmislu, da je treba krščane osvoboditi izpod turškega jarma, peli so tudi poljski pesniki. Ne moremo sicer verjeti, da bi bil Gundulić čital poljske pesnike, ker jih tedaj

v obče niso čitali na slovanskem jugu, ali to je gotovo, da je Gundulić poznaval zgodovinarje hrvaške, kateri so misli poljskih zgodovinarjev prenesli v dela svoja.

Prvi mej temi je Dubrovčan Ljudevit Cerva, ki je bil v rodu z Gundulići. Cervovo delo (Commentaria suorum temporum) izšlo je prvič l. 1603., torej za mladosti pesnikove. L. Cerva spisal je vse dogodke svoje dobe do l. 1525., in gotovo je, da se je iz tega dela učil Gundulić.

Drugi Hrvat s humanističnim imenom Tranquillus Andronicus Dalmata bil je tudi poznat Gunduliću. Ta zgodovinar prosi Poljsko pomoči in pravi: „Narod in jezik slovanski razprostira se od Ledenega do Jadranskega morja. Ta narod, ki je bil prej trepet sosednim narodom, zdaj je razkosan in pokoren raznim vladarjem. Samo narod poljski uživa svobodo po svojih kraljih, a Srbi in Bolgari v Dardaniji, Miziji in Traciji, in vsa Ilirija pokorna je Turčinu, kateri nam gospoduje naduto, besno in grozno. Zategadelj vsi narodi, zvezani s Poljaki po jeziku, molijo Boga za Poljake“, piše Tranquillus — „in za napredek vaši državi, katera bodi srečna, ker v veliki bedi in strašnem robstvu slovanskega naroda samo nam ona ostaje kot kras po milosti božji. In jaz molim Boga, da bi vse bolj uspevala in bila srečna.“

Recimo, da je Gundulić poznaval Tranquilla samo po duhu, to smemo vendar trditi, da je svojega sovremenika Šibeničana Fausta Vrančića poznaval po duhu in po besedah, ki je trdil, da je mej vsemi jugoslovanskimi narečji najčišče dalmatinsko in da so čistočo tega narečja prejeli po pradedih svojih Čehu in Lehu Poljaki in Čehi. (Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum. Venetia 1595). Še bolj nego Vrančića poznaval je Gundulić benečanskega opata dona Mavra Orbina, slavnega moža ne samo v Dubrovniku, nego i v vsem učenem svetu. Njegovo delo (Il Regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni in Pesaro 1601) dal je car ruski Peter Veliki prevesti na ruski jezik. Don Mavro Orbini pravi sam, da se v svojem delu naslanja na poljske in češke zgodovinarje, kateri so vsi oduševljeni za „jedinstvo“ vseh Slovanov. In Orbini je bil mlademu Gunduliću vzornik in učitelj. Gundulić je mnogo mislij posnel iz Orbina ter vplel v „Osmana“. Orbini je bil oduševljen za „slavo“ slovinskega naroda; njemu so Srbi, Bolgari in Hrvati „slovinski“, „jeden“, „slavni“ narod; njemu je Macedonija srbska, in zato je po njem pel Gundulić, da je Aleksander (Lesandar Srbljanin) bil Srb. Po Orbinu je bil Gundulić tudi dobro poučen o poljski zgodovini, in sam Poljak Ržonževski priznaje (l. 1868.), da je Gundulić izvrsten

znalec poljske zgodovine. Predaleč bi zašli, ako bi vse to hoteli dokazati iz „Osmana“. To navajamo le radi tega, da povemo, da je Gundulić zajemal iz dobrih virov in da se je, predno je pisal „Osmana“, dobro poučil o razmerah slovanskih in turških. O običajih turških ga je poučil Sansovino, ki navaja pisatelje, ki so „z očmi gledali“ dogodbe v Carjigradu. A kar je velevažno, še jedno narodno vrelo je, iz katerega je zajemal pesnik misli svoje, a to so narodne „skladne i slatke bugarkinje“, katere pesnik posnema trikrat. Imamo zbirko narodnih pesnij od Bogišića, in v tej zbirki nahajajo se pesni o istih junakih, o Miloši Obilići, Marku Kraljeviću, Mihajli Svilojevići, kralji Vladislavu, vojvodi Janku, kralji Matijaži, katerih omenja Gundulić, da se pojo v bugaršticah. Tako je gotovo, da je isto zbirko ali njej slično imel Gundulić v rokah, in tako je danes dognano, da so Gunduliću bile narodne pesni dobro znane in da jih je celo posnemal. —

Tákovo je bilo duševno obzorje, pod katerim se je razvijal Gundulić. In to obzorje odseva v „Osmanu“, ki ga je zložil pesnik v propast carja Osmana, a v slavo kralja Vladislava. Sam pesnik nam je s tem pokazal, da imamo njegov epos zmatrati za pravi narodni epos. V „Osmanu“ tedaj se je oklenil Gundulić naukov svojedobne zgodovine o „jedinstvu“ slovinskega naroda, zapel je prvi veličastno pesem o slovanski uzajemnosti.

* * *

A da se je Gundulić posvetil s toliko oduševljenostjo tej ideji, k temu je največ pripomogla bitka pri Hočimu (Koczim) l. 1621., v kateri so Poljaki potolkli Turke. Ta veliki dogodek svojega časa hotel je Gundulić proslaviti v velikem epu.

Pred to slavno bitko — imejmo jo vselej pred očmi — poslala je dubrovniška republika — Gunduliću je bilo tedaj tri in trideset let — poslance k sultanu v Carjigrad, ker je neusmiljena Turška povišala Dubrovniku danek na 25.000 dukatov. Seveda to je bil grozen danek, ki ga je zahtevala Turška od Dubrovnika. Jedva da pridejo poslanci v Carjigrad, obdržé jih Turki ter povedo s seboj do Hočima, ker je bil turški običaj, da so vse poslance, proseče kake milosti, vlekli s seboj vojsko, da bi gledali tam slavo in moč turško. Moremo si misliti, kako je strepetal ves Dubrovnik, ko je slišal, da so Turki poslance mu odvlekli v Poljsko; moremo si misliti, v kakem strahu je živel Gundulićev oče, ki je bival kot zastopnik dubrovniške republike v Carjigradu, kako so trepetali si Gundulići doma, kateri so bili tedaj republike vladarji!

Toda najbolj je moralo zaboleti mladega pesnika Gundulića, ko je angleški poslanec v Carjigradu poročal po svetu, da je sultan povel 300.000, ali kakor drugi trde, do 600.000 turške vojske v Poljsko, da ugonobi Poljsko, to jedino svobodno slovansko državo, od katere pričakujejo osvobojenja vsi južni Slovani. Lahko si tedaj mislimo, v kolikem strahu so živeli vsi domoljubni Dubrovčani, ako pade Poljska, ako se zruši zadnji steber slovanskega upanja!

In glejte, po groznem strahu napoči usodepolni dan. Na desni strani Dnjestra leži mesto Hočim, tu pričakajo Poljaki Turke, sprimejo se in po hudem boji zmagajo Turke. Na bojnem polji je ostalo 80.000 mrtvih Turkov in 100.000 konj turških, in vse to je posekal „mač poljački". Sultan Osman, ves pobit, pobegne v Carjigrad, hoče v Azijo, da tam zbere novo vojsko, ali janičarji se spuntajo in ga ubijejo. Vladar vseh vladarjev, namestnik prorokov pal je! Strah in trepet je zavladal mej Turki, ker so mislili, da je konec njih carstva. Državna zgodovina turška pripoveduje, da je radi strašne smrti Osmanove bil veliki požar Befestana v Carjigradu, oblaki da so se usuli na zemljo in zalili ves Carjigrad, Bospor da je zmrznil in da je velika lakota nastala po Carjigradu, kamenje da je z neba padalo, da se je pokazala velika zvezda repatica, a solnce da je pomrčalo!

Tolik strah, tolika brezupnost nastala je v sultanovem carstvu, v vsem krščanskem svetu pa največje, dà nebeško veselje. Kristijani so videli v teh dogodkih konec turškega carstva; videli so prst božji, kateri je pokazal, da se bliža čas osvobojenja vseh balkanskih krščanov, ki so trpeli pol tisočletja (do danes) grozne muke pod polumesecem. Sam papež Urban VIII. pozval je v Rim Vladislava „branitelja cerkve proti nevernikom, diko severno", počastil ga s posvečenim mečem, klobukom in titulo kanonikov sv. Petra. Taka čast je bila izkazana samo cesarju Karlu V.

Kaj je bilo naravneje, nego to, da so kristijani v tem neizmernem oduševljenji jeli misliti na to, kako navaliti na Turško ter jej vzeti še zadnjo moč in jo strti popolnoma. In res, uže l. 1625., to je tedaj četiri leta po hočimski bitki, potoval je Dalmatinec Franjo Bertucci, kakor nekdaj Peter Amijenski, po Evropi, da izprosi od kristijanskih vladarjev pomoči za kristijane na Balkanu, ki so uže vsi pripravljeni na ustajo. Bertucci je bil generalni prokurator kristijanov v Bosni in Hercegovini in je imel pooblastila tudi od drugih pokrajin pripravljenih na ustajo. Bil je srečen v svojem podjetji, kajti pridobil je za svoj načrt vojvodo v tridesetletni vojski, cesarskega generalissima Wallensteina. Toda vojska v Nemški in Wallensteinova propast zakopala je ta načrt.

Vendor še kristijani niso izgubili vsega upanja. Hrvat Trnovski izmislil je še jasnejše načrte. Pridobil je namreč Bosno in Hercegovino, Macedonijo, Srbijo, Albanijo in druge sosedne zemlje, da so izjavile, „da nečejo več biti pod turškim jarmom in da bodo z vso močjo delale, da pridejo do svete svobode.“ Pomoči da se upajo od cesarja nemškega in kralja poljskega. To bi bil splošen ustanek. Pričeti bi se imel v Albaniji, potem pa bi planili Grki, Bolgari, Srbi na Turke. Vse te ustajne vojske moglo bi biti do sto tisoč ljudij. Ta načrt ustaje odobravali so vsi Jugoslovani, in tudi nekaj Nemcev se je našlo, ki so bili pripravljeni, pomagati raji. Nemška generala, grof Ernest Mansfeld in grof Schwarzenberg, trudila sta se mnogo, da izposlujeta pomoči od nemškega cesarja, in sta prišla v Jugoslavijo. Grof Mansfeld je prišel v Hrvaško, a grof Schwarzenberg je sprejel generalat v krajini varaždinski, da od tod udari v Turčijo. Ali baš v trenotku, ko je imela počiti prva puška, zapusti Schwarzenberg Varaždin, kajti na Nemškem je divjala domača vojska, cesarjeva krona je bila v opasnosti, nemški cesar je moral braniti katoliško cerkev doma, in tako iz vseh načrtov ni bilo zopet nič, in tako je potlačenim kristijanom ostala jedina Poljska kot zadnja tolažba.

Takovo je bilo stanje po Evropi. Na jedni strani propast turškega carstva, na drugi strani onemogla Srbija, nekdaj slavna, zdaj slaba Grška —, pomoči od nemškega cesarja nobene, le jedina Poljska je še bila, ki je mogla prinesti pomoči potlačenim kristijanom na Balkanu. In Gundulić, vedoč to, hotel je vesoljnemu svetu pokazati veličanstvo poljskega kraljestva in njegovega glavnega junaka Vladislava; hotel je po vzoru Tassovem, ki je učil, „da je zdanjemu epskemu pesniku najzahvalnejši in najplemenitejši predmet zmaga kristijanstva nad neverniki“, ovekovečiti slavna dela poljskega naroda ter je v ta namen zložil epos „Osmana“, saj nam je po tedanji situvaciji sodečim jasno, da pesnik spasa balkanskih narodov ni mogel nikomur drugemu položiti v roke, nego zmagonosni Poljski.

Zakaj si je Gundulić izbral za junaka Vladislava, ki se hočimske bitke udeležil ní, temu je imel pesnik mnogo povoda. Vladislav je bil namreč l. 1599. priznan za kralja švedskega, od jedne stranke ruske bil je pozvan l. 1610. za carja skega in je carjeval dve leti. Vladislava je proslavljal papež rban VIII., njega slavi vesoljna Evropa, ko je šel na zagovor materi božji loretanski čez Nemško in Belgijo, preko Stras- rga in čez Švico v Italijo ter se čez Avstrijo vračal domov. adislava je posebno še častila obitelj Gundulićeva, postavivši u v Jakinu v svoji hiši to-le spominsko ploščo:

Vladislao Sigismundi Polonorum Regis filio
Scytharum Turcarumque Triumphatori invicto
Gundula familia.
Ut cujus humanissimam Majestatem semel in his aedibus
aspexit semper in imagine suspiciat.

Misliti si tudi moremo, da je pesnik mogel bodočega kralja poljskega gledati od obličja do obličja in da se je uže takrat porodila v njem misel, da ga proslavi. In to je čisto naravno, saj je Gundulić delajoč tako delal le po načelih humanističnih, vladajočih po Italiji in sosednih zemljah, kajti humanistični pesniki peli so svojim junakom večjo hvalo in slavo, nego so jo ti junaki zaslužili. Svoj epos pa je zato nazval „Osmana", ker je baš s propastjo Osmanovo hotel pokazati slavo poljskega kralja, tedaj da bode iz Osmanide napočila slava in veličina Vladislavova, kakor je proizšla slava nepredobitnega Akila — kot glavnega vzročnika propasti Ilija v Homerovi Ilijadi.

Po vsem tem smemo trditi, da je „Osman" tákov, kakeršen je potekel iz Gundulićevega peresa, in se povse strinjamo z Volantićem, ki je rekel: „pesnika je prehitela smrt, da ni mogel dovršiti „Osmana".

Predno dalje govorimo o „Osmanu", kateremu nedostajeta dva speva, zdi se nam potrebno seznaniti častitega čitatelja z njegovo vsebino, katero mu evo podajemo. To je potrebno in važno radi nadaljnjega ocenjevanja, a mislimo s tem tudi ustreči častitim matičarjem, katere gotovo zanima zvedeti, o čem poje Gundulić v „Osmanu". „Osman" obsega dvajset spevov, in vsebina posamičnim spevom je naslednja.

I.

Muhamed III. ostavi po smrti svoji dva sina: starejšega Ahmeta in mlajšega Mustafo. Ahmet I. umrje l. 1617. in na prestolje stopi Mustafa, ki pa se je skoro odpovedal radi nesposobnosti ter ustopil svoje mesto mlademu Osmanu, sinu Ahmetovemu, dné 26. februvarja l. 1618. Zacarjeni Osman znan v zgodovini kot Osman II., zbere silno vojsko, ki odide v Poljsko dné 6. maja, sam Osman II. pa krene tija dné 21 maja. Vojska mu je brojila 300.000, ali kakor drugi trde 600.000 vojakov. To turško vojsko potolčejo Poljaki pri Hočimu Po izgubljeni bitki vrne se Osman v Carjigrad ter se silno žalosti, da so ga potolkli Poljaki, obdolžuje tega svoje janjičarje, ki so se v odločilnem trenotku odmaknili z bojišča, te

se odloči iti vojskovat v Azijo, da tam osvetli z orožjem potamnelo slavo.

II.

Doznavši za namere Osmanove, svetujo mu cesarski svetniki vsak na svoj način. Vsekakor je bilo treba mladega in neizkusnega sultana odvrniti od te nakane, ki je boja, zmage in slave željan, kakor nekdaj Aleksander Veliki, ki se je britko zaplakal, čuvši, da je še novih svetov in držav, ki si jih še ni pokoril. Osman II. sede na sijajni prestol, okolo katerega se povrsté svetniki, priklonivši vsak glavo in položivši desnico na prsi. Prvi začne govoriti bogati Dilaver paša, rojen Hrvat, zahvali carja za milost, da sme govoriti on kot sužen pred carjem, katerega on slavi z besedami:

> jedno sunce vrh nas grede,
> svijet jednoga cara nosi.

Dilaver svetuje, naj Osman ne hodi v Azijo. Ako bi on šel v Azijo, doma bi mu spletkarka mati Mustafina podavila in poklala brate ter bi s pomočjo zeta Dauta postavila na prestol Mustafo. Mustafina mati je zlobna žena in coprnica, ki mu je poslala lakoto iz pekla v vojsko. Omar efendija, hodža in učitelj carjev, strinja se z nasvetom Dilaverjevim in mu še svetuje, naj si vzame za ženo visokorodno devojko,

> a ne robinju nepoznanu
> od koljena potištena,
> neg' gospogju izabranu,
> svijetle kuće, slavna imena.

Vsi evropski vladarji iščejo si žen plemenitega rodú. Mara, hči srbskega despota Gjurgja, vzela je Murata II., a Mileva, hči kneza Lazarja, Bajazeta I.

> Zato i milos tva čestita
> ne robinje, neg' gospoje
> od koljena plemenita
> za ljubovce išti tvoje.
>
> Uzmi dvije, tri i četiri,
> rajske slike svaka budi,
> iz svijeh strana izabiri
> lijepos, ku ti srce žudi.

Č ni hadum (evnuh) je za to, da se Osman spravi s Poljaki in da sklene z njimi mir. Čuvši te svete, pošlje Osman Hercegovca Ali pašo k Poljakom, da sklene ž njimi mir; zaukaže t nničarjem, posebe Rizvan paši, da pazijo na zaprtega poljs ega junaka Koreckega in da se mu za harem poiščejo p vsod najlepša dekleta.

III.

Ali paša potuje iz starega Carjigrada v Poljsko. O tej priliki opisuje nam Gundulić znamenitosti dežel, po katerih potuje turški poslanec. Ali paša ne ide sam; spremlja ga „lepa družba“ junakov, mej njimi Gašpar Milostić, Hrvat iz Gradiške. Ta družba se je napotila proti državam,

kijem u slavi
kralj poljački Šišman vlada;

ona hiti v Poljsko,

. . . . da prije sklad se uzroči
megju suncem od sevjera
i mjesecom od istoči,

to je mej poljskim kraljem in turškim carjem. S ponosom omenja pesnik Tracije, kjer je slovanski pesnik Orfej pel „slatke bugarkinje“ slovanskemu narodu; Aleksandra imenuje Srba, ker se je tedaj v obče mislilo, da so prebivalci Tracije in Macedonije bili Slovani. Hvali srbske carje Stepana, Uroša, Nemanjiće, zlasti modrega Miloša Obilića, ki je l. 1389. ubil na Kosovu turškega carja Murata I. Slavi Svilojevića, junaka Kraljevića Marka, Lauša (Ljudevita I., ki je bil od l. 1324. kralj hrvaški in ogrski, a od l. 1370.) tudi poljski ter se je okronil za kralja ogrskega in hrvaškega v Stolnem Belem Gradu l. 1342., a za poljskega v Krakovu l. 1370. Poveličuje Sibinjanina Janka (Ivana Hunyada) in sina mu kralja Matijaša (Matijo Korvina), Skenderbega, Šišmana Batorja, Jagelone, Vladislave, Kažimire in Šišmane, osobito Šišmana (Sigismunda III., kralja poljskega 1588—1632), ki je bil tudi kralj švedski in car ruski. Ko izpripove pesnik vso hvalo in slavo teh junakov, opisuje, kako potuje Ali paša dalje čez Dobručo v Zagorje (to je Bolgarska izmej Timoka in Črnega morja, Dunava in Balkana), poleg Nikopolja (ob Dunavu), prebrodi na Čelijah (Kilija) Dunav, stopi na Bogdansko (Moldavsko), in čim bliže je svojemu cilju, tem težje je srce turškega poslanca. Približuje se namreč bojišču, kjer je bila zmagana ogromna turška vojska.

IV.

Ali paša dojde na bojišče. Tu pripoveduje nam pesn kako sta stali obe vojski. Poljaki so se utaborili pod Hočimo trdnjavo na desni obali Dnjestra. Našteva vse vezire, pa bege in vojevode, ki so privedli na bojišče razne narode e ropske in azijske, pokorne in podložne turškemu carstvu. M mnogimi je Hrvat Memija, Jusuf paša, Bošnjak iz Magla Sokolović, paša od Bosne. Najhujša bitka je bila 14. septemb

V turškem taboru je tudi bila lepa Sokolica, ljuba Osmanova, ki je z lepoto svojo bolj ranila Osmana, nego vsi neprijatelji.

V.

Pod Hočimom so bili potolčeni Turki. Xerxes (kralj perzijski), razgledujoč na Helespontu svojo ogromno vojsko, s katero je krenil v Evropo, mislil je, da je najsrečnejši človek na svetu. Toda pomislivši, da je človeško življenje kratko in da od ogromne vojske ne bode za sto let nobenega živega, razjokal se je na ves glas. Koliko bolj je moral zaplakati mladi Osman, kateremu so vsi vitezi pali pri Hočimu?

Po groznem bojišči, na katerem je ležalo 80.000 mrtvih Turkov in 100.000 konj turških, jaše turški poslanec ter se i on razjoče britko, ko zapazi mej mrtveci svoje prijatelje in sorodnike. Jaše dalje v Podolje (bogata ravan ob srednjem Dnjestru) in tu mu prijaše naproti vitez, kojemu zakriva glavo kaciga. A to ni bil vitez, nego bojnica, slavna Krunoslava, Koreckega zaročnica. Ali paša in Krunoslava nista se spoznala na bojišči. Oba se razideta. O tej priliki pripoveduje nam pesnik, kako je Samuilo Korecki večkrat potolkel Turke in kako so ga zarobili Turki. Krunoslava, da vrne svobodo svojemu zaročniku, šla je s poljskim kraljevićem Vladislavom v boj proti Turkom. Napoti se v turški tabor, stopi pred šator carjev in zakliče mu: Ako si junak, hodi na polje, jaz bodem s silo ugrabila Koreckega sredi Carjigrada. Car skoči na konja, obkroži ga dvanajst paš, ali zdajci priteče Sokolica, ljuba Osmanova, ter zaupije:

od moje ćeš ruke umrijeti,
tkogod ti si od bojnika.

Dvoboj se začne. Konja letita kot strele, bojnika se sprejmeta in o prvem udarci razbijeta si meča. Borita se s ščiti, konečno jima odletita kacigi z glave:

otkriše se dva viteza,
dvije mlagjahne djevojčice.

V to nastane črni mrak, bojnici se vrneta vsaka v svoj tabor. Krunoslava je še vedno nemirna. Ide čez polje dalje in dalje in spet sreča Ali pašo, kateri jej pove, da ide v Poljsko in da je carski poslanec. Tedajci ga ona vpraša: Čul si morda še kdaj ime moje; velika bolest mi zdaj polni srce radi robstva mojega dragega zaročnika, zato mi povej:

gdji je, ako je u životu,
moj Korecki vojevoda?

Ali paša jej odgovori: Dà, slava imena tvojega je razglašena po celem svetu in pripovedujejo o tvojih viteških delih. Ali ne huduj se mi, gospoja, ako ti povem istino, da svetlo in drago solnce tvoje zakriva tema sredi tamniće. Krunoslava vzdahne in ne more ustaviti solza ter zapusti poslanca. Sram je slavno Poljakinjo,

da joj vidi plač na licu
tko joj gleda mač u ruci.

Tako ide dalje nepokojna in nič drugega ne vidi poleg sebe, nego z vzdihljaji solze svoje.

VI.

Krunoslava opazi, da je sredi goste dobrave, skoči s konja in zopet toži in vzdihuje po svojem Koreckem. Toži, kaj ji pomaga vse blago, ako je pravo blago v tujih rokah; čemu ji zlato in neizrečeno bogastvo, ako je nje pravo zlato pod zemljo zaprto; čemu da je ona gospa podunavskim narodom, ako je v robstvu on, ki njenemu življenju gospoduje; čemu da ji mladi solnce od iztoka sije, ako solnce njenih oči večna tema krije? Tako sama s seboj govoreča začuje glas pastirja v dobravi, ki zove vilo ter jo prosi, da se mu prikaže: „saj tudi golob ima golobico kraj sebe, a ti hodiš sama in nečeš, da z menoj vence viješ.“ Na to se spet razžalosti Krunoslava, videč, kako vse živi v nadah, a ona brez nade umira. Zdajci se domisli, da te tožbe nič ne pomagajo ter se vpraša, čemu da v joku išče pomoči, a ne v meči, ki ga ima v desnici? Ona, ki je v boji planila mej kače in leve? Odloči se iti v turški Carjigrad ter osvoboditi svojega ljubovnika. Ali kako? Saj ne more potolči toliko neprijateljev, in konečno, ako bi izgubila svoje življenje in bi to čul Korecki, umrl bi od žalosti in od muke. Ker tedaj ne more Turkov zmagati s silo, misli, da jih bode s prevaro. Zbere vse zlato in blago, da je ponese v Carjigrad in da odkupi Koreckega. Preobleče se v obleko mladega Ogra, nadene si ogrsko ime in tako preoblečena dojde še prej v beli Carjigrad, nego sultanov poslanec, ki je sklepal s Poljaki mir. Koj ide v dvor cesarjevega poslanca, kjer se ponudi rešiti dragega gospodarja, o katerem so mislili v Carjigradu, da se je utopil ali da ga je kdo posekal, ker ga ni toliko časa s pota.

VII.

Kizlar aga, nastojnik sultanovemu haremu, dobi od svojega gospodarja povelje, da mu po celem svetu izbere in privede v harem najlepša dekleta. Črni aga, da opravi svoj

črno delo, napoti se najprvo na otoke v Egejskem morji. Hodi iz mesta v mesto, a matere se jočejo in očetje obledevajo ter se povprašujejo, ali imajo zato hčerke, da bodo carju robinje? Z otoka Šio (danes Hio ali Skio) ide Kizlar aga na Samos, in nabravši precej robinj po otokih v Egejskem morji, krene v Grško, prehodi mesta in tu začuje o lepi Sunčanici, od rodú gosposkega,

Gjurgja despota i Jerine.

Krasna Sunčanica, ki je slovela po vsem Balkanu, bila je Srbkinja iz Smedereva, mesta v Srbiji, na Dunavu. V Kizlar agi porodi se tedaj želja iti po lepo Sunčanico ter jo privesti svojemu carju v beli Carjigrad. Zato zapusti Grško, hiti preko Macedonije proti Dunavu, leti čez Kosovo polje, kjer je nekoč Miloš Obilić ubil turškega carja; ne ustavlja se tu, nego ide čez Toplico po Sunčanico v belem Smederevu.

VIII.

Jedno solnce je na nebu, a jedna Sunčanica na zemlji; o nje lepoti govoré vsi jeziki na svetu. Sunčanica je hči Ljubdraga (ki ni zgodovinska osoba), slepega starca, čegar pradedje so bili plemenitega rodú ter gospodovali državam; toda njih države so propale in njih slava se še samo spominja. Zdaj je Ljubdrag osiromašel, pase čredo, narod so mu ovce, katerim gospoduje, a najuglednejši prijatelji — pastirji. Ljubdrag je imel dvanajst sinov, ali vsi so mu umrli v boji s Turki, ostal je sam kot obsekan hrast v gori. Vseh dvanajst sinov umrlo mu je, in to je bilo dvanajst strel, ki so starega Ljubdraga toli ranile, da so ga solze oslepile z groznega joka. Umrl bi uže bil z bolesti, da ni imel še jedne utehe, hčerke Sunčanice, s katero še bode živel rod slavnih Ljubdragov, ali

djevstvo ona mlada
zavjetova višnjem bogu;

kateri sklep hčerke drage je silno potlačil slepega očeta.

Nekega dne zbere Ljubdrag okrog sebe na livadi izven Smedereva mnogo dekličev in mladičev, da igrajo kolo. Lepa zabava se prične; družba stopi v kolo in štirje mladiči zapojo za poredoma narodne pesmi. Pojo o Sibinjaninu Janku, kako je došel Belgradu v pomoč proti Mahumetu; pojo o kralji Matijaši in drugih slavnih junakih, devojke pa vence vijejo ter si jih upletajo v lase. V ta čas pa se približa družbi neznan črnec, in dekletom od strahú izpadejo venci, moški so hoteli bežati. Ta črnec je bil Kizlar aga, ki je za sultanov harem iskal deklet po svetu in ki je iskal Sunčanice v Smederevu.

Kizlar aga miri družbo ter ji prigovarja, naj le poje; prosi, da se ji sme pridružiti in se res usede v nje sredo k starcu Ljubdragu. Zamaknen v krasne Srbkinje, osobito v divno Sunčanico, obrne se črnec k Ljubdragu ter ga vpraša, kdo so mu bili predniki in ali so kdaj gospodovali državam. Starec Ljubdrag pripoveduje svojih prednikov slavno zgodovino; pripoveduje žalosten slavo slavnih Brankovićev, borečih se proti Turkom kletim, in ko se spominja prejšnje slave in zdanje nemoči, starec od žalosti omramori. Ko se zave, pripoveduje dalje o Dubrovniku in srce mu bije hitreje, da

oko tebe s oba kraja
slovinska je sva država.

Ljubdrag toži, kako je izgubil sinove in kako mu je ostala jedina hčerka Sunčanica. Ko to čuje Kizlar aga, reče jej:

Tva je sreća sada
i velika i čestita,
istočnom si caru lada (ljuba),
o djevojko plemenita!

Sunčanica se od srama obrne v stran in ker noče iti s črncem, pograbi jo ta, kakor zgrabi golobico črni orel, in jo vodi v beli Carjigrad. Sunčanica vzdihuje, joče in vene. Hite z njo k carju. Na potu jih sreča sel carski, ki je nosil Kizlar agi pismo. V tem pismu piše car agi, naj mu le hitro dovede devojke in naj pošlje po Sokolico, ki je ušla iz Carjigrada na Poljsko, da se maščuje Poljakom radi sramote, ki so jo nanesli njenemu carju.

IX.

Papeža Gregor XV. in Urban VIII. odredila sta, da se spomin hočimske zmage, s katero je bilo rešeno vse kristijanstvo, praznuje slovesno dné 10. oktobra. Poljaki so to slavo slavili konec avgusta v Varšavi, kjer so se zbrali vsi vojevode, knezi in staroste poljskih mest. Najprvo so imeli slavnost v cerkvi, a potem zabavo. Kraljevič je vsej gospodi priredil velikanski lov, a lepe mlade gospe varšavske šle so pokraj bistre Visle reke igrat kolo. Bil je to cvet poljskih žen. Ko so stale v kolu in pele slavo kraljeviču, ki je potolkel Turke:

Ti, o sivi naš sokole,
u mlagjahna tvoja ljeta
potlačio si Turke ohole
i dobio cara kleta.

Ti si obranil kraljevino, ti si spasil kristijanstvo! V tem veselji skoči nad poljske gospe smela Sokolica z dvanajstimi devojkami, s katerimi se je skrila v gosti dobravi, ugrabi

vse Poljakinje ter odtekó ž njimi daleč v dobravo, v gosto šumo. Bile so trudne od teka, skočijo s konj, da se odpočijejo pri jezeru pokraj Visle reke. Bila je silna vročina, opasnosti nobene, zato izpuste konje, da se paso, Poljakinje zvežejo, da jim ne uteko, a same se idejo kopat v jezero. Sreča je semkaj privela Vladislava z lovsko družbo. Lovci, oboroženi z raznim orožjem, obkolijo jezero. Zapazivši to Sokolica, skoči prva iz jezera, pograbi za meč in pokliče svoje družice na orožje. Boriti se niso mogle. Blagi kraljevič ne veže Turkinj, kakor so Turkinje zvezale Poljakinje, nego jim da samo straže, da ne uteko. Toda Sokolica je hrabra bojnica, ne uda se brez boja; bije se s Poljaki, da jej poči sablja. Srditi Poljaki bi jo bili razsekali, da jej ni mladi Vladislav skočil v pomoč ter je branil s svojim mečem. Poljski kraljevič je blage naravi, da svobodo Turkinjam, pusti jim orožje, kajti

kraljević je svud poljački
štit i obrana lijepijeh vila.

Ta blagost srca toli je očarala Sokolico, da mu je rekla: „Kraljevič slavni, premagana sem, premagana, a ne od orožja tvojega, nego od tvojega blagodarstva plemenitega“. Ko to izreče, sname dragoceni ogrljaj z vrata, da ga hrabremu Vladislavu govoreč, da bode ime njegovo povsod nosila v srci svojem in da se iz zahvalnosti ne bode nikoli borila proti kristijanom. Nato se odpravi s svojimi družicami domov. Kizlar aga, ki jo je šel iskat, sreča jo na potu ter ji pove, da car pojde na vojsko v istok in da je želi s seboj.

X.

Poljakinje srečne, da so jih rešili njih vitezi, priredile so kraj Visle gostbo in tu so junaki pili na zdravje kraljeviča in na slavo poljske krone. Mej tem dojde Vladislavu list od očeta, kateri ga zove, da se vrne v Varšavo, kjer pričakujejo sultanovega poslanca. Vsa družba se koj odpravi na pot in sreča pevca, ki je pel o junaštvu kraljevičevem v poslednjem boji Poljakov proti Turkom. In po pravici mu je pel slavo. Ko so čuli Poljaki, da zbira Turčin silno vojsko, prosili so [pa]peža, prosili nemškega cesarja, kralja francoskega in angle[š]kega za pomoč, ali brez uspeha! Le 6450 peščev nemških [pos]telo je Poljakom v pomoč, ali ti so pobegnili, predno so [p]rišli pod Hočim. Po pravici je tedaj pel pevec slavo svojim [Pol]jakom. Plemenito družbo kraljevičevo pričakali so Poljaki [v] Varšavi sijajno. Gospe in gospice sipale so z oken cvetje [h]rabrim bojevnikom, a kralj oče je objel svojega vrlega sina. [...]s je bil, zato kralj skliče zbor v svoji kraljevski palači, na

prestolji pričaka turškega poslanca, ki je prihajal, da utrdi mir s Poljaki. Spremstvo mu je sijajno; mnogo slug, janjičarjev in konjikov spremlja črnega ago. Poslanec vhaja v palačo ter se divi nje lepoti, divi se slikam poljskih kraljev, ki so se borili s Turki, Prusi in drugimi narodi. Mladi Turki vodijo v dar kralju poljskemu in kraljeviču trideset arapskih konj, katerim so sedla s suhim zlatom okovana in z biseri urešena, a drago kamenje jim sije sred čela. Nosijo kralju trideset lokov s trkači, trideset britkih sabelj in trideset rajskih robinjic — mlademu Vladislavu za razgovor in zabavo.

XI.

Pesnik opisuje z živimi barvami sijajnost palače poljskih kraljev, osobito pa zbornico, v kateri je zbiral kralj okolo sebe svoje svetnike, vojevode in staroste. Ta zbornica je polna slik iz poslednje vojske. Ali paša vidi tu vso vojsko turško in poljsko naslikano ter se divi slikam in vpraša kneza Zborovskega, kateri mu jih je tolmačil, kdo je tak umetnik mej Poljaki, da je dal duh in besedo mrtvim prilikam? Knez Zborovski tolmači paši slike. Tu je knez Radovilski, tu Pomoranci, tam Litvanci, tu starosta Sijenević, tu ban Zamojski, tu Mikleuš, tam Belorusi, tu Karlo Hotkijević, ki je vodil jeden del poljske vojske pod Hočim, tam Krunoslava, tam kraljevič Vladislav, „istočni dobitnik in severni branitelj“. Nato je gledal paša turško vojsko; na sliki zapazi Osmana, ali dalje ga je sram gledati, kajti mej tistimi, ki so bežali pred Poljaki, zapazi svojo sliko. V tem času pokliče kralj kneza Zborovskega, naj on in poslanec prideta pred prestolje kraljevo. Kralj sedi na prestolji, škofje z desne, a vojevode sede z leve; poleg očeta pa kraljevič na zlatnem stolu. Poslanec se približa, prikloni se po turškem običaji. Hvali kralja poljskega, ki je zdaj kralj vseh kraljev, kajti silni car, ki stoluje vrhu prestolja Otmanovega, ta car od carjev, pošilja zdaj prvič svojega poslanca prosit te za mir. To je čudo, ki se je zdaj zgodilo: car, karemu so pred noge padali vsi narodi, išče zdaj prijateljstva pri kroni poljski. Ali paša pravi nadalje, da je turški car predobil narode in kraljevine v Aziji in Afriki, samo Poljakov, ki so svojo kraljevino obzidali s hrabrimi prsi, ni mogel predobiti. In pravi: Vi ste Poljaki glasoviti; ni treba zamolčati: kajti da car ni osvojil vseh ostalih kraljestev kristijanskih,

> **vaša je slava, vaša je hvala,**
> **vi ste bili njih obrana.**

Paša še mnogo govori, kako nekoristna bi bila nova vojska, zato prosi kralja, naj sprejme mir. Kralj ga sprejme in še

vrhu tega bogato obdari pašo. Ali paša se na to odpravi v Carjigrad.

XII.

Krunoslava, preoblečena v mladega Ogra, biva uže nekaj časa pri Rizvan paši, ki je stražil zaprtega Koreckega. Z blagom in zlatom podkuplja, da bi prišla do svojega ljubovnika, a nič ne pomaga; on je globoko v tamnici zaprt. Na dvoru Rizvan paše sta bili dve lepi dekleti jednih let: Ljubica in Kalinka, kateri je stražil črnec Bećir, zelo grd starec. Nekega dne nališpa se grdi Bećir z dragim kamenjem in biserjem. Zapazivši to, vpraša ga Kalinka, kdo mu je dal ta lišp. Starec ji pove, da ima te bogate darove od mladega Ogra. Kalinka poželi si dragocenosti, a še bolj hrepeni po mladem Ogru. Hoče mu razodeti svojo ljubezen, toda beseda ne gre iz ust. Vendar se ujunači, zarudí ter ga vpraša: „Ali so Vaši tisti darovi, s katerimi ste uresili črnca, a kaj ste prinesli meni?“ Oger veli, da je toli lepi devojki, kakor je ona, prinesel še lepše darove, samo naj mu pove, ali ve kaj o zaprtem Koreckem. Kalinka pripoveduje istino: „Korecki je blag človek. Ko so kazaki zarobili mojega strica Rizvan pašo in njega hčer Ljubico,“ pripoveduje Kalinka, „pustil je Korecki oba na svobodo, vrnil je očetu hčerko, a hčerki vse zlato in drago kamenje, kar je Ljubico toli očaralo, da se je zaljubila v Koreckega. Ko je pozneje bila spet vojska s kazaki, premagali so Turki kazake, a viteškega Koreckega zajeli ter ga odvlekli v Carjigrad, kjer je zdaj zaprt. Straži ga sam Rizvan paša in pazi, da ne uide[1]. Radi tega bledí obraz pašini hčeri, ki joka noč in dan, in ko bi nje ne bilo, ki ga še jedina tolaži, umrl bi bil uže zdavnaj Korecki.“ — Lahko si mislimo, da je ta pripovest Krunoslavo zelo razžalostila. Veruje in ne veruje, ali je to istina, kar mu je pripovedovala Kalinka. Zdi se ji nemogoče, da bi toli plemenit človek, kakor je Korecki, mogel biti neveren. Ohrabri se, hoče nevernemu ostati verna; le trpeti noče, da ono, kar je njeno, drugi imajo. Odloči se, stopi pred Rizvan pašo, odkrije mu, da on ni Oger, nego Koreckega brat. Prišel da je, da osvobodi brata, ter mu ponuja neizmerno blago za odkupilo. Rizvan paša mu obeča, da bo govoril za zaprtega brata pri carji, a njemu da bode odprl vrata v tamnico. Paša vodi Krunoslavo v globoko jamo, odpre železna vrata v tamnici in ko stopi ona čez prag, zapre tudi njo.

---

[1] Poudariti je treba, da je plemenitost, blagodušje in velikodušje slovansko vselej večje, nego pri Turkih. Slovan postopa vedno plemeniteje, nego Turčin.

XIII.

V najglobljih jamah, v peklu, škripa Lucifer z zobmi, pljuje ogenj in je jezen, da je Vladislav kristijan razbil in potolkel stare zaveznike njegove — Turke. Peklenski kralj skliče zbor vseh hudičev. Na zbor pridejo vsi; ne govore, nego rjovejo, tulijo, lajejo, žvižgajo, mukajo, hržejo. Tedaj začne govoriti, ne govoriti, nego grmeti peklenski kralj ter razlagati, da je škoda hudičem, a ne Osmanu, da so Poljaki potolkli Osmana. Hudiči da so sicer vsi leteli Osmanu v pomoč, ali premagala so jih nebesa. Nesreča je velika, a bode še večja za nas, ako se poljski kraljevič poroči s hčerjo ogrskega kralja (Cecilijo Renato, hčerjo Ferdinanda II.). Kakor se čuje, ogrski kralj si išče žene na španjskem dvoru. Poljak je močan; ako pa se to zgodi, kaj bode potem? Opasnost pretí peklu, ako bi se uničilo turško carstvo na zemlji; in da se to ne bi zgodilo, zato pošilja Lucifer drugove svoje na vse strani sveta, naj varajo, naj se lažejo in izdajejo druge; laž, prevara, zloba, izdajstvo, vsako sredstvo naj pomaga, ker spuntati je treba vesoljni svet proti Poljakom.

XIV.

Osman vpraša svojega dvorskega astrologa Muhameda Čelebijo, kaj pravijo zvezde, ali bo srečen v vojski ali ne. Muhamed Čelebija gleda nebo, opazuje Merkurja, Marta, Venero, Saturna, ovna, bika, raka, strelca, jarca in ostale zvezde ter svetuje svojemu gospodarju, naj ne hodi na istok, janjičarji da se bodo spuntali; carska glava da stoji radi tega slabo na ramenih. Toda Osman ne more zabiti sramote, ki jo je odnesel izpod Hočima, ter se odloči, da je slavna smrt boljša, nego življenje polno sramote. Car se zamisli v vojsko, pride noč in car zaspi. Zdajci se mu začne sanjati. In carju se sanja, da sedi na prestolji in da čita koran. Ali v tem trenotku stopi k njemu prorok Muhamed, iztrga mu knjigo iz roke in ga z dlanjo udari po obrazu tako silno, da se car prebudi iz sna. Kraj sebe zapazi hodžo in mu pripoveduje, kako ga je udaril Muhamed. Hodža mu tolmači sanje takole. Muhamed da ga je zato udaril, ker je car vseh carjev sklenil mir s kristijanskim kraljem, in Muhamed želi, da ide Osman v istok.

Mesec je svetil po nebu, a Ljubica, lepa hči Rizvan paše ni mogla spati, ker je vedno mislila na Koreckega. Odide carski vrt in sede pod drevo, da tu razmišlja o svoji ljubezn Spominja se dni, kako je bila nekdaj robkinja kaurskega ban in kako se je uže tedaj zaljubila v Koreckega. Pod dreveson najde jo stari Bećir, prime jo za roko ter ji veli: „Ne misl lepa devojka, da te noč krije in da te zato nihče ne čuje. Ču

sem besede tvoje in žal mi je, da ti moram povedati istino. Ono ni mlad Oger, ki ga ti ljubiš; ono je Krunoslava, Koreckega zaročnica.“ Ljubica kar okameni ter sklene maščevati se neverniku.

Potem pripoveduje pesnik, kako je Krunoslava prišla h Koreckemu. Krunoslava pripoveduje, kako se je trudila priti k njemu, koliko je potrošila blaga in zlata, Rizvan paša da jo je vendar pustil k njemu in je obečal rešiti ga. Joče se Krunoslava, videč svojega zaročnika privezanega o železni stolp in mu ne more povedati, kaj mu je razodela Kalinka. Tudi Korecki jej pripoveduje, kako je vedno mislil na Krunoslavo in da se veseli dneva, ko bode osvobojen mogel srečno živeti poleg nje v dragi domovini. Ko sta tako v sladkem razgovoru, zaškripljejo železna vrata, ključ se zavrti v zarjaveli ključavnici, in to je bil najmilejši glas, ki sta ga slišala kdaj. Mislita, da je dan svobode napočil. A glej čudo! Oboroženo ljudstvo plane k njima, Krunoslava stopi k privezanemu Koreckemu, da brani njega in sebe; krvavo klanje se prične. Hrabra Krunoslava poseka vse, ali zdajci se ukrade beg Suliman njej za hrbet ter ubije njo in Koreckega.

XV.

Osman je zbral v zbor vezire in paše. Javi jim, zakaj je sklenil mir s Poljaki, ter misli, da veziri in paše ne bodo zadovoljni s tem, kar jim misli povedati. Sklenil je dati Koreckemu svobodo. Ves zbor molči, Rizvan paša obledi in ves žalosten pripoveduje carju, kaj se je zgodilo s Koreckim, kako se je njega hči zaljubila v Koreckega ter ga mislila osvoboditi. Pripoveduje, da so zarotniki ubili Koreckega v tamnici. Ne ve si razložiti, kako se je mogla Turkinja zaljubiti v kaura, kristijana, da je celo tedaj, ko je zvedela za Koreckega smrt, skočila z visoke kule. To reče in odide. Strme poslušajo to veziri in paše. Najprvo se osmeli hodža ter začne govoriti, potem pa Dilaver paša, ki misli, da se je Ljubica maščevala za vero. Rizvan paša se potem zopet vrne in vodi carju venec lepih deklet. V tem venci pa ni Sunčanice. Neki hadum (črnec), ki jo je stražil, prišel je po noči k njej ter jo dvedel. Pravijo, da je ta črnec bil njen brat Vlatko, ki so a bili zasužnjili Turki. Njemu se je smilila sestra ter je ž jo ubežal. Pesnik pomisli tu, kako tlačijo Slovane neprijatelji, er zakliče:

> **O slovinska zemljo lijepa,**
> **što zagriješi nebu gori,**
> **da te taki udes cijepa**
> **i jadom te vječnijem mori?**

Potišteni tvi sinovi,
gospodičnoj njegda u vlasti,
izrodi su, il' robovi,
želnji s ovcam travu pasti.

Ah, da je proklet, tko cijeć vire
na svojega reži brata:
jer nesreća tvoja izvire
samo iz toga kalna blata!

Osman naznani zboru, da hoče iti v Meko na grob prorokov in kako se hoče pripraviti na vojsko.

XVI.

Ko se je raznesel po Carjigradu glas, da Osman hoče v Meko in da se bode z vojsko ušatoril v Skadru (na Bosporu nasproti Carjigradu), jeli so se puntati janjičarji. Rekli so, da dosluženi vojaki ne dobivajo plače, da je Osman obečal v poljski vojski za vsako neprijateljsko glavo po dukat, ali ni nič dal, še rekel jim je celo: ako ti ne bi ubil njega, a on bi tebe, Osman da jim je prepovedal piti vino in tobak kaditi, on sam da si je vzel proti turškemu običaju za carice tri gosposke Turkinje, a ne robinje. Ali aga miri puntarje, pregovarja jih, da Osman pravo ravna, ker je on car, a vsi drugi sužnji. Janjičarji izjavljajo, da se niso spuntali proti carju, nego proti krivim svetnikom, ki „mlademu detetu" krivo svetujejo; pošljejo nekatere izmej sebe k sultanu, da jim izroči Dilaverja pašo in učitelja hodžo, katera mu posebno krivo svetujeta. Osman jim obeča, da ne pojde v Meko, a druge volje da jim ne izpolni.

XVII.

Noč je črna. Car kliče k sebi vezire in paše. Šest zaupnih svetnikov svetuje Osmanu. Odločiti imajo, kaj je storiti. V zboru vlada velika nezloga. Dilaver je za to, da se car maščuje, Husain za to, da oprosti puntarjem. Osman posluša Husaina. — V isto dobo, po noči, pokliče Mustafina mati Dauta k sebi. Mislila je, okoristiti se s puntom ter svojega sina posaditi na prestolje. Daut (David, Miloje, Milko) bil je Bošnjak. Zaplenili so ga mladega Turki. Bil je izredno lep ter je po ženskah dosegel vse časti in milosti. Poturčil se je, postal je vezir in je imel sestro Mustafino ali pa Ahmetovo za ženo. Mustafina mati oduševljuje ga, naj se postavi puntarjem na čelo; potem bo Mustafa sultan in ko ta umre, bodo Dautova deca sultani.

XVIII.

Janjičarji zbero se v skupščini in zakonjaki (zakonodaji) trdé, da, kdor stare zakone gazi, kakor Osman, za carja ni. Na skupščino pridrví ves besen Daut, začne še bolj puntati janjičarje, uverja, da mora na prestolje spet priti Mustafa. Na to udarijo puntarji najprej na dvor Dilaverja paše, toda brezuspešno, ter se napotijo proti carskemu dvoru.

XIX.

Vsa vojska se je spuntala in Osmanovo prestolje se maje. Dilaver paša, da reši svojega gospodarja, preobleče se v derviša [1] in hiti s svojimi Anatolci carju na pomoč. Pesnik tu pripoveduje, kako je Dilaver dobil v dvoboji s persijskim kraljevičem Hajdarjem lepo Begum. Čuvši, da se je Dilaver preoblekel v derviša, udarili so nanj spaholjani (redovni, plačani turški konjeniki), na čelu jim Derviš, ter ga ubili. Dilaver, ki je kot derviš z drenovico v roki hodil, boril se je hrabro s tem lesenim orožjem. Ko je zvedela za smrt Dilaverjevo Begum, lepa Persijanka in ljuba mu, ide iskat telesa svojega dragega, najde ga vsega razsekanega in prosi Derviša da jej da mrtvega Dilaverja. Ko je slišal te grozote Osman, ki se je mej tem skril v dvorec Sinan paše izven Carjigrada, ukrepa, kako bi pomiril puntarje. Toda prepozno! Puntarji so posekali Ali ago, Husain pašo, hodžo in druge odlične pristaše Osmanove. Mustafo so osvobodili iz saraja, kjer je bil zaprt; ujamejo Osmana ter ga dovedo na grdem konji na sodišče pred Mustafo.

XX.

Mustafa zaukaže, da vržejo Osmana v Jedi kulo. Osman oplakuje svojo usodo in usodo turškega carstva, da so njega, prvorojeno dete Ahmetu, zavrgli in s tem pokopali i carstvo. Osmana so potem vlekli okolo Carjigrada, grdili ga in psovali ter mu smrdljive stvari pred nos podtikali. Ta sramota je same Turke toliko užalila, da se jim je jel smiliti Osman. Vodečim Osmana gologlavega in v kratki obleki, javi Daut odmetnikom, da na povelje Mustafe carja zadavijo Osmana, kar se je tudi zgodilo dne 20. maja 1622.

* * *

Actum est de imperio! Tako je javil angleški poslanec Roe, ki je tedaj bil v Carjigradu. Turškemu carstvu je od-

[1]) Derviši so smešni turški cerkovniki, ki hodijo bosi in brez srajce umazani.

zvonilo! Da mu je res odzvonilo, to je veroval tudi Gundulić in to izjavlja pesnik v svojem „Osmanu“. Palo je silno carstvo, katero je zagonetka v svetovni zgodovini. Najboljši vojaki, največji državniki, kateri so ustvarili silno carstvo turško, bili so tujci, a mej temi tujci mnogo — Slovanov z balkanskega poluotoka! Po vsem Balkanu grabili so Turki najboljše sinove, odvajali jih v Carjigrad v posebne šole, iz katerih so izšli Turkom najglasovitejši veziri. Janjičarji, najtrdnejši steber turškemu carstvu, bili so tujci. Čudna zagonetka v zgodovini.

Actum est de imperio! Prvi smrtonosni udarec bila je Turkom zmaga poljska pod Hočimom, drugi pa domača vojska v Carjigradu, ko se mlademu Osmanu ni moglo posrečiti uvesti stari red v izprijeno vojsko ter tako utrditi slavo svojega carstva od istoka do zapada, da bi on, kakor koran uči, bil jeden car na zemlji, kakor je jeden prorok na nebu. Da se to ni zgodilo, preprečil je „mač poljački“.

* * *

„Osman“ ni delo dovršeno; nedostajeta mu namreč dva speva, XIV. in XV. Kritiki so mnogo ugibali, kaj je temu vzrok. Jedni so rekli, da je ta speva uničila državna oblast; drugi, da ja je pesnik sam sežgal pred smrtjo svojo; tretji, da je pesnik dajal speve na pósodo, da jih čitajo, in da sta se tako izgubila dva speva; drugi so spet trdili, da sta ta speva propala o potresu l. 1667. Toda vse to je ugibanje prazno in neutemeljeno. Ni čudo, da ni pesnik speval dveh spevov, ali je čudo, da ni speval dveh spevov, ki spadata ravno v sredo epopeje.

To zagonetko so poskusili rešiti mnogi kritiki: Franjo Appendini, Ivan Volantić, Adolfo Veber, Pav. Jos. Šafařik, Šime Ljubić, Vatroslav Jagić, Vinkentij Makušev, Stojan Novaković, Poljak Adam Ržonževskij, Armin Pavić, Luka Zore, Rus Roman Brandt, Franjo Marković, Tade Šmičiklas, Ivan Broz in Ivan Milčetić. Vsi ti so pisali o „Osmanu“ in postavili svoje hipoteze, kako razložiti nedostatek dveh spevov. Kritiki se v tem ločijo v dve stranki.

Pri Hrvatih je prvi pisal o „Osmanu“ vseučiliščni profesor Armin Pavić v programu požeškega gimnazija l. 1871., a potem v Radu jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti. Pav. misli tako. Gundulićev „Osman“ je delo nedovršeno. Dve spevov ni pesnik izgotovil. V „Osmanu“ so spevi I., XVI.–XX. podpolna, celovita, jedinstvena, zgodovinska pesem, kater opeva, kako so Turki dne 20. maja l. 1622. umorili v Carj gradu mladega Osmana (II.). Predno je zložil „Osmana“, zlož

je pesnik posebno pesem, katero zove Pavić: Vladislav. V njej je opeval Gundulić boj hočimski l. 1621. Vladislava je hotel proslaviti v veliki romantični pesni. Po mnenji Pavićevem hotel je pesnik „Osmana“ in „Vladislava“ spojiti v jedno pesem, to je, hotel je spev XIII. spojiti s spevom XVI., ali v tej nakani preprečila ga je smrt l. 1638. In tako je ostal „Osman“ delo nedovršeno.

S teorijo Pavićevo strinja se tudi srbski pesnik in književnik Svet. Vulović. Toda stvar so jeli preiskavati kritičneje drugi možje ter so jeli pobijati Pavićeve nazore, najprvo Luka Zore, potem Rus Roman Brand in dr. Franjo Marković, s katerimi se poleg drugih strinja tudi zagrebškega vseučilišča rektor in znani zgodovinar Tade Šmičiklas. Fran Marković je v razpravi: „Estetička ocjena Gundulićeva Osmana“ dokazal v Radu po analizi vsebine „Osmanove“ s Tassovim epom, da ni razloga trditi, da je Osmanida skrpana od prvotnih dveh pesnij, nego da je zložena po tradicijonalni epski tehniki tedanje dobe, in da je potemtakem jedinstvena pesen, kateri le nedostajeta speva XIV. in XV. Po tem, kar smo podali o postanku „Osmana“ ter uvažujočim načela humanistične šole pridružiti se je i nam tem nazorom.

Popolniti „Osmana“ poskusil je prvi Gundulićev sorodnik (unuk), Dubrovčan Pijerko Sorkočević. Drugi bil je Ivan Mažuranić v naši dobi, kateremu se je to tako posrečilo, da je popolnoma dosegel Gundulića, četudi je to popolnjevanje stvar zelo tanka in nenavadna.

„Osman“ je ležal mnogo let v rokopisu. Dve sto let je preteklo, predno je največje delo Gundulićevo zagledalo svetlo, tako da dolgih dve sto let ni ta veličastna pesen, zložena v slavo Slovanom, a v propast neprijateljem, mogla oduševljevati naroda, kateremu je bila namenjena. Prvi se je trudil izdati „Osmana“ koncem preteklega veka Dubrovčan Džanluka Volantić (1749—1808). Polnih dvajset let bavil se je z urejevanjem teksta in nabiranjem beležek, toda izdati ga ni mogel, kajti ravno takrat — l. 1806., ko je „Osmana“ pripravljal za tisek, došli so Francozi v Dubrovnik, bili tam do l. 1814,; v tem času pa je umrl Volantić. Stoprav l. 1826. bil je Gundulićev „Osman“ prvič tiskan v Dubrovniku; tiskati ga je dal če Ambrozije Marković s spevoma Pijerka Sorkočevića, kateri ; prvi zložil XIV. in XV. spev in tako popolnil „Osmana“. rugo izdanje Gundulićevega epa izšlo je v Budimu l. 1827. cirilici z naslovom: Razna djela Jefte Popovića. (Može je kitil s tujim perjem!) Tretje izdanje priredila je l. 1844. Zagrebu Matica Ilirska, izdavši „Osmana“ prvič s spevoma ʼana Mažuranića, ter je tako ta blagodatna Matica seznanila

širše občinstvo prva z vsebino „Osmana". Potem so prihajale kar po vrsti nove izdaje. Četrto izdanje bilo je pretiskano v Zagrebu l. 1854., peto je priredil A. Pavić, a izdala ga Jugoslovanska akademija l. 1877. v IX. knjigi „Starih pisaca hrvatskih", a šesto Ivan Broz v Zagrebu l. 1887.

Tako imamo tri tiskane tekste, prvi v izdanji dubrovniškem l. 1826. in v budimskem od l. 1827., drugi v izdanji zagrebškem od l. 1844. in 1854., in tretji v izdanji akademijskem od l. 1877. in 1887. (Brozovo izdanje).

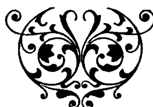
Da pravo ocenimo „Osmana", ozirati se nam je na odnošaje, ki so vladali izmed italijanske in dalmatinske knjige; uvaževati nam je humanizem. Ako to uvažimo, potem nam je brez okolišev priznati, da je Gundulić pojmil in zvršil nalogo svojo zelo dobro in da ostane prva pesniška zvezda na slovanskem jugu. Diviti se moramo, kako je Gundulić dobro poznaval zgodovino ne samo svojega rodnega mesta Dubrovnika, nego i vsega slovanstva. V „Osmanu" vidimo, kako dobro mu je bila znana vsa Poljska in Ruska, osobito pa Srbska in ves Balkan; kako dobro je vedel za vse, kar se je godilo v Carjigradu. In saj ni čudo! Saj mu je bil oče poslanec in zastopnik republike v Carjigradu. V ono dobo bili so Dalmatinci v zvezi s Poljsko. Učeni Vrančić imel je književno pravdo s kanonikom krakovskim Krištofom Varšovičem radi vprašanja o prihodu Lehov ali Poljakov iz Hrvaške. Jedino kot Dubrovčan mogel je Gundulić znati za dogodke na iztoku, kajti v Dubrovniku in Benetkah znali so najbolje odnošaje turške.

Ves „Osman" nam je priča, kako je čutil, kako mislil pesnik. Gundulić je oduševljen Slovan, ki je pel prvi na jugu o jedinstvu vseh Slovanov; njemu so Jugoslovani jeden narod, on opeva junaštvo poljskih in srbskih kraljev. On je videl, kako so se celo vsi hudiči zložili proti Slovanom, katere je treba zatreti; in ko je videl, da je to slovanstvo slavno zmagalo, vzpodbudilo ga je to toliko, da je sklenil z velikim epom poveličati slovanstvo. Te ideje so temelj „Osmanu". Gundulić je ponosen na svoje slovansko ime. On je slovanski rodoljub. Unela ga je neizmerna borba krščanstva in slovanstva proti muhamedanskemu barbarstvu, pod katerim je plakal ves Balkan. Gundulićev „Osman" ima tedaj to prednost, da je spevan s stališča narodnega, slovanskega.

Ali ne samo to je zasluga Gundulićeva. Kakor ima vsa dubrovniška književnost pred Gundulićem značaj obitelske književnosti, tako so i Gundulićevi predniki peli bolj za svoje književne prijatelje, za svoja društva, a ne za narod. Te ozke meje prekoračil je prvi smelo Gundulić, sestavivši epopejo za narod. Tako je razširil krog delovanja, v katerem so se gibal njegovi predniki. Ne manjša zasluga mu je tudi to, da j

srečno uvel štokavščino v dela svoja, da je stihu dal največjo uglajenost in da so si ga radi tega izbrali poznejšnji pisatelji za vzor. Mnogo se je sicer o tem pisalo, v kaki duševni zvezi je „Osman“ s Homerom, Vergilijem, Tassom, Ariostom in Camoensom. Ni čuda! Bil je odgojen v humanizmu, kakor vsi tedanji pesniki: Tasso, Dante in drugi, da mu radi tega ne smemo očitati neoriginalnosti. A kde imamo pesnika, kde še jedno narodno epopejo, slično Gundulićevi?

Da je bila sreča mila Jugoslovanom, da so i ostali bratje jugoslovanski preko Velebita bili v toli srečni republiki, v obče v toli srečnem političnem položaji in materijalnem blagostanji, obrodila bi bila ta književnost obilnejši sad. Tako pa se je zgodilo, da je tedaj, ko se je l. 1797. zadnji doge benečanski. Manin, odpovedal svojemu dostojanstvu in je tudi republika dubrovniška ugasnila, da je tedaj umolknila i v Dalmaciji vila slovanska. Propadalo je staro blagostanje, pokopana je bila politična samostalnost in Dalmatincu od prejšnjega veličja ni ostalo nič drugega, nego — kršna Dalmacija!

Slovenske národne vraže in prazne vére,

primérjane drugim slovanskim in neslovanskim.

Spisal J. Navratil.[1])

I. del; 3. dalje iz „Letopisa" 1887, str. 88—167; (začetek l. 1885, str. 117).

Jurjevo.

Sv. Jurij, Jurjev dan ali Jurjevo (23. ali pa 24. aprila[2]): **Stsl.** Юрий (Jurij); **bolg.** Gjurgjev den, Georgij; **rus.** Jurij, Georgij, Egór (izr. Jegór); **mrus.** Jurij; **hrv.** Juraj, Jure, Jurjevo, Gjurgjevo; **srb.** Ђорђе (Djordje), po navadi pa pišejo z latinico: Gjorgje, Gjorgjije, Gjuro, Gjuragj, Gjurgja . . ., Gjurgjev dan (danak); **č.** Jiří, Jiřík; na Moravskem tudi: „svatého Jura" ali „Jurka"; **č.-sloven.** Juraj („sv. Juraja"); **p.** Jerzy.

Sv. Jurij, iz Kapadocije v Aziji doma, bivši vitez, (ki ga častí vztočnà in zapadna cérkev), sluje po vsem krščanskem svetu, sosebno pa med Slovani. Na Ruskem vidiš njegovo podobo sredi cesarskega grba. Po národni veri ruski je sv. Jurij tudi ruskemu cesarstvu glavni „zaščitnik" (patrón). Ruski pregovor pravi, da čim cesar („cár") v ladijo stópi, čáka ga pri tej priči užę sv. Jurij v njej. (Gl. Hanuš: „B. Kal." 140).

---

[1]) Novi dobrovoljni sotrudniki: gg. Bilc Ivan, duhoven v pok. v Notranjski Bistrici; Eller Fr., učitelj na Zili pri Beljaku; Kupljen Ant., beležnik v Črnomlju; Lapajne Ivan, ravnatelj mešč. šole in c. kr. okrajni šolski nadzornik na Krškem; Ravnikar Jernej in Romih Tom., meščanske šole učitelji ondi; dr. Simonič Fran, vseučilišni skriptor na Dunaju; Šašelj Ivan, župni upravitelj v Adlešičih. Vsem bódi pristojna očitna hvala!

[2]) Štajerski Slovenci ónkraj Drave praznujejo sv. Jurija (po rimsk. brevirju in „Mart. Rom.") 23. aprila; a vsi drugi Slovenci in Slovani zapadne cérkve 24. aprila; — Slovani grško-vztočne cérkve (pravoslavni ali starovérci z zjedinjenci vred) pa 23. aprila po starem koledarju, to je 5. maja mesece po našem.

Znana je po vseh krščanskih deželah legenda, kako je sv. Jurij končal strahovitega zmaja in rešil s tem junaštvom kraljévo hčer (Ajo) grozovite smrti.[1]) Zato se zove ta krščanski junak tudi . . . „krščanski Perzej“ (Perseus). Sodimo, da so uprav tega poganskega junaka bajeslovno junaštvo kristijani s časom začeli malo drugače pritikati svojemu vitezu; kajti pred dvanajstim vekom bila je óna legenda o sv. Juriju še povse neznana. Res pogrešaš na prvih podobah njegovih óne grde pošasti.[2]) Serb.-lužička národna pesem o rešeni „cesaričini“ imenuje pa sv. Jurija celó Boga: „Luby božo z nebes, luby svjaty Jurjo!“ („B. Kal.“ 137).

Slovenske vraže. Okoli Notranjske Bistrice pôjejo pastirji spomladi na paši to čudno pesmico:

„Jurij po potoku tuli
Z bélim hlébcem.
Če ga pojé,
Domú ne smé;
Če ga domú princse,
Hišo vso raznese.“

Kaj znači v tej pesmici „béli hlébec“, tega pa ne zna zdaj živ krst. (Zapisal vč. g. Ivan Bilc).

Štaj.-slovenske gospodinje zgodaj na Jurjevo trobijo v rogove, da bi odgnale čarovnice („coprnice“). Nekatere gospodinje hodijo na Jurjevo po piskre za kravje mleko; čarovnice pa po óne, v katere tulijo, kedar se sklicujejo. („Črtice“ 65).

V Ivankovcih (v Ljutomerskih gorícah) pókajo pastirji „pred Jurjovim večer“ (zvečer) z biči zato, da preganjajo čarovnice[3]), ki vjutro na „Jurjovo“ (in na mlado nedeljo) vlačijo ruho po rosi, ako je že rosa; potém pa ‚dojijo‘ svoje krave. Po katerih gospodarjev posestvih da čarovnica ruho vlači, od tistih vseh krav ima v tistem letu ‚hasek‘, akoravno samo svojo kravo doji. ‚Ob Jurjovem‘ teče tudi iz tiste rosnate ruhe mleko namesto rose. Zapis. g. dr. Fran Simonič, bivši petošolec 1865/66. — O pókanju z biči povedali smo uže l. 1885. (182), da se po praznoverskih mislih z „bési“ (zlemi duhi) vred tudi čarovnice bojé vsakega velikega ropota, tedaj i pókanja z biči, ki se vrší pri Slovanih in Germanih tudi o „binkoštih“. O tém na drobno v naslednjem predelu.

---

[1]) **Pri Moravcih in Lužičanih izpremenila se je ta kraljičina s časom v cesaričino.**

[2]) **Dr. Jov. Ev. Stadler: „Vollständ. Heiligen-Lexik.“ II. (1861), 385. — Sedanjo pripovedko (pokristijanjeno) o sv. Juriju, kraljévi hčeri in zmaju v vezani besedi, kakor jo popevajo Beli Kranjci v Adlešičih, razglasil je po „Slovanu“ l. 1887. (str. 87) dični domorodec Iv. Šašelj.**

[3]) **Prim. „Črtice“ 64 in 65, kjer čitamo o takem pókanju tudi „zgodaj na Jurjevo“).**

Med **koroškimi** Slovenci, vsaj na Zili [1]) pri Beljaku, trobijo na večer pred sv. Jurijem dečki s kozjimi rogovi in zvonijo („cingljajo") z živinskimi zvonci po vasi od hiše do hiše[2]). Najumnejši in zgovornejši udari s paclio na hišne duri in pravi:

„Sv. Jurij ‚potrka' na duri,
Eno hlačo hlačnico
Ima zeleno, eno rumeno."

In ko vse, kar hodi in lazí pri hiši, priporoči Bogu v varstvo, molijo dečki skupaj „Očenaš" in „Češčena-si-Marijo". Gospodinje jim dajejo za to ljubav jajec in zabele. (Zapisal g. Fr. Eller).

V Léšah (v Rožu) pojó to pesmico, pa le šaljivo takó:

„Sveti Marka, Marka
Koj pred durmi ‚darka, darka';
Sveti ‚Šent-Jurij', Jurij
Pa potrka žé na duri, duri:
Eno hlačo ‚ma zele- zelenó ;
Uno pa rume- rúmenó itd.

(Zapis. K. Pečnik). Prim. tudi „Sloven. Glasnik" l. 1858., I. str, 158 ali pa „Letopis" l. 1877.; 222.

Gledé sv. Jurija (in binkošti) zvédel sem, da so slični običaji kakor pri štaj. Slovencih v navadi tudi na **Kranjskem**: pri Krškem, Kostanjevici in Trebnjem. V Krški okolici hodijo po noči pred sv. Jurijem popevat. Med drugim pôjejo, proséč darú, tudi to kitico (pripevek):

Mati že po lojtrici lezejo,
Nam ‚gvišno' špeha režejo;
Oče že s ključkom rožljajo,
Nam gotovo vinca dájo.

(Zapis. g. Iv. Lapajne.)

To zanimljivo poročilo dopolnil je g. Jern. Ravnikar takó: „Pozno v noč pred sv. Jurijem ali po polunoči pridejo neznani moški (pevci) iz bližnje okolice na Krško ter pred hišami (okni) prepevajo razne pesmi sv. Juriju na čast, najbrže iz tega namena, ker se vse veseli nóve ozelenele vigredi (spomladi). Gospodarji jim dajó vina, gospodinje pa jajec. Domá potém napravijo „ocvrto jed" (iz masla, moke in jajec); po gostem primešajo tudi raznih zelišč ter použijejo vse to pri čaši vina, ki so ga dobili na dar. Ljudje mislijo, da jih ta jed občuva („obvaruje") raznih bolezni. — Ker priobčena nam pesem o sv. Juriju nima ničesar praznovérskega v sebi, nego je bolj

[1]) Mar'a Gail.
[2]) Iz istega, a menda uže zabljenega uzroka, ki smo ga imeli v mislih str. 133 pri štaj.-slovenskih gospodinjah in hlapcih ali pastirjih.

zgodovinska nego bajeslovna, zato smo jo namenili neki drugi knjigi.

Okoli Adlešič hodijo Beli Kranjci na Jurjevo po nekaterih vaseh isto tako še dan danes ‚popevat', pa le tedaj, kedar je o Jurjevem uže kaj zelenja. Po dva ali več „dečakov" vzame malega dečka, ovijejo v zelenje ter vodijo od hiše do hiše, češ: „Jurija vodijo". Pri tém popevajo:

„Došel je došel zeleni Juraj,
Donesel je pedenj dugo travico,
Lakat dugo mladico."

Pri vsaki hiši dobijo potlej kaj v dar: novcev, jajec itd. (Zapis. vč. g. Ivan Šašelj.)

V Tribučah popevajo z istim običajem, kakor v Fučkovcih to pesmico:

„Došel je, došel sv. Juraj,
Donesel je pedenj dugo travico,
Lakat dugo mladico.
Dajte mu, dajte,
Jur'ja darovajte.
Dajte mu pogače,
Da mu noge poskoče.
Dajte mu vina,
Da mu ne bo zima.
Dajte mu pleče,
Da vam kaj ne reče.
Dajte mu hajde (ajde),
Da se doma najde.
Dajte mu žita,
Da se doma pita,
Dajte mu groš,
Da mu[1]) dojde još.
Dreta mi je v Ljubljani
Šilo mi je v Metliki.
Dotle mi to zbêremo,
Cokle si razděremo.
Haj, haj! — —
Bo li skoro kaj?
(Zapisal isti.)

Zarad štaj.-slovenskega národnega običaja Jurjevskega, temu podobnega (a z drugačnim petjem), čitaj zanimljivi popis v „Črticah", 63—65. — Ondi se čita tudi to, kako rad žene (štaj.) Slovenec ta dan na pašo, in kako pastirji in pastirice opletajo z zelenjem sebe in živino ter prepevajo vsi veseli.[2]) V Ljutomeru („Lotmergu") opletajo takó same krave. Znamenita je tudi pesem, ki se nahaja ondi (63) ter začenja s temi besedami:

Hudi, hudi[3]) sv. Juri
'No po svetu tak' zakuri,
Kaj[4]) se vneme zemlje koža,
Zima nam se že prevnoža." itd.

Sploh imajo izmed vseh Slovencev: **štajerski** največ vraž „o sv. Juriju"; n. pr.: Pred sv. Jurijem se mora prvi metulj

---

[1]) „Da vam dojde još" — čitaš v „Letop." l. 1879., 218 v hrvatski (uprav „čakavsko-kajkavski") pesmi, ki je tej jako podobna.

[2] „Pravno" prazno vero smeli bi pa morda imenovati štaj.-slovensko národno mnenje, da se sme (vsako leto) do sv. Jurija pasti tudi po tujem svetu. (Povedal g. Radoslav Pipuš). — Isto velja tudi za dobo „po Martinovem" („Črtice", 95).

[3]) To je: Hôdi, hôdi . . . — Pis.

[4]) Ka ali kaj tu = da. — Pis.

rumenjak (Colias Rhamni) uloviti in kravam dati; potém dadé veliko in dobrega mleka. Pred Jurjevim (in Križevim) daje se kravam tako zvanò „lizanje“ še pred solncem, da bolje dojé in jim ne more coper (čara) škodovati. Kdor pred Jurijem gada ali modrasa dobí, mora mu jezik iztrgati in ga dati v ‚kostno držalo‘, pa bo vsakega lehko prekosil. Kdor vidi pred Jurjevim kačo, bóde skrbljiv; kdor pa ‚slepca‘, bóde len. Kurijo „na Jurjevo“ tudi kres, ter mu ‚pripisujejo‘ veliko moč; itd. itd. (Čitaj „Črtice“ 64—65).

Gledé **koroških** Slovencev zvedeli smo samo še to: „Šent-Jurij ima za kmeta velik pomen pri sejanju (setvi), pri paši živine in pri drugih delih. Kmetje gledajo namreč, da se vsa dela natanko zvršujejo p r e d Šent-Jurjem ali pa p o Šent-Jurju.“ (Zapis. K. Pečnik).

Hrvatskih Slovencev (kajkavcev) Jurjevski običaji oziroma vraže in prazne vére strinjajo se jako s štaj.-slovenskimi. One v Varaždinu in njegovi okolici navadne, popisal je vrli naš rojak M. Valjavec v „Arkivu za povjetnicu jugoslavensku“ (knj. VII.; 256—257) jako mično v hrvatskem, lahko razumljivem književnem jeziku, (pustivši nalašč nekoliko kajkavskih besedic v njem) in to l. 1863. takó:

„O Gjurgjevu danu. Taj se dan raduju pastiri i pastiričice, jer na taj dan davaju gospodari pastirom jaja i masti; njekoji masti, a drugi pako jaja. Pastiri se slože, te svaki dade svoje, što je dobio, pa to skupa peku na paši i goste se. Poslje toga pletu vience te jih meću govedi na rogove, kad kući tjeraju, a to onim, kojih gospodari su jim što dali. Dobro si pako zapamte, koji jim ništa nedadoše, te [ter] njihovi govedi metnu lupinje od jajah. Pred Gjurgjevim danom stavljaju šipak i trnje na vrata od štale i kuće i na plotove[1]), da ondje, gdje je takov trn, neće moći nikakova grdoba, niti neprijatelj, niti ‚coprnica‘ doći. Njekoji i štalna vrata škrope. Po njekojih mjestih [krajih] sprovadjaju taj dan u veselju; oni obuku[2]) kojega čovjeka v svakojako zeleno šibje, te hode š njim okolo uz pratnju muzike. Š njim hode dva ili tri ljudi [moški], dva imaju ‚flautu‘; a jedan bubanj. Svi tri igraju,[3]) a onaj pleše držeći u ruci zastavu; izrazuju, da je već zima prošla.“

„Na Gjurgjevsku noć hode coprnice okolo po kućah i štalah i „hasen“[4]) od marhe [živine] jemlju; podoje najmre krave, pa tim mliekom svoje krave mažu, da tako više dobe

---

[1]) Prim. „t r n j a v k e, najrajši tako zvani š č i p k o v e c na vrata, k drže v dvor. Tako v Središču na Štajerskem.“ („Črtice“ 65).

[2]) Obléčejo.

[3]) Po navadi znači Hrvatom „igrati“ to, kar nam „plesati“; tukaj p „svirati“.

[4]) „Hasek“ velé štaj. Slovenci. („Črtice“ 65).

Ovu noć je pogibeljno okolo hodati, jer na svakom „križanju" sastanu se navadno coprnice, i ako koj straži pri svojoj marhi, jako ga izbiju. Obraniti jih se je moći, ako se on večer strielja s onim prahom, koji je na uskrs blagoslovljen, i kako se daleko glas iz ove puške čuje, tako daleko neimaju coprnice moći; ili ako se iz trnja križ na vrata pribije. Ženske njekoje pak imaju takovo korenje, koje nakoplju, te ga dadu na Benediktovo blagosloviti (kako se svako ljeto vidi pri kapucinih), i s tim kade marhu.[1]) Svjetuje se, da se onu večer pred ‚Jurjevim danom' svaki čovjek kod kuće drži, jer imaju ovu noć coprnice osobitu moć i prímaju druge coprnice v svoje „kolo". Coprnice dodju po noći onomu, koj ima dobre krave, pa iztešu ljesne stupove i svoje krave s onim trešćem nakade. Pred Jurjevim danom nijedna zmija [kača] nije otrovna[2]), pak ako se kojoj jezik izpukne, veli se, da je taj za osobito vračtvo [zdravilo]. Na Jurjev dan ‚hrvaju' se puži i mravlje; ako puž nadvlada mravlje, onda bude velika suša, a ako mravlje puža, onda bude velika mokrina."

Okoli Karlovca[3]) prinese na Jurjev dan zvečer kakšen moškiiz hoste („šume") dve „povisoke brezice", pa „jih" posadi kvelikim dvornim vratom t. j. priveže vsako za en podboj („stup") in to: na dobo do „Ivanja". Uže na večer pred Jurjevim zbere se pa po več mladeničev; jeden nosi na glavi „povelik koš", opleten s cveticami („nakićen cvietjem"), a drugi ga spremljajo pevajoč nekako pesem[4]). Vsaka gospodinja podari mu nekoliko jajec [kakor slovenska gospodinja na Krškem]. Predno gredo krave vjutro na pašo, prekriži jih gospodinja, da jim ne naškodi ‚coprnica'. — Na Jurjevo — tako pripoveduje ondot kmet („seljak") zberó se vsi volki („svi vunci") na jedno mesto in čakajo sv. Jurija. Ta prijaše na ognjenem kozlu („vatrenom jarcu") ter odkaže vsakemu, kde mu bóde „lov" loviti in kaj vse delati. („Arhiv" VII.; 239). — Sv. Jurij je tedaj po národnem praznovérju i volčji („vučji") pastir. Prim. tudi „Arkiv" VII.; 222—224 poročilo iz Ivanić-grada.

Da „ladajo" (ali „ladekajo") — kakor piše Vuk v rječn. 320 — „kršćanske djevojke" [5]) okolo Karlovca o Jurjevem, omenili smo uže v „Letop." l. 1887, 123; a zdaj ne več.

---

[1]) Štaj. Slovenci ‚kadijo' krave z blagoslovljenim kadilom, ktero je lo na god sv. treh kraljev ali pa: sv. Benedikta blagoslovljeno. („Črtice" 65).

[2]) Tudi štaj.-slovenska ‚prazna vera'. („Črtice" 64).

[3]) Po tej okolici imela je kajkavščina l. 1863. še ‚prevago' mimo štoıvščine in čakavščine. („Arkiv" VII.; 245); pa jo ima brez dvojbe še zdaj; jti narod ne zapušča materinega jezika tako naglo, kakor bi radi gg. itelji, ki morajo učiti zdaj „štokavski".

[4]) Poročevalec V. Lorković veli, da ni imel še prilike prepisati te smi . . ., — „nu drugi put".

[5]) Ladavice; Vuk ondi, ali Ladekarice („Arkiv" VII.; 337).

Mnogi **Hrvati** (po Hrvatskem) kurijo o Jurjevem tudi kres, a ne „na Jurjevo“, kakor štaj. Slovenci, nego óni dan pred Jurjevim („u oči Gjurgjeva dne“[2]), sósebno okoli Zagreba[3]); tako tudi po Slavoniji — vsaj v Lonji (v Posavini), kder plešejo pod milim nebom tudi „kolo“ okoli kresa („kresnice“), moški in ženske skupaj, vso drago noč in na ves glas vesele pesmi popevajoč, dočim jim svira glasba ali vsaj priprosti meh („gajde“). — Krščanski vpliv vidi se pa tamo pri poganskem „kolu“ v tem, da, čim se prikaže krasna zora,[4]) zakričé vsi možaki („mužaci“) v slavo božjo trikrat: „Amen!“ — („Arkiv“ VII.; 286—287).

V **Slavoniji** se nekateri na Jurjevo („Gjurgjevo“) pred solncem prvič kópljejo v nóvem letu. Pred Jurjevim se človek ne sme kopati, zato ker je vso zimo vrag ali hudič („djavo“) v vodi, ter bi utegnil koga potegniti va-njo, da bi utonil. — Sploh se misli, da vsakega utopljenca ali topljenika („utopnika“) vrag zveže na dnu vode. — Ne samo na naše, nego i na starovérsko Jurjevo vzame néktera starka („mnoga baka“) metlo in gleda, da udari ž njo (moléč Boga) sosedine krave po vimenu, a potém svoje, zato da bi sosedinih krav mleko prišlo k njenim kravam. Iz istega uzroka goni tega dne vsaka dobra gospodinja svoje krave skozi vso vás („do izvan sela“) na pašo, samo da ji ne bi katera soseda prevzela mleka. (L. Ilić l. 1846.; 126—127).

Vedeževalke in vedeževalci („vračare i vrači“) nabirajo na Jurjev („Gjurgjev“) dan pred solncem vsakoterih zelí („svakojake trave“), s katerimi zdravijo in čarajo („lěče i bajaju“). — Po njihovih mislih imajo „trave“ na Jurjevo največjo „jakost“ (moč); čim jih pa solnce obsije („sunce ograni“), gubé svojo móč. — Predno se odžene živina na pašo, gospodar vse ‚staje‘ obide ter njih in živino s 3kraljevsko („vodokrstno“) vodo ‚poškropi‘, in to, moléč Boga, zato da ji ne bodo mogli vse leto naškoditi volki. Tudi po slavon. národni véri je sv. Jurij — volčji pastir, ki odkazuje volkom ‚hrano‘ na vse leto. (Isti, 127—128, kder se to dokazuje z národnimi bajeslovnimi, oziroma praznovérskimi pripovedkami, ki pa pridejo na vrsto stoprav v predelu o „volčjem pastirju“).

Po mnogih krajih slavonskih hodijo dan pred sv. Jurijem žene v hosto („šumo“) ovcam in drugi živini trave brát. V Cigleniku ‚igrajo‘ same žene i „kolo“, kedar se vrnejo v selo, in delé kolače deklinam („djevojkam“), ki jih pozdravijo („do-

[2]) Vuk. rječn. 303 p. b. „krijes“; Jos. Starè: „Kroaten“ („Völk. Österr.“ X. 2; str. 122).

[3]) „Obzor“ 24. travnja (apr.) l. 1886.

[4]) Prim. „Letop.“ l. 1885.; 145. Ondi čitaš (po Afanasjevu), da je bila „boginja Zora“ — mati Solncu. Drugače uči Krek 301[1] in 813[2].

čekaju") tudi s takim plesom. Nabrana trava daje se živini na Jurjevo vjutro. (L. Ilić 129). Ondi čitaš tudi Jurjevsko pesem („ikavsko"), ki se začenja takó:

„Majka Antu[1]) s mlikom zaklinjala."

Ne omenja pa Ilić nì z besedico, da bi Slavonci na Jurjevo opletali koga z zelenjem, kakor nekod Slovenci, kar uže vemo.

Srbi. (V izvirnem jeziku). „Na Gjurgjev dan, prije nego svane[2]), nema toga momka ni djevojke, (pa i mnoge nevjeste), koji se neće okupati u rijeci, potoku, čatrnji[3]) itd., ali napose[4]) momci, a napose djevojke. Pošto sunce ograne[5]), idu momci i djevojke, nekad obaška[6]), a nekad ukupno, pa se po livadama onako obućeni po travi valjaju, a dje nema livade, po kakvoj dolinici, i svaki za sebe pjeva: „Gjurjev danče i zelena travo." („Srbadija", u Beču 1876; str. 25).

Predno poskačejo mladeniči (po nekaterih srbskih krajih) v vodo, opašejo si okoli ledij zelenih vrbovih mladik. — Celó jako mala dečica morajo se kopati ta dan, ker mislijo roditelji, da ni boljega za zdravje. (Prim. v „Letop." l. 1887.; 218).

Tedaj je uzrok Jurjevskemu kópanju, sploh isti kot božičnemu[7]), kresnemu in velikonočnemu[8]). — Kópanje izpremenilo se je s časom v valjanje po rosi ali pa v umivanje (osédobi največ „pred solncem" ali vsaj „zarana" itd.). Vsi národni običaji Jurjevski pa kažejo, da se praznuje o tej dobi pri Slovanih, a posebno pri Jugoslovanih še zdaj stari spomladni praznik ali svetek. To nam pravi omenjena belokranjska (Adlešička) pesem, ki veli:

Veseli se zemlja ‚Bosna' ravna,
Koja jesi na glasu od davna,
Vsu' krščansku vjeru razpoznala.
Eto tebi lipo premaliće,
Premaliće, dan te Jurjev išče.
Kaj će tebi Jurjev dan donesti?
Tihe rose, dubrave zelene itd.

Čudno, kako se s to pesmijo strinja srbska narodna pesmica:

---

[1]) Antona; — [2]) predno se zdaní, t j. o zori; prim. Afan. I., 706; — [3]) vodnják (Cisterne); — [4]) posébe (posébej); — [5]) izide, zasije; — [6]) to, kar „napose" (4).

[7]) To je o sv. 3 kraljih (tretjem božiču), bodi si vjutro „pred solncem", li pa uže zvečer pred tem dnevom. („Letop." 1886; 99). Zvedel sem lani Lipiku (v Slavoniji), da o tej dobi tudi Slavonci, živeči ob Savi, prebijajo, ko je voda „smrzla", celó led, samo da se morejo okópati, misleč, da ostaejo potlej vse leto zdravi.

[8]) „Letop." 1887; 113 in 131.

Veseli se zemljo Bosno ravna!
Eto tebi ljeta i proljeća
I Gjurgjeva bijeloga dana,
Koji nosi ugodne darove:
Tije (sic) rose, zelene dubrave. itd.

(Nikola Begović: „Život i običaji Srba-graničara“. U Zagrebu, 1887; 117).

Tako i srbska národna pesem opeva sv. Jurija zato, ker prinaša v dar spomladno cvetje („proljetnje cvijeće“); a srbska poslovica veli: „Zelen junak na zelenu konju,“ t. j. na bélem konju.[1])

Lepa národna pesem istrska. (ki jo je bil mnogozaslužni domorodec vč. g. Jak. Volčič najprej pod napisom „Sv. Juraj i devet sinov mati“ razglasil v „Sloven. Glasniku“ l. 1859.; str. 109,[2]) — pravi izrécno, da je sv. Jurij prišel k devet sinov materi v „crnu goru“ . . . na bélem konju.

A uprav zató, ker je sv. Jurij po národni veri imel bélega konja, kakoršnega je imel tudi staropaganskih Slovanov solnčni bog „Svętovit“, sodijo nekateri učenjaki, da je bil sv. Jurij postavljen na istega poganskega boga mesto zato, da bi se novi kristijani lažje privadili krščanskemu svetniku.[3])

Drugih mislij je pa dr. Greg. Krek, ki izvaja v II. izd. svoje knjige: „Einleitg. in die slav. Lit.-Gesch. 1887; 396 i. d. ime „Svętovitъ“ gledé prve polovice . . iz „svetь“ prvotnęga pomena: jak, velik („stark, gross“), po Miklošičevi razlagi prve polovice osebnega imena „Svętoplъkъ“; — glede druge polovice (vitъ) pa iz korenike vě, staroind. vā = flare, wehen, vějati, iz katere je tudi stsl. větrь . . . . . Kreku je tedaj osédobi. Svętovitъ = Svętovětъ t. j. božanstvo čistega, jasnega ali vedrega zraka[4]), a ne: solnčni bog.

Po mnogih krajih srbskih (v **Srbiji**) valjajo se same „selske devojke“ uže óni petek pred „sv. Gjorgjem“ za rana po rosi; poprej si pa natrgajo „kopitnjaka“[5]) in „zdravca“,[6]) ki držé oba, valjaje se, v rokah, zato da bi bile vse leto zdrave, in da bi se vdale še isto leto. Povedal 6. avg. l. 1887. g. Ivo

[1]) Po starem národnem „kalendaru“ (bivših) „Srba-graničara“ računa se pa „proletje“ (spomlad) od „sv. Tripe“ (Trifuna) t. j. od 1. (13.) februvarja ali pa od „Mučenika“ t. j. od 9. (21.) marca do „Gjurgjeva dana“, t. j. 23. aprila (5. maja po novem). N. Begović 28. Od „sv. Gjurgja“ počénja se ..n tedaj uže „leto“ in traje do „Dimitrova dana“ t. j. 26. okt. (7. nov.), k e starovércem svetek.

[2]) Na kratko pretiskal „Kres“ 1885; str. 214—215.

[3]) M. Sila v „Kresu“ 1885; str. 215 in M. Napotnik ondi 1886; str. 5

[4]) „Theomorphose der reinen, heitern Luft.“

[5]) To Tušku: „Rastl.“ II. izd.; 134: Virh ali kopitnik (asarum eu ro-paeum, europ. Haselwurz).

[6]) Po Šulk. „Jugoslav. imeniku bilja“ zovejo se vsaj štiri razl ne cvetice „zdravac“.

Popović, ondaj bivši stotnik („kapetan“) v Belem gradu; a na vés glas zasmejala se je nato mlada gospa njegova, ki se je rodila v glavnem mestu Belem gradu, pa ni slišala nikdar poprej praviti o tem čudnem in po njenih mislih jako smešnem običaju „selskem“. Pridušemati moral se ji je soprog, rekši, da je živel on za mladih nog „na selu“ ter videl to večkrat sam s svojimi očmi, — predno je verjela.[1])

[V **Hercegovini,** in to, baš v glavnem mestu Mostaru kópajo se pa in valjajo „djevojke“ na „véliki iztočni petak“ [2]) vjutro po travi: kópajo se zato, da bi bile lepe; a po travi se valjajo zato, da bi se vdale še to leto. Povedal 8. avg. 1887 trgovec mostarski. Pero S.]

Poseben običaj imajo srbske ženske („žene i djevojke“) zvečer pred „sv. Gjorgjem“: hodijo namreč k najbližjemu mlinu po „omaje“ t. j. vode, katera ‚prši‘ z mlinskega kolesa ter se kopljejo drugo jutro v njej na vrtu, „da se od njih svako zlo i nevaljalština [3]) otrese in odpadne, kao omaja od kola.“ Poprej (čez noč) devajo pa v njo vsakoterih zelí, a sosebno „selena“.[4]) Vuk. „riječn.“ 151; ali pa Vuk.: „Život“ itd. 28.

N. Begović 116 priobčuje pa, da se nekatere srbske ženske drugi dan za rana z „omajo“ samo umivajo, mažejo kravam „sise“, natrgajo „vratiča“ [5]), „odoljana“ [6]), „miloduva“.[7]) i. dr. ter dalajo „napoj“ kravam. O mraku („u prozorje“) streljajo [moški] s puškami čez „blago“ (živino) „zbog svake nečisti i zla čovjeka“. — V Šegestinu okolo Zrinja kurijo tudi Jurjevski kres iz same slame in praproti („bujadi“) pa plešejo in preskačejo [ogenj], kakor mnogi Slovenci o „Kresu“ ali Ivanju. Isto tako palijo ličje („lile“) kakor Srbi v Srbiji o svojem „Ivanjdanu“ in tekajo z gorečem ličjem, dokler ne zgori.[8])

---

[1]) Tako i meni neka Dunajska Slovenka ni htela verjeti, da se nahaja res med narodom slovenskim neka vraža, ki sem jo bil zvedel na Dunaju po nekakem kostanjarju slovenskem malo poprej. Mislila je, da je preneumna, torej izmišljena. A kako se začudi, ko iz zvedljivosti razgnem knjigo, polno nemških vraž, in najdem v njej ter ji pokažem pri tej priči isto vražo „črno na belem“. — Če se tedaj pametnemu ali ‚izobraženemu‘ človeku kakova vraža zdi „preneumna“, zato naj ne misli ni pet, ni šest, da je . . izmišljena.

[2]) V Bosni (a brez dvojbe tudi v Hercegovini) prvi petek po veliki noči. „Letop.“ 1887. str. 153.

[3]) Malopridnost (ničemurnost, napaka; Nichtswürdigkeit).

[4]) „Selen“, ligusticum levisticum L. ali levisticum officinale Dr. Bill, 5. izd. (Wien), Liebstöckel, nsl. „luštek“ ali „luštrek“, morda tudi levstek (?) – Pri Tušku pogrešaš te rastline v „Rastl.“ in v „Bot.“

[5]) Tudi nsl. „vratič“ (tanacetum crispum L. ali — vulgare, Rainfarn. (Gutrm.), Vuk,

[6]) Odoljan ali odoljen po Šul. valeriana, Baldrian; nsl. (Tuš.) špajka.

[7]) Miloduv ali miloduh = „selen“ (4).

[8]) Prim. štaj.-slovenski náčin z gorečo slamo na drogih o našem Ivanju. „Letop.“ 1887; 106.

Vredno je spomina, da Srbi ne vodijo „zelenega Jurija“ (kakor nekateri Slovenci in Hrvati), nego nekod . . „koprive beru, pa nakite se, a i ožare jedan drugoga, da zdravi budu.“ (Okoli Petrinje. N. Begović, 116). Tudi hiše in cerkev lišpajo („kite“) srbske deklice in „mlade“ še pred zoro z zelenim perjem in s cvetlícami („listom i cvijećem“) ali pa z zelenimi vejicami („zèlenijem grančicama“), ki jih potlej spravijo ter križajo, t. j. prekrižujejo ž njimi o hudem vremenu oblak, govoreč: „Rastupi se“. (razdéli se)! — Gospodarji streljajo preko hiše in blaga (živine). O „doručku“ (zajutrku), kedar pride blago s paše, dajó mu soli. A gospodar zopet — obrnen proti solnčnemu vzhodu — strelí s puško „preko blaga“. N. Beg, 120 in 121.

Vse troje: koprive, sol in streljanje pomaga po starih vražah „od vještic“ in „coprnjic“,[1]) kakor jim pravijo nekod tudi Srbi, nekdanji ‚graničarji‘.[2])

„Srbi-graničari“ streljajo pa na „Gjurgjev dan“ pred solncem („prije sunca“) preko blaga tudi s svinčenim zrnjem („sa olovom“), misleč, da bóde potlej blago zdravo in da „tjera[3]) od njega puška — vuka i ajduka.“ (Ondi.)

Ta — da rečem tako — „vojaško-lovski“ uzrok je vsakako mlajši od našega.

Da delajo raznega imena čarovnice o Jurjevem veliko préglavico i Begovićevim Srbom, posebno zarad krav, in kako si znajo pomagati, čitaš v njegovi zanimljivi knjigi na več mestih. Náte vam tù samo še en ženski in moški náčin v izvirnem jeziku:

„U oči sv. Gjurgja,[4]) da ‚coprnjica‘ kravi ne naškodi i ne uzme várenike,[5]) radi se ovo: Planinka zaveže v dvije krpe soli, bijeloga luka,[6]) maslenjače[7]) i vratiča trave.[8]) Kroz ova dva zavežljaja propuste krave, i im se sô [sol] dade u veče(r) i u jutro na sv. Gjurgja. Od bijeloga luka bježi vještica i çoprnjica; od maslenjače je varenika mas(t)nija, a vratič vareniku povrača.“ (Beg. 120).

---

[1]) Prim. Grohm. 139 (1019); „Letop.“ 1885; 175—176 in (zarad streljanja) tù zgoraj.

[2]) Pobrali so menda te nedomače „coprnjice“ od sosedov „kajkavcev“, samo da so jih nekoliko omeščali; premenivši *n* v *nj*. Razlikuje se pa srb. „coprnjica“ od „vještice“. Prim. pri N. Beg. 117, 118 in 119. Razlaga e ondi beseda „coprnjica“ z besedo „čaratanica“, ki je pogrešaš pri Vukı s „činilico“ vred. To pa niso še vsa jugoslovanska imena čarovnicam, o kateı h kanimo govoriti še v posebnem predelu.

[3]) T. j. tera, tira, podí (hoče reči: zadene ali zgodí).

[4]) T. j. dan poprej; — [5]) varenika tù = (sladko) mleko; — [6]) česı ; — [7]) Morda Schmalzblume, Sumpf-Dotterblume, caltha palustris, kalužn a (Tuš. „Rastl.“); nsl. tudi Jurjevka; Cig. — [8]) gl. str. 141; 5. op. „vrat “ zove se srbski tudi „povratič“.

„Da coprnjica ne naškodi strni, to gospodar u oči sv. Gjurgja, prije nego sunce počine (zajde), oblazi (obhaja) svoja žita, pa sa četiri kraja učupa (odtrga) po nekolika struka (bilek) strni.[1]) Ove rukoveti nosi u ambar[2]), i tamo sve zaključa.“ (N. Beg. 121).“

Pred solncem (na Gjurgjev dan) mečejo srbske deklice v níc („preko sebe“) po jajce, da jih ne boli nikdar hrbet („ledja“); a da jih ne bi bolela glava, jemljó, kedar solnce vzhaja, mlajšega bráta hlačice („gaćice“), pa skozi desno hlačnico („nogavicu“) pogledajo na solnce. (Ondi 117).

Nekod (n. p. na Perni) naprosijo boljše hiše („jače kuće“) popa, da jim blagoslovi vodo, hišo in blago. V ta namèn gre pop z gospodarjem v osek („tor“) med blago in ga blagoslovi s posvečeno vodo („vodico“) in z bosiljkom (ocimum basilicum, L., Basilienkraut). Čim okropí blago na štiri kraje („na četiri kraja“), gospodar poklekne, a pop mu vrže „jepitrailj“ (štolo) na glavo pa čita molitev. Popa pogosté ta dan, a potlej mu podaré jagnje in Jurjevski sir. (N. Beg. 116).

„Mnoge kuće i plemena slavé na Gjurgjev dan svoje „krsno ime“. Prvo jagnje Gjurgjevsko je pečenje (pečenka), prvi sir je na stolu“ (na mizi). Ove kožice darivaju crkvi, i prvi sir donose na blagoslov.“ Kdor pa ta dan leži na travi, ónega piči kača („zmija“). Isti 115 in 117.

Kaj počénjajo odrasle devojke po zapadnem delu srbskem (o polnoči pred sv. Jurijem), da bi zvédela vsaka, kateri „momak“ ji je sojen, in kako ravnajo v Boki take devojke (drugi dan za rana), da bi se vdale (omožile), — vse to in še mnogo drugih srbskih vraž Jurjevskih popisal je izvrstno po najboljših tedanjih virih ter jih priobčil na ták način (primerjaje in razlagaje) Fr. Hubad uže l. 1877. v „Letop. Matice slovenske“ str. 216—222. Ondi (220) čitaš i to, s „kakim mazilom“ in „čemu“ ženske (srbske) mažejo o tej dobi sise kravam (pa i ovcam), česar pogrešamo v neki novi knjigi srbski.

Iz navedene nóve knjige Begovićeve (117) dodajemo pa še to mično vražo: Zarano še pred solncem, hití srbska djevojka na vodo in jo pozdravlja zajemaje tako:

„Dobro jutro! moja vodo ladna,[3])
Na tebi so tri korita zlatna:
U jednome perem svoje lice;
U drugome ruke do lakata;
A u trećem noge do koljena.“

Najlepše je pa to:

„Ne zahvaćam[4]) tebe, vodico,
Već[5]) zahvaćam svega sela srečico!“

---

[1]) V knjigi čitaš obakrat „strvi“; — [2]) hambar (kašča).
[3]) Hladna; — [4]) zajemam; — [5]) nego (ampak).

To govorí po trikrat, vzame nalito posodo in odhaja ne ozirajoč se nikamor.

Dasi tu ni povedano, zakaj srbske devojke zajemajo vodo in čemu jo nosijo domóv o tej dobi, pa naši vérni čitatelji vendar lahko ugánejo uzrok in namen takemu počénjanju. Prim. razpravo o „velikonočni vodi“ v lanjskem „Letop.“ (131), sosebno serbo-lužičkih in angleških deklic način — s tem znamenitim razločkom, da zajemajo (in morajo zajemati) té in óne vodo molčèč, srbske pa govorèč.

Kópati se pa začénjajo na „Gjurgjev den“ tudi **Bolgari**. („Letop“. 1877; 319).

Po vsem tém vidiš, da prisvajajo nekateri Jugoslovani še dandanes tudi Jurjevski vodi, sóseb pred solncem zajeti, čarovno ali čudotvorno (zdravilno) moč.

V **Bosni** praznujejo sv. Jurija celó poturčeni Slovani, a samo dopoldne; popoldne pa delajo ter pravijo: „Do podne Jure, od podne Ale.“ (Vuk. „rječn“ 4 p. b. Ale). Tako tudi v **Hercegovini,** vsaj v Mostaru. Smisel: Dopoldne svetek, popoldne delavnik. (P. n. p.).

V **Veliki** in Mali **Rusiji,** in to pó vaséh („derevnjah“). koder se je za poganske dobe častil še bog (malik) **Jarilo,** [1]) ter se je njemu na čast ovršával tudi spomladni praznik („vesennij prazdnik“), — preménil se je ta praznik za krščanske dobe v češčenje. sv. Jurija. Afan. I; 442.

Po istega učenjaka besedah (I. 438) bil je Jarilo Slovanom to, kar Germanom Fro ali Freyr t. j. „bog. oplodotvoritelj, predstavitelj blagodatnoj vesny“ [spomladi]. To potrjuje naslednja národna pesmica.

Jarilu na čast popevali so ruski kmetje še v 18. veku to pesmico:

, A gděž jon nagoju [nogoju] [2])
Tam žito kapoju [kopoju] [3])
A gděž jon ni [4]) zyrne, [5])
Tam kól s [6]) zacъviče. [7]) (Afan. I; 441).

Še živeje ohranil se je tega malika sled med **Belorusi,** ki mislijo, da je bil Jarilo mlad in lep, a bós; da je jezdaril na bélem konju, (ogrnen z bélim plaščem, ovenčan z vencem iz spomladanskih, poljskih cvetíc) in držal v desnici človeško

[1]) Nehoté se spominjaš mr., češk. in poljsk. besede: „jar“ (spomla nsl. „jar“ (adj.) = spomladni, oziroma: létni, mladi; n pr.: „jara rž“, Somm korn; „jarina“, Sommerfrucht; járica (belokr. in č.-slov. junge (einjährig Henne, srb.-hrv. „jare“, ein junges Stück Ziegenvieh itd. — Strinja se slovanska beseda „jar“ z indogerm. yara (Jahr, Zeit) iz „ya“ iâ) iti, ze „jare“, st-v. n jar, gr. ὥρα Jahreszeit itd Prim. Mikl. Etym. Wtb. 100 in C. A. Fick.

[2]) Kamor on stópi z nogo; [3]) kupoma [vzraste]; — [4]), [5]) le pogle [6]), [7]) klas zacvita (zacvetè).

glavo v levici pa pést žitnega klasja („gorstь ržanyh kolosьev“.¹) Afan. I. 441. Gl. Iv. Dalj IV, 122.

Jarilu v čast praznujejo Belorusi prve setve čas pod konec (27.) aprila meseca (po starem koled.), tedaj nekako o svojem Jurjevem po stari národni šegi takó: Zbrane deklice („děvuški“) izberó jedno izmed sebe, ter jo posadé, oblečeno po njegovi podobi, na belega konja. Okrog izbranke suče se potem dolgovrstno kolo, ²) znani ples. Vse deklice morajo biti ovenčane z venci iz svežih cvetíc. Ako je toplo in jasno, plešejo po obsejanih njivah („na zasějanyh nivah“) vpričo starčekov („starikov“). V kolu pa opévajo starinskemu bogu dobra dela („blagija dějanija“): kako on hodi po svetu, plodí žito po njivah in daruje ljudem tudi zárod! („kak on hodit po světu, rostit rož na nivah i daruet ljudjam čadprodie“). Afan. I; 441. — Gledé na poslednjo okolnost govorí isti (I; 442) še o nekem posebnem znaku poganske domišljenosti na njem. —

Ni davno tegá. da so ovršávali Rusi po kmetih tudi slavnost po imenu „Jarilo“, in to na spomlad, — nekod pa o veliki noči, a nekod o binkoštih. —

Sešli so se kmetje ali pa meščani, izbrali si kakega možaka, oblekli ga v dolgo pisano suknjo („kaftan“), obésili nà-nj različnih trakov, barvanih robcev in mnogo zvoncev, a na glavo postavili mu visoko, papirnato kapo, s cveticami olepšano.

Kakor ta slavnost, tako se je zval i tak človek „Jarilo“ — poosebljena pisana priroda spomladanska. Ta „pisani Jarilo“, [ki nas spominja nekoliko slovensko-hrvatskega „zelenega Jurija“), hodil je po vasi ali po mestu od hiše do hiše plešóč in popevajóč; a drugi ljudje — stari in mladi — spremljajě ga, priklanjali mu se [kakor kakemu kralju] in plesali ter popevali ž njim. (K. J. Erben v „Slovn. naučn.“ IV, 188).

Še bolj nas pa spominja „zelenega Jurija“ začetek óne slavnosti ruske, ki jo je popisal Afan. I. 706: „V nekotoryh mestnostih Rosiji vybirajut na Jurjev denj krasivago parnja (lepega dečka), oděvajut ego v zelenj“ . . . Toda ta „zeleni Jurij“ ne hodi potlej od hiše do hiše, nego nosi na glavi jako velik „piróg“ (Pastete), ovenčan s svetlicami, v polje, in to z gorečo plamenico v roki, a „tolpa devíc“ pôje za njim obredne pesmi. Tako obhajajo po trikrat obsejane njive. Potém napravijo mado („kostér“), kakor kolobar, pusté mu na sredini prazno esto, a na to mesto denejo „pirog“, posédajo poleg ognja, ɔsté se („pirujut“) in delé med sabo „pirog“ tako, da dobi ṡak po kósec.

¹) Rusom znači beseda „rožь“ („rži“) 1 to, kar nam rž, 2. pa (poleg ·sed: „žito“ in „hlěb“) tudi sploh to, kar nam (književno) „žito“, Getreide = belokr.: žitek ali tég).

²) „Vokrug izbrannoj dlinnoju vereniceju izvivaetsja horovod.“

Uprav po stari šegi „poganski“ praznovali so pa Rusi Jarilov praznik po srečno opravljeni žetvi in spravljenih pridelkih vsega leta t. j. po letnem Kresu, ko se je solnce bližalo uže mrzli zimi. Tedaj se je ovršával znamenitеn obred — še v drugi polovici 18. veka: pokopávali so namreč tobožnega starega dobrotnika svojega, Jarila, vsako lèto z veliko slavnostjo, dočim so se jokale in tulile vse navzoče ženske. Ker se je pa o tej priliki „Jarilu na čast“ med moškimi in ženskimi glavami uganjala prevelika (nekrščanska) razuzdanost, zato niso odjenjali višji duhovni pastirji ruski, dokler niso zatrli tega poganskega národnega praznika. [1]) (Afan. I. 446).

Čitamo, da je uže nehal tudi prvopopisani beloruski praznik „Jarilo“.

Na sv. Jurija dan gonijo Rusi prvič na pašo vso živino, ki jo pa blagoslovi poprej svečenik (pop). („Illustr. Welt“ 1887; str. 618). Pravi uzrok temu blagoslovu ugane lahko vsak.

„Sv. Jurij korov zapasaet“ [2]) veli ruski pregovor. On je tedaj na Ruskem peleg sv. Vlasija (Blaža) živinski varuh. Afan. I. 706 in 699. — Ruski pastirji, (ki gonijo ta dan živino s posvečenimi vrbovimi šibami na pašo), popevajo o tej priliki tako:

„Egorij ty naš Hrabryj,
Ty spasi [3]) našu skotinku [4])
V polě i za polem,
V lěsu i za lesom
Ot volka hiščnago, [5])
Ot medvěda ljutago,
O zvěrja lukavago.“ (Afan. I. 707).

Prvič izganjajo živino vjutro zarana, dokler je še rosa na travi, zato da bodo krave debele in „udojne“. Rosa je namreč po ruski národni veri nebeško mleko („nebesnoje moloko“), ki ima to čudno moč, da množí kravam mleko. (Ondi).

Tudi ruski narod veruje v legendo (nekoliko prenarejeno), kako je sv. Jurij rešil smrti óno devico, namenjeno v jed „ljutemu zmaju“, in to „Peščerskemu“, isto, kar „gorjancu“ („tože, čto Gorynyču“). Afan. I. 704.

Po ruski národni veri nameščuje sv. Jurij i starega poganskega boga gromovnika (Peruna) .... Sv. Juriju priporočajo se priprosti ljudje (v národnih zagovorih); da jih ne bi pičila kača. — Po ruskega kmeta mislih začenja se pomlad („vesna“) na sv. Jurija dan. Ondi [6]).

---

[1]) V Voronežu zatrl ga je stoprav l. 1765 v ponedeljek Petroveg posta, 30. maja (11. jun.), s primérno propovedjo vladika Tihon.

[2]) Sv. J. pušča krave na pašo.

[3]) Réši; — [4]) živinico; — [5]) divjega (zgrabljivega).

[6]) Ovršuje se pa na Ruskem národni spomladni praznik stoprav ón četrtek pred binkoštimi. — Zove se ta četrtek „semík“ t. j. sedmík zat ker je sedmi po veliki noči (staroverski). To ime je tedaj uprav cerkven Narod mu pravi sem pa tam zeléni dan („zelënoj denj“), a vsemu tistem tednu „zelënaja nedělja“. Na vrsto pride „semík“ še v predelu o binkoštih

Vrbove šibe, na cvetno nedeljo posvečene, vtikajo preprosti Rusi v stene po vseh hlevih, a posebno po kravjih, zato da ne bi živini naškodila kakšna „nečista [vražja] sila“. (Afan. I. 707). Izprva mislili so menda pri tem samo na „bése“ (zle duhe), a zdaj mislijo brez dvojbe tudi na.. čarovnice. (Prim. Letop. 1885; 176, 1. in 2. razst.)

Tudi ruski kmetje („krestьjane“) valjajo se (kakor v Srbiji „momci“ in „devojke“) na sv. Jurija dan vjutro rano na polju po rosi, da bi bili močni in zdravi („silьnimi i zdorovimi“), kakor Jurjeva rosa.[1]) Drugi dan pa začenjajo sejati jaro žito („jarovye hlěba“). Afan. I. 705.

Med Rusi ni te navade, (kakor je pri istih Srbih in Bolgarih), da bi se tudi kópali tega dne..., nego kropé nekod pri vodnjakih z blagoslovljeno vodo samo živino, predno jo ženejo na pašo, s posvečeno vrbovo šibo. Nekateri Malorusi polivajo pa vrhu tega z vodo tudi pastirja („pastuha“), misleč, da i to pomaga, da molzejo krave potlej obilo. Ondi.

Strinjaje se s Hrvati v hrvatsko-slavonskem kraljestvu pravi i ruski narod, da je sv. Jurij voditelj in glavar.. volkom (= volčji pastir); da jih on zbira okrog sebe ter odkazuje vsakemu kraj, kde in ob čem naj živi;... da jezdari na Jurjevo sv. Jurij Hrabri po gozdih na belem konju ter odkazuje volkom vsakemu svoje delo („razdaet volkami nakazy) po ruskem pregovoru: „Čto u volka v zubah, to Egorij dal.“ (Kar je volku v zobéh, to je Jurij dal). Afan. I; 709—710.[2])

Slovaki izganjajo o Jurjevem živino prvič na pašo, da ji pa ne naškodi volk ali medved, devajo poprej „staji“ (hlevu) pod prag ključavnico, rekši, da so zaprli takó volku ali medvedu gobec („pisky“, šobe). „Sborník slovenskych [slovaških] národn. piesni itd.“ — Vo Viedni (na Dunaju) 1870; 194.

Malorusi (za Dneprom) in **Belorusi** zakápajo (zagrébajo) na Jurjevo kraj njiv kostí jagnjet in prasét („jagnjat i porosjat“), posvečenih na veliko noč, da ne bi naškodila setvi nì toča, nìti burja. „Lud Ukrain“. I, 125; pri Afan. I, 708.

Pod Jurjevo („tako i na spomlad in pod jesen) kmetje v velikoruski Kurski guberniji i. dr. ne delajo ničesar iz volne ali dlake („šersti“), ker se bojé, da ne bi ‚volki.. pojedli za to ovec;‘ v Litvi se pa v isti namen posté na sv. Jurija dan j. 23. aprila po starem koledarju. Afan. I, 712.

Na Ukrajini pravijo: „Sv. Jurij po polju hodit, hlib (žito) dit.“ Ondi I, 507.

---

[1]) „Jurij rosu spustil“ — veli ruski pregovor.

[2]) Več o „volčjem pastirju“, (s katerim nas je seznanil po „Novicah“ prej dični naš rojak Matija Valjavec), kanimo priobčiti v posebnem delu.

Isto trdi z drugimi besedami tudi **bolgarski** pregovor, ki pravi, da obhaja sv. Jurij meje in njive ter gleda, kaže li žito po dobrem. Ondi.

Da se Bolgari ne kópljejo pred sv. Jurijem (bodi si vreme s tem lepše), nego se začenjajo kópati še-le ta dan, — vzeli smo na kratko v misel uže pri Srbih na 144. str.

Kakor v Srbiji[1]) in v Hercegovini, tako koljejo tudi v Bolgariji jagnjeta (stoprav) na Jurjevo, in to z molitvami in cerkvenimi obredi na tak náčin, ki nas spominja nekdanje poganske žrtve: vsakemu za zákol namenjenemu ovničku t. j. jagnjetu moškega spola denejo namreč na glavo venec iz cvetíc in zelíj; na rožičke mu pa prilepijo voščeno svečo [ki jo potlej zažgó] in kadé okoli njega s (cerkvenim) kadilom. Saharov II, 22—26; pri Afan. I, 708.

Kopriv obešajo Bolgari ta dan tudi na vrata. Letop. 1877; II, 221.

Čehi prepevajo uže na spomlad to národno pesmico:

„Sv. Jiří vstává,
Zem odmikává,
Aby tráva rostla,
Tráva zelená,
Fiala[2]) modrá.
Fiala, růže[3])
Růsti nemůže,
Až jí Perun pomůže.
(Hanuš „B. Kal.“ 165).

Namesto: „Perun“ pôje se po krščanskem vplivu osédobi tudi „pán Bůh“, — samo takó pa na **Moravskem** péto postno nedeljo, potém ko iznesó deklíne iz vasí Morano („Mařenu) t. j. poosebljeno zimo, pred katero pojó tako:

„Komu s' dala klíče (ključe)?“ —
„Dala jsem jich dala sv. Jiřímu,
Aby nam otevřel [odprl] zelenú travinu,
Aby tráva rostla, tráva zelená;
Fiala, růže kvésti [cvèsti) nemůže.
Až ji pán Bůh pomůže,
Helo! helo! má milá Mařeno!“
(Ondi 137—138).

Tedaj prinaša osédobi spomlad — kakor ruskemu narodu, tako i čehkoslovanskemu — sv. Jurij (ki odpíra zemljo, da raste trava itd.)

„Ker se v tej dobi zemlja odpira,“ misli češki národ, [illegible] se tega dne ne sme piti iz studencev, zato, ker izpušča zem[illegible] tudi vès svoj strup (všecky jedy své vupouští) t. j. ker strupena. Ččm. 1885; 183.

---

[1]) Okolo Timoka. Prim. Vuk. „rječn.“ 151 („Život i obič. 28); „Let Mat. sloven.“ 1877; II, 220.

[2]) Violica, — [3]) roža.

Na Češkem je pa i ta vera, da se zato, ker je do sv. Jurija vsa voda strupena, ljudje ne smejo nì kópati pred tem dnevom. Na Jurjevo pa prehaja strup na žabe in kače; zato je potlej voda zdrava do sv. Lovrenca (10. avgusta); od tega časa je pa zopet strupena in škodljiva človeškemu telesu. Grohm. 51 (326). Priobčil mu je to vražo R. Schwarz iz Prage; zato lahko, da je češka ali pa „čehonemška".

S štaj. Slovencem vred trdi i Čeh, da pred sv. Jurijem kače nimajo nikakega strupa — s tem dodatkom, da še-le tega dne smejo laziti izpod zemlje. Ččm. 183.

Slovaki pravijo: „Kto uvidí pred Jurom bieleho hada (belò kačo) zpod bielej liesky vyliezat' (laziti), chytí (ujemi) si ho živého a uvarí (skuhaj) si ho v sladkom mlieku: bude mat' (bode imel) od toho mlieka takú moc, že všetky poklady pod zemou uvidi" [da ugleda vse zaklade pod zemljo]. „Sbornik" 1870; 194.

Moravska. Neka babica pravila je v Trebiču ljudem, da katero dete se narodi tega dne, óno je zločesto („schlimm") in jadljivo („zornig"). P. u. p.

Litovci (Litvanci) priporočajo se samo sv. Juriju, naj bi jih čuval volkov, ter se postijo na Jurjevo („Jurginne), da jim ne bi volk raztrgal ovác. „B. Kal." 138.

Goriški Slovenci. Ako hoče na Kobaridskem kako dekle zvedeti, „kateri" ji je namenjen, seje na večèr k sv. Jurju[1]) „repo" (repno seme) križem . . čez posteljo ter pravi: „Bog in sv. Jevan, pomagajta mi to repo sejati, in tisti, ki je pravi ljubi moj, naj mi jo pride pomagat — plet'!" Dekle se uleže v posteljo . . na repno seme, in če „sanja" o kakem „fantu", — ta je „njen", t. j. njej namenjen. Zapis. g. A. Gabršček.

Onako, kakor srbski „momci" i „devojke", valjajo se — če se ne varam — ob isti dobi (pa od jutra do večera) pred zbranimi roditèlji v Srbiji tudi **romunski** dečáki in deklíne. Kateri in katera se najbolj skupaj valjata, bódeta potlej po navadi tudi „mož in žena". Poved. lani srb. trgovec Mih. Ilić.

„**Srbski** narod se raduje, kad je na božić snijeg, a na Gjurgjev dan, kad je vedro, zato, što misli, da će ona godina[2]) rodna biti, odkuda je i narodna poslovica postala: Bog te čuvao vedra božića, a oblačna Gjurgjeva dne." („Srbad." 76; str. 12).

Moravska. Kedar žaba uprav pred sv. Jurijem „škrtá", tlej tri tedne po sv. Jurijem molčí. (Trebič; p. u. p.)

[1]) „Sv. Jevan (sic) pravi ondot ljudstvo sv. Juriju! (Čudna posebnost! or tega ne vé, mislil bi, da je „Jevan" = Ivan).

[2]) Leto.

Slovak veli: Če kuka kukavica („kukučka") pred Jurjevim, prerokuje („veští") dragino in zlo; ako pa začne kukati šele na Jurjevo ali brzo po tém, to je dobro znamenje („to dobre je"). „Sborn." 1870; 195.

Med **Nemci** nahajamo mnogo manje bajeslovnih običajev in praznoverja o sv. Juriju nego med Slovani. — Učeni dr. J. N. Sepp [1]) pravi — gledé na to, da je Jurjevo „pastirskega značaja svetek", — da so bile starorimske „Palilije", [2]) (ki so jih s palmovjem in drugim takem vejevjem praznovali 21. aprila meseca), spomladni obhod . . . pastirski svetek — nekako v slavo, da se je priroda prebudila iz mrtvaškega spanca, oziroma prvi pastirski državi rimski v spomin. — Poprej so naši veščaki ta pastirski svetek, ki ga Sepp imenuje tudi palmov praznik [3]), uvažávali posebno zaradi takozvane „lustracije" ali očiščevalne močí kresnega ognja, ki nas spominja tudi našega . . „Jurjevskega Krésa" in „Kresa" sploh. [4])

Bistroumni Kuhn je pa v angležkem národnem običaju Jurjevskem, „v sv. Juriju" spoznal staroskandinavskega najvišjega boga Odina oziroma starogermanskega Vodana. [5])

Po nekaterih nemških deželah (tir., bavar. itd) delajo iz ogórkov cerkvenega velikonočnega Kresa (posvečenih ‚vuzemnic') křižce, ki jih vtikajo na Jurjevo v žitno polje ali ga pa potresajo z ogljem, zato da bi ga občuvali toče, hude letine in mrčesa. Wuttke II, 68.

Da na sv. Jurja („23. aprila") naj nikdo ne pije studenčnice, zato ker se potlej [tega dne] zemlja odpira in izpušča svoj strup, a ta prehaja potlej na žabe in kaže — ki tedaj pred tem dnevom niso strupene — to vražo, ki jo prodaje Wuttke (II; stran 82, § 100) menda vso za nemško iz češkega kraljestva („Bö."), zvaril je iz ónih dveh, spredaj (str. 148—49) priobčenih vraž v jedno; vsakako pa pretiskal prvo češko polovico po Grohmannovem nemškem prevodu češke vraže, natisnene v „Ččm." 1855; 183. (Prim. Grohm. str. 51, br. 325 in 326). Po krivem je dodal W. iz svoje torbe . . .: („23. April"); kajti Čehi praznujejo zdaj sv. Jurija 24. aprila meseca. Izpustil je pa W. iz druge polovice svoje zvarjenke óne važne besede, da se ne sme človek nì kopati pred tem dnevom. — Zakaj jih je izpustil, tega res ne vemo. —

---

1) „Das Heidenth. und dessen Bedeutg. f. d. Christenth." Regensb. 1853; I, 255.

2) „Palilia" (tudi Parilia). Dr. K. E. Georges.

3) Po naše morda bolje: cvetni ali zeleni svetek.

4) Gl. „Letop." 1887; 105.

5) „Müllenh. Zeitschrift" V; 472. (K. Simrok: „D. Myth." 18[illegible] (4. izd.), 229.

Druga vraža, zajeta iz istega vira (Grohm. str. 51, br. 324), prepoveduje pa, da se ne sme človek pred Ivanjem kopati v rekah, in to iz istega uzroka (zato ker je voda strupena do tega dne). Katera je prava? —

Z **Gorenjskega** (Kranjskega) in z **Notranjskega** (iz „suhe Kranje") nisem mogel dobiti, nìti sám zvedeti nì jedne vraže oziroma prazne vere. Ondot ne vedó ničesar o „zelenem Jurju". Po g. Štritofu iz Starega trga (pri Ložu) zvédel sem samo toliko, da praznujejo tam ljudje sv. Jurija samo ob nedeljah, t. j. ako ne pade njegov god v nedeljo, — prvo nedeljo potém.

Tudi pri **Poljakih** pogrešamo Jurjevskih vraž in bajeslovnih običajev; nahajamo pa onakih pri njih o binkoštih, ki pridejo na vrsto uže v naslednjem predelu.

Binkošti = duhovo, trjaki,[1]) risali (ogr.-slov.)

(Vnebohod ali križevo gl. za tém predelom.)

Stsl. Пѧтьдесѧтьница pętidesętьnica, grške besede prevod; tudi Пѧтикости pętikosti, iz gršk. πεντηκοστή, pentecoste); rusalija f. gršk. ῥουσάλια, lat. (v srednj. veku) „pascha rosata", pascha rosarum, dominica de rosa, „Rosenostern", Rosenfest, Rosensonntag = Pfingstsonntag; **bolg.** 1. dan: pjatdesjatnica, 2. dan: sv. Duh, sv. Troica; **rus.** (strus. rusalii), pjatьdesjatnica, Troica, troickij prazdnik: 1. d: troicyn denj, 2. d: duhov denj; **mrus.** 1. d: prazdnik Troicy, 2. d: denj sv. Duha; v Galiciji: rusalja ali rusaljnyj svjatki; 1. d: rusaljnaja nedělja[2]) (mrus. ě = i); 2. d: rusaljnyj poneděljnik (= ‚ponedilok'); po Šaf. (III., 89) pa 1. d: duhov denj, 2. d. Troicy; crkv. tudi: 1. d: sošestvie sv. Duha, 2. d. „sv. Troicy" ali „poneděljnik sošestvija"; **hrv.** duhovi, trojaki, 1. d: duhovna nedelja, 2. d: duhovni ponedeljak;[3]) **srb.** duhovi (duovi), trojice f. pl., rusalji m. pl., rusalje f. pl. (stsrb. rusalija) f., 2. d: duhovni ali duhovski ponedjeljnik; **č.** letnice (f. pl.), zelené ali svatodušní svátky, svatodušný hod, boží hody svatodušní, svátky koláčové; **č.-slov.**

---

[1]) V Adlešičih: trjáki = binkošti; „o trjácih" = o binkoštih. Po Mikl.: Etym. Wtb." 1886; 365 izhaja ta beseda iz stsl. „turъ" (taurus, uprav urus, ueroehs) ter je nastala menda po kaki národni slavnosti. Prim. krajevno ne Turják (izr. Trjak), Auersberg in 1. op. na str. 152.

[2]) Pim. Mikl.: „Rusalien" 9; po starem pa: „predbinkoštni teden" ndi 7).

[3]) Prim. nsl.: „binkoštna nedélja" in „binkoštni ponedéljek". — Binkošti iz nemške: Pfingsten, ta pa iz grške „pentekosté" (pentecoste).

turice, pl. f.,[1]) rusadljé (sg. n.), rusadla (pl. n.), rusadelné svátky; **p.** święta zielone, zielone świątki (po tém tudi uže **mrus.** v Galiciji: „zelenye svjatki"); **luž.-srb.** „svjatky".

Ker je za našo razpravo takih vraž itd., katere so navezane na kakšen poseben dan, — oziroma svetek ali praznik, jako važno, da se zna, kedaj je postal, je li še mlad ali pa uže star, — da so kristijani praznovali duhovo ali binkošti, če ne poprej, vsaj uže v prvi polovici tretjega veka; kajti ta praznik omenja v svojih spisih uže Tertulijan (Kvint., Sept. Flor.), ki je umrl med 220. in 240. letom po Kr. r. (K. J. Erben: „Naučn. slovnik" p. b. Letnice), a cerkveni zbor, ki je l. 305—306 zboroval v Elviri ali Eliberdi (Illiberis) na Španjskem, ukrenil je v XLIII. pravilu tako, da se binkošti ne smejo praznovati štirdeseti, nego petdeseti dan po veliki noči.[2])

Zato se zovejo binkošti stsl. pętidesętьnica po navedeni grški besedi, ki znači isto. — Zakaj pa se zove ta praznik uprav tako in slovenski tudi „duhovo", — tega mi menda ni treba razlagati č. čitateljem.

Iz prvine posvečevali so kristijani binkošti[3]) po osem dni takó, da se ves ta čas, oziroma 9 dni[4]) ni smel nikdo postiti, ni klečé moliti, nìti delati; l. 1094 dokončal je pa cerkveni zbor v Kostnici, naj se posvečuje samo nedelja, ponedeljek in torek, dokler se ni v predzadnjem veku izpustil tudi tretji dan, (Slovn. nauč. IV; 1248 p. b. „Letnice").

Izraelci praznovali so petdeseti dan po svoji veliki noči (naši veliki soboti) „dožétke"[5]) ali „zahvalno dožétnico"[6]) ter darovali o tej priliki prvega klasja in prvih hlebov iz nóve pšenične moke itd.[7])

---

[1]) Po Kottovih mislih nastala je ta beseda pri Slovakih po slavnosti staroslovanski, ki se je izprva praznovala, na spomlad v čast ‚Radegastu' (Radьgostu), čegar znak, t. j. turova ali bikova glava se je o tej priliki nosila očitno. (Fr. Št. Kott: „Český slovník" IV.; 230). — Drugače tolmači to „B. Kal." 161. Ondi čitaš, da se je ohranilo ime binkoštim „turice" tudi v Galiciji („v Haliči"), okoli Budima pa da jim pravijo „turčanky". — Opozarjamo tudi na bivšo Dóbrovniško (‚Dubrovačko') „turico", pustno šemo s ‚konjsko glavo', ki je morda vendar v kaki zvezi z ónimi „turicami". Prim. Vuk. ‚riečn.' p. b.: Čoroje, vila i turica (str. 828).

[2]) „Pravam institutionem emendari placuit, juxta auctoritatem scripturarum, ut cuncti diem Pentecostes post Pascha celebremus, non quadragesimam, nisi quinquagesimam. Qui non fecerit, novam haeresim induxisse notetur." (Joann. Mansi: „Sacrarum conciliorum nova et amplissima collectio"... Florentiae 1759; II; str. 13). Tega prevažnega podatka pogreši pri Augusti-ju („Christl. archaeolog. Denkwürdigkeiten, Leipz. 1817—183' in pri drugih, ki poročajo, da se je ta krščanski svetek praznoval „uže (oziroma stoprav) pod konec četrtega veka.

[3]) Kakor božič in veliko noč.

[4]) Češki: „devetnik" (neuntägige Andacht).

[5]) in [6]) Erntefest, Erntedankfest.

[7]) Prim. Döllinger: „Heidenth. u. Judenth. als Vorhalle zur Gesch des Christenth." Regensb. 1857.

To ti kaže razloček med njihovimi in med našimi (kristijanski) binkoštimi, ki so podobne zdaj pri nas izraelskim samo po dôbi, o kateri se praznujejo.

Četudi so pa i krščanske binkošti uže jako stare, prijelo se jih je primeroma z božičem, veliko nočjo, Ivanjem . . .) vendar malo vraž — pri Slovanih in Germanih, koder se je pa to zgodilo, spominja nas letnega praznika poganskega.[1])

Videli bódemo, da krščanstvo ni brez vpliva ostalo pri tém.

Med najstarše poganske vraže spada ta, da nekateri **Slovenci** še dandanes pokajo z biči o binkoštih (tako kakor na Jurjevo), da nimajo čarovnice močí do živine. Gl. str. 133.

Nekod si pa voščé slovenski pastírji biče na duhovo s „posvečenim" voskom ter pokajo s takimi, zato da bi pregnali čarovnice. (Fr. Hub. pri Šum. 102). Glej krščanskega vpliva! Tem Slovencem ne zadoščuje za odganjanje nesrečnih čarovnic več samo ropotanje (oziroma pokanje z biči), nego potreba jim je za to tudi . . cerkvenega blagoslova v podobi „posvečenega" voska.

Takó pokajo na vso moč v isti namen (pa brez posvečenega voska) na vso moč uže v soboto večer pred duhovim tudi **češki** in **moravski** pastirji, vračaje se s čredo domóv. Deca pa tolčejo s palicami na plote ali pa bijejo desko ob desko, kakor drugod o božiču. (B. Kal. 159).

V Hoteboru (Chotěboř) kadé Čehi isto soboto večer po hlevih (s cerkvenim kadilom), v nedeljo jutro pa pokajo z biči, misleč, da odganjajo z obojim . . čarovnice (P. n. p.).

Čehonemci na Šumavi (Böhmerwald) zovejo zdaj tak ropot uprav „Hexentusch" [2]) ter izganjajo ž njim . . . . čarovnice tudi iz hiš, hlevov in skednjev. (B. Kal. 159). Pred ropotom polagajo pa pred hišna in pred stajna vrata zelenega drnja (frischen Rasen) ter kropé okolo s posvečeno vodo, govoreč čudne nemške besede.[3])

Da se staro „pokanje z biči" tudi o tej dobi nameščuje z novejšim „streljanjem", dokazujeta nam ta primera: Okoli Jožefovega mesta (na Češkem), teče óni kmet, kateri na du-

---

[1]) K. Simrock: „Handb. der D. Mythol" 464; Mühlhause: „Urrelig. deutsch. Volkes" (pri Wuttk. II., 75, 1. op.).

[2]) V narečju: „'s Häxnostusch'n" (čarovnic izganjanje).

[3]) „Fluigt's dafo Nochtgoid u. Häxna!
D' Patschna tuschet eng os,
D' Engl tadet eng zmäxna
I man guat gwätn Hos."
(Reinsb.-Dür. „Festkal". 1864; 248).

T. j.: Bežite od tod', ponočni lov' in čarovnice, — kropilnica vas izdí, — Angel bi vas zmlinčil (?) — v moji dobro blagoslovljeni hiši.

hovo prvi vstane, na polje z „bičem pokat“ (Reinsberg-Düringsfeld „Festkalend. 1864; 249); nekod pa streljajo (Nemci) preko sétvine in to, v novi dobi zató, da bode dobra letina. (W. II.; 75). Prvotni vzrok temu največjemu ‚ropotu‘ ugánejo naši č. stari čitatelji zdaj lahko sami.

V nekem severo-nemškem kraju („Blumenhagen bei Vierraden“) pokajo na binkoštni večer konjarji vsi zložno; v okolici Storkovski v takozvani slovanski deželi („im Wendenlande“) pokajo pa isti večer in pa zvečer pred veliko nočjo (A. Kuhn u. W. Schwartz: „Nordd. Sagen itd.“ 1848; 381).

Tudi po tém je razvidno, kako se nekatere vraže, kolikor toliko izpremenjene, selijo od svetka do svetka.

Slovenske. Po Novomeški okolici kropé užé na **binkoštno soboto** vinograde in njive (s posvečeno vodo), da bi jih sv. Duh rešil toče; na najvišje trte obešajo pa oljko (posvečeno na cvetno nedeljo), zato da ne bi bilo ‚hude ure‘. (Zap. g. A. Hudovernik).

Binkoštno soboto po noči čarovnice razgrnejo po polju ‚rjuhe‘ in na ta način vzemó žitu „plenjanje“ (da ga bóde potlej malo). Krško. Zapis. g. Jern. Ravnikar. Ista vraža (malo drugače): „Binkoštno soboto hodijo čarovnice po žitu s plahtami roso pobirat in nosit na svoje, da pomnožé svoj plen“. Ondi; g. Romik. (Prim. tudi „Črtice“ 5, 2. razst.).

V Čemšeniku pa pravijo: „Ktera ‚bábina‘ na binkoštno nedeljo jutro z dlanjo roso ometa, tista je čarovnica“. Zapis. g. G. Križnik.

Binkoštno soboto naj se popoldne ne hodi več na polje, ker se takrat po polju razliva sv. Duh. Če je tám ljudíj, ogne se jim sv. Duh in ne blagosloví polja. (V gornnji Soški dolini. Zap. g. A. Gabrščček).

V Kranju devajo „zvečer pred binkoštno nedeljo“ med okna zelenih jesenovih vej,[1]) in matere pravijo otrokom, da morajo mirovati, da priletí potlej na veje lép bél golobček t. j. sv. Duh. P. u. p.

V jutro zgodaj na binkoštno nedeljo morajo se okna in vrata odpreti, da pride sv. Duh v hišo. Motnik. Zap. g. G. Križnik.[2])

Dobro je, ako se na binkoštno nedeljo pred solncem umiješ z roso, ki je na pšenici, da te ne bodo med letom bolele očí. Rož. Zapis. K. Pečnik.

Po štaj.-slovenski vraži ni se ti potlej bati pik (pég); ćt jih pa že imaš, izgubiš jih gotovo. „Črtice“ 5.

[1]) Jesen (navadni ali véliki), fraxinus excelsior, Esche. Tuš. „Bot.“ i „Rastl.“ 2. izd.

[2]) Ista véra je med Nemci, ki pa odpirajo sv. Duhu sama vrata Prim. W. II. 75.

„Ako se na binkoštno ‚nedeljo jutro‘ omiješ z roso, bódeš potlej posebno bél“. Motnik. Zapis. g. G. Križnik s tém dodatkom: „Ta vraža je prišla s Štajerskega v Motnik“.

Na binkoštno nedeljo spoznaš lahko svojega kraja čarovnice, ako le hočeš — takó: Ženi krave „pred solncem“ na pašo, preobleci vso obleko narobe, a potém se kam skrij in ćakaj ter gledaj, kaj se bode godilo. — Prihajale bodo čarovnice vsaka s svojo golido in začénjale krave molsti. Tako jih lahko spoznaš brez kake neprilike, če obrneš namreč vso — vso obleko. — Nekdo je bil storil sicer vse takó, ker si je bil pa zábil obrniti en sam — žep, zapaziia ga ena izmed čarovnic, 'zavpila hitro: „aržèk, aržèk!“ — in pri tej priči ni bilo nobene več. Črni vrh pri Idriji. Zap. vč. g. A. Domicélj.

Zato ne gonijo nekod Slovenci krav to nedeljo na pašo pred solncem, nekateri ne pred šesto uro zjutraj, a nekateri celó vès dopoldan, ker se bojé, da ne bi čarovnice vzele kravam mleka. Ponikve pri Laščah, Ratje pri Žužemb., Struge pri Ribnici itd. P. u. p.[1])

Taka vera je tudi med **Nemci** po gorenje-štaj. planinah s tem dodatkom, da imajo krave (in koze), ako jih pomolzejo čarovnice o tej dobi, potlej vse leto tudi krvavo mleko. (P. K. Rosegg. „Buch d. Novellen“. 1881; I., 188.)

Pri nekaterih **koroških Slovencih** (v Rožu) ženejo pa na binkošti pastirji „jako zgodaj“ na pašo; — čemu tako zgodaj, tega ne pámetijo menda već, zato ker naš poročevalec tega ne jemlje v misel. Kdor prižene zadnji (sic) na pašo, temu pravijo šaljivo „binkoštni kralj“. Skušajo mu žabo na vrat obesiti ter se mu vsi prikljanjo, zmerjaje ga (v narečju): „Potolci ga, — pomolzi ga, — vrzi ga za plót, pa daj mu eno skledo pečenih krót.[2]) (Zap. K. Pečnik.)

Tudi štaj.-slovenski pastirji ženejo ‚na Duhovo‘ „zeló zgodaj“ na pašo; a kdor zadnji prižene, tega zovejo „Lukmana“, pastirico pa „Lukman'co. Dalji popis čitaj v „Črticah“ 5.[3])

V Tuhinju (na Kranjskem) pravijo, da je dobro, na binkoštno nedeljo gnati živino pred solncem na pašo, a uzroka

---

[1]) L. Ilić 1846 (153) poroča iz rokopisa, ki ga je spisal Andr. Dremelj („Dremel“): „Gebräuche in Krain“ na kratko samo toliko: „Kranjci [Slovenci] pazijo na duhovo, da ne vzemó čarovnice kravam mleka.“

[2]) „Potouci ha,
Pomouzi ha,
Vrzi ha za plót
Pa daj jom'
Ano sklödo pačanah krót!“

[3]) Po nemških štaj. mestih pravijo vsakemu binkoštnemu zaspancu (v vsaki hiši) „Pfingstluken“ (Ondi); po čeho-nemških pa „Pfingstlümmel“. (Festkal. 1864; 249).

več ne znajo. Kateri pastir priżene prvi na pašo, to mu je velika čast (brez kakega častnega imena); kateri pa zadnji priżene, temu kličejo: „Pomije lôk, lôk, lôk!“ P. u. p. Ista vraža (brez uzroka) znana je tudi na Kozjaku (pri Mariboru). P. u. p.

Nekod gonijo Slovenci živino na binkoštno nedeljo po noči na pašo, omakajo pred solncem belega kruha v tekočo vodo ter dajó kravam, zato da bi dojile obilneje. (Fr. Hub. pri Šum. 102).

Semičarji pa na binkoštno nedeljo ne gonijo krav pred solncem na pašo zato, ker jih sicer čarovnice jezdijo in potarejo. P. u. p.

Belokranjski kmeti okoli Metlike jako čislajo posvečeno vodo binkoštno, „ki oblake razganja“. Zapis. brat Anton.

Ako „k binkoštni nedelji“ dan zazvoni ravno o ‚polnoči‘, tisto leto toča ne pobije polja. Krško. Zap. g. Jern. Ravnikar.

„Če gre na binkošti dež, ima pšenica dve plevi“, Ondi. Zap. g. Tom. Romih.

„Če ta dan deži, potlej se je slabe letine nad'jati.“ Motnik. Zap. g. G. Križnik.

Ako na binkoštno nedeljo dežuje v ničke („nešče“, Backtrog), bode prazen klas. Na Zili pri Beljaku. Zap. g. Fr. Eller.

Pred 200 leti bila je med Slovenci na Kranjskem še ta vraža, o kateri nam poroća slavni Valvasor („Ehre d. Hertzogth. Krain“ 1689, I.; c. 38; str. 452): Kdor pojé na binkoštno nedeljo „pred solncem“ tri liste (peresa) dresena („Persicaria, Flöhkraut“,[1]) onemu ne more potlej naškoditi nikdar nikakošen ščipavec (škorpijon).

Valvasor, ki se navzlic veliki učenosti in razsvetljenosti ni mogel iznebiti nekaterih ‚predsodkov‘ svoje dobe, odobráva povse to bajilo, razlagaje nekako čudno dozdevni uzrok;[2]) samo to mu se ne zdí potrebno, da bi se moralo to zgoditi „pred solncem“ in uprav na „binkoštno nedeljo“, — ako jih užije le „na tešče“ in na priliko o tisti dobi,[3]) zato ker ima dresen tačas v listih največjo moč. Naposled vpraša mož, zakaj morajo biti tri listi, a ne 4 ali 5? . . . „Praznoverski odgovor“ na to zvedljivo vprašanje zvemo v predelu „o številih“; uganeš pa ta odgovor lahko uže zdaj po dosedanjih podatkih o „sodvih“ (ravnih) in „lihih“ (neravnih) dnevih, v „Letop.“ 188[illegible] 140 in 148).

[1]) T. j. Pulicaria, Flohkraut. (Cig.-V.).

[2]) „Solche Würkung ist natürlich u. einig u. allein besagten Flöhkra[illegible] zuzuschreiben, welches mit dem Scorpion eine natürliche Feindschaft od[illegible] Abscheu (Antipathiam) hat, wie es dergleichen Syn- u. Antipathias gar vi[illegible] in der Natur gibt.“ — —

[3]) „Ungefähr um dieselbige Zeit.“

Po Koroškem nekod slovenski pastirji **„binkoštni pondeljek“** zgodaj vstajajo in hité z živino na pašnik. Kdor zadnji pride, mora „žabo vleči“. Drugega uzroka ne znajo zdaj.[1]) Omajajo tudi smreko, ki jo potlej lepo napravijo in postavijo. Na Zili. Zap. g. Fr. Eller.

V **Slavoniji** gospodinja na duhovo dobro pazi na krave, kedar jih tera (žene) v jutro na pašo, da jim ne bi morebiti katera čarovnica („vještica“) vzela mleka. „Vračare“ trave beró, možaki („ljudi“) okolo konj bajajo itd.

Tudi v Bosni s konji čarajo itd. (L. Ilić 1846, 153). Vsaj pred kakimi 40 leti bivalo je še tako.

Marljive gospodinje slavonske na duhovo s 3-kraljevsko („vodokrstno“) vodo škropé živad, posebno gosí in race, ter jim dajó iste vode tudi piti, zato da dobro nesó, pa tudi zato, da ne zahajajo na tuje dvorišče, in da jih ne grabijo kragulji in lisice. (Ondi).

Srbski národ praznuje binkošti („trojice“ ali „duhove“) — dasi vidiš v sedanjih koledarjih srbskih naznačena samo po dva binkoštna svetka — še dandanes (kakor božič in veliko noč), po tri dni;[2]) in ker so prvo nedeljo po duhovem pri Srbih „Petrove poklade“ (Petrov post), . . . zato se vès teden ne dela skoraj („gotovo“ [3]) nič; nego se prijatelji pohajajo in gosté ter veselé. — O trjacih („o trojacima“) hodijo od hiše do hiše in plešejo ter pevajo „kraljice“ t. j. po 10, po 15 lepo oblečenih in nališpanih deklic („lijepo obučenijeh i nakićenijeh djevojaka“). Jedna (lepa in srednje rasti) zove se „kraljica“, druga „kralj“, tretja „barjaktar“ (zastavnik), a četrta „dvorkinja“. Kraljica se pokrije z belim otiračem po glavi in po obrazu („licu“ [4]); kralj ima na glavi klobuk, olišpan s cvetícami („iskićen cvijećem“), v roki pa meč; a „barjaktar“ nosi na sulici zastavico belo in rdečo („barjačić bijel i crven“). Kedar pridejo pred čijo hišo, ondaj séde kraljica na majhen stolček, („malu stoličicu“), a dvorkinja se postavi malo višje („više nje“), a druge deklice vstopijo se okoli nje v „kolo“ kot srp pa se pomikajo na levo, stopajoč popevaje po dve stopinji („stope“) naprej. Kralj stoji na levem koncu („kraju“)

---

[1]) Prim. navado koroških Slovencev v Rožu spredaj (155).

[2]) Srbski národ misli menda sem pa tam, da je 1. dan posvečen ɔgu Otcu, 2. Sinu, a 3. sv. Duhu . . . Nekoliko pokvaril se je pa ta račun časom nekaterim Srbom, ki računajo zdaj tako: „Subota (zadušnice) = tac; nedjelja = Sin; ponedjeljak = Duh; utorak = Amin (Amen).“ Počujejo pa vendar tudi óni po **tri** dni . . . . (N. Begović: „Život i obič. ·ba-graničara“ 29—30). Prim. „zadušnice“ pri Vuku „rječn.“ 173, ki se strinjajo z ónimi.

[3]) Srbski adv. „gòtovo“ **ni** to, kar naš adv. „gotóvo“; nego to, kar š „skôraj“ (beinahe, fast).

[4]) Srbu je naš obraz „lice“ (Gesicht), naše lice pa „obraz“ (Wange).

kola, a barjaktar na desnem; ali se ne držita kola, nego kralj sam za-se (z obrazom obrnen k vojarinu, „kolovodji") neprehoma pleše („igra"), mahaje z mečem in pomikaje se nazaj; a barjaktar (z obrazom obrnen k zadnjemu kolašu, „zavrćkoli") z ‚barjakom' v roki pleše pred „kolom". Poplesavši („poigravši") tako malo, obrneta se kralj in barjaktar po enkrat vsak na svojem mestu, pa ondaj tečeta okoli vsega „kola" in prideta zopet vsak na svoje mesto ter počneta ‚na novo' plesati. Najprej začnó od „kraljeve" hiše; in prva pesem, ki jo pevajo pred vsako hišo, zapoveduje hišnemu očetu (domaćinu"), ali hišni materi („domaćici"), naj prineseta kraljici ‚stolico', pa ondaj začno pevati po vrsti vsem (moškim in ženskam, malim in velikim), kolikor se jih nahaja v hiši; n. pr. deklici („djevojci"):

„Ovde nama kažu,
Ovde nama kažu, leljo!
Momu ne udati,
Momu ne udati,
Momu ne udati, leljo!
Jal'[1]) je,[2]) vi udajte,
Jal' je vi udajte,
Jal' je vi udajte, leljo!
Jal' je nama[3]) dajte,
Jal' je nama dajte,
Jal' je nama dajte, leljo!
Da je mi udamo" itd.

Ker ni v vsaki vasi toliko izbranih deklic („odabranijeh djevojaka"), zato hodijo „kraljice" tudi iz vasi v vas („iz jednoga sela u drugo")... „Kraljice igrajo u današnje vrijeme po Srbiji od Cera i od Medjenika do Timoka, i po Slavoniji kod ‚Srba Rimskoga zakona';[4]) po Srijemu, po Bačkoj i po Banatu igrale su do skora, pa su novi sveštenici[5]) zabranili i iskorijenili (pripovedaju žene, koje su djevojkama bile u kraljicama, da su jih i s batinama tjerali i razgonili po selu. (Vuk „riječn". 1852; 298 in Vuk: „Život i obič. 1867; 35).[6])

(V izvirnem srbskem jeziku nadalje.)

„Na duhove, kad je crkva zelenom travom posuta, prvi dan ‚na službi', kad se prvi put kleči', uzme djevojka malo trave izpod desnog koljena desnom rukom, drugi put opet tako, tretji put opet, onda od svega, dok se još kleči, savije vijenac, natakne ga na desnu ruku, tako ga iznese iz crkve, pred crkvom mane [mahne] vijencem na sve četiri strane svijeta, govoreći u sebi: „Bogom sudjeni![7]) ma gde da si, podji brzo za ovim vencem (sic), jer će venac (sic) uvenuti, a moje lice precvetati.[8]) Kad dodje kući, vijenac obesi o ikonu,[9]) i

[1]) Al', ali; — [2]) jo; — [3]) nam.
[4]) T. j. „Hrvata".
[5]) Svečenici (duhovniki).
[6]) „Kraljice" ne pobirajo darov, ako jim pa kdo kaj podarí, ne zametajo. (Vuk, ondi).
[7]) Po Bogu sójeni (naménjeni); — [8]) Juž. uprav „precvjètati" (zveniti verblühen, defloresco); — [9]) na podobo.

veče[r] ga met[n]e[1]) pod glavu, zaklinjajući sudjenika,[2]) da dodje,[3]) dok vijenac uvenuo nije.“ (Vuk. „Život i obič.“ 326.)

Srbi (v poprejšnji kneževini srbski) mečejo uže óni dan pred Jurjevim („u oči Gjurgjeva dne“) križe, iz leskovega protja napravljene, na hiše, vrte, njive in setve, pa i na plote, svinjake in planšarske staje („stanove“) zato, da ne bi bilo toče („da ne bi preko leta grad tukao“). Milićević: „Glasnik srps.“ 22 (1862); 93; nahaja se pa ondi i. d. še več drugih Jurjevskih vraž.

Velikoruski narod praznuje večinoma po stari národni šegi namesto binkoštnega praznika še dandanes óni četrtek pred binkoštno nedeljo t. j. slovéči „semik“.[4]) Kmetje in meščanska drhal („seljane i gorodskaja černj“), zbirajo se v gozde in loge, pojó pesmi, pletó vence, posečejo „mlado brézo“, oblečejo v žensko opravo („platje, platьe“) ter obéšajo na-njo pisanih trakov in krp („obvěšivajut raznocvětnymi lentami i loskutьjami“). Potém se začne občna pojédina („obščij pir“) iz moke, ki jo nabere kmetska občina, mleka, pirhov itd. Za vino in pivo skladajo novce, kakor se določi. Po končani pojedini postavijo oblečeno brézico po koncu, nesó jo — veseli pojóč in plešóč — v vas („v derevnju“) ter postavijo v hiši, soglasno izbrani („v izbrannom s obščago soglasija domě“), kjer ostane za gostačinjo („gostejkoju“) do binkoštne nedelje. V petek in soboto prihajajo ljudje k tej gostačinji v pohode, a na binkoštno nedeljo iznesó jo na reko in vržejo v vodo. Potlej se pa spuščajo po vodi tudi binkoštni venci („semickie věnki“). Afan. III.; 705; prim. tudi „B. Kal.“ 157.

V Pinskem okraju („uězdě“) na duhovo kmetske deklice izberó najlepšo tovarišico izmed vseh, opletó jo z brezovimi in javorivimi vejami ter vodijo pod imenom „kusta“ [5]) po ulicah in dvorih v taki zeleni opravi. — Kdo se ne spominja (gledé na to) srbske Dodole? (Afan. III; 706.)

Tako vodijo v Poltavski guberniji na Duhovo „topoljo“.[6]) Tako pravijo deklici v pisani ženski suknji („plahtě“) s krpicami svetle barve v kitah, in z drugim okrasjem o vratu itd. (Ondi.)

V poprejšnji dobi narejali so Rusi okoli Vraneža (Voroneža) na duhovo po sredi take dobrave („dubovoj rošči“) majhno kočo, olepšávali jo z venci, cveticami in lepo dišečimi travami, a va-njo postavljali „slamnato ali pa leseno púnico“ (r. „kuklu“), oblečeno v praznično moško ali pa žensko obleko.

1) Dene; — **2)** rotéč namenjenca; — **3)** t. j. naj se ji prikaže v snu.
4) Prim. na str. 146, op. 6.
5) Poženščeno ime za r. „kust“ (m.), grm. Prim. našo domačo besedo: „grmada“ za „grm“ (grmovje). Letop. 1887; 162 (1. r.)
6) Zopet ženska oblika nm. moške: r. „topolj.“

Prihajali so potlej ljudje iz vse okolice, prinašali seboj različnih pijač in jedíj („napitki i jastva“), plesali okoli koče kolo („vodili vokrug šalaša horovody“) ter se veselili in igrali brez skrbi. — Afanasjev misli, da je ta „berezka“ (breza), „kusta“, „topolja“, in „kukla“ značila lésno t. j. gojzdno devico („lěsnuju děvu“.[1]) ali pa samo boginjo Vesno. (O.)

Po gozdih in logih (hostah) popeva pa ruska mladež („molodež“) vijóč zelene vence, to — na pol kristijansko, a na pol pogansko — rusko pesmico:

„Blagoslovi, Troica,
Bogorodica!
Nam v lěs poi(d)ti,[2])
Nam věnki zavivatь[3])
Aj Dido, oj Lado!
Nam věnki zavivatь
I cvěty soryvatь.[4], (O.)

Čim si napravijo vence device in dečáki, menjajo jih — vsak tovariš s tovarišico —; device devajo si jih na glavo, dečáki pa na klobuke. Potém začnó igrati kolo („pristupajutъ k horovodnym igram“). Zvečer, čim zajde solnce, ali pa drugi dan hodijo ‚na reko‘ ter mečejo vence v vodo.[5]) Ako plava venec po vodi tako, da se ne dotakne brega, znači to srečen zákon in dolgo življenje. Ako se venec zavrtí na kakem mestu, je to znamenje neprilike („znak neudači“) t. j. da se svatba razdere, — ljubezen ostane brez uspeha („otvěta“); če pa vevec potone, znači to smrt, vdovstvo ali pa brezzakonsko življenje t. j. da ostane mladenič neoženjen, devica pa neomožena.[6]) — Ako se venec shrani od „semika do Troicyna dnja“ (dne), in ne zvene, znači to dolg in srečen zakon („dolgolětnee i sčastlivoe supružestvo“); če pa zvene, mislijo, da bóde skoro smrt. — Nekod spletajo vence najrajši v taki hosti, katera je blizu ‚obsejanega polja‘, zato da bi žito obrodilo gošče in obilneje („gušče i pribylnee“) — Po **litovskih** (litvanskih) in **beloruskih** krajih natikajo pa na binkoštno nedeljo vence iz

---

[1] Prim. malo dalje belorusko in malorusko Rusaljko.

[2]) Nam (je) u gozd iti,

[3]) Nam (je) vence viti,

[4]) In cvetice trgati.

[5]) Nekod pa mečejo vence v vodo teden dni pozneje, namreč na vs^h svetnikov dan, ki ga praznujejo vsi „pravoslavni“ ali starovérci uže v r deljo po svojem „duhovem“, dočim mí v nedeljo po svojem duhov posvečujemo sv. Trojíce praznik. Starovérci ovršávajo pa ta praznik u o ‚duhovem‘, ki se zove uprav zato tudi: „Tróica“ izr. „Trójica“); sr „trojice“ itd. Prim. na 151. str. Rusom znači sicer beseda „sv. Tróica“ tu še to, kar nam „sv. Trojíca“; posébnega praznika sv. Trojici na ča (vrhu dúhovega ali trjakov) pogrešaš pa pri Rusih in pri vseh drug starovércih.

[6]) Prim. „B. Kal.“ 150—158.

zelenjave in cvetíc tudi kravam na roge in na vrat. (Afan. III.; 707).

Belorusi trdijo, da hodijo predbinkoštni teden[1]) po gozdih gole ženske in otroci (= Rusalke), a tisti, kateri jih sreča, mora jim vreči robec („platók") ali pa krpo („loskut") svoje obleke, ako se hoče iznebiti prerane smrti. V tej dobi nosijo beloruski kmetje platnene srajce („lonjanyja soročky") zato, da bi bil lep lan („čtoby urodilsja horošij len"). Afan. III.; 140; prim. i Šaf. „Sebrané spisý III. 90 („B. Kal.") 169.

Pri **Malorusih** je še zdaj navada, da obešajo v isti dobi („vo vremja rusaljnoj neděli") na hrastje („na dubah") in drugo drevje platnene krpe,[2]) otirače,[3]) srajce[4]) in prejo ali predêna[5]) — Rusalkam v dar. (O.)

Nekdaj so Malorusi take stvari v isti namen t. j. Rusalkam v dar obešali na „posvečeno drevje", a zlasti na dóbovo. („Duhovnyj regulament" Mosk. 1721; Mikloš. „Rusalien" 6). S to izvrstno razpravo[6]) dokazal je slavni naš rojak duhovito, kako je postala beseda „rusalija" oziroma „rusaljka', za pomen „binkošti" iz (domnevane) lat. besede „rosalia", a iz te grška ῥουσάλια ('rusália). — Po vsem tem pa vidimo, da je tega praznika staro ime (pri Belorusih in Malorrusih s časom poosébilo se tako, kakor „koleda", t. j. da je iz prvotnega praznika nastalo po národni véri naposled če tudi ne ‚božanstvo' . ., a vendar bajeslovno bitje, podobno nekoliko našim Vilam in Rojenicam ali Sojenicam.[7]).

Posebne pozornosti vredna je tudi Miklošičeva misel, da se je prvotni krščansko-cerkveni svetek tega imena („rusalija") s časom izprevrgel v „poganski" praznik (ondi str. 16). Ruski cerkveni zbornik „Stoglav" l. 1551 pripoveduje pa v prepisu 17. veka s temi zanimljivimi (tù poslovenjimi) besedami: „[Na] rusalje, o Ivanju in na večer pred božičem[8]) in sv. 3 kralji[9]) shajajo se možje in žene in device na ponočno razsajanje in na nepristojen razgovor in na vražje petje in na ples in na skakanje in na Bogu neugodna déla, ki jih Bog mrzi. In kedar noč mine, tedaj [pa] k reki z velikim krikom kakor obsedeni,

---

[1]) „Na Troickoj nedělě". Prim. „rusaljnaja" ali „rusaljskaja sedmica (nedělja)" Mikl. „Rusalien" 7. ali pa Mikl. lex. 806.

[2]) Holsty; — [3]) polotency (Handtücher); — [4]) soročki; — [5]) motki itok (Strähnen). Naša domača beseda: predêno (n.), (nm. tujke: štréna) ahaja se tudi v „Letop." 1882/3; 230 p. b: „prevoza".

[6]) Posebe pretiskana iz 46. zvez. l. 1864.: „Sitz. Berichte der phil.-ist. Cl. d. kais. Akad. d. Wiss."

[7]) Prim. „B. Kal." 164 in Krek.: „Einleitg. in die slav. Literat.-lesch."[2]; 407. — Brez národne podlage učí pa rusk. ces. akad. slovar . 1847. (Mikl. lex.[2], 806), da je „rusalka boginja vod in lěsov".

[8]) „O: navečerii rožьstva Hristova."

[9]) Bogojavljenija.

in se umivajo z vodo, in kedar začnó jutrno zvoniti, tedaj odhajajo domóv, in padajo kakor mrtvi od velikega truda.[1])

Za isti pomen kot (poganske) rusalje („rusalii“) nahaja se tudi lice: rusaljke („rusalьky“) = pogansko-slovanske igre, ki so jih pa ovršavali Slovani tudi še potém, ko so se bili uže pokristijanili.[2])

Še več mičnih podatkov priobčili bi lahko o „Rusalkah“; ker pa spadajo bolj v bajeslovje, odložiti nam jih je za bodoči bajeslovni predel.

Zarad vraž in praznih vér bodi pa tù povedano, da v vseh 13 národnih pesmih maloruskih (rusinskih), — ki se zovejo rusaljne pesmi („pěsni rusaljnyja“) ter pojó v Galiciji še zdaj o prazničnem obhodu po polju na binkoštni ponedeljek, — nismo mogli zaslediti nijedne poganske vraže.[3])

Gledé na to, da je ta cerkveno-narodni praznik jako podoben našemu Telovskemu obhodu,[4]) ter o taki priliki sedanji Rusini prepevajo skoraj same pobožne pesmi, zato smemo razglasiti očitno, da se je s „koledo“ vred pri njih uže povse pocerkvenila i „rusalja“. V nijedni izmed omenjenih 13 rusinskih, do malega cerkveno-narodnih pesmic ne nahaja se niti ime ‚Rusalka‘, niti ‚Rusałočka‘, kakor se nahaja v vsaki posvetno-národni pesmici maloruski in v jedini beloruski („Rusalien“ str. 8—9). Najmičnejša izmed posvetno-národnih je 1 ‚maloruska‘, ki se začenja tako:

> **„Oj bižyt', bižyt' krasna divčynka,**
> **A za neju da Rusałočka“ itd.**
> **(Mikl. „Rusalien“ 8.[5])**

Rusini ne gradé ves binkoštni teden plotov, niti ne delajo brán, misleč, da bi jim bile Rusalke za to gorke ter bi

---

[1]) Izvirno starorusko besedo po T. Buslajevu priobčil Mikl. („Rusalien“ 6), a Fr. Hubad v „Letop.“ 1878; 16.

[2]) Prim. pri Miklošiču ondi in v njegovem stsl. slovarju (806) pod bes. роусалька.

[3]) Nekatere vrstíce (v 7., 8. in 9. pesmi) dišé sicer nekoliko po „krščanskih“ praznih verah, ki se pa ne tičejo binkoštnega praznika, nego posta, pèkla nedelje in petka.

[4]) „Slovanský Sborn.“ 1886; str. 502 pravi, da obhajajo Rusini polje ta dan pojoč in z ovenčanimi cerkvenimi zastavami, križi in podobami. O presledkih (med petjem) prepevajo pa deklice, trgajoč cvetíc za vence [illegible] posebne — tobož prestare popevke, ki jih pa imenovani list žal! — [illegible] priobčil. — Po njihove glavne vsebine oznaki sodeč, mislimo pa, da [illegible] strinjajo te pesmi z ‚Miklošičevimi‘, a zlasti s trinajsto, ki veli:

Zavaruj, Bože, gory, doliny,
Gory doliny naši carini,
Žě by nas tučy ne zahodili,
Zlyi větrove ne ‚panovali‘ itd.

[5]) Z malo drugačo pisavo in s češkim prevodom nahaja se ta pr[illegible] krasna pesmica tudi v Šaf. „Sebran. spis.“ III; 91.

naredile, da bi se jim ‚rodila‘ potlej sama ‚krivoglava‘ ali pa ‚krivonoga‘ živina. Tudi kópati se v reki in tleskati ob dlan pod milim nebom ne drzne ti živ krst. „B. Kal.“ 169. — Binkoštni četrtek ne delajo ženske ničesar, kajti ta dan je velika noč rusalska. Odrasle déklice hodijo ‚skrivaj‘ v hosto plest vencev, ki jih mečejo Rusalkam na travnike in pod drevje, proséč, da bi jim pribavile ljubljencev, a potém zbežé domóv; Rusalke se pa, pravijo, s temi venci ovenčajo in tekajo po žitu. (Šaf. „Sebr. sp.“ III., 91.) J. Hanuš, ki je živel več let med Rusini, dodaje pa v svojem „B. Kal.“ 171, da tekajo po žitu dobrodelno („blahodějně“), t. j. žitu na korist, — a to je prava pravcata vraža.

Belorusi mislijo, da so Rusalke prerano rojena ali pa brez krsta umrla deca beloruskih žen. Po njihovih pripovedkah začenjajo Rusalke v soboto ‚pred duhovim‘ („rusaljnymi svjatki“) tekati po setvi, ploskaje z rokami in kričéč: „Buh! buh! solomjany[1]) duh! mene mati porodila, nehreščenu položila“.[2]) Šaf. III.; 92.

Mislilo se je še pred kakimi 25 leti, da je po **Češkem** vera v Rusalke ž njihovim imenom vred izginila uže povse; pa se je dognalo, da so se bile do tiste dobe ohranile z imenom vred skoraj vse poglavitne vraže beloruske o Rusalkah tudi ondot (četudi ne povsod). Znana je Čehom še njihova podoba; darujejo jim se med njimi tudi še prtene krpe; samo rusalske igre, ki so se ovršávale še za Kozme Praškega [r. 1045, † 1125] binkoštni torek in binkoštno sredo, iztrebljene so menda uže do kraja. (Grohm. „Abrgl. itd.“ 1864; 11.)

Kakor belokranjski dečáki okoli Adlešič na sv. Jurja, — tako vodijo **bolgarski** dečki na „Ruso sredo“ (mende po binkoštih) jednega izmed sebe izbranega dečka, opletenega verhu obleke od glave do nóg z različno zelenjavo, a posebno z bezgom in drugimi mladikami, ter hodijo ž njim od hiše do hiše, pevajoč neko pesem s pripevkom „oj ljule oj“ za vsako vrstíco. Ko pridejo pod kako okno, polivajo zelenega dečka od zgoraj z vodo. Potlej gredó dečki v hišo in tákajo (talikajo) sito. Če se povezne, znači to lakoto hiši, drugače pa dobro létino. Za občno pojédino in veselíco (večérno) daruje se jim v vsaki hiši moke, masla itd. Pesem (po B. Raičevem prevodu) razglasil je Fr. Hubad uže po „Letop.“ 1879; 82. Začenja se tako:

„Spreletaval se metulj je, oj ljule[3]) oj!
Od orača na orača „ „ „
Od kopača na kopača „ „ „

[1]) Slamnati; — [2]) nekrščeno izpoložila.

[3]) Po Hubadu znači ta „ljule“ — dežuj! Gl. ondi. — Spominja nas ta običaj i srbske dodole (uprav dode) in srbskega prpca oziroma poruš, ki pa hodijo po navadi le o suši od hiše do hiše in prosijo v njih pesmih dežja. Prim. Vuk. „rječn.“ 128 in 616; „Život i obič.“ 61 . . . pa v istem „Letop.“ 1879; 80 in 81.

Nekoliko podobna je srbski ‚dodoli' tudi slovenska Péhtra ali Péhtra baba, podomačena iz nemške Berchte ali Perhte. Prim. „Črtice" 2 pod napisom: „Vehtra baba". (Da ji pa ‚Gorenjci dôlu do Tržiča' in koroški Slovenci v Rožu itd. ne pravijo Véhtra, nego Péhtra baba, v Bolcu pa Pérta, povedali smo uže v „Letop." 1886; str. 101 in 105.)

Češko národno ime binkoštim: „letnice" kaže nam očito, da se je nekdaj tako zvala poganskih **Čehov** letna t. j. poletna slavnost (Sommerfest) o začetku leta (= poletja). V krščanski dobi zamenilo se je to ime s cerkvenim. (Gl. na str. —); vendar živí še dan danes med národom.[1])

Kakor je „velika noč" v krščanski dobi namestila poprejšnji národni „praznik spomladánski", — tako so „binkošti" nadomestile kristijanom poprejšnjo „létno slavnost" (= letni praznik).

Po Češkem — sosebno po južnih krajih — začenja se národna binkoštna slavnost, kraljeva igra („hra na krále a na králku"[2]) uže v nedeljo pred binkoštnimi svetki, ki se zove ondot uprav po tej slavnosti kraljeva nedelja („králova neděle"). Mladenči volijo izmed sebe — bodi si z listki, ali slamkami in treščicami različne veličine ali pa tudi „z večino glasov" — kralja in kraljico, duhovnika, sódca, rabeljna („kata"), biriča, zastavnika in vojáka. Oblačijo kralju in kraljici belo obleko s pisanimi (v novi dobi „belo-modro-rdečimi") traki — ali pa po stari šegi: čudno opravo iz brezovega ljubja („kůr"), opasujejo oba tudi s takimi pasi ter venčajo z venci iz različnih cvetlíc in drugih (zelenih) rastlin.

Kronajo kralja (nekod tudi kraljico) z visoko krono iz pozlačenega papirja ali pa po starem: iz brezovega ljubja in iz jelóve skorje.

V levici nosi kralj jako dolgo žezlo, iz troletne obeljene jelóvine, t. j. iz jelke ali smrečice lično napravljeno; v desnici pa jelóvo sulico, a na koncu ji visi pripeta „zelena žába" (živa). Lepa, mlada kraljica nosi zeleno mladiko in tri rože v roki.

Skoraj tako kakor kralj napravljen je i duhovnik (ki se zove po češki „kněz"), samo da ima — oblečen v belo srajco

---

[1]) **Da se pa „národni koledar" ne drží vselej sedanjega „cerkveno-grajanskega", videli smo uže iz več poprejšnjih podatkov, a posebno gleč' Srbov (bivših) graničarjev (str. 140; op. 1). Prim. češkim „letnicam" štaj slovenske létnice (= vúzem, Ostern). Ker pa s prvimi nemškimi jezikoznan vred tudi A. Fick tolmači st. - v. - n. ime „ôstara" = „Licht- u. Frühling göttin, pl. Ostern", [a ne Sommergöttin"], zato ne more obveljati óna mis (v „Letop." 1882/3; 211), da je ta štaj.-slov. beseda „preložena od nemšk Ostern". Gl. pri Fiku p. b. „austara": ahd. ôstar adv. mhd. ôster, östlich zato po drugih Ostara = Göttin des aufsteigenden Lichtes, des Ostens. (V II.; 33).**

[2]) **„Igrati se kralja pa kraljico" — rekel bi Slovenec.**

— na glavi namesto okrogle skorjate kape včasih táko škofovo kapo, okrašeno s cvetlícami; v roki pa knjigo. —

V rdečem plašču, pokrit tudi s takim (skorjatim) „klobukom“, koraka rabelj, gol meč v roki držéč; sódec je pa črno oblečen in ima klobuček ‚na tri dežele‘ iz smrekove skorje. Birič je po navadi ‚belo‘ opravljen, ima belo kapo, za pasom sabljo, na jedni nogi rdečo nogavico . ., na jedni pa škornjo do kolena. (On in rabelj nimata na sebi nikakih cvetic, niti zelenih mladik . .). Zastavnik („práporečník“), belo oblečen, s skorjatim klobukom pokrit, je pa ves s cveticami obsipan . . in stópa pred vsem vršelom s pripasanim mečem, v roki pa drží krasno napravljen, s cveticami, venci itd. olepšan maj ali mlaj. Zadaj jezdijo ali pa korakajo péš drugi, po vojaški opravljeni mladenči, z godci pred seboj. Vsi ti mladeniči pa imajo skorjate klobuke ali kape in vse polno cvetíc na sebi. S cvetícami prepletene so tudi konjem grive in rép.

Pred vasjo, ko primahajajo do tako zvanega sodišča ali pa do križa . . ., napové pa kralj zbrani množici na ves glas, da bóde danes teden („za týden“) velika slavnost. Zdaj se vračajo vsi domóv; potlej se pa zbirajo v krčmo, da završé ta dan s plesom in veseljem. Za ‚Krolmusove‘ dobe godilo se je to nekoliko drugače.[1]) Prim. „B. Kal.“ 152—153 in „Festkal“ 1864; 230—234.

Kdo se ne spominja kolikor toliko srbskih „kraljic“?

Kralj (s králjico vred) oblečena v ljubje ali drevesne skorje itd. značita pomlajeno léto (poletje); pomlajenega léta spominjajo nas živo tudi premnoge cvetíce in zelene mladike in druge táke rastline z majem ali mlajem in z zeleno . . žabo vred. Pa ni, da bi morala biti zelena, samo da je živa, ki kaže da je na novo oživelo, pomladilo se v nóvem létu tudi živalstvo . . . vsa priroda. Po nepotrebnem je mislil bistroumni Hanuš na posebno čaranje z žabo. („B. K.“ 152.)

Na gorenjem Štajerskem nosi tako zvani binkoštni jezdec („Pfingstreiter“), podoben binkoštnemu kralju, na svoji sulici po več privezanih, viséčih žáb. Gl. „Illustr. Welt“ 1884; str. 531. Ondi se tolmači to kot znamenje . . ‚spomladi in prirodnih močij‘.[2]) Res, da bi tako znamenje pripadalo bolj „spomladi“ nego „létu“; a treba pomisliti, da so Slovani z Germani vred iz prvine vse leto delili samo na dvoje: na léto (polétje) in na zimo, — da so naši predniki menda mnogo pozneje

---

[1]) „Staročeske pověsti, zpěvy, slavnosti, hry, običeje a nápěvy ohledem na bájesloví Slovanské. V Praze 1845—1851; III, 80—85.

[2]) „Versinnlichung des Frühlings und der Naturmächte“ . . . Namesto žáb rabijo Čehonemcem tudi mlade vrane, privezane vrh smrekovega mlajčka . . „Festkal.“ 1864; 268.

začeli vse leto deliti na tri — a naposled na štiri létne čase.[1]) Zato se zamenjava zlasti v starih národnih običajih pogostem „léto“ za mlajšo „spomlad“; včasih pa tudi narobe; primeri nem. „Sommerfrucht“ (létno žito), kar je pa Slovencu „járo žito, jarina, Hrvatu in Srbu. „jaro žito, jari usjev“ . . Rusu „jarь“, Čehu „jařina“, Poljaku „jarzyna (= spomladno žito = „Frühlingsfrucht“; pa ta beseda Nemcu ne rabi; nego pravijo še po starem: „Sommerfrucht, Sommergetreide, Sommerkorn“ i. t. d.)

Da se vrnemo k našim ‚imenitnim‘ žabam, bódi tu povedano, da jih drugi teden, ko se nadaljuje kraljeva igra brez malega na isti náčin kot prava binkoštna slavnost — obeša rabelj ali pa njegov namestnik živoder („dřič) na vislice, kakor kake hudodelnice, — a brez kake obsodbe —, zbijaje ž njimi različne burke in zaničljive šale.[2]) Ta običaj, ki znači (po naših mislih) kako staro pogansko „žrtvo“ ali daritev kakemu božanstvu na čast, ovršaval se je nekdaj, pravijo, z velikim kraljevim obhodom vred binkoštno nedeljo; zdaj ga ovršávajo na binkoštni ponedeljek popoldne Čehi in Nemci. — V nekem češkem (isto tako v nekem čehonemškem) kraju obsodi kralj ubogo zeleno žábico po kaki smešni pretvezi očitno ‚na smrt‘, tako, da ji mora rabelj ali njegov namestnik . . odsekati glavo. (Krolmus III.; 138—140; „Fettkal“ 1864; 253—260.) Záblјeni uzrok temu glavoseku je isti, kakor obešanju nedolžnih žáb.

Da so bile pa v poganski dobi izprva pri starih Slovanih o létnicah navadne menda tudi „človeške žrtve“, slutimo po naslednjem običaju. — V nekaterih slovanskih krajih okoli Plzna (Pilsen) ne zadovolévajo dečáki (sami jahači) s tém, da je bila uboga ‚rega‘ po krivem obsojena in končana, nego začnó potlej preganjati tudi . . . kralja, ki se spustí zdaj na svojem brzem konju na vrat na nos v dir; óni pa za njim. — Joj njemu, če ga dotekó! — Ako ga namreč dotekó in ujamejo, našeškajo ga najprej z léskami ali pa omáhajo z lesenemi sabljami. Pri tej priči móra siromak s konja, in ako na rabljevo vprašanje: „smem li ga spustiti živega ali mu pa odsekati glavo?“ — odgovoré: „odsekati glavo“, . . . mora se klečečemu kralju (brez kake obtožbe, sodbe in razsodbe) na videz odsekati glava. (Odbije mu se ž nje samo krona). Kralj se zvali kot m r t e v, da zakriče vsi, kateri stojé okoli njega. Položé ga na nosilnice ter odnesó v najbližje poslopje. Zda

[1]) „Das alterthum scheint anfänglich nur z w e i zeiten im jahr, dan aber d r e i, endlich v i e r unterschieden zu haben‘ . . . . G r i m. „D. Myth II⁴; 629. Zarad léta gl. pa i „Letop.“ 1886, 2. op.

[2]) Nekod obešajo zelene žábice na trak, med drogoma razpét, sam za krake (bedre).

odjezdijo vsi dečáki domóv, potlej se pa zberó .. na navadno „občno pojédino“ v krčmo, kder se .. na kraljev račun veselé in gosté — do belega dné.[1])

Nekoliko drugače se vrší — ali se je vsaj nekdaj vršil ta običaj okoli Kraljičinega Gradca. Čim ovenčajo déklice z venci izbranega „kralja“, mladeniči pa izbrano „kraljico“ o razlegajoči se godbi, stopi ‚govornik‘ („plampač“) na klop in zameta to volitev, rekši, da je kralj kriv mnogih prestopkov, posebno pa tega, da je gerdo ravnal: z živino. Ako se kralj ne more oprati z veljavnimi svedoki (pričami), obsodi ga sódec po dolgem prepiru kot krivca na smrt in prelomi zato belo palico, ki jo ima v roki. Kralj poklekne volján na bel prt; postavijo mu se na glavo vznásad po 3, 4 klobuki, ki odleté, kedar mu tamo klicár odseka glavo z leseno sabljo. Godci zagodejo, in s plesom končà se ta slavnost, ki se pa ovršuje še mnogo veseleje, ako je bil sodec razsodil, da kralj ni kriv. Lahko si mislimo, da nì ta veselica ne mine — brez navadne pojedine.

Ker so, kar uže vemo, pogani svoje svetke praznovali s pojedinami, zato se nam dozdeva, da je i sedanje „občna pojedina“, s katero se završuje še zmérom, skoraj vsak imenitnejši národni običaj, in za katero se po navadi pobira od hiše do hiše ali pa kako drugače, — zato se nam, pravimo, dozdeva, da je tudi ta „občna pojedina“ .. poganske dobe ostanek.

Prezamudno bi bilo tù popisávati na drobno, kako ‚duhovito‘ zna nekod na Češkem sam ‚kralj‘ za navadno pojedino darove nabírati od ónih odraslih déklic, katerim v čast so bili mladeniči (o binkoštih) postavili ‚maje‘, okoli katerih so potlej plesali ž njimi pred vaško krčmo — ali pa na dvoru in v sobi okoli ónih ‚majev‘, katere so bili prinesli sabo. — Potém ko bistroumni ‚kralj‘ kaki deklici po tretjem plesu izmolze poslednji božjak ali celó tolar („dva zlata“), zapojó vsi, a godci zagodejo pesmico:

„Ančička[2]) . . . krásná je,
Dala nám na[3]) máje,
Dala nám dva česká,
To je holka hezká.“

Sama „kraljíca“, ki dobí nabrane novce v roke, oskrbí potlej vse, česar je potreba za „občno pojedino“. („Festkal.“ 364; 257—258.)

[1]) Ako ni ta nenadna kraljeva moritev kake staropoganske človečje žrtve spomin, ondaj treba menda misliti, da se je s časom po nevednosti končavanje Morane ali „smrti“ izprevrglo v skončavanje „leta“ oziroma binkoštnega kralja“.

[2]) Ali kakor ji je ime; — [3]) za.

Tudi v Zdehovicah bíva — če se ni po l. 1840. zatrla — na binkoštni ponedeljek še dandanes močno taka navada s plesom pod maji („pod májema") sredi vasí, a naposled veselíca s pojédino v krčmi, kjer se ‚mora veseliti' vsak, kdor neče razžaliti deklic, ki zlagajo o tej priliki same rade vse troške za to slavnost, (ker so bili maji sredi vasi po mladeničih postavljeni njim na čast, in to, uže binkoštno soboto po noči). Jako bi se pa zamérjalo vsakemu mladeniču, ako ne bi ob isti dobi postavil maja („smreke ali pa breze") pod okno svoji izvoljenki; mora se pa to zgoditi tako skrivaj, da ne more tega zapaziti v domači hiši živ krst. („Květy" 1840; str. 127).

Razdvidno je po vsem tem, — a posebno po besedi „maj" —, da so si Čehi za národno binkoštno slavnost več običajev izposodili od „majevske slavnosti", ki se ovršuje tudi pri drugih narodih slovanskih in ne-slovanskih, zlasti pa pri Nemcih (kar zvemo na drobno malo kesneje).

Da velja to tudi o **Slovakih,** uverimo se z naslednjimi podatki.

Slovaki pravijo na zapadnih stranéh Slovakije („Slovenska") binkoštim ali trjakom: „turice",[1]) na vzhodnih pa „rusadlie" (= rusalije). Na večer pred tem svetkom lepotičijo („ozdobujú") deklice domače sobe („izby"), pa i cérkve z lipovimi in javorovimi mladíkami; dečáki („parobci" ali „šuhajci") postavljajo pa skrivaj po noči svojim sedanjim in bodóčim izvoljenkam „máje" (obeljene do zelenega vrha) pred óne hiše, v katerih stanujejo. — Četudi se pa to godí skrivaj, pazijo vendar deklice („dievčence") in njihovi rodbeniki po noči, kateri dečák („šuhaj") je kateri postavil „máj". Ako je dečák in njegov máj po godu, pošlje mu deklè („dievča") mahom zjutraj šopek (pierko") iz svežih cvetíc. V njem se nahaja klinčec („karafiát,[2]) znam mládenstva"), dišeča rútica („ruta voňava,[3]) znam nezabudnutia t. j. znamenje nepozabnosti"), zeleni rožmarin („zelený rozmarin, znam nádejného vydaja" t. j. pričakovane vdaje ali ženitve) itd. V „Trenčanskej" pletó mladéniči („mládenci") vence in devajo zvečer na glavo deklicam, ki jih imajo na nji celó do jutra. Zjutraj pravi vsaka materi, kaj se ji je sanjalo, in to se — pravijo — izpolni. („Sborník" 1870; 197—198).

Navada, voliti binkoštnega kralja („rusadelného krála" trajala je še v osemnajstem veku pri Slovakih in sosednil

[1]) Gl. str. 151: **č.-slov.** in str. 152.

[2]) Hrvati okoli Dunaja pravijo „klinčac" (dianthus caryophyllus, Nelke Gartennelke, „vrtni nagelj", klinček. Tuš. „Rastl."[2] 21).

[3]) Ruta, rútica, Raute. Tuš. Bot. 417. Prim. Cig.-V.

Madžarjih.[1]) V Nitranski stolici izbrali so mladeniči vsako leto v vsaki občini izmed sebe najpridnejšega („najhodnejšieho“) za kralja, pa tudi prisééžne može in drugo osébje (kakor na Češkem). Znamenito je, da je ta dan „binkoštni kralj“ s prisežniki svojimi sodil namesto pravega sodca ter razsojal ljudem vse pravde, in da so mu bili vsi pokorni. Ker je pa ta stari národni običaj uže l. 1673. prepovedala bila cerkvena in posvetna oblast, zatrl se je s časom tako, da ga ne pameti med Slovaki več živa duša. (Ondi).

Da so stari **Čehi** tudi še potém, ko so se bili prevérili, — častéč vodo —, darovali jej o svojih ‚létnicah‘ pri studencih, priča prepoved, s katero je vojvoda češki Bratislav (Břetislav) II. pod konec 11. veka prepovedal med drugimi tudi to pogansko navado.[2])

Od trjakov do Ivanja hodile so nekdaj po Češkem od hiše do hiše popevat tako znane „ladařice“, ki so v svojih pesmih slavile boginjo Lado ter želele — kakor belokranjske „kresnice“ — vsaki hiši vsega dobra. Potlej je pa bilo prepovedano, v Ladinem imenu sreče želeti. „B. Kal.“ 172.

Nove dobe učenjaki dokazujejo, da niso Slovani nikdar častili boginje Lade (gl. Krek[2]; 403); med pismeno ostalino bivšega Ljubljanskega škofa Tom. Hrena (Krena) nahaja se pa v ‚črtežu‘ propovedi na dan 25. aprila 1607 svojeročna latinska opomba: „Recita historiam: Lada, Plejn, Poberin, Idola et Dii antea Carnioliae.“ (Gl. „Letop.“ 1877, II; 281 in „Slovan“ 1887; str. 378, kder se pa po krivem prevodu tudi beseda „Idola“ (plur. besedi „idolum“, podoba, malik) razglaša za boginjo . . Idolo (!).

Po tem se vidi, da l. 1607. véra v pogansko boginjo Lado . . med kranjskimi Slovenci ni bila še povse iztrebljena.

Kakor Slovaki na večer pred binkoštno nedeljo lepotičijo hiše z zelenimi mladikami znotraj (po sobah), tako jih opletajo **Poljaki** in **Rusini** v Galiciji, od zunaj; zasajajo zelene veje („maje“) pred hišami; po kmetih zatikajo take vejice tudi znotraj nad okna. (P. u. p.)

V „Lubelskem“ prilepljajo **Poljaki** sem pa tam na okna zeleno pérje t. j. listje[3]); a skednje ali tla v sobah in vežah nastiljajo s svežim kolmežem („tatarskiem zielem“ ali „tata-

[1]) Navzeli so se bili Madžarji te navade brez dvojbe od Slovakov, kakor i kresovanja. „Letop.“ 1887; 115 (2. op.).

[2]) „Item et superstitiosas institutiones, quas villani adhuc semipagani in Pentecosten tertia sive quarta feria observabant offerentes libamina super fontes, mactabant victimas et daemonibus immolabant. (Cosmas III., 197, izd. Dobner; pri Grohm. 43).

[3]) „Židi“ (Judje) prilepljajo pa na okna („na szyby okien“) različne podobe človeške in živinske, čemu, to se menda ne vé, zato ker O. Kolberg molčí o tém.

rakiem"[1]), v ta namen nalašč odrezanim.[2]) Zdaj delajo to ‚morebiti' samo zarad lepšega („dla ozdoby" swych chałup"), in od veselja („pociechy"), da so dočakali nove zelene spomladi („świeżej zieloności wiosny"), ali pa zato ker posipávanje tál s to zeljó obnávlja zrak po staniščih in iztreblja mrčes („wygubia owady"). O. Kolberg: „Lud" XVI, (cz. 1.); 118.

Na binkoštni ponedeljek vodijo na Poznanjskem poljski dečáki kakega tovariša, izmed sebe izbranega, ki je [kakor naš „zeleni Jurij"] zavit ves v zelene mladike ali zeleno lístje („liście zdrzew"), vrh tega ima pa še mnogo kraguljcev (zvoncev) po sebi razobešenih. Dokler njegovi tovariši pokajo z biči („trzaskają z biczów"), skače on na vse straní. Tako obhajaje vso vas, dobivajo od vsakega prebivalca kakšen darek.[3]) — V Morovnici te mladike („gałązki") potlej polučajo („poruczają") ali pa sežigajo („palą") za vasjo. V Kvilču vodijo po návadi kakega pastirja („pastuchę") tako z listjem ovitega. Na vprašanje, kaj to znači, odgovarjajo pa, da je to medved („niedźwiedź" ali „zielone świątki"). O. Kolberg X. (cz. 2.); 69.[4])

Nekod (tudi na Poznanjskem) opletajo dečaki isti dan „medveda" (dečka) z grahovico in z brezovimi vejami[5]) ter vodijo od gospodarja do gospodarja pobiraje [kakor koledniki], kar jim kdo dá: živež in novce.[6]) Vse to pa razdelé med male pastirje, kateri ne smejo v krčmo, kedar se zabavajo v njej véliki ali stari („starzy"). —

Drugod dečaki nosijo ali pa vodijo ta čas na konju takozvanega „Maja" t. j. človeško podobo iz slame napravljeno in v zeleno listje in druge zelí ubrano; deklice (kmetske) pa hodijo „po gaju", t. j. z nalamanimi mladikami [v rokah] hodijo po vasi med ‚omajenimi' in z zelenjem prepreženimi hišami, in to — nepevajoč („bez śpiewu"). O. Kolb. IX; 139.

---

[1]) Acorus calamus, Kalmus. Tuš. „Rastl." 2; 155.

[2]) Tudi v Galiciji je taka navada pri Poljakih in Rusinih. Oboji potresajo kolmeževo zeleno pérje po hiši in pred hišo po tleh. (P. u. p.) Tako delajo o svojih binkoštih v Galiciji in po Nemškem tudi Židi, ki trosijo pred hišami kolmeževo pérje ali travo, opletajo podboje pri hišnih vratih z zelenimi mladikami itd. („D. illust. Ztg." 1884/85.)

[3]) Lahko si misliš, da — za „občno pojedino".

[4]) Do malega tako delajo tudi nemški pastirji v „Črnem lesu" (Schwarzwald); samo da opravljajo izbranega tovariša z rumeno cvetóčim bodičevjem ali lakotnikom, (Pfriemkraut = Genster, genista) ... Prim. Mor. Busch „Deutsch. Volksglaube". Leipz. 1877; 74.

[5]) To se ve, da . . z zelenimi. J. N.

[6]) Brez malega taka šega biva tudi na Češkem, — pa o pustu. „Fest kal." 1864; 49 i. d.; toda češki „pustni medved" je opasan s samo (suho grahovico. Tudi na Švabskem vodijo „pustnega medveda"; pravijo veščaki da znači — zimo, ki je izgubila uže svojo moč. (Ondi 61—62). Zelenje, s katerim je opleten poljski „binkoštni medved", tolmačimo pa tako, da je zimo uže premoglo — léto.

Ta običaj (z „Majem"; prim. nemski: „Maigraf", „Maikönig") kaže, da je to res uprav ‚majevska' slavnost, prenesena na binkoštno dôbo.

Na Krakovskem kurijo Poljaki nekod še dandanes tudi binkoštni ali duhovski kres: „slavíva se i na zielone święta kąpiel przez ogień či sobótka". („B. Kal." 165).

Da znajo ta kres — dasi ga ne kurijo več — še tudi **Beli Kranjci** v Podstenah takraj Kol'pe, čitaš v „Letop." 1887; 122.

Tudi **Srbi-Lužičani** ovršávajo svoje binkošti o tej dobi, posebno kresujóč in breze postavljajoč. („B. Kal." 165).

Jako podobni so **nemški** bajeslovni običaji te dobe različnim slovanskim; pa ne misli, da so jih .. Slovani pobrali pri **Nemcih** ali pa le ti pri ónih. Lahko, da sta naroda kolikor toliko izposojevala vzajemno (narod od naroda; sosed od soseda), zato je zdaj težko razločiti, koliko je slovanskega, koliko germanskega, zlasti po takih ponemčenih krajih, kateri so bili nekdaj slovanski. Sploh pa smemo pritegniti i mi ónim, kateri trdijo, da je sósebno letnih ćasov praznovanje — indoevropsko, tedaj ne zgòli germansko, nìti zgòli slovansko....

Ker pa „4 letni časi" nekdaj niso bili tako natanko ločeni kakor osédobi (kar uže vemo), zato (in iz drugih znanih in neznanih nam uzrokov) nahajamo med nemškimi národnimi navadami o binkoštih — ne le takih, katere so podobne binkoštnim in majevskim navadam različnih plemen slovanskih, nego i našemu „zelenemu Juriju", — dà celó takih, katere se strinjajo s slovansko „Morano", to je z ónim običajem, kako se nosi na spomlad ali pa tudi stoprav o binkoštih itd. „smrt" (= zima) iz vasi.

Med severnimi Nemci je binkoštni svetek osédobi največ „pastirski praznik" ali „pastirskega značaja"; praznujejo ga namreč posebno pastirji in óna kmetska družina, katera ima opraviti z živino (hlapci in dekle) s prazničnim obhodom. Na Vestfalskem hodijo po vasi deca, podéč pred seboj dečka, ki je [kakor naš „zeleni Jurij"] opleten ves z zelenimi mladíkami, vrh tega pa ovenčan tudi s cvetlično krono („Blumenkrone"), ter je značil nekdaj najbrže „spomlad" ali pa „léto". (M. Busch 1877; 74; prim. tudi tů str. 170 op. 4).

V Turingiji volijo si Nemci po vaséh na binkoštni torek „binkoštnega kralja", ki mu pa pravijo po starem zeleni mož ali pa zeleni kralj („grüner Mann" oder „Lattichkönig"[1]). Mladega kmeta odvedejo namreč v hosto, ovijejo vsega z zelenimi svežnji in mladíkami, posadé na konja ter spremljajo nazaj v vas. Ondi ga čaka uže vsa občina (soseska) zbrana.

[1]) „Lattich" je ločika ali solata, (lat. lactuca). V starejši dobi rabila je Nemcem za „Maikönig" tudi beseda „Maigraf", a za „Maikönigin" tudi ‚Maibraut". Dotičnih starejših običajev nemških pregled gl. pri Afan. III; 708.

Župan („Schulze“) mora pa 3krat ugibati, kdo tičí v zeleni ‚odeji‘. Ako ne ugane, mora se rešiti (odkupiti) . . . s pivom. (Grim. „D. Myth.“ ² II. 1844; 745).

Drugod je pa med Nemci taka navada, da uže na binkoštno nedeljo ónega hlapca, kateri živino zadnji na pašo prižene, ogrnejo z [zelenimi] jelóvimi in brezovimi vejami ter ga pokajo po vasi, kričeč: binkoštni zaspanec, binkoštni zaspanec („pfingstschläfer, pfingstschläfer“)! [1]) — V Rudnih gorah (Erzgebirge) poka óni pastir, kateri žene prvi na pašo, z bičem; kateri pa zadnji prižene, ónemu se smejejo ter mu zdenejo: binkoštni teleban („pfingstlümmel“); s takim zdevkom pitajo tudi binkoštnega zaspanca v vsaki hiši. (Ondi).

V takozvanih Dvanajsterih vaseh (Zwölfdörfer), koder so živeli nekdaj Slovani,[2]) na sever mestu „Salzwedel“,[3]) dalje po okolici Lencenski (Lenzen), zlasti v Krnici (Krinitz) in še po več drugih, nekdaj slovanskih, a zdaj ponemčenih krajih, ki segajo daleč v Meklenborsko, — zbirajo se hlapci binkoštni ponedeljek pred vasjo in dirjajo na konjih po dvakrat do zapičenega droga, na katerem visí lep, s pisanimi traki opleten venec. Kdor ga ‚obakrat‘ potegne z droga, óni je potlej „kralj“, ki ga tudi kronajo ter mu podaré svilen robec; nató ga vodijo ukaje v vas, kder se potém pleše in pije. (Adalb. Kuhn: „Märk. Sagen“ . . 1843; 324—325).

V drugi vasi (po imenu Braunau v isti okrajini) pretékajo se dečaki o binkoštih péšice (péš), a „poslednjemu“ nadenejo ime „Molitz“ (izr. molic); obvežejo mu koleno s povreslom (Strohband) ter ga vodijo po vasi, prepevaje o njem šaljivo (smešno) pesmico, rekši da se je „Molitz“ pobil v koleno . . ., a naposled prosijo šaljivo tudi . . jajec. Kuhn: „Nordd. Sag.“ 380 (56) sluti (543), da utegne ime „Molitz“ izhajati iz slovanščine. Po naših mislih je ta nadevek morda spakudrana slovanska beséda, katera je značila to, kar naš „mladenič“ ali „mladič (p. młodzik“), zato ker pravijo v Salzwedlu takemu dečaku (tudi šaljivo ali podsmešno): „der schmucke Junge“ (brhki mladič). Simrock: „Handb. d. Myth.“ 587.

Pri istem mestu (Salzwedel), a zlasti pri Sebnu (Seeben) ohranila se je v ponemčenih slovanskih vaseh o binkoštih še ta posebna navada: Hlapci in dekle napravijo iz smrečja in slame veliko dondo (Puppe), človeku podobno, ki jo ovenčajo s cveticami, privežejo na „pisano“ to je, z zelenjavo in raz

---

[1]) Prim. „Črtice“ 5. Koroško-slovenski pastirji pravijo mu pa šaljivo „kralj“ (str. 155).

[2]) Wenden.

[3]) V Stari okrájini („in der Altmark“), ki jo je bil kralj Henrik I. Saksonec, napravil soper sosedne Slovane, ob levem bregu dolenje Labe (H A. Daniel 1872; 377).

ličnimi cvetícami venčano) kravo ter ji vtaknejo v zobe jelševo pipo. Zdaj ženó kravo v vas; pa vsi zapirajo vrata pred njo, tako, da ne more nì v hišo, nì na dvor, zato ker imajo po slovanskih vaseh hiše vrata (‚vhodišče') po navadi samo na jedni strani, a dvorišča so zvrščena v kolobar. Vsak jo podí izpred svoje hiše, dokler ne pade donda s krave ali se pa raztrga na kose, in kravin gospodar pustí naposled svoje živinče v hlev. (Ondi 316—317).

Primerja se ta navada slovanskemu običaju, „iznašati ali izganjati smrt [iz vasí]".[1]) Gl. ondi v predgovoru.

Pri Nemcih okoli Rene-vode, v Palatinatu med Nekarjem in Menom itd. bojevala sta se nekdaj pred zbranim ljudstvom po stari poganski šegi vsako léto . . „zima" (Winter) pa „léto" (Sommer), (a ne „spomlad") — tedaj po prvotni razdelitvi letnih časov. Ker je Nemcem zima ‚on' t. j. moškega spola [2]), bil je mož, opleten z bršlinom ali pa zimzélenom[3]), . . vselej „léto"; drugi, zavit v slamo in mah, . . . pa zima. Zmoglo je vselej léto. Te zmage veselilo se je vse ljudstvo, pojoč:

„Zima je zgubila [= zmágana je zima],
Zima je ujeta" itd.[4])

Ali pa:

„O, o, o, léto je že prišló,
Ono izkoplje zimi očí
Ino vse kmete 'z hiš izpodí" itd.

Po nekih drugih krajih pa o taki priliki nemška deca, držeč obeljene šibe v rokah, popevajo po borbi srečni za „leto", a nesrečni za „zimo":

„Zdaj pa zapodímo zimo
Skozi naš'ga mesta vrata!"

Ali pa:

„Smrt smo [srečno] izpodíli
Z milim letom se vrnili" itd.

Okoli Norimberka (Nürnberg) pa smrt tudi nosijo iz vasí, in to same deklice, (počemši od sedmega do osemnajstega leta dobe svoje) na poseben način: hodeč po ulicah nosijo pod levo pazduho mrtvaško krstico, a v njej punčiko, s prtom pokrito. Uboge deklice nosijo odprto jaško (škatljico), v nji

[1]) „Gebrauch des Todaustragens" ali „Todaustreibens". Nemci izganjajo, po navadi zimo; (nekod pa tudi smrt).

[2]) Po starogermanski veri bil je ta ‚zima-mož' velikan, tedaj tudi silo močán.

[3]) Vinca minor, kleines Singrün ali Immergrün. Tuš. Rastl.[2] 114.

[4]) Nemško matico tej — in naslednjim pesmicam čitaš v Hubadovem spisu v „Letop." 1878; 17.

pa namesto punčike zeleno bukovo vejico z natáknenim jabolkom namesto glavice. Vse popevajo tako:

„Heute ist Mitt'fasten,
Wir tragen den Tod in's Wasser, wol ist das“
(Dànes je sredopostni dan, — nêsemo smrt v vôdo, blagor nam).

Primeri temu naš sredopostni običaj: „babo žagati“, ki znači po tem takem to, kar: smrt (Morano) iznašati in vtápljati ali sežígati, oziroma: izganjati ali končávati zimo („babo“).

Da nameščuje zimo ali „babo“ pri **Poljakih, Čehih** in nekaterih **Nemcih** o različnih dobah tudi medved, slišali smo uže poprej v tém predelu.

Ker pa pri nas „babo žagajo“ v sredopostno sredo, zato kanimo o tem domačem običaju iz poganske dobe govoriti stoprav kesneje v posebnem predelu ter ondi tudi jemati v misel, kedaj in kako iznašajo in utapljajo ali pa sežigajo „Morano“ ali „smrt“ (= babo, zimo) nekateri Slovani še dan danes na poganski način. Ondi se hočemo spominjati tudi drugih tujih običajev, kateri so tém kolikor toliko podobni.

Pri binkoštnem obhodu (uprav ‚objezdu‘, Pfingstritt) govorí na Švabskem majonosec („Maienführer“) naslednje besede:

„Den Maien führ' ich in meiner Hand
Den Degen an der Seiten:
Mit den Türken muss ich streiten ‘
Maj držím v roki, — meč visí o ‚boki‘, — s Turkom mi se je boriti).

Tù se je — ker ljudje ne pametijo več prvotnega uzroka — ‚zima‘ s časom izprevrgla v ‚Turčina‘.

Tako šego — gledé boja s Turki — nahajaš tudi pri Novogrkih v Pargi (v Epiru), ko praznujejo ‚rusalije‘ (Ῥοζαλίκνή, Ῥουσάλια) sicer še po starem t. j. po osem dni, (in to: od 1. do 8. maja). Prim. „Letop.“ 1878; 19.

Ker čitamo, da hodijo v Tiledi (v Turingiji) . . . nemški dečaki 3. dan binkoštnih praznikov po vaseh ljudem ‚pobijat kur‘, ako se ne odkupijo s kakim podarjenim novcem (Kuhn-Schw. „Nordd. Sag.“ itd. 1848; 385), zato bódi tù povedano, da je ta binkoštna navada postala iz starejše navade poganske, ki jo zovejo: „petelina biti, ubijati“ („Hahnschlagen, Hahnenschlag“). Ovršuje se ta prestara, izvestno poganska navad[a] še zdaj po mnogih nemških krajih, po Nizozemskem, Škotskem Češkem in Poljskem . . ., pa o različnih dobah, a največ [o] pustu. O tej dobi ovršávali so jo nekdaj tudi v Angliji. Zat[o] mislimo o njej na drobno govorití v predelu „o pustu“.

Med severnimi Nemci biva i takozvano „binkoštno stre[]ljanje“ (Pfingstschiessen“). Tudi to nas spominja pogansk[]

dobe. V stari ‚krščanski dobi‘ in še za srednjega veka spuščali so namreč po Nemškem v krščanskih cérkvah na binkoštno nedeljo z visočine . . goloba, da je letal kot znamenje sv. Duha nad vérniki.[1]) Pogani so pa — tako se pripoveduje še zdaj — izprva to krščansko šego nalašč sramotili, natikaje kakega goloba na visok drog in streljaje nanj. Posnemali so potlej to šego tudi nemški prevérjenci, samo da niso streljali na goloba, — nego na „rimsko-poganskega orla“. — Vojvoda Boleslav iz Svidnice (Schweidnitz) ustanovil je l. 1286. v Šleziji stanovitno „streljanje na tiča“ (Vogelschiessen) meščanom v stanovitno zabavo . ., ki se je deležijo še dan današnji, zlasti o binkoštih, streljaje ne samo s puškami, nego i po stari šegi s samojstro t. j. samostrelom ali lokom (Fr. Meither: „D. illustr. Ztg.“ 1884/85, II. zv.; 310).

Takó (s samojstro) streljajo na tiča strelci strelske družbe v Češki Lipi (Böhmisch-Leipa) na binkoštni ponedeljek še o sédobi. Kdor odstreli z droga tiču' zadnji kos, óni se zove potlej „kralj“ [2]), a tako streljanje: kraljévo streljanje („Königsschiessen“). Pa še po več drugih, zlasti čehonemških krajih, ovršuje se ta slavnost z nekaterimi izpremenami še dandanes. Kralja vodijo ovenčanega z veliko slavnostjo v mestno hišo (ali pa v gostilnico), kder se gosté, prepevajo in plešejo do belega dne. („Festk.“ 1864; 272—3).

Ta binkoštna zabava širila se je namreč od kraja do kraja ter prijela v 15. veku tudi Poljakov Poznanjskih, ki so pa iz prvine streljali na ‚petelinčka‘ („do kurka“), a kesneje v tarčo („do tarczy“). L. 1537. nastala je iz tega . ., strelska ‚bratovščina‘. Glavar tem strelcem zove se pa še zmerom petelinski kralj („król kurkovi“). (O. Kolb. IX; 139). Tako se je izprevrgel „binkoštni kralj“ naposled — v strelskega kralja. — Da je pa binkoštni kralj postal iz ‚majevskega‘, zvedeli smo uže na 171. str. Res se je po Nemškem streljalo na tiča i prvega maja meseca. („Illustr. Welt“ 1886; str. 578). Tudi **Nemci** (po severnih in sredonemških deželah) ‚lepotičijo hiše in cérkve z zelenim brezovim in kolmeževim listjem[3]); a to nas spominja létnega praznika (poganskega) ali ‚letnic‚. Nekod pridevajo zelenju in pisanim trakom tudi pozlačenih pirhov. Pisano ovenčani binkoštni vol pomenja ‚brez dvojbe‘ kako …aro žrtvo (daritev). Kakor velikonočna voda, — tako ima …) nemški národni veri tudi ‚binkoštna‘ . . čudodelno, zdravilno …ıoč, ki se prisvaja tudi binkoštni ali dúhovski rosi še bolj

[1]) Ni tako davno, da je nehala ta navada v Orvietu (Moroni, Dizio…ario 52, 87) in na Češkem („Festkal.“ 1864; 249).

[2]) „König“ = „Schützenkönig“.

[3]) Prim. spredaj pri Slovakih, Poljakih in Rusinih; — zarad poljskih …mških Židov na 169. str., 3. op.

nego majevski. — Na duhovo treba vrata dolgo odprta puščati, da pride v hišo sv. Duh. (W. II. 75, § 90.

Kako in zakaj i Nemci nekod o duhovem pokajo z biči, pa tudi streljajo preko setvine, povedali smo uže na 154. str. Prenesli so to pogansko šego k binkoštim od glasovite noči („Walpurgisnacht“) izpred 1. maja, ko preganja priprosto nemško ljudstvo na vse pretege s takim in drugačnim ropotom . . zlobne čarovnice. To se godí pri nekaterih Čehonemcih res še zdaj samo óno noč pred 1. majem. (L. A. Schmalfuss 71).

Na Bavarskem in Češkem polivajo se ‚nemški‘ dečaki pa deklíne o binkoštih ‚vzajemno‘ z vodo. Tudi ta šega izhaja najbrže iz poganske, kateri je bil menda namen, da bi deževalo. (Grim. „D. Myth.“[2] 559 i. d.). Osédobi polivajo se nemški dečaki in dekline po mnogih krajih (po prvem oranju oziroma po prvi košnji) iznenadi zato, da jih ne bi po letu pikali komarji. Vendar se tolmači táko, (tudi nevzajemno) polívanje s pogansko „lustracijo“. (W. II. 90). Prim. tudi „Letopis“ 1887; 151—153. Ondi čitaš, kako se med Poljaki in Slovaki različni spol poliva ‚vzajemno‘ o veliki noči (največ velikonočni ponedeljek in torek); med različnimi Nemci ovršava se pa ta šega, ne samo o malo poprej navedenih dobah, nego tudi o žetvi, ali o pustu, ali pa 1. maja.

Tudi med nekaterimi Nemci čepiri se še glasovita vraža, da pobirajo čarovnice o binkoštih itd.[1]) zjutraj za rana še pred solncem po tujih travnikih roso ter prenašajo na svoje, zato da bi jim lepše (‚bujneje‘) rasla trava. (Grim. „D. Myth.“ II.[2] 1026; Kuhn: „Westf. Sag.“ II. 165, „Nordd. Sag.“ 513. Prim. slovenske na 154. str.).

V Cosnu (Zossen) vodijo Nemci krave, predno jih odženejo na binkoštno nedeljo prvič na pašo, najprej k studencu ter kričé vsàki v uho: „Pridi zopet domóv!“ (Kuhn: „Nordd. Sag.“ 389).

Prerokovanje po binkoštnem vremenu. Nemško: „Zu Pfingsten soll es nicht regnen, sonst gibt es in diesem Jahre viel Mäuse.“ (O binkoštih naj ne dežuje, drugače bóde to leto mnogo miši [mišev]). Grohm. 60.

Rusko: „Na troickoj dožd mnogo gribov.“ (Po binkoštnem dežju bóde mnoge gliv). Dalj. IV; 395.

Slovensko: Glej na 156. str.

---

[1]) V gorenjem Palatinatu (Oberpfalz) samo na kresni dan. (W. II. 141, § 209).

Ozir na binkošti.

Premišljujoč národne binkoštne običaje slovanske in neslovanske, uverili smo se, da izhajajo vsi iz prvotnega praznovérja poganskega, da se je vsako léto bojevalo „léto“ (poletje) z „zimo“ (morda tudi s prirode „smrtjo“ ali „Morano“), in da je vselej zmagalo „leto“. — Pri Germanih predočeval je „léto“ najprej takozvani „Maigraf“;[1]) iz tega je s časom nastal „majevski kralj“, iz tega kesneje „binkoštni kralj“,[2]) iz tega v novejši dobi „strelski kralj“ (pri Nemcih), a iz tega naposled „petelinski kralj“ (pri nekaterih Poljakih; str. 175).

Iz prvine oblačili poganski Germani in Slovani zmagovito léto vedno v zeleno opravo (primérno létni oziroma spomladni prirodi) in v lubje ali drevesne skorje, zimo (vselej premagano) pa v slamo in mah. — Pozabivši temu prestaremu običaju prvotni uzrok, opletali so pa ter opletajo še dan današnji tudi „zimo“ z zelenjem in cveticami, četudi le šaljivo ali podsmešno itd.[3]) — Nì slovanska „smrt“ ali „Morana“ ne dela se več iz same slame in cunj, nego tudi iz zelenega smrečja . . . (str. 172). — Tako ovijajo i Poljaki „binkoštnega medveda“, (ki znači tudi „zimo“), osédobi z zeleno grahovico in brezovimi vejami (str. 170; 3. r.).

Kakor óni severonemški, nekdaj morda slovanski „Molic“, s slamnatim povreslom na kolenu (str. 172), dalje, kakor hromi tesár[4]) (A. Kuhn: „Märk. Sagen“, 324[5]), — tako znači i zasmehovani koroško-slovenski „binkoštni kralj“ (zaspanec) z žabo o vratu (str. 155; 5. r.), z drugimi takimi zasramovanimi binkoštnimi zaspanci vred,... zmagano in zato zaničevano „zimo“. — Druge pritikline: da se n. pr. „binkoštni kralj“ tú voli, a tam sì treba to čast zaslužiti z naglostjo pri pretékanju, dalje: da spremlja kralja o taki slavnosti včasih tudi svetla kraljica[6]) in kolikor toliko služabnikov, — to je samo golo, kesneje pritakneno posnemanje dvorskih obredov in potrebščin — ‚zarad lepšega‘.

Mnogim Jugoslovanom in Rusom nameščuje „binkoštnega kralja“ ali „zelenega moža“ — zeleni Jurij ali Juraj. (Gl. str. 135 . . . in 145).

---

[1]) V Turingiji tudi zeleni mož („grüner Mann“ ali „Lattichkönig“ nenovan). Grim. „Myth.“[2] II; 745.

[2]) Čehi mu pravijo na ravnost: kralj („král“), Poljaki pa „Maj“ brez akega pridevka (str. 164 in 170; 4. r.).

[3]) Prim. tudi Simr. „D. Myth.“[6] Bonn, 1887; 587. glede zelenega moža („Graskönig“, „Lattichkönig“ itd.).

[4]) „Der lahme Zimmerman.“

[5]) Prim. Sim. „D. Myth.“[4] 585.

[6]) Pri Germanih izprva „Majeva nevesta“.

Vnebohod, nebohod ali Križevo.[1])

Stsl. **Възнесеније Христа** vъznesenije Hrista[2]); **bolg.** Vъznesenie Hristovo; **rus.** in **mrus.** Voznesénie Gospódne (mrus. tudi samó „voznesenie"; **hrv.** Spasovo[3]), tudi: nebohod, ‚uzašastje Gospodinovo' (Maž.-Už.), „uzašašće na nebo" (Fil.), „zastupljenje Is." (Hrv. koledar Zagr. 1863); **srb.** Spasov dan, *cerkv.* tudi ‚voznesenje'; **č.** Na nebo vstoupení Páně ali „vstoupení Páně" (boží vstoupení); **č.-slov.** Vstúp Krista Pána; **p.** Wniebostąpienie (Pańskie).

Slovenske. „Na vnebohoda dan tič tiča ujé". (V Tuhinju na Kranjskem. Uzrok neznan. P. u. por. s tem dodatkom, da tamo uže zjutraj pred mašo snedó ‚za kosilo pečeno pišče'). — V Motniku: Na ‚Afrten'[4]) tič tiča ujé, da meso jé. (Zap. g. Križnik). — Ista vraža je tudi v Pilštajnu (v Kozjanskem okraju) s tem dodatkom: „Ta dan mora vsak [človek] meso jesti. (Zapis. g. T. Romih).

Štaj. Slovenci pa pravijo: „Kdor ta dan vrane in srake jé, ter vino pijo, tega celo leto ne bóde strah". („Črtice" 251).

Semičarji ne gonijo ‚o Križevem' krav na pašo ‚pred solncem' iz istega vzroka kot na binkoštno nedelje (str. 156).

„Na praznik Vnebohoda Gospodovega in Vnebovzetja Marijinega se ne sme na drevesa plezati, ker o takih dneh so kače na drevju. To so jako sveti prazniki, zato se umikajo kače na visoko, na drevje." (Zapis. v Notranji ali Ilirski Bistrici č. g. Bilc).

„V Adlešičih dobí na ‚Križevo' vsako dete kaj na pašo seboj: zjutraj sira, jajce, kruha; popoldne pa ‚ókrak' (kračo) in ‚požunec' (bokal) vina. Ako bi teh jestvin tudi ne imel gospodar pri hiši, dobiti jih mora, če jih tudi kupi ali si posodi. Ta dan imajo namreč pastirji od nekdaj ‚gostje'; zato se pa tega dne uže naprej veselé. — Kdor ta dan vso svojo obleko narobe obleče, vidi in spozna vse coprnice." (Zapis. vč. g. Iv. Šašelj). — Po Črnovrški vraži (str. 155) treba pa tako v isti namen ravnati na „binkoštno nedeljo", in to za jutra pred

---

[1]) Križevo (v Metliki, v Adlešičih, v Cirknici itd.), tako krščeno zato, ker se praznuje ta svetek križev teden (Bet- ali Bittwoche).

[2]) Naš H, h je po glasu uprav = ch drugih narodov, dočim ti ubc pravega h (češkega, nemškega itd.) pogreša v slovenski govorici, vsaj pr. pretežni večini.

[3]) Spasovo iz staroslovén. „sъpasъ", hrv.-srb. spas = spasitelj, salvator. odrešitelj, [stsl. sъpasti, — są, srb.-hrv. spasti, — sem servare, réšiti, odréšiti]; v Senju: „Sensova" (iz lašk. ascensione lat ascensio). Priobčil prof. Iv. Radetić.

[4]) Iz nemške besede: „Auffahrt". Celó med Belimi Kranjci slišal sen nekdaj besedo „áferten dan" za „vnebohod".

solncem. — Katera je prava? — Sedanja pastirska slavnost (s pojedino) spominja nas predkrščanskega spomladnega oziroma letnega svetka, ki se zdaj ovršava tù o Jurjevem, tam o binkoštih ali tudi o Križevem itd.

Na **Hrvatskem** (v Slavoniji) nosijo „križari“ t. j. pastirji („čobani“) na križevo zjutraj za rana praznično v vas sv. križ, ki je bil prenočil ovenčan in zapičen v kakem plotu. Nato gredó na pašnike (‚urije‘) škropit z blagoslovljeno vodo. Uprav nosi križ samo jeden pastir praznično oblečen in s cvetícami ovenčan pred drugimi pastirji, ki hodijo od hiše do hiše pevaje in proséč moke, masti, slanine, vina itd.

Izmed pesmic podobne so nekatere dodolskim:

„Sretno jutro vam, seljani,
Oj, dodo le!
Moj križo le!“ itd.[1])

Dalje:

„Molimo se višnjem' Bogu,
Vojno le, dodo le,
Da popune[2]) vihar vitar,
Vojno le, dodo le!“

Ali pa:

— — — — —
„Lale mile, dodo le!“ itd.

Po petju pa biva južina in večerja t. j. občna pojedina, na katero povabijo pastirji i vaške dekline („selske děvojke“), da se ž njimi pod večer pred večerjo tudi zavrté. Križ pusté tačas kder si bodi v hosti ali ga pa prinesó domóv; a predno se razidejo prejdejo ž njim še enkrat po vasi. Drugi dan ga odnesó na pašnik in privežejo ‚igraje‘ in pevaje na onega debla vrhunec, pod katerim živina po navadi, „planduje“ t. j. o poldnevni vročini v senci počiva. — Vsaj do l. 1846. godilo se je še v Slavoniji tako. (L. Ilić 137—143). Ondi čitaš, da je ta ‚pastirska svečanost‘ znana tudi Slovakom, Srbom in ‚Bošnjakom‘.

Pri „**Srbih**-graničarih“ biva to še dandanes na križevo („Spasov dan“) tako: Pastirji delajo križe (‚krstove‘), in lepo prepletó ter olepšajo z rdečimi suknenimi odrezki pod čavlom („crvenom rizom pod čavo“). Te križe devajo na hiše in drevesa, da se vidijo lahko z daleč. Planinka dá pastirjem boljo južino, dosta sira in kruha, tudi kokoš, ki si jo potlej sami

[1]) Tù se druži poganstvo še s krščanstvom; a krščanski križ izpodnaša uže pogansko Dodo.

[2]) Nm: ‚popuhne‘, ein wenig, sanft blasen; prim. hrv. „popuh“ ein sanfter Wind (I. Fil.).

kuhajo („vare“) v polju. Tù streljajo ter se veselé do večera, sosebno okoli Kostajnice itd. Detetu (katero se rodí ta dan), dajó roditelji radi ime ‚Spasoje‘ in ‚Spasenija‘. (N. Beg. 121). — Brez dvojbe si mislijo pri tem: ‚Bódi rešeno vsega zla ali greha‘ = bodi zveličano!

Po mnogih krajih (v Srbiji) delajo take križe („krstove“) ter jih postavljajo ta dan na hiše in setvine („useve“) kakor o Jurjevem („Gjurgjevu dne“). „Glasn. srps.“ XXII. (1867); 97.

V Sremu pravijo, da po noči pred tem dnevom (u oči Spasova dne noću“) Vile odščipnejo jesenku[1]) vrh; zato ‚trčeno družino‘ („alosanu čeljad“) nosijo ter pusté óno noč pod jesenkom; poprej pa denejo k bolniku ‚kolač hleba‘ (kruha) in jedno kupico vode a drugo vina (za večerjo Vili). Drugi dan kopájo pod jesenkom in kar najdejo (n. pr. črva ali kako žuželko), óno dadó bolniku, da sne ali na vodi popije (kot lék, ki mu ga je Vila pustila). — Pripoveduje se, da izgine jesenku po noči cvet, kedar se zvečer utrga in kde pustí. Vuk: „Život i ob.“ 34; „rječn.“ 248.

Jako podobna tej srbski vraži od kraja do konca je na Krasu **slovenska,** ki se pa prisvaja ‚kresnemu večeru‘. Gl. „Letop.“ 1879; 121 p. b. „jesenek“.

Po nekaterih krajih prenesli so **Rusi** znano ‚semikovo‘ slavnost (str. 159) na vnebohod, ki se praznuje tudi v četrtek, ter začenjajo vence plesti uže na vnebohodni dan. Po Afanasjevih mislih (III. 704) biva to zato, ker je četrtek v zvezi z bogočastjem [togansko-slovanskega] gromovnika t. j. Peruna. — Tu opozarjamo samo na to, da so dobili vsi Slovani teden in ‚njegovih dni imena‘, tedaj i četrtek stoprav s krščanstvom. („Letop.“ 1885; 143).

Slovaki, (ki čakajo na véliki petek, da bi skriti zakladi prihajali sami ob sebi izpod zemlje), hodijo jih na vnebohodni dan kopat v gore k studencem, za polje (‚pod zápole, bralá‘) in izpod velikih dreves, ki se pripoveduje, da je pod njimi zlata zakopanega ali shranjenega „od vekov“ ali vsaj „od časov Janošíka“.[2]) Ista vraža ovršávala se je vsaj nekdaj tudi na binkošti in sv. Trojice dan; kajti Slovaki mislijo, da se zakladi le („len“) o teh svetkih dajo vzdigniti za belega dne („za bielého dňa“), drugače pa le uprav o polnoči (‚v pravú polnoc“). „Sborník“ I. (1870) 196.

---

[1]) Srb. jasénak,-nka = nsl. jesének,-nka, dictamnus albus Linn. (al dictamnus fraxinella); po Tuš. „Rastl.“ béli jesenček, weisser ali eschen blätteriger Diptam.

[2]) Ta ‚Janošík‘ je bil brez dvojbe óni vojvoda in junak, Sibinjanin Janko (Hunjadi Ivan Korvin iz Sibinja na Sedmograškem), zato srbski ‚Sibinjanin‘ t. j. Sibinjčan imenovan, (znanemu kralju Matijažu oča); † 1456 potém ko je bil zapodil Turke od Belega grada.

Serbi-Lužičani mislijo, da kdor si sešije ta dan kako oblačilo ter ga nosi, čuvaj se strele B. Kal. 151—152. Ondi se tolmači ta običaj tako, da je to ostanek ‚posvečenega‘ četrtka, s katerim so pogani [t. j. poganski Slovani] častili zmagovitega Peruna. — Nam, (ki ne verujemo v slovansko-poganski četrtek, kar smo ponovili malo poprej), dozdeva se pa, da so Serbi-Lužičani, prebivajoči uže zdavna sredi Nemcev, navzeli se te (skrajšane) vraže od njih.[1]) Nemški učenjaki trdijo tudi res, da je vnebohod kot „svet četrtek“ v zvezi z nemškim poganskim gromovnikom: Donarjem. Zato je zlasti po Saksonskem (in drugod) taka vera, da mora ta dan bliskati se, grmeti in treskati, ali pa vsaj deževati. Priprosto nemško ljudstvo (v Švici) veruje še zdaj, da poskoči solnce ta dan vzhajaje po trikrat od veselja.[2]) — Zelišča, ki jih človek pred solncem natešče in molčé nabere, imajo po nemški vraži posebno zdravilno moč, — tudi pri živini. — Vsaka nemška reka (a ne samo ‚Neckar‘) hoče o tej dobi imeti svojega človeka, da ga požre t. j. človečjo žrtvo („Menschenopfer“). Zato pravijo, da se ne sme človek iti kópat ta dan. (W. II.; 76).

V Liberku[3]) na **Češkem** potezali so tega dne do l. 1736. v cerkvi po véliki maši Zveličarjevo podobo skozi luknjo v oboku na višek, potlej pa metali iz vejače (vejalnice) sadja in cvetíc na deco, zdolaj zbrano. Po večernicah spuščali so skozi isto luknjo na žici kolač tako globoko, da so ga deca lahko dosezala in si ga kakšen drobet odščipnila, potém ga pa naglo potegnili zopet k višku, kedar so mislila deca, da ga imajo uže v rokah; h krati sipali pa iz raztrgane vreče suhih češpelj in hrušek v cérkev ter polivali z vodo dečke, kateri so se trgali za-nje. („Festkal.“ 1864; 228—229 brez priobčenega uzroka).

Vremensko prerokovanje. *Češko.* „Na boží vstupení, když prší, bude málo osení a pice pro dobytek.“ [Kedar na vnebohod deží, bóde malo setvine in piče za živino]. „Ččm.“ 1856, III; 67.

Slovensko. „Če gre na Nebohod dež, je iz vsake moke dober moćnik“ (ker je slaba letina). (Dobje v Kozjanskem okraju. Zapis. g. Romih).

---

[1]) Prim v izvirnem jeziku: „Man darf am Himmelfahrtstage nicht nähen, sonst schlägt in dem Jahre der Blitz ein (Ostpr.), oder: dem, der das Kleid trägt, ziehen die Gewitter nach (Voigtl.), oder: man wird von Beulen befallen (Thürr.). W. II.; 75 (91).

[2]) Drugod pravijo Nemci (zlasti severni), da poskakuje ali pleše solnce o veliki noči ali pa tudi o božiču („Letop.“ 1887; 137).

[3]) Liberk, po nóvem: Liberec (Reichenberg), kder živí zdaj pretežna večina Nemcev.

Sv. Réšnje Teló, Telésni dan ali Télovo.

Stsl. —; [**rus. Прáздникъ тѣла Христóва** Prázdnik těla Hristóva]; **bolg.** —; **mrus.** (gr.-kat.) Boži[j]e tělo; **hrv.** Tielovo, „Tielo Gospod.“; [**srb.** Brašánčevo [1]]; **č.** Božího Těla; **č.-slov.** Bož. Tela; **p.** Bože Ciało.

Še-le l. 1264. ustanovil je papež Vrban IV. ta sloveči katoliški praznik, in to ne brez namena, da bi se ovršával vekomaj v spomin cerkveni zmagi v prepiru zarad „izpremenstva“; [2]) tedaj premlad praznik, da bi bilo ljudstvo zarad njega popuščalo poprejšnje svoje misli in običaje o praznikih ter jih prenašalo na-nj.[3])

A vendar ni ostal nìti ta praznik brez nijedne národne vraže.

Slovenske. Semičarji ne gonijo na Telovo krav na pašo ‚pred solncem‘ iz istega vzroka kot o Križevem in na binkoštno nedeljo (str. 178).

Z „maji“ t. j. ónim lesom, kateri je bil na Telovo postavljen pri obhodu („precesiji“), ‚kadijo‘ ob hudi uri v Motniku na Gorenjskem. (Zapis. g. Križnik). Na Dolenjskem, in to v Krškem nosijo pa ženske pri obhodu (‚procesiji‘) s sàbo ‚v šopke povitih cvetíc‘, katere po leti zažigajo ob hudem vremenu. (Zapis. g. Jern. Ravnikar).

V Velikih Laščah in po nekih drugih krajih lamljejo (lamajo, lomijo), in to same gospodinje . . šibe od ónih brez, katere so postavljene pri cerkvi (pa tudi v cerkvi); nosijo take šibo domóv ter zapikujejo potlej po njivah, na vsakem oglu po eno, „zato ker je žegen“. Mislijo namreč, da se o tej priliki, (ko se nosi Bog iz cerkve po ulicah in polju) prime blagoslov ali ‚žegen‘ tudi teh dreves — ne le ónih v cerkvi, ampak tudi ónih pri cerkvi. (P. u. p.)

Tako delajo tudi gospodinje v Hinjah (pri Žužemberku) ter nosijo odtrgane šibe popoldne na njive, „zato da ne naškodijo žitu miši“. (P. u. p.).

---

[1]) Iz srb. „brašànce“ n., stsl. brašьnce, demin. besedi stsl. oziroma starb. brašьno: (edulium, cibus, victus, deliciae, viaticum, farina); prim. nsl. brášno (cibus, viaticnm, Speise, Wegzehrung) in nem. „Engelspeise“, „letzte Wegzehrung“. Vendar Srbi z drugimi staroverci vred — razun zjedinjencev — ne praznujejo tega svetka, zato ker je postal stoprav po nesrečnem ‚razkolu‘

[2]) Transsubstantiatio, hrv. zdaj „pretvorba“.

[3]) Prim. „Festkalend. aus Böhm.“ 1864; 284 in Jul. Lippert: „Christenthum, Volksglaube itd.“ 1882; 386 in 643. — Káko je bilo pogansko telovo, („der heidnische Frohnleichnam“ oder „der Lingam (Leichnam des Gottes, der die Welt der Sorge des zeitlichen Absterbens und ewigen Todes erlöst“ . . . razlaga jako duhovito dr. J. N. Sepp: „Das Heidenthum u. dessen Bedeutg. f. d. Christenthum“. II. 197.

Ista vraža se na Telovo („Brašančevo“) pri starovércih („unijatih“ ali zjedinjencih) ovršuje tudi v Ivanić-gradu na **Hrvatskem.** Doma pa posipljejo ženske šibje še s pepelom, predno ga odnesejo na vrte, da jim „buhači“ [1]) ne kvarijo zelja. „Arhiv“ VII. (1863); 216.

Malorusi (Rusini) spletajo vence iz različnih cvetíc ter nosijo ta dan v cerkev duhovniku posvečevat zoper različne bolezni. Med temi cveticami nahajajo se zlasti te: kompava (carlina Eberwurz), materna dušica (thymus serpyllum, Feld-Thymian, Quendel), rman (Achillea millefolium, Schafgarbe [2]), jeternik (anemone hepatica, blaues Leberblümchen) itd. — Po nem. „Reformi“ Dunajski (fol.°) str. 11. l. 1883.[3]) in p. u. p.).

Na **Češkem** (v Jindrihovem Gradcu[4]) gleda vsaka gospodinja in deklina, da dobé nekoliko vejic, s katerimi so bili oltarji okrašeni, pa še-le potém, ko so bile vejice posvečene. Vtikaje jih po njivah med lan, mislijo, da bóde lan tolik, kakor so vejice; zato pograbijo z oltarjev najrajši največje. — (Tako se godí tudi med Čehonemci po Hebskem[5]). Venci, tega dne posvečeni, odvračajo strelo od hiše. Isto moč prisvájajo nekod (Nemci?) tudi šibam (vejicam), ki jih postavljajo zato po svetku na okna. („Festkal.“ 287).

Čehom rabijo ‚listi‘, na Telovo z mladih drevesic („stromků“) — in to, brézic — ‚trgani‘, tako kakor oglje sežganega Judeža („uhli ze spáleného Jidáše“). Gl. „Letop.“ 1887 pod napisom: „Vélika sobota“. Ččm. 1853; 483; „Květy“ 1839; 356.

Na **Poljskem,** in to Poznanjskem (Posen): v Morovnici, v Šmiglu, Košcani, (Kościani) itd. posvečuje se ta dan v cérkvi pri oltarjih olševina („olszyna“) in lipovina („lipina“); po službi božji, t. j. kedar obhod uže odhaja, pa lámajo ljudje tega drevja vejice („gałążki“), napravijo iz njih „maje“ ter vtikajo v zelnike („zagony kapusty); da se ne bi v njih zaredil niti množil mrčes („robactwo“). Posebno ‚uši‘ („mszyce“, Blattläuse), bolhači („pchły czarne, Blattflöhe), gosénice („wąsionki“, „gąsienice“) itd. Po kmetih oblamajo („obłamują) pa [kakor omenjeni Slovenci] šibe ali vejice zelenih bréz v cérkvi ter vtikajo potém v zelje, lan in konoplje, da bi bolje rasle, in da jim ne bi nič naškodilo. Tudi takim brezam („brzozkam“) pravijo „maj“. O. Kolberg: „Lud“ X. cz. 2; str. 69 in IX. cz. 1; str. 141. Ondi čitaš tudi, da spletajo i **Poljaki** na Poznanjskem

[1]) Po Vuku (50) „buhač“: Blattfloh, chermes Linn.; nsl. bolhač. Metličan veli (govoreč o rastlinah) na kratko: „bolhe“ (f. pl.).

[2]) Beli Kr. veli „roman“; Kraševec pa „rúja“. „Letop.“ 1879; 127.

[3]) Pod napisom: „Mutter Slava, eine Skizze aus d. kleinruss. Volksleben“.

[4]) Jindřichový Hradec, Neuhaus.

[5]) Im Egerlande.

o Telovem vence iz različnih zelij („ziół“) ter dajó v cerkvi posvečevati (kakor Malorusi; brez dvojbe tudi iz istega uzroka).

Po veljavni svedočbi posvečuje cerkev tudi po **Nemškem** o Telovem, oziroma okoli sredine poletja („im Hochsommer“[1]) cvetice in zelišča ravnega polja na ugodno rast .... (Prim. Sepp. I. 255 in 271). Jako je, čitaš ondi nadalje, saksonskemu kmetu še dandanes v čislih tako zvano Baldrovo zelišče („Balder's Kraut“[2]).

Tudi Nemci, celó ‚evangeljski Franki‘, vtíkajo Telovskega obhoda brezove veje v grede med lan. (W. II; 135). Uzrok bode isti, kakor pri Čehih ali pa Poljakih. —

Po južni Nemčiji mislijo priprosti ljudje tako, kakor nekod na Češkem, da odvračajo venci, na Telovo posvečeni, od hiše strelo., oziroma vsako čaro; zato jih obešajo na hiše in po sobah. (Ondi).

Med štaj. Nemci nahajamo to vražo: „Ako bi si kakšna deklína, katera ni več devica, na „deviški dan“[3]) t. j. na Telovo pred odhodom v cérkev, dela na glavo zeleni vénec[4]); postala bi večna nevesta.. hudobcu. (P. K. Rossegg. „Ausgewählte Schriften: Volksleben in Steierm.“ 1882; 252).

Vremensko prerokovanjo. *Slovensko.* „Če na Telovo grdo vreme zadrži obhod („precesijo“), težko se potlej suší seno“. (Motnik. Zapis. g. Križnik). —

Če je ta dan lepò vreme, dá se (potlej) slama lepo sušiti. (Črnomelj. Zapis. g. Kupljen).

Sv. Anton, puščavnik (17. jan.).

Pri **Slovencih** se ta svetnik, (ki ima po kmetskih pratikah s podobami pri sebi ‚prašička‘), časti kot varuh prašičev. (Motnik na Gorenjskem. Zapis. g. Križnik). — Tako tudi med

---

[1]) O Véliki maši („an Maria Himmelfahrt“) W. II.; 135, § 197; zato tudi „U. F. Würz- oder Kräuterweihe“ imenovana („Festkal. d. Böhm.“ 1864; 401).

[2]) Severni t. j. staro-skandinavski, ‚Baldr‘, (Vodanu sin, Fro-ju v rodu) nameščuje blagodejno poletno solnce. — Končal ga je divji ‚Hödr‘ (= zimska priroda) s puščico omelovo (Mistel), kar znači prirode zimsko smrt („Sinnbild des Wintertodes der Natur“), — kakor v bajeslovju mnogih drugih zlasti vzhodnih narodov. (Grim. „D. Mýth.“) Vedno zelena omela je zdaj Nemcem sploh čudotvorna rastlina, ker pada po njihovem praznoverju z neba ter odvrača posebno čare. (W. II. 97). — Keltom ni bilo svetejše rastline od hrastove omele, „Eichenmistel“, (ki se zove po Tušku „evropsko ohmelje“, Loranthus europaeus), zato ker so mislili, da pada tej rastlini seme z neba. (Sepp. I. 271).

[3]) Jungfrauentag, — [4]) Naturkranz.

Belimi Kranjci okoli Metlike in Žumberčani. — **Tirolci** ga časté kot varuha domače živine sploh; („Slovenec" 1888, štev. 21); **Lahi** pa zlasti kot varuha konj, tudi mezgev (mul) in oslov. P. u. p.

Ta dan so se [nekdaj] samice katere so se hotéle omožiti pred pustom, butale ‚v peči', gredé v cérkev k sv. maši. Takim pečém so djali v Motniški okolici: „babja péč". (Zapis. g. Križnik).

V Adlešičih ta dan nihče ne vpreza. (Zapis. vč. g. Šašelj).

Na Češkem se pšén (šèn, šena ali lepotíca, ‚Rothlauf' ali ‚Gesichtsrose') še zdaj zove „oheň sv. Antonína" t. j.: sv. Antóna ogenj, zato ker so se ljudje priporočali sv. Antonu puščavniku, ko se je nekdaj ta bolezen po imenu: „sveti ogenj" kužno razprostirala po vsi Evropi. („Festkal." aus Böhm. 1864; 22).

Sv. Vincencij (22. jan.).

Ta dan gre v Adlešičih vsak gospodar v svoje trtje (vinograd) in obreže par tert. Seboj pa vzame kos božičnika (nalašč prihranjenega), zato da trte rajše rodijo. Ta dan ne vprezajo. (Zapis. vč. g. Šašelj). — Vincencijevo lepo vreme prinese obilo vina. (Krško. Zapis. g. Ravnikar[1]). Če je ta dan lepo vreme, bóde prihodnje leto dobro vino; če je pa ‚mlačno vreme', bóde srednje vino. (Črnomelj. Zapis. g. Kupljen). — Če od strehe kaplje, bóde veliko vina; če ne, pa nič. (Krško. Zapis. g. Romih). Tega dne se nekaterim štaj. Slovencem tudi uže ptiči ženijo. („Črtice" 248); nekaterim štajerskim in kranjskim Slovencem pa na sv. Valentina (14. febr.), — a nekaterim (zlasti kranjskim) še-le na sv. Gregorija (12. marca) itd.

Sv. Pavla spreobrnenje (25. jan.).

Če ta dan sije solnce,. pravijo nekateri, da bóde obrodilo proso; drugî pa, da bóde dobra letina. (Motnik). — „Če je lepo vreme, bóde dobro leto." (Črnomelj. Zapis. g. Ant. Kupljen). Sv. Pavla spreobrnenje na goro zimo spravi. (Isti).

Več zanimljivih vraž o tem dnevu imajo štaj. Slovenci. (Gl. „Črtice". 220).

---

[1]) „Vincenzi Sonnenschein
Bringt viel Korn und Wein",
veli Nemec. Temu pritrjujeta tudi Čeh in Román. („Festkal." a. Böhm." 1864; 32).

Čeh pravi:

„Když slunce na svatého Pavla jesti jasné,
Skrz to znamení léto ourodné“ (Čelakovský 442).

Nemec pa:

Ist Pauli Bekehrung hell und klar,
So hofft man ein gutes Jahr. („Festk.“ 33).

Svečnica (2. febr.).

Rus. in **bolg.** Срѣтенiе Господне Srětenie Gospodne; **mr.** Srětenie Gospoda, (rim.-kat.) Očiščenie presv. Děvy, (Gromničnoj presv. Děvy); **hrv.** Sviećnica; **srb.** Sretenije[1]); **č.** Hromnice (f. pl.), svičky, očištění Panny Marie; **p.** Najświętsza Panna M. gromniczna; **serb.-luž.** svěckovnica Maria ali Svječk-Maria.

Skoraj vsi **Slovenci** prerokujejo vreme o Svečnici po „medvedu“ in po „sveči“: a prvi način se ne strinja vsem; kajti nekateri Beli Kranjci trdijo tako: „Na Svečnico pride medved iz luknje; ako je vreme oblačno, ostane zunaj, ako pa je jasno, gre še enkrat tako daleč nazaj, kakor je bil poprej, kar je dokaz velike zime tistega leta.“ (A. Kupljen; gl. „Slovan“ 1887; str. 285). — Takó pravi z drugimi besedami na kratko tudi Gorenjec: „Na Svečenčin dan pride medved iz brloga; če je ‚solnčno‘, gre nazaj; če je pa grdó vreme, zunaj ostane“. (V Motniku zapis. g. Križnik). — Na Notranjskem t. j. v nekdanji „suhi Kránji“ prihaja medved na svečnico tudi iz brloga, ogleda si vreme; ako je mrzlo, sneženo, misli sì, lepo bo skoraj, ter ostane zunaj; ako je pa vreme lepo, prijetno, vrne se nazaj v luknjo, kjer zopet zaspi. (Iz „Notranjske Bistrice“. Zapis. vč. g. J. Bilc). Temu pritrjuje tudi štaj. Slovenec. („Črtice“ 224). — Drugače modrujejo pa koroški Slovenci, ki verujejo sicer tudi, da „na Svečnico pride medved iz brloga; toda ako je vreme toplo in jasno, ostane zunaj; ako je pa mračno (oblačno) in mrzlo, — vrne se [koroški medved] nazaj, ker zime še ne bo skoro (‚kmalo‘) konec. (Na Zili; Maria Gail, zapis. g. Fr. Eller; v Lešah na Koroškem K. Pečnik). Katera je prava? ali kateri medved ima boljši nos? — —

Bistveno soglasno prerokujejo pa mnogi Slovenci: Gorenjci, Dolenjci (z Belimi Kranjci okoli Metlike vred) itd. o tej dobi vreme po „sveči“; namreč: Če na svečnico [ali „Svečničin

---

[1]) Po Vuk. „rječn.“ 709 „Sretenije“, n. uprav: Mariä Heimsuchung, visitatio Mariae 2. Febr. (sic) po star. koled. — „Srblji kažu, da se tada srete ljeto i zima“. — Mi praznujemo ta sópraznik stoprav 2. julija meseca: ‚Marije device obiskovanje‘. — V ‚Dubrovniku‘ pravijo Svečnici po laški: „Kandelora“ tudi Slovani.

dan"] prej od sveče, ‚kakor' (nego) od strehe kane[1]), *bóde topla spomlad.* (V Motniku zapis. g. Križnik), — ali; *bóde ‚skoraj' zime konec* (sám slišal za mladih nog večkrat v Metliki, pozneje tudi v Novem mestu) itd.; ali pa: *bóde zgodnja ‚vigred' (spomlad), — dobra letina.* (Na Zili zapis. g. Fr. Eller).

V Črnomlju velijo: Če zjutraj, ko solnce vzhaja, od streh kaplje, je ‚nehanje' zime in dobra letina; če pa na jasnem solnce vzhaja, so tudi sodi jasni [prazni]; če je oblačno, — sodi polni. (Zapis. g. Kupljen). — ‚Če sneží, bóde Vuzem lep; če pa ne sneží, bóde Vuzem grd'. (Isti). ‚Svečnica prva iskra v zemljico' t. j. prva toplota pade na zemljo. (Isti). — V Notranjski Bistrici: „Svečnica" vtákne v zemljo iskro, Marčnica (‚Mati Božja' 25. marcija) pa glavnjo t. j. goreče poleno. (Zapis. vč. g. Bilc).

Če vzhaja solnce na jasnem, je še hujša zima. (Krško. Zapis. g. Romih).

V Adlešičih pazijo na Svečnico, kam se okrene plamen na svečah. — Od tiste straní imajo potém ‚celo leto' vetrovi svojo moč. (Zapis. vč. g. Iv. Šašelj).

Ta dan cerkev blagoslávlja (posvečuje) sveče. Vsak vernik ima svojo vžgano ‚med blagoslovom in sv. mašo'. In taka sveča, ta dan blagoslovljena, dá se v roke umirajočemu človeku, ako ni pri rokah sveče svetih ‚Lušarij'.[2]) (Motnik. Zapis. g. Križnik).

V Krškem rabijo pri mrličih uprav óne sveče, katere so bile blagoslovljene na Svečnico. (Zapis. g. Romih).

Ondot hodijo o Svečnici po hišah tudi pét, in mora se jim dati slanine („špeha") in jájec. (Isti — brez kake pesmi).

Čehi prižigajo sveče, tega dne posvečene, ob hudi uri, da ne bi treščilo v hišo (Krolmus I.; 73[3]). Na **Poljskem** obhodijo s tem „ogniem gromnicznym", t. j. s temi svečami stanišče, konje, ljudi in hišne kote, zato ker odvračajo ali odganjajo grom in strelo („gromy a pioruny"). „B. Kal." 73. Ondi sluti Hanuš po česk. besedah „svičky" ali „hromnice", da se je nekdaj o tej dobi ovršával (poganski) god ali svetek ognju nebeškemu na čast . . .

Češki pregovor veli:

Skřívan musí na hromnice vrznout',
Kdyby měl hned na tento den zmrznout'.[4])

---

[1]) Beli Kranjec veli: ‚kapne'.

[2]) Tudi Beli Kranjci pravijo „Lušarije" (f. pl.), a ne ‚Višarije'.

[3]) Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy. Sebral V. S. Sumlork [= Krolmus]. V Praze 1845—1851.

[4]) Škrjanec mora na Svečnico ‚zažvrgoleti', ako bi imel mahom zmrzniti.

Ako se škrjanec res oglasi, bode leto rodovitno; ako se pa prikaže stoprav pozneje, bati se je nerodovitnega leta... („Festk.“ 39).

Po **južnih nemških** deželah posvečujejo se na Svečnico tudi takozvane vremenske sveče („Wetterkerzen“), ki jih prižigajo po letu samo o velikih nevihtah (da ne bi toča pobila ali da se ne bi oblak utrgal) — tako tudi na smrtni postelji, da ne bi mogel prislediti — hudič. Vsak gospodar kupi s tako posvečeno svečo vred ženi še rdečo vítico[1]); to ji ovijajo v otročji postelji okoli noge, roke in posodja njenega, zato da ne bi mogla nìti njej, nìti detetu naškoditi kakova čara. Tudi morsko nogo („Drudenfuss“) spletajo iz nje zoper čarovnice in moro. Še veliko večjo moč pa ima — mislijo — oboje, ako je Svečnica .. v nedeljo. (W. II. 135).

Nemška vraža pravi nadalje: Na Svečnico se ne sme presti, drugače rijejo krti, a ovce dobé vrtoglavico („Drehkrankheit“), ali pa prilomasti volk. — Jesti treba kašo in jako dolgo ali veliko meseno klobaso, zato da bóde lan velik. — Če na Svečnico solnce sije, potém zmrzuje še šest tednov (nekod 40 dni, a nekod štiri tedne); jazbec (oziroma medved) mora pa uprav toliko časa ostajati v svojem brlogu. (W. II. 79).

Razvidno je, da se tudi Nemcem ta medvedov alí jazbečev račun ne strinja do zobca.

Sv. Blaž (3. febr.).

Na Krškem imajo ta dan ljudje v cérkvi okoli vrata po dve sveči, da potém vrat ne bolí. (Zapis. g. Romih). — Za mladih nog videl sem v Metliški župni cerkvi neko kmetsko ženo „Belo Kranjico“, kako si je (sama samcata) držala na sv. Blaža dan, klečéč pred vélikim oltarjem dve voščeni, negoreči sveči[2]) pod vrat, in to navskriž.[3]) — Isti običaj bíva še tudi po nekaterih drugih krajih slovenskih in hrvatskih, zlasti po Dalmaciji. (P. u. p.). Uzrok je isti, — kakor i pri štaj. Slovencih, ki si tega dne z blagoslovljenimi svečami ‚po vratu drgajo‘. („Črtice“ 6).

V Adlešičih je na sv. Blaža dan vsega blága (živine) ‚god Zato nì ta dan nihče ne vpreza. (Zapis. vč. g. Šašelj).

---

[1]) Wachsstock.
[2]) Beli Kranjci pravijo uže zdavna „dve voščene . . sveče itd.
[3]) Po čeških krajih držé o takozvanem vratnem blagoslovu („Halsweihe“) tega dne po dve goreči sveči navskriž nad glavo... („Festkal.“ 42)

To se strinja s tem, da je bil po Nestorjevi svedočbi starim, poganskim Rusom Veles ali ‚Volos‘ *živinski bog*,[1]) tedaj vse živine zaščitnik ali varuh, in da se je ta lastnost njegova v krščanski dobi prenesla na svetnika, kateremu je po ruski ime ‚Vlásij‘ (Blasius, Blaž [2]). To, da je rusko ime svetnikovo jako podobno poganskega boga imenu, pripomoglo je, da so si novi preverjenci ložje priljubili novega krščanskega svetnika ter mu prisvojili tudi mahom poprejšnjega poganskega boga.. poglavitno lastnost.

V ‚Dubrovniku‘ pravijo: „Kandelora[3]) — zima fora[4]); veli Blaž,[5]) da je laž“ (ali: „za njom ide Blaž, koji veli, da je laž“). (Vuk. „rječn.“ 30: Blaž .. = Vlaho). — S temi besedami se praznoverje postavlja samo .. na laž.

---

[1]) Dvakrat čitaš: Volosъ .. skotij .. bogъ .. [uprav: .. „Волосомь скотіимь богомь“ in „Волоса, скотия бога“ ..] v Nestorjevem letopisu, in to: k letoma 907 (6415) in 971 (6479). Prim. Miklošičevo izd. Víndob. 1860.

[2]) Prim. zarad preglasja: Basilius, Bazil in rus. Vasílij; zarad stvári pa str. 146.

[3]) Nm: sviećnica (sretenije).

[4]) Van; nsl. vùn, vèn, [t. j. zime konec].

[5]) T. j. prvi dan po svečnici.

Popravki.

Str. 137, vr. 20	namesto:	„moškiiz“	čitaj:	moški iz.
„ „ „ 29	„	„vunci“	„	vuci.
„ 140, op. 5.	„	„To“	„	Po.
„ „ vr. 24	„	„svetъ“	„	svętъ.
„ 141, „ 23	„	„dalajo“	„	delajo.
„ 144, (v pesmici)	„	„kól s“	„	kólas [kolos].
„ 146, („ „)	„	„O zvěrja“	„	Ot zvěrja.
„ 148, vr. 5 od zdol.	„	„vupouští“	„	vypouští.

Jožef Lamberg,

drugi avstrijski poslanec na turškem dvoru (1489—1554).

Spisal **Ivan Steklasa.**

Viri, katere sem rabil pri tej razpravi, so sledeči:

1.) Ant. v. Geray: Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich-Ungarn und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte. Aus Archiven und Bibliotheken I. Gesandschaft K. Ferdinands I. an Sultan Suliman I. 1530 und 1531—1532. Wien 1840.

2) Hormayr's Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst. XII. Jhrg. Wien 1821. Nro. 154, 155, 157. Die Stein und Katzenstein. Von Professor Richter.

3) Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. Herausgegeben von der zur Pflege vaterländischer Geschichte aufgestellten Commission d. kais. Akad. d. Wissenschaften (Wien, Staatsdruckerei) Bd. VII. (1851). Str. 187—203: Ein Beitrag zur Geschichte der Lamberge von Stein. Von Franz X. Pritz.

4. Valvasor knj. IX. Str. 46—64.

5.) Buchholtz. Geschichte d. Regierung Ferd. I. B. IV. Str. 95—101.

6.) Zinkeisen. Geschichte des osmanischen Reiches. B. II. Str. 724—733.

7.) Dimitz. Geschichte Krains I. II sv.

8.) Letopis „Matice Slovenske“ 1871.: Turški boji v XV. in XVI. veku s posebnim obzirom na Slovence. Spisal Janez Parapat.

9.) Rad jugoslavenske akademije. Knj. LVI. Putovanje po balkanskom poluotoku XVI. vieka. Od dr. P. Matkovića.

10.) Zgodovina slovenskega naroda. Spisal Janez Trdina.

11.) Slovenske Pesmi kranjskiga naroda. V Ljubljani. 1839—1841.

Lambergi spadajo med najstarejše plemenitaše na Kranjskem. Posebno pa so se proslavili še-le za cesarjev Friderika IV. (1439—1493), Maksimilijana I. (1493—1519) in Ferdinanda I. (1522—1564), ter so bili takrat med velikaši kranjskimi tako znameniti, kakor so bili na Češkem Roženbergi, na Moravskem Žerotini in na Hrvaškem Zrinjski in Frankopani. Po listinah lehko zasledujemo njihov rod nepretrgoma do početka XIV. veka, in sicer do Viljelma I., ki je živel okoli l. 1330. En potomec njegov, namreč Jakob,

sestavil je prvi rodoslovje, v kojem trdi, da so se prej zvali Viteziči. Ker je bil pa eden iz njih rodú hrom, nemški: „lahm“, zato pravi omenjeni rodopisec, so jih nazivali Lamberge, in so si ta priimek pridržali tudi nadalje. To je pa kaj neverjetno. Po našem mnenji je namreč njihovo ime prav slično imenu Leonberg, ki se nahaja v mnogih listinah kranjskih uže v XIII. veku. To ime se je spremenilo v slovenskem jeziku sčasoma v Lamberg. Omenjeni Leonbergi so imeli mnogo posestev na Dolenjskem in po ostalem Kranjskem, kakor tudi Lambergi v XV. veku. Na ta način so bili Lambergi bržkone deželni oskrbniki v Gorenjem Kamniku ter tukaj nasledili rodbino Pirs okoli l. 1310. tudi v Črnelu.

Valvasor deli Lamberge na štiri betve: na črnelsko in kamniško na Gorenjskem, na boštanjsko na Dolenjskem in na snežniško (orteneško) na Notranjskem. Od črnelskih so na glasu Jurij Lamberg, ki je bil l. 1438. deželni namestnik; okoli l. 1445. je živel Jurij Lamberg mlajši, tudi deželni namestnik. Kupil je grad Kamen blizu Gutenberga. L. 1516. nahajamo na Črnelu Andreja Lamberga, katerega so uporni kmetje oblegali v njegovem gradu. Le-tá je postal l. 1529. deželni upravitelj kranjski. Tudi so nam še znani kot deželni poslanci Jurij Lamberg l. 1543. Maks l. 1566. in Nikolaj l. 1567.

Od boštanjskih je poznat Henrik Lamberg, kot utemeljitelj te betve. Njegov sin Krištof iz zakona z Uršo Hager je bil veren drug cesarju Maksimilijanu I. ter glasovit junak. On je bil mej poslanci, ki so imeli skleniti ženitbeni ugovor z Marijo Burgundsko in Maksimilijanom I. L. 1481. in 1484. je posredoval pri sklepanji mirú z ogrskim kraljem Matijašem. Za zasluge njegove ga je povitežil novoovenčani cesar Maksimilijan v Ahenu l. 1486. in l. 1494. mu je dozvolil isti cesar, da je smel s svojim grbom zediniti tudi podedovani grb Podvinski (po konci stoječ črn lovski pes v zlatem polji); kajti njegovega pradeda Viljema II. soproga je bila Ditmunda Podvinska. Krištof je bil oženjen z Rozino, po drugih s Suzano Radovliško, in od njegovih otrok je bil Viljem njegov naslednik. On je v slovenski narodni pesni postal mitična oseba. S konjem, ki je sedem let zobal le zlato pšenico in pil sladko rbuljo, pridirja v eni noči in enem dnevu od svojega grada Kamnika na Dunaj; tu se bori pod okriljem Matere Božje s strašnim Pegamom, kateremu pomagata dva vraga. Po hudi borbi vendar premaga na ravnem polji pred veliko množico Dunajčanov strašnega protivnika. Odseka mu glavo ter jo pred cesarja prinese; le ta mu pa da za dar tri gradove na Kranjskem, katere si sam izbere. Ali osem dni po svatbi z neko mlado poljsko deklico umre, začaran od stare Marjete.

Pa ne samo v narodni pesni živi ta junak, nego tudi v slikah, ki so se ohranile v kamniškem gradu. Vseh skupaj je devet. V njih je Lamberg naslikan štirinajstkrat sedeč kot zmagovalec, dočim njegovi protivniki vsi na tleh leže; samo sedemkrat ga vidimo na teh slikah premaganega. Boril se je pa s cesarjem Maksimilijanom I., krajiškim grofom Albrechtom badenskim, grofom Friderikom Hohenzollerskim, Tiboltom Harahom, Albrechtom Klevevžkim, Veikhartom Polheimom, Volkartom Turjaškim, Jakobom Lambergom, in posebej še po narodni pesni: z glasovitim Pegamom. Premagali so ga samo cesar, njegov brat Jakob in krajiški grof badenski. Tudi še kažejo dandanašnji v kamniškem gradu na kamenite jasli, iz katerih je Krištofov konj zobal sedem let pšenico in pil samo rebuljo. Konjak pa so sčasoma spremenili v človeško stanovanje.[1])

Po narodni pesni je obljubil cesar slavnemu junaku vse, kar bi si želel in sicer, dokler bo njegovega rodú. Obljuba se je pa Lambergom tudi v obilni meri spolnila, posebno za vlade kralja Ferdinanda I. in njegovih naslednikov. Zunanja moč boštanjskih Lambergov, ki se kaže v bogastvu in častéh, narasla je ravno v tem času, pa se je nekoliko do današnjega dne vzdržala. Lambergi so se odlikovali i kot bojevniki i kot državniki, tako v notranjih zadevah naše države, kakor tudi v zunanjih kot poslanci na različnih dvorih. Velike zasluge so si pridobili za vso državo, pa tudi za posamezne dežele, posebno za Kranjsko v turških bojih. Zavoljo te vernosti in požrtvovalnosti so jim bili tudi vladarji posebno milostljivi in nagneni ter so jih vselej odlikovali za njihove zasluge. Tako so bili povzdigneni na čast baronsko l. 1524., v grofovski stan pa prvikrat l. 1641. Cesar Jožef I. jim je podelil kneževsko dostojanstvo l. 1707. L. 1524. so bili Lambergi uvrščeni v gosposki stan na Dolnjem Avstrijskem; državljanstvo na Češkem, Moravskem in Šleskem so dobili l. 1607., na Ogrskem pa l. 1791. Med raznimi častmi, katere so Lambergi dedne imeli, dobil je baron Jakob Lamberg, dedno deželno konjušništvo za Kranjsko in slovensko okrajino (Metlika) l. 1566.; deželno nasledno ključarstvo so dobili Lambergi na Gornjem Avstrijskem l. 1675., a l. 1708. tudi čast deželnega lovca ter na Solnograškem čast deželnega konjušnika. L. 1861. so bili p-klicani Lambergi tudi v gosposko zbornico na Dunaji.

Pa jih je tudi velik broj članov te rodovine, ki se sveti kakor svitle zvezde na obzoru domače in avstrijske zgodovin Odlikovali so se Lambergi kamo državniki i vojskovoji tar

[1]) Tako je pisal ljubljanski prof. Richter l. 1821. Da-li se še dannašnji vidijo te slike in jasli, pisatelju ni znano.

i cerkveni dostojanstveniki. Kranjska plemenitaška rodovina popela se je tečajem štiristoletne zgodovine do velike slave in moči ter spada še dandanašnji med najuglednejše velikaše avstrijske.

Mej vsemi Lambergi pa se je še posebno odlikoval kot državnik Jožef baron Lamberg. Njegovo dvakratno poslanstvo na turški dvor dokazuje najbolje, kako visoko ga je čislal kralj Ferdinand I., izročajoč mu tako važne opravke, da ugovarja s turškim sultanom, ki je bil takrat strah in groza vsem krščanskim državam, posebno pa še avstrijski.

Jožef Lamberg je član snežniške (Šneperske) betve te rodovine, ki je imela svoja posestva na Notranjskem, namreč Snežnik (Šneperk) in Ortenek. Njegov ded je bil Baltazar Lamberg, eden od treh sinov Viljemovih in utemeljitelj glavne betve Lambergov. Živel je okoli l. 1437. in je bil deželni upravitelj v Loki. Oče Jožefov pa je bil Jurij II. (rojen 1409., umrl l. 1499.), starši sin Baltazarju in Marjeti rojeni Abfaltern. Jurij je bil za cesarja Friderika IV. vrhovni zapovednik državne vojske in ob enem tudi na meji slovenske krajine (marke). Za njegove velike zasluge mu je podelil cesar po smrti Urha Celjskega (1456) graščino in kulo Ortenek na Notranjskem. Le-ta grad je bil sicer uže poprej lastnina Lambergov, ali so jim ga Celjani po dolgotrajni borbi vzeli. Jurij je bil dvakrat oženjen; iz prvega zakona je znamenit Krištof, vladika sekovski, iz druzega pa naš Jožef, ki je osnoval orteneško postransko betvo v Boštanji in pa Gašpar, ki je postal praded glavne orteneške betve v Ottensteinu in Stockerau-u. Le-ta rodovina se je celó do današnjega dne ohranila, boštanjska pa je izumrla.

Jožef se je porodil v Orteneku l. 1489. Odgojeval se je doma, kasneje pa je hodil tudi v domačo šolo, kjer se je naučil slovenski kakor njegov vrstnik Žiga Herberstein. Temu i onemu je kasneje slovenski jezik veliko koristil. Jožef pravi sicer sam, da se je malo učil, temveč pa se igral. Moral je biti tedaj jako nadarjen, ker je kasneje pokazal toliko sposobnosti in spretnosti v vseh razmerah življenja svojega. V desetem letu svoje dôbe je izgubil očeta. Vzel ga je zatorej k sebi ondanji štajerski deželni glavar Rupert Reichenburški kot plemičkega dečka, da ga po ondanjih šegah stanu primerno dgoji. Tukaj se je vadil v vitežkih umetnostih svojega časa r je spremljal uže v 14. letu svoje dôbe gospoda svojega v jsko na Bavarsko. Rupert Reichenburški je moral biti gotovo urjen in za svoj čas naobražen mož, da je razumel mlademu ambergu vcepiti v srce tako plemenita svojstva, kakeršna bila v onem času kaj redka. Po smrti Ruperta Reichenburkega je hotel bojaželjni mladenič na Ogrsko, kjer se je bila

huda vojska vnela; ali ker je bil še premlad, moral je ostati doma. Ker so bili pa uže ondaj Lambergi na dvoru cesarja Friderika IV. jako čislani (vsaj je bil Gašpar Lamberg cesarjeviču Maksu drug v igrah), pozvali so tudi našega Jožefa na cesarski dvor. Kot 17letni mladenič je prišel na cesarski dvor ter je ostal od tega časa skoraj vse svoje življenje v službi avstrijskih vladarjev. Uže precej prvo leto (1506.) spremlja cesarja Maksimilijana I. v benečansko vojsko, ki je trajala več let mej Benečani in Avstrijci ter našim slovenskim krajem mnogo naškodila, kajti vršila se je večjidel na slovenskih tleh in vodila skoro edino le na stroške slovenskega naroda.

Benečani so plenili po Primorskem in Kranjskem ter žugali celó Ljubljani; a Slovenci so je hrabro zavračali. L. 1514. imenujejo nam viri izrecno našega Jožefa Lamberga mej slovenskimi plemenitaši, ki so se bojevali z Benečani. Mej to vojsko vnela se je buna mej slovenskimi silno tlačenimi kmeti proti gospodi (1513—15). Jožef Lamberg branil je hrabro grad Ortenek na Notranjskem ter miril kmete z lepimi besedami, dokler se ni zbrala mala četa v sosedstvu ter mu prišla na pomoč.

Po teh dokončanih bojih je živel Jožef Lamberg večjidel na cesarkem dvoru. Tako ga nahajamo l. 1518. na Dunaji pri cesarji Maksu, ravno ko mu je doma umrla prva žena. Pa tudi po smrti cesarja Maksimilijana I. (12. jan. l. 1519.) ostane na dvoru, kjer ga je Karlo V., naslednik Maksimilijanov, na dan svojega venčanja povitežil. L. 1523. je postal deželnega glavarja kranjskega namestnik, pa je v tej službi imel mnogo skrbij in težav, da ohrani zemljo okrutnih sovražnikov krščanstva. Turki sicer za cesarja Maksimilijana I. niso napadali tako strašno slovenskih dežel kakor poprej; samo l. 1511. so razgrajali po metliškem okraji, po Goriškem, po Krasu in Paznu. Več sto vojakov naših so pograbili in odgnali v sužnost. Temhuje pa so pritiskali na sosedno Hrvaško. Noheno leto ni minilo, da ne bi bili te nesrečne zemlje poplenili. Hrvati so odbijali napade z vso hrabrostjo, da se je ves krščanski svet čudil njihovi hrabrosti, kajti zapuščeni od vseh stranij, morali so sami varovati zapadni krščanski svet pred temi divjaki. Njihov kralj Vladislav II. (1490—1516) in kasneje Ljudevit II. (1516—1526) jim nista mogla nič pomagati, k sta imela dosta opraviti z nezadovoljnimi Ogri. Edini pap Leon X. se je zavzel zanje ter nagovarjal vse krščanske v darje, da pošljejo pomoči tem mučenikom. Ali tudi ta klic ni slišal v Evropi. In tako je moral Peter Berislavić, vladil in ban hrvaški, brez vsake podpore sam nadaljevati bor proti sovražniku krščanstva.

Po smrti Maksimilijana I. pričnó Turci znova pleniti po slovenskih deželah. Razen turške sile pretila je še druga nevarnost slovenskim deželam, osobito Kranjski, kajti začelo se je (l. 1525.) mej slovenskimi kmeti spet prav nevarno gibanje, do prelivanja krvi vendar ni prišlo. Deželnega glavarja kranjskega namestnik Jožef Lamberg ukazal je kranjskemu plemstvu, da ima biti pripravljeno za vsak slučaj, in zbralo se je 300 konjikov v Kranji, kar dokazuje, da je imel upor bukniti na Gorenjskem. S temi odločnimi naredbami odvrnil je deželnega glavarja kranjskega previdni namestnik veliko nesreče od dežel slovenskih, ki je ravno takrat zadela Solnograško in Gorenje-Štajersko.[1])

Bodočega leta bila je bitka pri Mohači (dne 29. avgusta 1526). Turki so zmagali Ogre in vsled te turške zmage povečala se je nevarnost tudi za slovenske zemlje, posebno pa še za Kranjsko, kajti skoz Hrvaško so mogli Turki zdaj prav lahko napadati naše zemlje in sicer tem laglje, ker so se Hrvati radi izvolitve novega kralja mesto Ljudevita II. razdelili na dve protivni stranki, kar je Turek lahko zvedel, pa se tudi s tem okoristil. Zatorej je nadvojvoda Ferdinand dovolil na prošnjo deželnih stanov, da smejo zvonove shraniti v mesta in trdne gradove, da jih Turki ne odnesó. Zabranil je tudi prodajati živino, žito in konje na Laško ter nabirati vojake za tuje zemlje, ker so doma tako potrebni. Drugo leto se je nadaljevalo utrjevanje mest in gradov. Na deželne stroške se je zbralo 300 lahkih konjikov in za zapovednika jim je bil dan Janez Pihler. Za pet mesecev so dobili plače 7996 gold. Dne 9. aprila je izdal deželni namestnik Jožef Lamberg oklic za vojsko. V slučaji, da se Turki približajo, dalo se bode znamenje s streljanjem in kresovi po hribih, in potem mora biti vsakdo pripravljen na vojsko in preskrbljen za nekaj dni tudi s hrano. Gorenjci naj se zberó v Kočevji, Dolenjci v Novem Mestu, Istrijani in Kraševci pa v Šilertaboru. Plemstvu je bilo naročito zapovedano, da mora priti osobno, da more podložnike v redu držati. Na prošnjo stanov je nadvojvoda dopustil, da se smejo za obrambo deželе vse zlate in srebrne cerkvene dragocenosti upotrebiti, ali s to pogodbo, da se imajo kasneje povrniti. Da se bode pa vedelo, koliko da je cerkvenega premoženja, imele so se vse te dragocenosti vpričo stanovskih komisarjev dati ovniškemu mojstru zapisati, tehtati in ceniti. To oddano blago se je moralo na Štajerskem hraniti na graškem gradu pod tremi ključi, in iz dežele se ni smelo nič poslati. Na Kranjskem pa so

[1]) O turških vojskah kakor tudi o kmečkih bunah pisal je uže pokojni Janez Parapat in sta obe razpravi tiskani v „Letopisu Matice Slovenske“ za leto 1869. in 1871., in torej ni treba nobenega ponavljanja.

sprejeli in varovali te dragocenosti v vrednosti od 17.438 gold. na ljubljanskem gradu Krištof baron Krajg, Janez opat Zatiški in Jožef Lamberg. Tako se je vse pripravljalo na vojsko, da se zemlje ubranijo sovražnika, ki je mogel vsak čas udariti čez mejo. Da so bile pa te priprave koristne in potrebne, pokazalo se je uže l. 1528. in 1529., ko je Turek prihrumel na Kranjsko; dobro pripravljeni Slovenci ga kmalu užugajo in čez mejo poženo. Vendar pa našemu Jožefu Lambergu, ki je vodil vse bojne priprave na Kranjskem, ni bilo sojeno, da zapoveduje sam tudi slovenskim četam v bojih proti krvoločnemu vragu, kajti cesar ga je uže l. 1527., kmalu po mohački bitvi, poklical k sebi na Ogrsko ter ga imenoval vojaškim svetovalcem avstrijski vojski na Ogrskem, kjer je verno služil kakor poprej na Kranjskem. Kralj Ferdinand I., ki je imel po naslednjem ugovoru pravo na ogrsko in hrvaško kraljestvo, moral se je tukaj boriti za prestol proti Turkom ter Janezu Zapoljskemu, katerega je turški sultan v borbi proti cesarskim podpiral. Ko je pa Ferdinand uvidel, da bode borba proti Turkom bržkone brezvspešna, hotel se je s sultanom zlepa pogoditi, pa je zato poslal l. 1528. prva svoja poslanca, namreč Žigo Višnjegorskega in Janeza Hobordanca v Carjigrad. Ali Turek se ni dal tako lahko pregovoriti, nego odpusti Ferdinandova poslanca z ošabnim odgovorom, da bode uže on sam kralja Ferdinanda na Dunaji posetil, naj le vse lepo zanj pripravijo. Ferdinand se je moral vsled tega zopet oboroževati, ali ker le ni mogel dobiti zdatne podpore in pomoči, hotel je še enkrat poskusiti, da se s sultanom pomiri. Zatorej odpravi Nikolaja Jurišiča na pot z mnogimi darovi za velikega vezira in sultana. Ali prepozno je bilo. Jurišič je prišel komaj v Metliko, ko se je sultan uže približaval Dunaju s strašno vojsko. To je bilo l. 1529. Vendar se sultanu ni posrečilo tega mesta osvojiti, nego se je moral sramotno vrniti nazaj na Turško; kajti kristjani so se pri tem obsedanji dunajskem hrabro držali pod vodstvom Nikolaja Salma, ki je pa v tej borbi na žalost vsega krščanstva zaglavil. Bržkone se je pri tej priliki odlikoval tudi Jožef Lamberg kot vojaški sovetnik in hraber borilec, čeravno nam o tem ni nikjer nič zapisanega ostalo, pač pa o njegovih sorodnjakih Melhardu, Krištofu, Vuku, Janezu in Gothardu. Pa tudi po tej zmagi ni kazalo Ferdinandu nič drugega, nego mirno pogoditi se s sultanom, kajti znali so dobro, da more Turek hitro novo vojsko zbrati ter drugo leto zopet priti. Takošen strah je bil takrat pred mogočnim Turčinom!

Poskusi torej v tretje s poslanstvom. Za to sta bila odbrana Nikolaj Jurišič, ki se v tedanjih službenih listinah zove kr. svetovalec in naslední komornik na Hrvaškem ter kapetan na Reci in v Kisegu, ter naš Jožef Lamberg. Ž njima je šel tudi

kot latinsk tolmač doktor prava in pooblaščeni odvetnik Benedikt Kuripešič[1]) iz Gornjega grada na Štajerskem, ki nam je kasneje to potovanje tudi opisal v posebni knjižici. Meseca avgusta so zapustili poslanci Avgsburg s spremstvom 24 oseb ter potovali skozi Ljubljano na Hrvaško. Lamberg je šel s svojimi ljudmi skoz Šmarje, Razsuplje, Višnjogoro, Zatičino, Trebnje, Mirno Peč, Novo Mesto, Mehovo in Metliko, Jurišič pa skoz Krko, Žužemberg, Sotesko, Toplice, Lužo in Metliko, kjer so se potniki sešli. Po teh potih so v 15. in 16. veku Turki dohajali na Kranjsko iz sosedne Hrvaške, in Metlika je bila zatorej važna obrambena točka za slovenske zemlje sploh, a še posebno za Kranjsko. Ravno takrat, ko je naše poslanstvo prispelo v Metliko (24. avg.), bili so v Metliki Ivan Karlović, ban Dalmacije in Hrvaške, Ivan Kacijanar, kranjski deželni glavar, in mnogi drugi kranjski in hrvaški vojaški poveljniki, ki so ravno tistega dne pregledavali zbrano vojsko. Dne 25. avgusta gredo naši poslanci iz Metlike čez Kolpo na Ribnik, Novigrad pri Dobri, potem čez reko Mreznico na Kamengrad, Ključ in Sokol v Bosno, Srbijo in Bolgarsko. Bližji in sicer navadni pot na Turško je vodil skoz Ogrsko na Beligrad in Niš v Srbiji; ali ti kraji so bili tedaj vsi v turških rokah, ter je bilo nevarno potovati po teh predelih. Po dolgotrajnem in težavnem potovanji skoz Vrhbosno, Višehrad, Zvečaj in Kosovo pridejo poslanci 17. oktobra v Carjigrad, povsod pričakovani od množice sultanovih dvorjanikov. Še le deveti dan ju je pustil veliki vezir pred se. Poslanca sta dobila od kralja Ferdinanda posebne napotke in priporočilna pisma za sultana Solimana, velikega vezira Ibrahima in bosenskega upravitelja Hozrev bega. Jožef Lamberg, ki je, kakor sam piše, znal slovenski, nagovoril je Ibrahima v nemškem jeziku — tako mu je bilo namreč zaukazano — Kuripešič pa je narekoval njegove besede v latinščini. Ker pa nikogar ni bilo zmožnega tega jezika in Turci niso razumeli, kaj poslanci želé, nastala je zmešnjava in vlekle bi se bile obravnave, ko se ne bi bil Jurišič oglasil v hrvaškem jeziku, ki je bil takrat sploh v navadi v Carjigradu ter so ga znali tudi sultanovi dvorjanici. Morda bi bil Lamberg bolje pogodil, da je slovenski spregovoril nego nemški, ali on se je moral točno držati izdanih propisov. Ibrahim je po navadi svoji poslanca popraševal to in ono, vmes tudi podrobil kakšno zabavljivo, ošabno in zaničljivo opombo. Na terjatev, da se Ferdinandu prepusti Ogrska, odvrnil je, da nima nobene pravice do nje, pravi njen gospodar

[1]) Obširnejše o tem znamenitem moži v prihodnjem „Letopisu". Kratke podatke o njem najdeš v Književni — zgodovini Slovenskega Štajerja od Macuna. 1883.

je sultan, ki si jo je dvakrat z mečem privojskoval. Ferdinand se pač imenuje kralja ogrskega, a kje pa je to njegovo kraljestvo ogrsko? Ali ste mar dve kraljestvi tega imena? — Ko sta poslanca začela prošnje svoje podpirati z denarji, odgovoril je veliki vezir, da njegov gospod ne potrebuje Ferdinandovega denarja; na to je odprl okno in kažoč na sedmero stolpov rekel, da so vsi polni zlata in srebra, katerega se dozdaj še niso dotaknili; sploh sultan ne prodaje dežel in ljudij in on ga na to ne bode nikdar nagovarjal, torej naj rajše molčita o novcih.

Dne 7. novembra sta bila poslanca z veliko svečanostjo stopila pred sultana, da bi mu poljubila roko in ga pozdravila v ime kralja Ferdinanda. Poslanca so peljali skozi dve dvorišči v sarailsko [1]) palačo, kjer ju je pričakoval sultan z velikim vezirom in ostalimi veziri in pašami, beglerbegi, [2]) tefterdarji [3]) in državnim kancelerjem [4]). V prvem dvorišči sta bila dva slona, a iz drugega se je čulo rjovenje od deset na verige pripetih levov in dveh leopardov. Pravo serailsko palačo pa so obdajali telesni stražarji sultanovi, njegovi služabniki, oblečeni v svilo in kadif [5]) z zlatimi kapami in do 3000 janičarjev v belih krznenih kapah. Tudi sedaj so bile zmešnjave zaradi jezika. Lamberg je nemški govoril in rad bi bil slovenski, ali ni smel, kakor je bilo uže poprej omenjeno. Iz zadrege je zopet pomagal Jurišič s hrvaščino, [6]) v kterej je poprosil sultana v imeni kraljevem miru, kteri vendar ni bil po želji Ferdinandovi sklenen, čeravno sta poslanca ponujala letnega davka 100.000 cekinov za sultana in 10.000 za velikega vezira, nego je bilo dozvoljeno samo premirje za eno leto, kajti ponosni Soliman je smatral Ogrsko za osvojeno kraljevino, katero je bil pokornemu svojemu varovancu Janezu Zapoljskemu podelil, a Ferdinanda je imel samo za kneza, ki si je sultanovemu veličanstvu ne enak prisvojil nepostavno kraljevsko vlast na Ogrskem. Po veliki pojedini njima na čast in po slovesu od sultana 15. novembra zadržali so ju še šest tednov v Carjigradu zaprta, ker so bili zvedeli, da je mej tem kraljevska vojska Budim oblegla. Še le v četrtek pred Božičem 21. decembra sta odrinila poslanca iz Carjigrada in 2. februarja l. 1531. iz Krupe kralju

1) Serail pomeni v turškem jeziku grad, palačo sultanovo.
2) Cesarski namestniki v pokrajinah.
3) Blagajnik, tudi turški finančni minister.
4) Državni pečatnik.
5) Žamet.
6) O tem poslanstvu, o nezmožnosti nemščine, a o veliki veljavi hrvaščine ali slovenščine kot dvorskem in diplomatskem jeziku v Carjigradu gl. še: „Mehmed Sokolović“ v knjigi „Glasoviti Hrvati“. Kukuljević Matica hrvatska. 1886 str. 74, 75. — Uredn.

poročila o slabem uspehu poslanstva svojega. V Ljubljano sta priromala dne 9. febr. Jurišič je tu bolan obležal, Lamberg pa je hitel v Linc k Ferdinandu s sultanovim in vezirovim pismom, katero mu je predal z uradnim sporočilom o svojem poslanstvu na turškem dvoru. Kako ošabno je moral pisati sultan kralju Ferdinandu, vidiš uže iz naslova, ki si ga daje Soliman sam v omenjenem pismu, namreč: „Jaz sultan sem največji, najizvrstnejši in prevzvišeni cesar; v oblasti imam grško krono, gospod sem deloma Belega in Črnega morja, potem Grške, Turške, Karamanije, Antiohije, Male Armenije, Sirije itd.“ Jožef Lamberg je postal za velike zasluge dvorski domovnik pri kralji Ferdinandu ter je tudi še na dalje ostal na Dunaji kot svetovalec v bojnem svétu, saj se ni mogel nikdo zanašati, da bi mir dolgo trajal.

Tako je spodletelo tudi tretje poslanstvo k sultanu. Turki pa so mej tem šarili po stari navadi. L. 1530. so do velike noči petkrat planili čez mejo na Kranjsko ter odpeljali 3000 mirnih prebivalcev. Zlasti na Kočevskem so razsajali, dalje se pa niso spuščali, menda boječi se slovenskih batov in krogel. Bile so tedaj potrebne vsestranske priprave, ker nadejati se je bilo, da pridejo prej ali slej z večjo močjo. Kralj Ferdinand je delal v ta namen po zmožnosti. Po smrti vrlega branitelja Dunajskega mesta, grofa Nikolaja Salma, postavil je Lenarta pl. Velsa za vojaškega poveljnika vseh nemških trum na Ogrskem, Janeza Kacijanarja za prvega vojskovodjo na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem, Ljudevita de Avallos za poveljnika španjolskim in italijanskim četam na Ogrskem in barona Janeza Ungnada za deželnega glavarja Štajerskega. Čeravno je Ferdinand izročil tako izvrstnim možem obrambo svojih dežel, udirali so vendar Turki v malih četah na Kranjsko uže l. 1530., kakor je bilo poprej omenjeno. Naslednje leto so ponovili napad in prihrumeli na Pivko, toda Hrvatje s Frankopanom na čelu, pobrali so jim ujete kristjane in vse naplenjeno blago. Tudi Štajerski niso prizanesli, kajti beremo, da je v tem letu v Ljutomeru veliko škodo provzročil hud požar, ki so ga boje zanetili kleti sovražniki, in da so 1. marca na kose razsekali predstojnika Zajckloštra Andreja. Sploh pa slovenska zemlja in njeni prebivalci v tem času niso tako veliko trpeli d Turkov kakor v poprejšnih letih. Tolikanj večja nevarnost ı je pretila l. 1532. Soliman je hotel namreč popraviti hibo 1529. pred Dunajem; sramoto, ki ga je zadela pred tem estom, želel je izbrisati. V Carjigradu so delali zato velike ipravave. Splošen strah je prešinil krščanske prebivalce na ıpadu, ko so zvedeli o tej nameri sultanovi, vendar pa niso irno pričakovali tega, kar se je imelo zgoditi, temveč pri'avljali so se za brambo na vse pretege, zlasti oni, ki so

bili Turkom najbližji sosedje in tedaj v največi nevarnosti, namreč Hrvati in Slovenci. Deželni glavar štajerski je v ta namen obhodil in pregledal hrvaške meje ter dal popraviti in utrditi vse pomejne trdnjavice. V Trstu se je nakupilo 40 stotov streliva in razdelilo po Kranjskem. Denar so pobirali za vojsko povsod, kjer so ga le dobiti mogli. Kralj Ferdinand I. in brat njegov, cesar Karol V., sta vendar enkrat prejela pomoč iz Nemške države, blizu 100.000 mož pod raznimi poveljniki.

A vkljub vsem tem in drugim ogromnim pripravam pogodil bi se bil Ferdinand vendar najrajše mirnim potem. In to je tudi poskusil s četrtim svojim poslanstvom k sultanu. Zameriti mu gotovo ni bilo, da je hotel na ta način svoje zemlje obvarovati velike nesreče, ki jim je pretila. Cesar Karol V. je bil tudi tega mnenja ter je sam silil, da to čim preje izvede. „Jaz moram Vašo nakano, čim prej poslance do sultana odpraviti, le pohvaliti“, piše cesar 25. nov. leta 1531. kralju Ferdinandu. In to je Ferdinand tudi res storil. Za to poslanstvo pa si je odbral zopet Jožefa Lamberga in grofa Lenarta Nogarolo, ki je kasneje postal (l. 1540.) tržaški kapetan. Poslanstvo se je napotilo iz Ljubljane 3. maja l. 1535. skozi Metliko na Turško istim potem kakor prvikrat in skoraj s tistimi pogodbami kakor vprvič, samo so hoteli zdaj bolj popustljivi biti. Bilo je namreč poslancema naloženo, da naj se pogodita tudi, če ni drugače, za enoletno premirje, za kterega bi se mogle mirovne pogodbe dalje razpravljati. Ako sultan kralju prepusti Ogrsko, hotel bi poslednji plačevati na leto 100.000 cekinov „penzije“; če pa prepusti sultan kralju Ogrsko, kolikor je ima v svoji oblasti, naj mu obljubita polovico „penzije“. Ko bi pa sultan zahteval, da ostane vsa Ogrska njemu, ali pa vojvodi Zapoljskemu, potem je njima slobodno tudi s sledečimi pogodbami mir skleniti: Januš Vajda (Janez Zapolja) naj ostane gospodar Ogrske, ali neoženjen naj ostane, da po smrti njegovi pripade vsa Ogrska avstrijskemu nadvojvodi ali njegovim naslednikom. S početka naj ostane samo v svojem delu vladar, ko bi pa sultan zahteval, da se mu izroča tudi mesta Ferdinandova, naj se to zgodi, ali najjačja naj se predade najzadnje. Poveljniki v teh mestih pa se morajo obvezati, da predade mahoma po smrti vojvode Zapoljskega mesta dotičnemu nadvojvodi. Najzadnje naj se izroče Požun, Šopro[illegible] Starigrad, Trenčin, Rab, Komorn itd. Ali zato naj izplača dav[illegible] sultanu vojvoda, a ne Ferdinand. Tudi se imajo pravice kr[illegible] ljice vdove Marije, sestre Ferdinandove, povsod zavarova[illegible] Porokov pa ne dade nobenih; velikemu veziru Ibrahim pa[illegible] je bilo namenjenih za posredovanje 10.000 cekinov „penzije[illegible]

To poslanstvo pa bi se bilo moralo mnogo poprej napoti[illegible] ko bi bilo hotelo kaj izposlovati. Ali preteklo je več mesece[illegible]

predno je dobilo potrebna pisma in spremljevalcev, pa je zatorej bilo vse prepozno. V Carjigrad to poslanstvo ni niti prišlo, kajti sultan in ž njim 200.000 mož, mej njimi 60.000 požigalcev in 300 topov, bili so uže na nogah, „da kralju prihranijo dolg pot“, kakor se je tudi Ibrahim izrazil naproti zadnjemu poslanstvu. Kraljevska poslanca sta morala tedaj sultana poiskati v njegovem taboru, ki je bil takrat uže blizu Niša ob Moravi. Tukaj sta morala čakati 14 dni na bližajočega se padišaha. Še le 12. junija ju je Ibrahim vprvič sprejel. Vse njegovo ponašanje proti poslancema je bilo osorno in neprijazno. Ibrahim jima je odgovoril jasno, da sultan nima ž njunim kraljem zdaj sploh nič več opraviti, kajti on je le „majhen gospodek“ („klains herl“), katerega na turškem dvoru prav malo čislajo; on išče samo kralja španjolskega, ki je tolikokrat govoril, da se mora nad Turka vzdigniti. Zdaj se bo pokazalo, je-li on zares cesar, kakor se imenuje; kajti cesar mora pred vsem znati svojo zemljo rešiti. „Vašega kralja pa, dostavi, ne smatramo za kralja, kajti kralj mora mogočen biti nad svojimi ljudmi in besedo držati; kajti kaj je kralj več, kakor vsaka druga oseba, ako ga tacega ne smatrajo in ako njegova beseda nima veljave?“

V tem smislu je govoril Ibrahim tudi še o drugih stvareh, ki niso spadale na to zadevo in pri drugem zaslišanji je prav radovedno povpraševal o starosti cesarja Karla, kralja Ferdinanda in kralja francoskega, o državnem zboru ratisbonskem, za pot v Ratisbono in koliko časa bi potreboval, da bi tjekaj prišel. Poslanca mu odgovorita, da dober mesec, ko bi hitro jahal. To se mu je zdelo pa malo predaleč. Poslanca sta morala potem z armado v Beligrad, kjer je sultan sprejel najpoprej francoskega poslanca Rincona. Tudi le-ta poslanec je bil namenjen v Carjigrad, kamor pa ni prispeti mogel, ter se je prijavil na zaslišanje v Belemgradu. Imel je pa nalog, da sultana pregovarja, naj ne napade dežel avstrijskih. Francoski kralj je bil sicer večkrat zaveznik turški proti Avstrijcem, ali zdaj je hotel oba sovražnika pomiriti, ker je bil mir njemu samemu koristen. Ali sultan poslancu odgovori, da se mu sploh čudno zdi, kako se more kralj francoski za Karla španjolskega zavzemati, ko je vendar njegov sovražnik. Poslanec torej ničesar opravil. Zdaj prideta na vrsto Ferdinandova slanca. V obleki, ki jo je njima podaril turški cesar, stopila predenj 5. julija. Vse je merilo na to, da bodeta poslanca i tem sprejemu od iztočnega sjaja osolpla in zapanjena. Vsa jska je stala v taboru, sredi katerega je bil sultanov šator. lo je do dvanajst tisoč samih janičarjev, ki so jima pred som po redu streljali, da ju preplašijo ter se jima potem smehujejo. Soliman je sedel na prestolu, stoječem na štirih

stebrih, ki so se lesketali dragih kamenov in biserov v vrednosti več nego 200.000 cekinov. Poleg prestola pa je ležala na mizi krasna krona, umetno delo benečansko, vredna gotovo svojih 120.000 cekinov. Darila, ki sta jih naša poslanca dobila, bila so pa proti temu bogastvu kaj siromašna in malovredna. Dobila sta namreč obleko od žameta in svile, ter neke srebrne posode. Tako je razkazoval sultan našima poslancema vso svojo mogočnost, imenitnost in bogastvo, isto tako je storil tudi francoskemu poročniku in Janezu Martinuciju, poslancu Zapoljevemu.

Do zdaj še ni bilo pravega govora o namenu Ferdinandovega poslanstva. Še le na zapoved sultanovo se je Ibrahim spustil v razpravo, ali samo da ponovi ono, kar je uže večkrat rekel: sultan ne sklene miru, dokler stoje čete kraljeve na Ogrskem; on išče samo kralja španjolskega; niti ne more sultan vse Ogrske predati, niti te svoje kraljevine razpoloviti, kajti komu bi bilo to spodobno, da bi dva kralja v eni zemlji zapovedovala, eden v Budimu, drugi v Ostrogonu. Vojvoda nima nobenega prava, plačati komu odškodnine, kajti to, kar ima na Ogrskem, ni njegovo nego sultanovo. O kakšnem letnem plačevanji davka ali, kakor sta poslanca rekla, „penzije“, ni hotel Ibrahim nič slišati.

Ali ne da bi bil poslanca po zaslišanji odpustil, prisilil ju je, za vojsko korakati do Oseka, kjer je k njima pripeljal ves razsrjen nekega ujetnika. Pri tej priliki jima je očital, da njun kralj sicer mir ponuja, ali z druge strani vedno svoje ljudi pošilja v sovražnem smislu v turške zemlje. Še le 18. julija njima je predal Ibrahim zaprto pismo sultanovo za kralja z naznanilom, da zdaj njegov gospod potuje v Budim, kjer hoče pričakovati poslanca španjolskega kralja radi miru, katerega bi on rad sklenil.

Pismo sultanovo do kralja Ferdinanda je bilo podpisano 17. jul. v Oseku. Pisano je bilo z zlato in modro tinto ter v grimizno mošnjico zavezano. Glasi se pa kaj neprijazno in na mestih celo preteče: „Vedite, da sem po milosti božji in proroka našega Mohameda z vsemi svojimi prvaki, slugami in neštevilno vojsko dvignil se iz stolnega mesta. Zdavna uže sleparite uboge kristjane v deželah svojih, češ, da bodo udarili na Turško; leto za letom izmikate tako ljudem denaı večkrat so v ta namen tudi zbori in shodi. Zatorej sem skl dvigniti se zoper kralja španjolskega. Vedite tedaj, da nis namenjen k Vam, ampak k njemu. — Ko se bližam m nemški, nikakor ni spodobno, da popusti dežele in kraljest in beži, zakaj dežele kraljev so kakor njihove žene: ako zapuste možje, pridejo tujim v last, kar je čudno in sramotı Saj se španjolski kralj uže dolgo baha, da pride nad Turl

jaz pa mu grem z vojsko uže naproti. Ako je pogumen, pričakuje naj me na bojišči, ako ni, pošlje naj moji visokosti davek. Vi ste Svoja poslanca poslali, da zaprosita miru in prijateljstva. Ako to odkritosrčno in pošteno mislite, ne branimo se mirú obljubiti, kakor to čast zahteva. Ostalo smo Vašima poslancema ustno izročili".

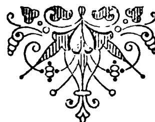
Tako se je glasilo ošabno pismo zmagonosnega Turčina, ali naša poslanca ga še nista smela odnesti svojemu gospodu, nego sta morala pod strogo stražo še dva meseca za turško armado stopinje pobirati. Morala sta gledati obleganje Kiseka, in še le 2. septembra so ju odpravili pod stražo 500 konjikov čez Šopronj do Brucka na Litavi, kjer so ju 5. septembra izpustili, da pohitita kralju Ferdinandu poročat, kar je uže vedel.

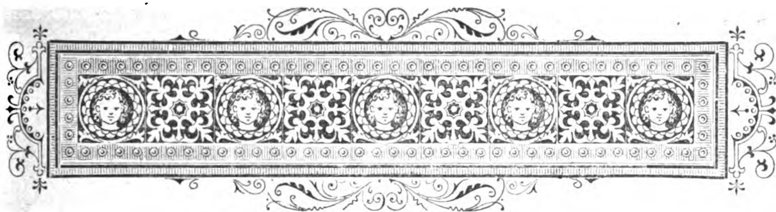
Po petmesečnem trudapolnem potovanji je tedaj prispel Lamberg s svojim drugom čez Dunaj zopet v Linc, kjer sta se bila kralj in cesar z vojsko utaborila. Tukaj sta se komaj nekoliko odpočila in počasi okrevala, kajti mnogo težav sta pretrpela in mnogo nadlog videla, kakor Lamberg sam pripoveduje v opisu tega potovanja. Bilo je včasih tako hudo in zdvojno, da je mislil, da ne bode nikdar več svoje domovine videl. Vendar pa se je srečno vrnil, kakor smo videli in od tega časa je opravljal vestno svojo službo kot dvorjanik ter je potoval z dvorom po raznih pokrajinah avstrijskih. In ko je postal l. 1535. komornik kraljice, živel je večjidel na Češkem v Pragi. L. 1545. je spremljal Ferdinanda na državni zbor v Speier, kjer ga je kralj povzdignil na dostojanstvo državnega barona. Isto leto gre tudi na Kranjsko in postane tukaj deželni glavar, ali je to službo nastopil še le l. 1551., ker so ga vedno na dvoru za razna opravila rabili. Tako se vrne uže l. 1545. na Dunaj in od tod v Prago, kjer je bival ravno za šmalkaldske vojske, za katere so se tudi Pražani pobunili proti kralju Ferdinandu, kar so pa kasneje britko obžalovali, kajti premagani so bili strogo kaznovani. Kmalu po teh dogodkih umre kraljica, in Lamberg ostane odgojitelj malodobnim Ferdinandovim otrokom v Linci. Še le leta 1551. se je za stalno povrnil na Kranjsko, kjer je prevzel važno uže poprej mu podeljeno službo deželnega glavarja. Umrl je l. 1554. v Ljubljani, bil pokopan v stolni cerkvi.

Jožef Lamberg je bil 65 let star in trikrat oženjen. Od ·govih deseterih otrok ga je preživel jedini Baltazar iz druga zakona z Margareto Khuensko. Burno in živahno svoje ljenje je opisal v vezani besedi, kjer je vplel tudi mnogo ih naukov za svoje otroke in naslednike. Glasilo mu je o: „Bodi v vsem zmeren". On je svojo rodovino posebno

proslavil z velikimi svojimi deli, za katera ga je kralj nagradil z odličnimi častmi, pa so se ravno na njem spolnile besede, ki jih cesar v narodni pesni odgovarja na prošnjo Krištofa Lamberga, da bi mu podaril tri graščine na Kranjskem, namreč:

„Kar češ imet', naj se zgodi,
Kar dolgo le tvoj rod živi.“

Kakšnih odnošajev nahajamo na slovenskem Štajerji gledé zemlje in njenih prebivalcev.

Spisal **M. Cilenšek**.

Dokler ni rešila geologija glavne svoje naloge, ni bilo misliti na postransko, akoravno se je vmešaval zemljepis dosledno bolj in bolj v njeno področje. Kazala je namreč na odnošaje mej venanjo obliko zemlje in življenjem na njej; poudarjala je prebivališča velevažno kakovost in njega vpliv na ljudstev zgodovino trdeč, da se ta razvijajo povsem drugače na enoličnih planjavah, kakor pa po goratih krajih, kjer se naglo spreminjajo razne podobe vrsteče se druga za drugo. Vsak hip ugledaš kaj drugega; zdaj ti razveseljuje dušo krasen razgled raz strmine ter oživlja tvojo vobraznost; zdaj spet zreš v grozen prepad ter se raduješ nad brzonogimi plezalci, ki v dolgih skokih merijo s pečine na pečino. Prideš-li niže, pozdravlja te planšar pri studenem vrelci, veselo trobeč svoji živinici in motreč toli priljubljene mu planinke. Vsak trenotek imaš pred očmi drugo obliko, a nobena ti ne ostaja brez posebnega vtisa na notranjost. No na planjavi je drugo življenje; od prejšnjega zeló različno. Ako rečemo, da je enoličnost njega poglavitni značaj, pritegne nam vsakdo, ki je imel priliko, opazovati je vsaj površno. Ako se slednjič še domislimo narodov stanujočih ob morskih obalih, ko so se vse inače razvijali in razcvitali, res lahko vsklikmo: Kaka razlika v mejsebojnem življenji narodnem!

Zemljepisje je sevéda na vse to samó kazalo, kajti nestajalo mu je sredstev, posezati dalje. Odkar je pa zemljeovje (geologija) temeljne svoje zakone razvila ter težavna rašanja povoljno rešila, mogli so prijatelji tej vedi misliti na druge zadače, s katerimi se imajo baviti še prihodnji lovi. Posamezni poskusi delali so se sicer uže pred nami,

a vse to je malenkost mimo ostalega. Ako se je domnevalo, da je rastlinstva razvrstitev zavisna od zemljeslovnih (geoloških) razmer, da so krajevne bolezni nekako navezane na zemlje kakovost ter osobito, da vnanja oblika površja pravo za pravo odgovarja samó notranji sestavi, bili so to, kakor uže povedano, le poskusi. Sevéda se je obrnilo uže mnogo na bolje; a če pomislimo, da je človeško življenje funkcija mnogih faktorjev, izmej katerih so nekoji še večje važnosti nego zemlja, lahko pritrdimo, da so taka raziskavanja jako težavna in, ker eden ter ist opazovalec ne more biti sam povsod, časih celó nezanesljiva.

Ozemlje, o katerem smo nakanili dragim rojakom nekoliko poročati, jako je majhno in vsakdo, kogar domovina zanima, lahko opazuje različnost njenih delov. Kar se tiče venanje oblike slovenskega Štajerja, moramo ga deliti na tri kosove, namreč: na južne vapnene planine, na kristalasto pragorje in na brdovje ter poljano. Vsak teh delov odlikuje se po raznih svojstvih, katera v naslednjih vrstah na kratko pojasnimo.

Cesta, ki vodi od Konjic preko Vitanja in Slovenjega Gradca v Kotle, dela mejo med južnimi vapnenimi planinami in Pohorjem. Na jugu razprostirajo se prve, ki se v zahodnem delu imenujejo Solčavske planine. Dočim kažejo te vso lepoto planinskega svètá, to so njih odrastki čimdalje proti vzhodu tem nižji ter tvorijo posamezna pogorja, mej katerimi se razprostirajo ožje ali širše doline, ki so le zahodni konci štajerske poljane. Mej uže omenjeno cesto ter mej Šoštanjem, Vojnikom in Rogatcem je Dravo-Savsko pogorje, katero sestavljajo, kakor to po vapnenih gorah navadno, posamezni drug od drugega odtrgani vrhovi. Bolj izven črte ležita gora sv. Urše in pa gromada Hude Luknje ter blizu Zreč grintavec (dolomit), ki se drži kristalastih skrilavcev pohorskih. Južno pa imamo od Belihvod premo črto, v kateri stojé Kozják, Stenica, Konjiška gora, Boč in blizu Žetal iz treljaških tal moleča skala. Mej Šoštanjem itd. in mej Savinjo razprostira se drugo pogorje — vzhodna panoga severnih Solčavskih planin ali Paški hribi —. ki je pa precej nižje in se porazgubi uže vzhodno od Vojnika pod mlajše skladove. Obe progi sestavlja z večine gorenje triasni vapnenec in mestoma tudi grintavec. Južno ob Savi[...] vlekó se južne Solčavske planine; tu vidimo Ostrico, Roga[...] Menino in Škofovo planino in Dobrovlje. Ves ta svet sesta[...] z večine gorenje triasni vapnenec. Dalje proti vzhodu pa[...] razširjajo mej Savinjo in Savo dokaj nižji Celjski ali Savinj[...] hribi, katerih skrajni konec je Rudnica pri Podčetrtku. Tria[...] vapnenci in ziljski skladovi so njih glavne hribine. Po tretja[...] kotlini od njih ločen je Bohor, ki sega do Podsrede. V

črti leži tudi Kopitnik nad Savo, in se more, ker je osebljen po mlajših plasteh od Celjskih hribov in ker je njegova, kakor Bohorjeva hribina triasni grintavec, temu pogorju prištevati. Zopet sledi tretjaška kotlina in kraj nje se dviguje najdalje na jug potisnena panoga naših južnih planin — Orliško pogorje, ki je zgrajeno od iste hribine, kakor prejšnje. Vseh pet več ali manj vsporednih pogorij strinja se v tem, da proti vzhodu postajajo nižja ter se slednjič potopé pod površje. Tej prikazni se ne moremo čuditi uvažujoč, da je tretjaško iz panonske kotline segajoče morje izpiralo njih obrežje ter zapustilo v mlajših nanja naslanjajočih se nasadih mnogo dokazov prisotnosti svoje.

V zahodnem kotu, kjer stopijo Karavanke v našo deželo, imamo popolnoma planinski svet. Tu se nam kažó vse lepote, kar jih premorejo vapnene planine. Osobito Solčava je nekak magnet, ki prijatelje prirodne krasote zmeraj bolj in bolj vabi v svoje področje. Solčavska kotlina je obkoljena od vseh stranij od gorskih velikanov, izmej kojih so najbolj znameniti: Ostrica, Mrzla gora, Olšova, Radoha itd. Ob njih podanku leži ob bistri Savinji župnijska vas Solčava. Uro hodá na jugozahod imamo Logarjevo dolino, sotesko, katero obdajajo strme vapnene stene in v katere ozadji je Rinkin slap, začetek Savinji. Kdor je hodil po teh divnih krajih, pač ni prezrl vhoda in se radostno spomina najožjega mesta „Igle“, za katero se svet nekoliko odpira; blizu enako v Logarjevo dolino. Uže gori smo povedali, da tako izvrstno planinskega svetá ne najdemo na vzhodu več, kajti posamične panoge se vedno bolj znižujejo ter prehajajo v griče in holme, ki se nazadnje potopé v mlajša tla. Tedaj samo ondi, kjer je nakopičenega toliko vapnenca, so razmere povsem drugačne ter nas poučijo o postanku skoro navpičnih soteske obkoljujočih sten in strmin. Zarorej je potrebno čitatelje seznaniti z nekaterimi svojstvi in posebnostmi vapnenčevimi, ki je bodo dovele do pravega spoznanja toli zanimive zemeljske skorje ter jim pokazale poti, po katerih se odnošaji mej zemljo in prebivalci, vsaj kolikor je uže dandanašnji mogoče, spravljajo v ravnotežje. Sevéda velja to v prvi vrsti samó o zahodu, kjer imamo pristne planine. Čim bolj se pa pomičemo na vzhod, tem bolj bi se oddaljevali od resnice trdeč, da so razmere povsod enake. Ne, enake niso, nveč le nekoliko slične.

Ako torej pobliže pregledujemo zemljo v gori napominem okviru z ozirom na nje geološke razmere, uverimo se, sestaja iz hribin, ki so se reševale v raznih dobah. Najbolj :vita je triasna tvorba; tudi premogova je pomagala tvarjati egrujoč del gorovja. Kar je pa mlajšega, pokriva mestoma :je obronke ali pa izpolnjuje kotline in doline ter je, ker

njega hribine lahko preperevajo, kmetijstvu najboljša podstava. Neko rekli bi častno izjemo dela tretjaški trahit, kateri uže vsled svojega postanka ni navezan na nižine, temveč je nalik izmečkom sedanjih ognjenikov vzrastel na dotičnem prostoru prav visoko in ostal ondi nespremenjen ali se pa po vodi preobrazil v trahitov maček. Nahaja se v večjih skupinah samó nad Savinjo tje do Vojnika ter daje rodovito zemljo.

Ker torej mlajših utvorov ne moremo jemati v pošlev, preostajata nam uže imenovani tvorbi. Triasna je najbolj označena po gorenje triasnem in guttensteinskem vapnenci. Prvi prvakuje povsod in se je posebno na jugozahodu spremenil v grintavec. Ta je jasnosiv, jasno- ali rudečkastobel, časih tudi rudočepikčast; drugi pa je temen, mestoma celó črn. Kar je še drugih nasadov te tvorbe, so skoro vsi sami vapnenci, a pokrivajo le malo površja.

Premogova tvorba se je razvila v dveh členih. Tudi tu imamo nekoliko vepnenca, a več je skrilavca (ziljski skladovi), ki osobito v Savinjskih hribih zmanjšuje neplodnost vapnenčevo, kajti precej lahko sprhní in dá dobro zemljo.

Akoravno so naša tla sestavljena iz kamenja raznih dôb, vendar je njega rudninski značaj vedno ist. Kamor se ozremo, povsod ugledamo le ogljikokislo vapno in njemu sorodni grintavec, torej je poznamenovanje „vapnene planine“ jako prikladno.

Vapnenec, najbolj pa gorenje triasni, vpliva na poseben način na pogorja venanjo obliko. Tu nahajamo pojedine drug od drugega odločene gorske korene, mej njimi pa manjše ali večje razpokline in soteske. Zaokroženih, nekako pohlevnih vrhov bi tu zaman iskali; namesti njih pa občudujemo velikanske, dostikrat navpične stene, mej katerimi so strašanski prepadi in brezdna. Posamni kosovi okončujejo se navadno v planoto, pokrito s kamenjem in skalovjem, izmej katerega molé planinke svoje bele glavice. Take razkosane in razprane stene vlečejo se časih prav daleč in značijo najbolj vapnati svet.

Mnogo so si prizadevali učenjaki ter si belili glave, kako bi se dalo to povoljno razmotati. Hkratu se jim zažari posebna misel, in sklep je bil gotov. A zidali so na močvirje in zgradba se je pogreznila. Kako neki to? Smatrali so namreč strmine in stenaste obronke, osobito proti severu obrnene, za prelomine nadejaje se, da se bode našlo njih nadaljevanje severnih planinah. Pragorje bi torej bilo raztegalo vapn odejo ter te čudne sledove zapustilo. Sicer se nahajajo v vernih planinah istotako oblike, a istodobnost kamenja se dala zaslediti. Ako se tedaj uže ta zveza ni poistinila, č je bilo pričakovati od obronkov, ki gledajo na jug, kjer nobenega nadaljevanja? Sigurno ničesar. Ozirati se je jelo z

zdaj razumništvo po drugih razlogih in je, kakor se kaže, bržčas pravo zadelo. Domislilo se je tistih velikanskih zgradeb v toplejšem morji, ki sestojé skoro iz samega vapnenca ter se odlikujejo po ravno takih navpičnih stenah. To so korališča, in zakaj bi ne bile, sklepalo se je, v pradobah nastale enake stavbe! Po tem takem bi bile nastale naše vapnene gore večinoma s pomočjo majhnih živalic, ki na milijone skupaj živé ter ogljikokislo vapno izločujejo, staveč si druga poleg druge hišico, ki po smrti prebivalčevi ostane in se sčasoma v trd kamen spremení. To nam jasno spríčuje kreda, katero moremo grobišče takih živalic imenovati, pa tudi drugi vapnenci, katere je čas bolj oglodal in tako sledove zakril. Da, v novejšem času so raziskavanja pokazála, da je isti „planinski vapnenec“, ki je vse geologe z grozo navdajal — kateremu niti mesta niso vedeli ter njegovo ime nekako boječe izgovarjali, — večinoma sestavljen iz hišic in njih drobcev v morji bivajočih živalic. Kaj bi tudi ne, saj geologiji ni tekla zibel na planinski zemlji, temveč izven nje; torej je lahko umevno, da je bila ta iz prva njenim zastopnikom res uganjka.

Sedaj, ko smo zvedeli, kako vpliva vapnenec vsled načina svojega postanka na gorovja venanjo obliko, moremo pogledati na njega površje ter premišljevati na njem živeča ustrojstva. V prvi vrsti nas zanima bilinstvo, kajti rastlina je navezana na zemljo, v kakeri se razvejavajo nje korenine, ki ji dovajajo potrebnih sokov. Resnično, vsaki rastlini ne prija isto živílo in vsaka se ne prilagodi enakim fizikalnim razmeram. Iz tega pa tudi sledi, da je krajinska podoba zavisna od kakovosti dotičnih tal.

Zemeljska tla so pa na raznih krajih različna in ker je bilinstvo zavisno od kemijske sestave in fizikalnih razmer, ni pričakovati, da bi bilo vse površje porasteno s istimi rastlinami. Obratno, barje n. pr. rodi vse drugačne rastline kakor pa trdo kamenje. Je pa vendar dosti takih zemljin, ki so bogate vseh živil in ki morejo rediti skoro vsake vrste rastlino. Na takih tleh ne moremo iskati določene cvetane. Pragorja n. pr. pokriva dokaj debela prst, kajti skorja lahko prepereva. Ako si pa slednjo natančneje ogledamo, najdemo navadno različnega kristalastega kamenja, sestavljenega iz ›č rudnin, ki so zopet zložene iz raznih kemijskih spojin. Pri ıpnenci je pa vse to drugače; kajti vapnenec je ogljikokislo ıpno, ki uže zaradi enovitosti svoje ne more proizvajati mno›vrstnih rastlin. Na našo srečo je čisti vapnenec le redkokje; največ slučajih primešane mu je nekaj gline.

Ne smemo prezreti, da golo trdo kamenje, ki tvarja ›meljsko skorjo, bilinstva živiti ne more. V taka tla korenine › morejo prodirati in, ko bi to tudi možno bilo, poginile bi

samega gladú. Zato so pa strmine ondi brez zelene odeje, kjer nastala zemljina ne ostaja. Le v njej se razmnožuje bilinstvo, le ona je redi. Da pa koreninice lahko sprejemajo raznih solij, morajo te v vodi raztopne biti. Raztapljanje pa se vrši v prhki zemlji neprimerno laže, kakor v kamenji. Navadno topilo je voda, katera je vsej živeči prirodi neobhodno potrebna. Pozneje pa se uverimo, da je rastlinstvu tudi z drugega stališča ravno tako na korist.

Uvažujoč to, kar smo ravno naglašali, oglejmo si vapnena tla. Njih fizikalne lastnosti, kakor tudi kemijska sestava, odlikujejo se po posebnih svojstvih. Gledé zadnje smo uže govorili, pa bodi še omenjeno, da so razprstenine zložene iz majhnih drobcev spodaj ležeče hribine, in ker je to ravno enoviti vapnenec, nedostaje mu mnogovrstnih živil, katerih zahtevajo razne rastline. Z ozirom na prve pa moramo poudarjati, da se preperevanje v njih jako počasi vrši in da so vsled tega posuta le s pičlo prstjó. Ondi pa, kjer so preveč nagnena, zdrči ta zavoljo teže na podanke.

Opozarjamo bralce na opombo, da se čisti vapnenec, ki je skoro popolnoma nerodoviten, le malokje nahaja. Primešana glina dela ga bolj rodovitega. Pridružuje se pa še druga okolnost. Hribolazci, ki se podajajo za več dnij na vapnene planine, se pač nikdar načuditi ne morejo, kako je mogoče, da morejo tako divne in čarobne visočine vendar prehitro zapuščati. Nagledali so se res krasnega kraja in si iztrebili pluča neugodnih plinov, a „naužili“ so se tudi strašanske žeje, ki je je mučila in trapila malone ves čas. Po več ur niso prišli do studenca, ki bi jim bil zopet omajal jezik ter nadomestil po končnem izhlapivanji izgubljeno vlago. Vse to se zarés bolj ali manj tiho prenaša, a nas hkratu tudi pouči, da na takem svetu primanjkuje vode, ki je vsemu bilinstvu gledé fizijoloških stvoritev neobhodno potrebna. Zakaj pa ravno vapneni svet nima, ali vsaj nima zadosti vode? Fizika nam na to odgovarja tako-le: Svetla tla ne morejo vsrkavati toliko toplotnih trakov, kakor temna. Obratno pa je njih odbojitost jačja in posledica temu je, da je zrak nad njimi toplejši ter sposobnejši, hlapovom prvotno obliko vzdržavati. Ako pa ostajajo pare v ozračji, ni treba kapljicam curljati po kamenji navzdol in žejnega potnika kolikor toliko okrepčavati. Pa tudi po ra pokah in poklinah porazgubi se večji del dežnice prav hitr ostala pa izgine v podzemeljske tokove. Zdaj pa naj še kc ugovarja, da taka zemlja res ugaja našim zahtevam. Predr zaključimo ta odstavek, naj nam je dovoljena še sledeč opazka. Ne samó domá, ampak povsod, kamorkoli nas voc popotna palica, najdemo svedokov tej trditvi — sevéda v n kalnem zmislu. Voda pa ni samó kot topilo rastlinam neo

hodno potrebna, temveč začenja in zvršuje skoro vse fizijološke stvoritve in je slednjič še sama živílo, ki daje rastlini po razkrojitvi toli potrebni vodik.

Ne bode nam na škodo, ako pogledamo na zemljevid in seštejemo potoke mej Trbovljami in Sevnico, ki se izlivajo v Savo. Tu ugledamo nadalje na zahodu Trbovljico, Boben pri Hrastniku, Savinjo in Sevnico. Izmej teh pa izvira Boben v tretjaških tleh, in Savinje, ki si je v tem pogorji samó svojo strugo izdolbla, ne moremo vštevati. Torej nam ostajata le dve, kojih studenca ležita v vapnenci. Za tako dolgo progo malo vode v primeri z enako progo mej Konjicami in Slivnico, kjer jih naštejemo devet iz kristalastih Pohorjevih tal. Vse teko v Dravinjo.

Upoznavši činitelje nerodovitosti vapnenih tal, oglejmo si na kratko prvotno pridelovanje. Videli smo, da je vapnenec osobito pa grintavec všake dobe nesposoben za rastlinsko rast, kajti nedostaje mu debele prsti, raznih kemijskih spojin in vode. Kjer se pa tem neugodnostim pridružijo še krajinske potežkoče ter je svet neprimerno vzdignen nad morsko gladino, ondi ni pričakovati poljedelstva. Zbog tega nahajamo obdelano zemljo samo v nižinah, katere pokrivajo mlajši nasadi, ki laže sprhné. To veljá samó o pristno planinskem svetu, kakeršen je na zahodu, kjer odpade na poljedelstvo kakih 6 odstotkov vsega površja. Dalje proti vzhodu pa, kjer delajo planine posamezne nižje proge, so razmere sploh boljše in bilinstvu bolj ugajajoče. Zavoljo tretjaških plastij ni moči posameznih deležev po odstotkih izločiti.

Dočím po najvišjih vrhovih planinke pojedince rastejo, tvarjajo povsod po planotah trave in druge rastline planinske pašnike, koder je skalovje vsaj nekoliko pokrito s prstjó. Tudi teh nahajamo samó na zahodu, kjer še cvete planšarstvo, katero na kakih 9% napravlja znani Solčavski sir. Proti vzhodu pa preneha to za poletja veselo planinsko življenje, kajti planote so se zožile v dostikrat prav ostre grebene in namesti pašnikov so obronki tu porastli z drevjem. Tudi po planinah pokriva podanke gozd, kateri od zemlje tudi nekaj zahteva, a geološki značaj je manj merodajen. Podnebne razmere v zvezi z ležo nad morjem, osobito pa kakovost črnice, množina trohnečih organskih snovij in dr. so činjenice, ki pospešujejo drevesno rast. Ker imamo blizu 43% gozda, moremo tla gledé tató dobra imenovati.

Gledé rud nam ni triasna tvorba ničesar zapustila, kar bi bilo imená vredno. Za prejšnjih časov toliko imenovano prehodno gorovje dalo je našim sodeželanom na severu v ilurski tvorbi bogate zaklade železne rude; a na jugu se ta tvorba ni nikjer razvila in brez nje nam ne dostaje tudi

toli koristne rude. Vendar pa tudi mi nismo čisto brez nje in akoprem je ni mnogo, imamo — ali bolje — imeli smo jo vendar. Sesedala se je za premogove tvorbe v Dravo-Savskem pogorji nad črto Skale-Frankolovo-Špitalič. Tu sedé v posameznih, večkrat prekinenih progah v gorenje-triasnem vapnenci ziljski skladovi, ki so mèstoma rudonosni. Kakor drugje razviti so tudi tu imenovani nasadi kot skrilavci, ki sevéda nimajo povsod rude. Kjer pa je je kaj, premrežena jé z vapnencem, ki se nekako ogrodasto v njej razvejava. Svoje dni so to rudo topili v Mislinjah in blizu Vitanja, a sedaj je vse pri kraji. Tudi pri Podčetrtku se nahaja ista ruda v ziljskih skladovih, a geološke razmere so še bolj zamotane. Kar se dobiva še drugih rud, ni to, kakor smo uže omenili, skoro imena vredno. Najbolj pa pogrešamo v premogovi tvorbi premoga, katerega imamo sploh le v mlajših dobah, dočim ga je v izvenplaninskem svetu ravno tu največ.

Našega ozemlja je premalo, da bi ozbilno misliti mogli na vpliv, ki ga imajo tla do svojih prebivalcev. A vendar se ne dá tajiti, da je tudi tu neka razlika mej gorjanci in dolinci. Sevéda je treba takoj naglašati, da so po planinskem svetu razmere sploh slične in da geološke tvorbe in njih sestavine manj vplivajo na prebivalstvo, kakor pa podnebje. Povsod nahajamo močnih in plečatih korenjakov, vendar pa ženski spol v rasti nekako zaostaja. Z večine so okroglolični ter delajo na opazovalca manj ugoden vtis kakor veliki in inteligentnejši dolinci.

Zaradi nerodovitosti vapnenih tal nahajamo na njih dokaj pičlo število ljudij. Ti stanujejo v daleč narazen razkropljenih hišah, vasi so jako redka prikazen. Po skalovitih pustinjah človek lahko po več ur hodi, predno pride do kakega človeškega stanovanja. V tesni zvezi s tlemi so tudi tvarine, iz katerih se gradijo stanovanja. Res kamenja in lesá nikjer ne primanjkuje, in to sta tudi navadni tvarini, iz katerih je narejena gorska hišica. Ker poljedelstva ni mnogo, katero bi dajalo slame za pokrivanje ostrešja, nadomeščajo jo planinci ponajveč z lesom, iz katerega prirejajo skodlje.

Kedar se govori o kristalastem gorovji, radostno se spominjamo ur, ki smo jih ondi preživeli. Saj pa tudi ni bilo treba hoditi po ostrem kamenji, ampak skoro povsod se ra[illegible] prostira šarasta preproga raznovrstnih rastlin, ki poganjajo [illegible] debele zemlje, katero rosijo premnogi potočki izvirajoči [illegible] mrzlih studencev. Pa tudi iz daljave opazimo uže veliko razlik[illegible] mej vapnenimi gorami in pragorjem. Raz celjskega gradú n[illegible] pr. imamo tak razgled. Kako vse drugače se bliščé belkast[illegible] stene in pečine Solčavskih planin, kakor temno Pohorje! On[illegible] ostri grebeni, čerí in prepadi, tu lepo razokroženi vrhovi, [illegible]

se le malo dvigujejo nad celoto. Razven Pohorja prištevamo pragorju še Dravsko pogorje in južne veje Golice, kolikor je je sploh na slovenskih tleh.

Golico loči Drava od Pohorja, sockini skladovi pa od dravskega pogorja, ki se je drži po ozki progi ob cesti iz Marenberga proti Ivnici. Veliko res ni to ozemlje, a z ozirom na Spodnji Štajer vendar še precejšnje. Kot posebnost imamo omeniti še hribovja, ki se razprostira od Plešivca na zahod mej Zavodnim in Razborom čez koroško mejo. Kakor Pohorje po Dravi, tako je to po mlajših nasadih ločeno od pragorja, Venanja oblika nam je porok, da so pragorja sestavljajoče snovi po kakovosti različne od onih, katere smo srečavali po vapnenih planinah. In zarés, samó temnega kamenja je videti, le tu pa tam sedí v njem nekolikò zrnatega vapnenca. Najvažnejše sestavine so: raznih vrst kristalasti skrilavci, gnajs in na Pohorji tudi granit. Kristalaste so pa vse, to je, posamezni drobci nas spominajo bolj ali manj kristalov, kateri so časih dobro razviti, časih pa so se razvili samó na eno ali dve merí, in tako nahajamo iglice in luskice v celoto zvezane.

Ako bi se ozirali na množino navedenih hribin, prisodili bi vsaki kako tretjino. Izmej skrilavcev je sljudovca največ. Njega sljuda je temnorujava, kremenjak pa rumenkastobel. Kadar preperí, postane zavoljo primešanega kršca rudečerujavkast. Dravsko pogorje je z večine zgrajeno iz skrilavcev; tudi na Pohorji jih je mnogo na jugu in zahodu. Ostalo je pa gnajs, osrednja os Pohorjeva pa granit.

Ni najti na zemlji kamenja, ki ne bi razpadalo na vedno manjše drobce, katerih slednjič s prostim očesom niti ugledati ne moremo. Po tej lastnosti odlikuje se posebno kristalasto kamenje, čegar zlog in kemijska sestava k temu največ pripomaga.

Po preperevanji trdih hribin nastajajo rodovite zemljine, ki imajo vse sposobnosti gledé rastlinske odeje. Kristalastega kamenja navadna sestavina je živec, ki se prvi jame razsedati in razpadati. Njega raztvorbine — kremenjača, glina in lak neraztopen kalijev kremen — imajo uže same mnogo rastnskih živil, katerim pa se pridružé še raztvorbine ostalih mesnin. Ko se je živec omehčal in izpral, ne morejo se druge sestavine dalje ustavljati, in po nastalih špranjah in razpokah plivajo sedaj na kamenje vzdušnine, rosa, dež in prevažna menjava topline. Tem silam se ne ubrani nobena mešovita ribina, in preperevanje, katero osobito zmržujoča voda najbolj odpira, sili vedno dalje v notranje skladove. Ako pa hribina ima živca, kakor sljudovec in drugi skrilavci, pomaga jej

vstlana sljuda in druge rudnine, ki se odlikujejo po skrilovem zlogu. To lahko in pręcej hitro-vršeče se preperevanje pragorij vpliva na vnanjo obliko bolj, kakor bi si mislil kak površen opazovalec. Vsaka čer, vsaka iglica, ost in vsak ostri vrhunec se je sčasoma obrusil in razpadel. Marsikje, koder skrilavo kamenje gleda beli dan, razcepilo se je dostikrat na prav pravilne, tanke skrili, ki počasi razpadajo v prst. Ko so se zrušile prvotne, pridejo druge na vrsto in na ta način se vrši nikdar mirujoča premena zemeljske skorje. Kaj pa je posledica temu? Prva in najizdatnejša kaže se pač v gorovja venanji obliki. Vrhovi so razkroženi in odpadajo prav polagoma v nižino; mej njimi ni tistih strašanskih sotesk in visokih sten, ki dičijo vapnena tla, ne podzemeljskih votlin, v katere bi zdrčala precej površina in napravljala lijaste udrtine. Vsega tęga ne vidimo na pragorah, temveč nekako pohlevne se nam zdé uže iz daljave, in ako je pohajamo, se o tem tudi uverimo. Tako torej vpliva pręperevanje kamenitega telesa na njega površje, površje pa na rastlinstvo.

Dočim kažejo višine in strmine vapnenih gorâ golo skalovje in le semtertja kako rastlino, to je po pragorah vse drugače, kajti debela prst jih pokriva in redi bujno bilinstvo. Sevéda je temu iskati vzroka v več momentih, ki pa nas vsi vodijo do kakovosti hribin in njih lahkega preperevanja. Omenili smo uže, da rastlinstvo na golih trdih skalah ne more dobivati potrebnih živil in se tudi ukoreniniti ne more, nego samo v prhlinah. V teh pa, ki so nastale od raznih skrilavcev, granita in gnajsa, nahajajo se živežu služeče snovi prav v obili meri. Ne samó, da živec ponuja koreninam tako potrebnih lužnin, nimajo raztvorbine njegove tudi nič ogljikokislega vapna, ki rastlinstvu ne ugaja. Zavoljo tega pač lahko trdimo, da je pragorski svet v nasprotji z vapnenim in da ima vse pogoje za bujno rast.

Akoprem bi zadoščali navedeni svojstvi, namreč lehko prhnenje in obilje živil na pragorah, usposobila jih je narava gledé rastlinske odeje še na drug način. Ondi nahajamo namreč, kakor nikjer drugje, toliko vode, da se dostikrat temu pojavu načuditi ne moremo. Vrelci so po kristalastih hribinah najpravilneje razdeljeni in njih voda je razmerno najčistejša. Kakor nobena tako tudi ta prirodna prikazen ni brez vzrok[a]. O vapneni zemlji smo uže preje govorili ter dokazali, da nj[e] svetla barva neugodno vpliva na zračne padavine, obratno p[a] pragorja z večine temno površje. To vsrkava več, odbija p[a] manj toplote. Vsled tega zrak nad njim ni sposoben vodni[h] par v sebi vzdržavati in dež je pogostoma namaka. V trdn[o] kamenje kapljevina tudi ne more hitro pronicati in tako ostaj[a] v razrahljanem bolj na površji. Gosta rastlinska ruša jo sle[d]

njič zadržava, da se ne porazgubi prehitro. Pragore se torej označujejo po razokroženih likih in svežem bujnem bilinstvu, kateremu podstava je lahko sprhnevanje in množina hranečih snovij, ki se raztapljajo v toliki vodi.

Rudarstva v Štajerskem pogorji ne nahajamo, pač pa se uporablja marsikatera hribina v to ali ovo svrho. Po vshodnih obronkih prideluje se izvrstna vinska kapljica, koje bodemo še omenjali govoreč o trijaški tvorbi. Poljedelstvo se zaradi mnogih ovir ni moglo razviti na vsem ozemlji, temveč po nižjih obronkih in dolinicah, ki segajo časih prav daleč v gorovje. Drugače pa je z gozdarstvom. Najlepši lesovi, vzlasti storžnjakov, razširjajo se po Pohorji in dajejo les daleč na okrog zlasti poljancem, katere je usoda nekako na cedilu pustila. Sevéda ni možno, vsega lesá spraviti raz gorovje in mnogo ga tam strohni, a na podrtijah vzrastó zopet mogočna debla.

Prebivalci so sploh drugim planincem podobni, a razmerje gledé števila je ugodnejše kakor na vapnenih tleh, kajti zemlje večja rodovitost in manjše potežkoče obdelovanja privabile so obilnejše prebivalstvo in je tudi laže redé. Stanovanja so prejšnim enaka, samó da se ne rabi zanja vapnenec, temveč kristalaste hribine.

Na tem mestu omenim naj nekoliko gledé duševnega razvoja stanovnikov. Ne dá se namreč tajiti, da bi bila tla brez vsakega vpliva na duševno stran. Na srečo pa nimamo mnogo pragorja in s tem nedostatkom smo se odkrižali tudi tistih telesnih in na drugo roko duševnih nadlog, katere pačijo človeka in ga delajo za višjo omiko nezmožnega. Kdor je prepotoval gorenji del Štajerske in druge kristalastih hribin bogate pokrajine, uveril se je sam o tistih nesrečnikih, ki niso skoro za nobeno rabo. Njih telo je nizko, glava butasta, iz očij pa gleda neumnost. Sevéda se ne more trditi, da je temu kriva samó geološka sestava dotičnega ozemlja, marveč je mnogo vzrokov, ki skupno delujó; vendar se pa ne dá zanikavati, da vpliva tudi geološka sestava na stanovnike, kajti inače bi se morali nahajati tudi po mlajših tvorbah taki nesposobneži, kar pa skušnja zanikava. V mislih imamo sevéda le prave kretine, in samó ti so omejeni na ragorska tla, dočim se slaboumniki, glušci, nemci, in gluhoemci ter golšci nahajajo lahko povsod. Pravo mejo tu poegniti je res težavno in časih celó nemogoče.

Zemlja ima mnogo pripomočkov, s kojimi seza v čloeško življenje. Nekatere kraje imenujemo zdrave, druge nedrave in z večine ni lahko povedati, zakaj tako in ne drugače. icer pa smo ravnokar omenili, da več vzrokov skupno deluje. Ostanimo pri vodi in oglejmo si jo bliže. Novodobno zdravil-

stvo povsod in neprenehoma poudarja nje vpliv na človeško zdravje ter zahteva zdrave pitne vode. Po velikih mestih, kjer je je malo, napravljajo se vodovodi, ki so sicer prav dragi, a vendar cenejši, nego zdravje ljudij. Voda pa ima do človeka veliko moč, a ni je z lahka dobiti čiste brez rudninskih v njej raztopljenih solij in raznih plinov. Taka bi bila približno le dežnica, ki nam pa ne ugaja posebno in je tudi vedno imeti ne moremo. Vsaka druga, osobito pa studenčnica ima več ali manj raznovrstnih omenjenih tvarin, katerih se je navzela curljajoča po površji ali precejajoča se v raznih hribinah. Ko prišumi studenec na dan, zajemamo iz njega z vodo vred tudi raznih snovij, katere si je prisvojil na svojem potu. Ker so te različne, delujejo tudi različno na človeško telo. Nekoliko je takih vrelcev, katerih voda ne ostane v njem, temveč silijo človeka na bljevanje. Več je takih, katerih tekočina napravlja tiste nerodne izrastke na vratu, ki jih imenujemo golše. Po vseh krajih, po gorah in dolinah ter istotako po najstarejšem kakor po najmlajšem svetu jih ne manjka. Vržejsko okolico na pr. delajo z večine naplavine, a vendar je ondi mnogo ljudij, ki nosijo vse „členove“, s katerimi se naši sodeželani na severu radi pobahajo. Na severnih obronkih pohorskih, sestoječih iz kristalastih hribin, jih je mestoma tudi mnogo. Torej bi mogli uže iz tega posneti, da niso odvisni od geološke starosti zemeljske skorje. No pa tla vendar niso tako nedolžna, kakor bi se nam morda dozdevalo. Mnogoletne skušnje in natančna opazovanja so namreč dokazala, da prebivalci ob morskih obalah nimajo golš in to najbrže zaradi tega ne, ker z morsko vodo dobivajo precej joda váse. Zato gre splošno mnenje, da prisotnost jodova v studenčnicah ne napihuje vratú, dočim ga njega odsotnost spači. Pisatelj teh vrst (pa tudi drugi, katerih imena bi lahko semkaj postavil) imel je priliko to opazovati na sebi. Za 9 let, ko je svetila (da govorim z besedami nekega sl. Štajerca, kojega je ista usoda zadela) njega luč v Nemcih, dobil je trikrat tak čuden izrastek, kateri je pa vsakokrat z jodovo raztopino srečno pregnal. — Voda naših studencev bila bi le tedaj povsod enaka, ko bi ne izpirala kamenja in ne luščila trohice za trohico iz njega. Ker pa to ne more biti, navzame se raznih snovij, s katerimi deluje po svojih močéh, kajti znani so tu[illegible] taki vrelci, ki odpravijo golšo.

A voda ne deluje samó s snovmi, ki so v njej raztop[illegible] ljene, tudi nje obilje ali nedostatek je preimenitne važnost[illegible] Pragorij trdne hribine ne vsrkavajo vode, ampak ostajajo n[illegible] površji vlažne. V njih razsélinah se zbira voda, ki daje dost mrzlih vrelcev, ki napravljajo mestoma močvirnata tla. N[illegible] vapneni zemlji pa vsega tega ni in vsled tega tudi ne kretinov

Večina opazovalcev je tega mnenja, da se ta bolezen nahaja samó po vlažno-mrzlem pragorji, po katerega senčnatih obronkih in dolinicah, kamor tudi za poletja ne prisveti solnca dobrodejna luč in kjer vse živalsko življenje v razvoji svojem zaostaja, prime se človeka samega vsaj deloma sluzav značaj mrzlih tal. Mnogo jih je nesposobnih za višjo omiko osobito tistih, ki ostanejo na mrzli domači glebi. Od rodú do rodú podeduje se ta bolezen in dostikrat po slabi odgoji in neprimerni hrani še povekša. V dokaz, da se poraja kretinizem samo na pragorskih tleh, naj omenim Šumave južnega dela, koder je jako razširjen, dočim ima ostala dežela zdravo prebivalstvo. Po naših krajih, kjer ni mnogo takega ozemlja, so le redki slučaji, ki nam kažejo človeka v tako nesrečni obliki, Uže gori je bilo povedano, da vzroki skupno delujejo in neumestna bila bi trditev, ta ali ovi je najvažnejši. Vsakako pa je vpliv tal precejšen, kajti zemlja ima toliko sil na razpolaganje, da si tega inače misliti ne moremo. Ako se hoče priti temu zlu v okom, uravnajo naj se rekam struge, izsušavajo naj se močvirja, posekajo naj se drevesa okoli stanovanj vsaj kakih 50m na okrog, stavijo naj se hiše na zdravi zemlji, skrbi se naj za dobro pitno vodo, ki ima vsaj nekoliko joda, prepreči naj se nezmerno uživaje opojnih pijač ter zabrani ženitev duševno nepopolnoma razvitih oseb kakor tudi takih, ki nosijo očitne bezgavke (bramorje) ali kali kake druge podedovalne bolezni v sebi. Naši sodeželani na severu pa tudi s tem veliko škodujejo telesnemu razvoju in pospešujejo napominani pojav, da uživajo premastne jedi in še z nekterimi drugimi razvadami, katerim tukaj ne moremo dajati prostora.

Ozemlje, kar ga nismo niti Pohorju, niti vapnenim planinam prištevali, leži na vzhodu slovenskega Štajerja, kjer sestavlja vinorodne Sl. Gorice v najširšem pomenu ter holmovje mej Dravinjo, Sotlo in Savo, mej katero segajo uže označeni vzhodni konci južnih Solčavskih planin in vsaj nekoliko Dravo-Savskega pogorja. To skladovje se ne dá nikakor ločiti od istodobnega izven naše dežele ležečega, ki tvarja gričevje okoli ogrske nižine in radi tega moramo koj tukaj omeniti, da je samó zahodni konec imenovane kotline. Zbok tega naj še tudi pripomnimo, da niti Štajerska ní geološka celota, tem anj nje južni del. Tretjaško panonsko morje segalo je do pragor v južnih vapnenih planinah izpiralo in izpodjedalo vapnate ronke ter zapustilo svoje sledove v nižjem ali višjem podji. Tako so nastala mlajša znanožja in vsaj deloma izpolla globoke zareze starših pogorij. Najvažnejša so: dravska, eško-starotrška, skalska, laška, kozjanska, sevniška in breška.

Ves ta svet se prišteva 4. dobi, ali, kakor se je poprej ıenovala, tretjaški tvorbi, ki je bila za prejšnjih časov, dokler

sta strašila geologe „prehodno gorovje“ in „planinski vapnenec“, tretja v številu geoloških dob. Moremo se držati tega poznamenovanja, ali samó v sedanjem pomenu.

Tretjaška tvorba se deli na staršo in mlajšo ali, kakor se veščaki izražujejo, na eocensko in neogensko. Prve je v naši deželi prav malo in je le ob Dreti dobro razvita, drugje v gorenji Savinjski dolini pa je je najti v tako neznatnih plastéh, da je v kratkem spisu skoro omenjati ne moremo. Ti Gornjegraški skladovi so sestavljeni iz vapnenca, peščenjaka, laporja in strjenega peska. Mestoma so bogati okamenin, drugje se jih nahaja samó toliko, da se more njih geološka starost določiti. Tem važnejša pa je neogenska, ki se po kakovosti svojih plastij deli v spodnjo morsko-, srednjo- meševito- in gorenjo- sladkovodno.

Temelj tej tvorbi so brški skrilavci, ki so osobito okoli Mozirja in Gornjegagrada dobro razviti in se ponašajo z majhnimi ribami in rastlinami, kojih zadnje uže segajo v sockine sklade. Ti so za nas preimenitne važnosti in naše najzdatnejše gorivo, rujavi premog, ima v njih svoje sloje. Najbolj razviti so ob Pesnici od sv. Kungote do Ivnice, v zanožjih na severni in južni strani Pohorja, od Socke preko Špitaliča, Stoprc do Leskovca v Halozah, semtertja v Savinjski dolini, v Laški kotlini in še marsikje manjše obsežnosti. Drug drugemu nekako vsporedno tekoč se naslanjajo na skladove prejšnjih tvorb in se dvigujejo mestoma prav visoko, kakor na pr. na Šentvidskem svetu nad Hudo Luknjo, v Halozah in drugje. Koder so pravilno razviti, sestajajo iz treh členov, katerih temeljni — lábora in peščenjak — je zlasti v obližji starših hribin kaj mogočno razvit. Gorenji sestavlja sljudovnata gomôla, brna in glinovnati lapor. Srednji pa — premogovi slojevi — je omejen na gorska zatišja, kajti samo ondi so se mogle nanaditi rastlinske snovi, ki so se polagoma pretvarjale in porudninile. Drugod pa je stopila na premogovo mesto temna bituminozna gomola, katere mu je tudi ondi primešane, kjer je slojev debelost pičla. To je pač lahko umevno, kajti sredi tretjaškega morja ni bilo miru, ampak dostikrat silovito valovanje razburjene vode, ki je rastlinske tvarine raznašala. V zakotjih pa, kjer so se izlivale tretjaške reke in rečice v morje, navrhovatilo se je toliko različnega bilinstva, da so postala o[c] njega prav mogočna premogova ležišča, katera so mlajši skla dovi pokrili. Ogljenitev te rastlinske šare, na katero vzdušnin niso mogle vplivati, vršila se je počasi in ker je bilo zemeljsk površje zdaj suho, zdaj zopet z vodo zalito, nakopičili so s slojevi drug nad drugim, kakor jih sedaj premogokopi nahajajo Da se premog ni napravljal v globokem morji, svedočijo tud sladkovodne in v močvirjih živeče živali, kojih okamenin

nam spričujejo istodobnost s tem gorivom. S to trditvijo zlagajo se zarés tudi nahajališča našega premoga in vsakdo vé, da ga ne kopljemo sredi Savinjske doline, kjer bi se v globini najbrž nahajali sockini skladi, temveč v postranskih kotih, kjer je bilo nekdaj mirno, sedaj pa je precej živahno življenje, sevéda v drugem pomenu. Naš premog, osobito v debelih slojevih, je izvrsten in se odlikuje tudi še po tem, da daje malo pepela. Besede vredno gledé sockinih skladov je tudi še to, da jih marsikje na tretjaškem svetu pokrivajo mlajše plasti, torej se koplje premog mestoma navidezno na inačem svetu, a še enkrat bodi povedano, da ga je najti pri nas samó v mlajši tretjaški tvorbi in sicer v sockinih skladih.

V zahodnem delu Sl. Goric, osobito na obeh stranéh železnice mej Dravo in Muro ter okoli Rogaške gore razvili so se morski skladovi drugače. Tu pokrivajo zemeljsko površje laporji, opoka, pesek in peščenjaki. Dočim pa se nahaja lapor bolj na severu, opoka na jugu, sta pesek in peščenjak povsod dobiti ter delata višjo plast. Okamenin je dobiti prav malo in še te so slabo ohranjene, da jih je navadno prav težko razpoznati. Najmanj jih hrani opoka. Kjer pa se je preobrazila s tem, da si je prisvojila peska, v glinovnati lapor, dobiti jih je več. To se je dogodilo ob Dravinji in sicer na nje desnem bregu od Makol do Sv. Vida pod Ptujem. V skrajnem kotu ob Dravi in deželni meji, torej tam, kjer so segali skladovi najdalje v morje, ni najti ni peska ni peščenjaka, ampak sama opoka sestavlja vinorodno gričevje.

Najmlajši člen v nizu morskih plastij je takozvani litavski vapnenec. Največ ga je v celjskem in breškem okraji, pa tudi v Halozah in Sl. Goricah ga ne manjka. Akoravno ne tvarja tu obsežnega ozemlja, kakor med Celjem in Rogatcem, vendar so še dosti visoki hribi iz njega. Koder se nahaja pristni litavski vapnenec, povsod nam kaže večje ali manjše kepe in gomole grmičastega zloga, ki so sicer ustrojenega pa ne živalskega izvira. Ker ga niso izločale živali, ampak rastline rastoče na dnu morja, moremo ga smatrati ostankom podmorskih travnikov, in od todi tudi njega zunanja oblika. V nasprotji s triasnim vapnencem, ki dela visoke gore s strmimi stenami in obronki, pokriva on liki odeja spodnje plasti često skoro enakomerno daleč na okrog. Ob tistih bregovih tretjaškega morja, kamor je donašala voda dokaj peska, spremenil se je vapnenec tako, da ga je časih le težko razpoznati od peščenjakov raznih tvorb.

Srednji člen naše tvorbe, ki se je osobito po Sl. Goricah pa tudi drugje razvil, sestavlja peščeni vapnenec rumeno-belkaste barve, rumenkasti peščenjak, katerega zrna veže vapneno lepilo in sivkasta ali rujavkasta ilovica. Ostalo pobrdje pa

krijejo tretjaške tvorbe najmlajše plasti, ki so se nanadile deloma od modrikastega ila, v posamičnih ležah s sivim sljudovnatim peskom izpremešanega, in pa prodec, katerega pretežno množino sestavljajo kremenjakove oblíce in splake, ki so na površji porumenele in porujavele. Tako gričevje so nasule tretjaške reke, ki so svoje vsebine trdni del jemale daleč v pragorah. Marsikje je prišlo mej posamezne kosove kako lepilo in jih zvezalo v láboro, kakor se to zlasti ob Dravi opazuje.

Gledé 4. dobe nismo še povsem pri kraji. Severni odrastki Solčavskih planin kažejo hribino, katerih bi v takem obilji drugod zaman iskali. Njeno lice je nekako tuje in je vzbujalo uže v prvih opazovalcih sum na nekaj izvanrednega. Mej uselinami, nastavšimi po vodi, stoje njega posamezni vrhovi ter se vlekó tje do Vojnika. Najvišji so na zahodu, počenši s Smrekovcem. Tudi v Celjskih hribih, pod Konjiško goro, v obližji Rogatca in drugje so enaki pojavi. To je trahit svoje vrste, ki je, ker je nadrobljenih njegovih koscev uže v litavskem vapnenci, prodiral istodobno skladovite hribine, ko so se sesedali morske skupine laporji, peščenjaki in opoke. Torej se ni zgradil našega ozemlja dotični oddelek kar tako mirno in tiho, kakor bi človek pričakoval, ampak ognjeniki so bruhali svojega osrčja žehteče snoví na površje, kjer so skrepenele in z večine kopaste gore in holme nasule.

Ta hribina je še z druge straní besede vredna. V ozki zvezi ž njo stojé namreč naše najboljše slatine, katerih ni tako umeti, da so njih izvirki v tem kamenji nastali ali kakšno njega prvino potrebovali, temveč moramo je tako tolmačiti, da prihajajo vrelčni tokovi po režah in poklinah, nastavših v vulkanskem kamenji, na dan in da se ogljikova kislina v različni, deloma jako znatni globočini s primernim tlakom, vodi primešava.

Zdaj, ko smo označili bralcu sestavine tretjaškega površja v poglavitnih potezah, oglejmo si je kot celoto in ozrimo se po njega vplivu gledé prvotnega pridelovanja in drugih razmer, ki se dotikajo prebivalstva. Zemlja, katero sestavljajo deloma gromače (peščenjaki, labore itd.), deloma pa hribine, ki so nastale po raztvorbi raznovrstnega kamenja (glina, ilovica, lapor), odlikuje se po obilji raznih snovij in ker ta od starejšega kamenja nastala skorja laže sprstení, nahajamo povsod črni na debelo. Ako še tudi pomislimo, da se tretjaška tla nik ne vzdigujejo tako visoko nad morsko gladino, da rastje ne moglo prospevati in ker je močijo mnogi potoki, dobili sr vse pogoje, ki raznovrstno vplivajo na obdelovanje zemlje jo delajo rodovito. Pa tudi, kamor pogledamo, najdemo vs prostorček uporabljen in, ako bi gorati kraji na severu sv prebivalce živili, lahko bi se izvažalo iz dežele mnogo pridelk

Najplodnejšo zemljo imajo Sl. Gorice, kajti njih tla zavzemajo v vsej Štajerski drugo mesto; za njimi Haloze in ono brdje, kjer je malo ali nič vapnenca. V obče so tla poljščini ugodna in dajejo žitu, sočivju in detelji dobro podlogo. Kakor so pokazala zadnja leta, prijajo nekatere doline tudi hmelju, a nizka cena tega pridelka provzročuje, da se hmeljniki polagoma krčijo.

Jako važno za naše tretjaško ozemlje je vinarstvo. Sicer ne moremo trditi, da rodi vinska trta samó na omenjenih tleh, kajti tudi po pragorji raste, kolikor to sploh krajevne in podnebne razmere dopuščajo, mestoma celó prav izvrstna kapljica. Koder pa se raztezajo južnih, vapnenih gora obronki, celo ni, ali vsaj ni veliko vinogradov, in dasitudi se mora trditi, da je vinarstvo v prvi vrsti odvisno od srednje letne topline, mora se vendar v ozir jemati zemlje kakovost, kakor gledé drugih rastlin. Za to trditev naj navedem sledeče v dokaz, južne planine se razprostirajo daleč na vzhod, a porastene so navadno le z gozdi, dočim kažó med njimi ležeči tretjaški nasadi vse drugo lice. Deloma polje, deloma vinogradi živé ondotnega prebivalca, v gozd pa, kateri ima na mladih tleh zánj malo pomena, hodi po drva, les in steljo. Gozd v obližji vinograda posreduje z večine njega rast s tem, da mu daje vejnik, ki mu služi za gnoj. Vsakdo, ki se nekoliko ozira po domovini, vé, da je vinski pridelek zahodno od Savinje-Hudine le redkokedaj kaj vreden in še dobro se spominam moža, ki nam je sedečim na šolskih klopéh ob prilikah nanašajočih se na vinsko kapljico, rad povedal, kako kislo je Laško (trg) vino. Vzhodno omenjene črte pa je mestoma prav izvrstno in znano tudi izven dežele.

Sadjarstva je tudi treba omeniti. Sicer še ni na isti stópinji, katere bi bilo želeti, a povsod se vidi napredek in ni še vse zamujeno. Z veseljem opazuje človek, kako se uporablja mestoma vsak prostorček ter zasaja z žlahtnim drevjem. Z druge straní pa bo še treba veliko besed in vzgledov, predno se naše ljudstvo popolnoma zavé in jame iskati poboljška tam, kjer mu je najbližji. Osobito po vaséh je malomarnost še velika in skrajni čas je, da se odstranijo tisti nazori, ki veljajo še dandanašnji. Ni ti treba računiti in misliti, da je prepozno. Saj so tvoji predniki sadili za tebe, sádi še ti za ıamce. No, pa še sam bodeš učakal žlahtnega sadú in se ·elil v sivi starosti dela svojega. Za sadje priroma uže zdaj ı vsota cesarskih podob v našo domovino in postane še ıtnejša, kedar se prebivalstvo z vztrajnostjo poprime saırstva.

O gozdarstvu smo uže precej omenili, da ni posebne ·nosti in, ako človek razmere natanko pogleda, tudi drugače ı ne more. Pradedje naši naselili so se po dolinah, kjer so

gozdove krčili in je v polje preobraževali. Uže njim je ugajal bolj nizek svet, kjer je bilo delo neprimerno lažje in zemlja boljša. Čim bolj pa je narastalo stanovništvo, tem bolj je drug drugega odrival in silil, da si dobi drugega svetá, katerega naj obdeluje. To se dogaja še za naših dnij in visoko po hribih in pogorjih rumení strn, cvete sočivje in rodì sadno drevje. „Planinskega vapnenca“ pa se ljudstvo kolikor toliko ogiblje; tu je mesto gozdu, ki ima na tretjaških tleh pomen bolj dodatka vinogradovega, nego česa drugega. Tudi o rudarstvu smo uže nekoliko izpregovorili in osobito omenjali premoga, ki se prišteva najboljšim našega cesarstva. Kar se tiče pravih rud, ni da bi govorili o njih, kajti preneznatne so. Tukaj pač treba omeniti, da rudarstvo gmotno stran našega prebivalstva sicer nekoliko podpira, v narodnem oziru pa ne rodí najboljšega sadú, kajti podjetja so navadno v tujih rokah, ki z levico delijo, desnico pa jemljejo.

Prebivalstvo po tretjaških tleh je mnogobrojnejše, nego po goratih krajih. Po vzrokih nam ni treba daleč posezati, kajti ugodnejše podnebje, večja rodovitost zemlje, lažji promet in boljši zaslužek kakor tudi kako naravno središče privabijo ljudstva, ki najde laže svojega kruha, nego po planinah. Kako nekatere omenjenih toček vplivajo na prebivalstva število, razvidi se najbolj po številkah, ki glasno pričajo, da je zemlje kakovost ž njimi tesneje zvezana, nego se navadno misli. Tako na pr. šteje ptujskega okrajnega glavarstva jednota 4446 duš, dočim jih ima jednota mariborskega samó 4165; kristalaste hribine so tega krive. V Brežicah šteje jednota 4273, v Celji 3390 in v Slovenjemgradci 2613 duš. Številke pojemajo istotako, kakor rastó deleži na vapnenem svetu.

Ne samó število stanovalcev je na mlajših tleh znatno večje, tudi njih vnanjost je nekoliko različna. Navadno so večji in šibkejši in za marsikako delo sposobnejši od planincev, ki je pa gledé vstrajnosti pri težkem delu prekosé. Njih obraz je podolgovato okrogel in na njem se izraža več razumnosti, nego pri okrogloličnih gorjancih. Ker so bliže mest in trgov in ker pridejo bolj z ljudmi v dotiko, ne ostaja to brez vpliva nánje. Osobito ženske so tiste, ki najbolj gledajo na to, kako je moči obleko spremeniti, da ni to ne ovo. Tudi moštvo n vadno potegne za njimi in radi tega ne nahajamo nobe narodne obleke. Da je to ljudstvu na kvar, je kar naravı kajti lepa gladka obleka mnogo stane, trpi pa kratko. Zatoı je pa tudi izginilo blagostanje in uboštvo se širi bolj in bo Temu pojavu so sevéda tudi mnogo krive nekatere novej naredbe. Po goratih krajih so ljudje na boljem in marsikje je ohranilo kaj izza prejšnjih časov.

Pravih kretinov in bebcev na tretjaškem ozemlji ni, tembolj pa razsaja časih mrzlica; tudi nemih in gluhonemih je več, nego po gorah. Dasi tudi temu ne vemo glasú, je vendar toliko zanimivo, da se ne sme prezreti. Mrzlica je ondi najbolj navadna, kjer se nabira mnogo vlage in so tla močvirna ter tudi poprečna letna toplina uže precej visoka. V obče pa se more vendar trditi, da so kraji po naši domovini zdravi.

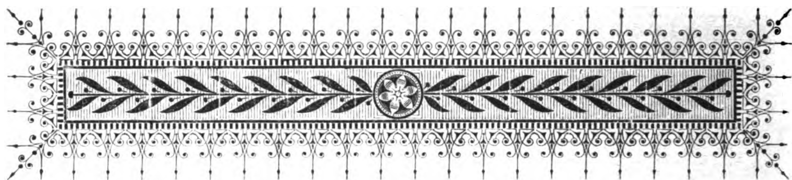
Ko smo si ogledali zemljo in človeka, stopimo še v njega stanovanje. Precej prostorno in lepo je in se kaj dobro razlikuje od gorske koče. Tu ni kamenja in lesá na ostajanje, nekatere hribine so pa tudi tako mehke, da ne ugajajo zidarju. Torej je gledal človek po drugih sredstvih in našel ilovice, od katere je jel žgati opeko. Od opeke pa se napravljajo druge hiše, nego od kamenja ali lesá. Res, da navadna kmetska hiša tudi po teh krajih ni kaj posebnega, a vendar je dostojnejša in obširnejša od one po goratem svetu. Ker je poljedelstvo na tretjaških tleh tako rekoč domá, pokrivajo se poslopja z večine s slamo, v novejšem času pa tudi z opeko, ker so potem bolj varna požarov.

Mimo omenjenega ozemlja ga je še nekoliko, ki tvarja ob rekah in potokih večje ali manjše doline in ki se domá navadno „polje“ imenuje. Osobito ob Savi, Savinji in Pesnici imamo dokaj takega svetá. Največji kos pa je ptujsko polje, katero obrobuje Pohorje, haloški hribi in odrastki Slovenskih Goric. To zemljo tvarjajo potopnine, mimo naplavin današnjih dnij najmlajše hribine. Tu nahajamo peska, prodca, gline, ilovice in labore. Po značaji teh hribin ni težko dokazati, kje je njih prvotna domovina, naj tudi reke same o tem ne govoré. Bolj ko so izpremešane navedene hribine, tem rodovitnejša je zemlja, dočim vsaka zá-se sploh ne ugaja našim zahtevam.

Najslabši svet je pač tist, katerega pretežna sestavina je pesek ali prodec, kajti moča ne ostaja v njem, temveč proniсuje v nižje plasti. Takega je precej na ptujskem polji, zato je pa ondi tudi največ siromaštva. Njive so slabe in se morajo dati večkrat na „prelog“, da si opomorejo in potem vsaj nekoliko rodé. Zboljšati je skušajo z borovjem, ali to počasi napreduje. Z večine manjkajo mestoma skoro vsi pogoji dobrega kmetijstva, niti kamenja ni blizu, iz kojega bi si gradili poslopja in prisiljeni so sezati po ilovici, ki jim ga nadomešča.

Največja selišča nastala so na prostorih, ki so prometu najbolj ugajali. Najvažnejša pota so bile reke, ki vežejo odaljene kraje in seznanjajo njih prebivalstvo. Izmed mest so ostala ista najimenitnejša, ki so odprta na več nego dve strani. A to sega uže na drugo polje, zatorej je opustimo nadejajoč se, da najde drugje primeren odmev.

Bibliografija slovenska.

Slovensko knjigarstvo od 1. januvarja 1887. leta do 1. januvarja 1888. leta.

Sestavil Ivan Tomšić.

Štev. 1—147. glej v „Letopisu“ za 1869. leto od 268—281. strani; štev. 148—243. v „Letopisu“ za 1870. leto od 364—371. strani; štev. 244—351 v „Letopisu“ za 1871. leto od 346 - 354. strani; štev. 352—589 v „Letopisu“ za 1872. in 1873. leto od 280—301. strani; štev. 590—817 v „Letopisu“ za 1876. leto od 193—215. strani; štev. 818—925 v „Letopisu“ za 1877. leto od 324—335. strani; štev. 926—1124 v „Letopisu“ za 1878. leto od 192—213. strani; štev. 1125—1230 v „Letopisu“ za 1879. leto od 220—231. strani; štev. 1231 - 1362 v „Letopisu“ za 1880. leto od 326—341. strani; štev. 1363—1487 v „Letopisu“ za 1881. leto od 209—223. strani; štev. 1488—1612 v „Letopisu“ za 1882. in 1883. leto od 417—431. strani; štev. 1613—1758 v „Letopisu“ za 1884. leto od 287—303. strani; štev. 1759—1935 v „Letopisu“ za 1885. leto od 371—391. strani; štev. 1936—2094 v „Letopisu“ za 1886. leto od 211—228. strani; štev. 2095—2221 v „Letopisu“ za 1887. leto od 316—319. strani.

I. Časopisi.

2222. *Cerkveni Glasbenik.* Organ Cecilijanskega društva v Ljubljani. Letnik X. 1887. Urednik Janez Gnjezda; urednik glasbenih prilog Ant. Förster. — Tiskar R. Milic.

2223. *Cvetje z vrtov sv. Frančiška.* Mesečni list za verno s vensko ljudstvo, vzlasti za ude tretjega reda sv. Fra čiška. VII. tečaj 1887. Urednik P. Stanislav Škrab — „Hilarijanska Tiskarna“ v Gorici.

2224. *Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko.* Leto 1887., XXV tečaj. (S slovenskim in nemškim tekstom.) — Tisk Klein in Kovač v Ljubljani.

2225. *Deželni zakonik in ukazni list za vojvodino Štajersko.* V Gradci, leto 1887. v 4°. (S slovenskim in nemškim tekstom.) — Tiskar „Leykam“ v Gradci.

2226. *Dolenjske Novice.* Leto III., 1887. Založnik in tiskar J. Krajec v Novem Mestu.

2227. *Državni zakonik* za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane. Leto 1887. XXXVI. tečaj. Založnik c. kr. dvorska in državna tiskarnica na Dunaji.

2228. *Duhovni Pastir.* Urednik Anton Kržič. Leto IV., 1887. S prilogo „Apologetični razgovori“ dr. Lampéta. — Založba in tisk „Katoliške Bukvarne“ v Ljubljani.

2229. *Edinost.* Glasilo slovenskega političnega društva za Primorsko. XII. leto, 1887. Urednik Viktor Dolenc, lastnik društvo „Edinost“, tisk V. Dolenca v Trstu.

2230. *Gospodarski list.* Glasilo c. kr. kmetijskega društva v Gorici. Leto VII., 1887. — Tiskar Paternolli v Gorici.

2231. *Kmetovalec.* Glasilo c. kr. kmetijske družbe vojvodstva Kranjskega. — Leto IV., 1887. — Urednik Gustav Pirc; tisk J. Blaznikovih naslednikov v Ljubljani.

2232. *Ljubljanski Zvon.* Leposloven in znanstven list. VII. leto, 1887. — Urednik Fr. Levec. — Tisk „Narodne Tiskarne“.

2233. *Mir.* (Političen list za koroške Slovence.) VI. leto, 1887. — Izdajatelj in urednik Andrej Einšpieler; tisk „družbe sv. Mohorja“ v Celovci.

2234. *Narodna biblioteka.* Izdajatelj, založnik in tiskar J. Krajec v Novem Mestu. 24., 25., 26., 27., 28. in 29. snopič. Cena snopiču po 15 kr.

Obseg: 24. snopič: Spisje. Priredil P. Miklavec. — 25. in 26. snopič: Beatin dnevnik. Roman. Spisala Lujiza Pesjakova. — 27., 28. in 29. snopič: Grška mythologija. Posl. Lavoslav Koprivšek.

2235. *Novice* gospodarske, obrtniške in narodne. XLV. leto, — Urednik Gustav Pirc; tiskarji in založniki J. Blaznikovi nasledniki.

236. *Popotnik.* List za šolo in dom. VIII. leto, 1887. — Urednik M. Nerat; tiskar J. Leon v Mariboru.

2237. *Rogač.* Izdajatelj in odgovorni urednik Srečko Magolič. Letnik II., 1887. V Ljubljani, po dvakrat v meseci na celi poli v 4°. — Tisk „Narodne Tiskarne“.

2238. *Slovan.* Leposloven in političen list. IV. leto, 1887. Urednik Anton Trstenjak; tisk „Narodne Tiskarne“.

(Koncem leta nehal izhajati.)

2239. *Slovenec.* Političen list za slovenski narod. Letnik XV., 1887. Urednik Jos. Jerič; tisk „Katoliške Tiskarne“.

2240. *Slovenski čebelar in sadjerejec.* Glasilo čebelarskega in sadjerejskega društva za Kranjsko. Tečaj V., 1887. Izdajatelj Janez Modic, društveni predsednik; odgovorni urednik Ant. Klein; natisnila Klein in Kovač.

2241. *Slovenski Gospodar.* List ljudstvu v poduk. XXI. leto, 1887. — Izdajatelj in založnik „Katoliško tiskovno društvo“; tiskarna sv. Cirila. — („Slovenski Gospodar“ ima vsak mesec po dve prilogi, vselej po 4 strani obsežni: 1. Cerkvena priloga, priložena od „Kat. tisk. društva“; — 2. Gospodarstvena priloga, priložena od štaj. kmetijske družbe.)

2242. *Slovenski Narod.* (Politični dnevnik.) XX. leto, 1887. Odgovorni urednik Ivan Železnikar; tisk „Narodne Tiskarne“.

2243. *Soča.* (Politični tednik.) Leto XVII., 1887. Urednik M. Koršič; tisk „Hilarijanske tiskarne“ v Gorici.

2244. *Učiteljski Tovariš.* List za šolo in dom. Tečaj XXVII., 1887. Urednik And. Praprotnik; tiskar in založnik R. Milic.

2245. *Vrtec.* Časopis s podobami za slovensko mladino. Tečaj XVII., 1887. Založnik in urednik Iv. Tomšić; tiskata Klein in Kovač v Ljubljani.

2246. *Zadruga.* List za upravo národno-gospodarskih vprašanj. Glasilo zveze posojilnic. Tečaj IV., 1887. — Urednik Maks Veršec; tisk „Narodne Tiskarne“.

2247. *Zakonik in ukaznik* za avstrijsko-ilirsko Primorje. Tečaj XXVII., 1887. V Trstu.

2248. *Zgodnja Danica.* Katolišk cerkven list. XXXX. leto, 18 — Urednik Luka Jeran; tiskarji in založniki J. Bl nikovi nasledniki v Ljubljani.

2249. *Laibacher Dioecesanblatt.* Jahrgang 1887, 4°. Uredı Martin Pogačar; tiskala „Katoliška Tiskarna“ Ljubljani.

(Prinaša mnogo slovenski pisanih razprav.)

II. Društvena dela.

Čitalnica národna v Ljubljani.

2250. *Letopis národne čitalnice* v Ljubljani začetkom leta 1887. Tisk J. Blaznikovih naslednikov. 8°.

Matica Slovenska.
(1617 društvenikov.)

2251. *Letopis Matice Slovenske* za leto 1887. Uredil Fr. Levec. Založila in na svetlo dala „Matica Slovenska". V Ljubljani. Natisnila „Narodna Tiskarna". 1887. 8°, 386 str.

Vsebina: 1. Kaj človeštvo prideluje in uživa. Spisal dr. Jos. Vošnjak. — 2. Kratka zgodovina c. kr. nižje gimnazije v Kranji. Spisal D. Karlin. — 3. Slovenske národne vraže in prazne vere. (Dalje) Spisal J. Navratil. — 4. Žiga Višnjegorski. Spisal J. Steklasa. — 5. Peter Petretić. Spisal A. Raić. — 6. Voda. Spisal I. Šubic. — 7. Trije rokopisi slovenski iz prve polovice XVII. veka. Spisal V. Oblak. — 8. Bibliografija Slovenska za l. 1886. Sestavil Iv. Tomšić. — 9. Letopis „Matice Slovenske". Sestavil E. Lah.

2252. *Vvod v modroslovje.* Napredujočim Slovencem spisal France Lampe, doktor bogo- in modroslovja, profesor bogoslovja. V Ljubljani, 1887. Založila „Matica Slovenska". — Tisek J. Blaznikovih naslednikov. Vel. 8°, 190 stranij.

2253. *Zabavna knjižnica.* II. zvezek: Mrtve duše. Poema. Ruski spisal Nikolaj Vasilij Gogolj. Preložil L. Podgoriški. V Ljubljani, 1887. Tiskala „Katoliška Tiskarna". V 8°, 248 stranij.

Družba sv. Mohora v Celovcu.
(35.010 udov.)

2254. *Koledar* družbe sv. Mohora za prestopno leto 1888. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora. V 4°, 96 stranij.

Iz vsebine: Dva soseda. Povest iz življenja štajerskih Slovencev. Spisal dr. J. Vošnjak. — Fran Erjavec. Životopisne črtice. Spisal S. Gregorčič. — Lovorika na grob možu. (Franu Erjavcu v spomin.) Zlož. S. Gregorčič. — Ljubljana. Spisal Jos. Staré. — Varujte gozde! Spisal Ivan Šubic. — Dva zlatomašnika. (Dr. Jakob Maksimilijan, knez in škof lavantinski. — Andrej Einšpieler.) Spisal Dr. Ivan Boreski. — Strupi. Spisal Henrik Schreiner. — Črna vojska. Sestavil Anton Koder. — Razgled po svetu. Sestavil Ign. Žitnik. — Ugovor proti zatožbi. Slovenskemu ljudstvu v poduk spisal dr. K. — Iz kuhinje. Spisala Roza Kós-ova. — Zbirka gospodarskih, zdravniških in drugih skušenj. Spisal Jan. Lampe. — Zastavica v podobah.

2255. *Življenje* preblažene Device in Matere Marije in njenega prečistega ženina svetega Jožefa. Popisal Janez Volčič, duhoven ljubljanske škofije. VI. snopič. 1887. Tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. Vel. 8°, 145—284 stranij.

2256. *Osmero blagrov na svetu* ali dolga pridiga za kratkočasno življenje. Spisal Anton Kržič, katehet v Ljubljani. 1887. Tiskarna družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°, 190 stranij.

2257. *Franc Pirec* oče umne sadjereje na Kranjskem in apostolski misijonar med Indijani v severni Ameriki. Spisal P. Florentin Hrovat. 1887. Tiskarna družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°, 111 str.

2258. *Zgodovina sv. katoliške cerkve* za slovensko ljudstvo. Spisal dr. Ivan Križanič, stolni korar v Mariboru. III. zvezek 1887. Tiskarna družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°, 230 stranij.

2259. *Slovenske večernice* za poduk in kratek čas. Jeden in štirideseti zvezek. (S podobo sv. očeta papeža Leona XIII.) 1887. Tiskarna družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°, 143 stranij.

Katoliška družba za Kranjsko.

2260. *Drobtinice.* XXI. letnik. Vredil dr. Franc Lampe. Izdala Katoliška družba za Kranjsko. V Ljubljani, 1887. Tiskala „Katoliška Tiskarna". 8°, 295 stranij.

Marijna bratovščina.

2261. *Letno poročilo* društva Marijne bratovščine v Ljubljani za 1886. leto. — V Ljubljani. Natisnila Klein in Kovač. 8°, 16 stranij.

Društvo v pomoč bolnikom in za oskrbljevanje v Ljubljani.

2262. *Letno poročilo* društva v pomoč bolnikov in za oskrbljevanje v Ljubljani za enoindvajseto društveno leto 1886. 8°. Tiskala Klein in Kovač.

III. Pravoznanska in državoznanska dela.

2263. *Obravnave deželnega zbora kranjskega* v Ljubljani od 24. novembra 1887. do 23. januvarja 1888. l. (Po stenografičnih zapisnikih). 27. zvezek. V Ljubljani. Založil deželni odbor kranjski. — Tisk Milicev. 4°. VIII., XXXV XXXVII., 340, 630, 167 stranij.

2264. *Zakoni in ukazi* za vojvodino Kranjsko. Ročna izdaja 4. zvezek. Deželno ustavo in deželni zastop zadevajoči zakoni in druge določbe. V Ljubljani. Tiskala in založila Klein in Kovač. 1887. 8°, V., 82 + 82 strani (V slovenskem in nemškem jeziku.)

IV. Jezikoslovje.

2265. *Jezičnik*. Knjiga Slovenska v XIX. veku. C. Spisal J. Marn, XXV. leto. Natisnil in založil R. Milic v Ljubljani 1887. V 8⁰, 97 stranij. (Cena 60 kr.).

Opisano je v tej knjigi 81 slovenskih pisateljev — od Janežiča do Fr. S. Cimpermana poleg nekaterih pisateljskih veteranov.)

V. Zemljepisje in zgodovina.

2266. *Zgodovina farâ Ljubljanske škofije*. Izdaje A. Koblar. IV. zvezek: Zgodovina Adlešičke fare na Belokranjskem. Spisal Ivan Šašelj, administrator. Natisnila Klein in Kovač v Ljubljani 1887. 8⁰, 43 stranij.

2267. *Zgodovina farâ Ljubljanske škofije*. V. zvezek: Zgodovina Šmarješke fare na Dolenjskem. Spisal Janez Volčič, župnik. V Novem mestu, 1887. Tiskal J. Krajec. 8⁰, 129 stranij.

2268. *Kratka zgodovina pedagogije*. (Ponatis iz „Učit. Tovariša".) Spisal Iv. Lapajne. Tiskal J. R. Milic v Ljubljani. 8⁰.

2269. *Zgodovina deželne civilne bolnice v Ljubljani*. Po naročilu deželnega odbora kranjskega sestavil P. pl. Radics. Založil dežélni odbor kranjski. Tisk J. Blaznikovih naslednikov. V Ljubljani, 1887. 8⁰, 81 stranij.

VI. Lepoznanstvo.

2270. *Jos. Stritarja zbrani spisi*. Ljubljana. Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1887. 8⁰.

(Izhajajo v snopičih po 40 stranij obsežnih. Cena vsacemu snopiču po 25 kr.)

2271. *Poezije*. Zložil Jožef Pagliaruzzi-Krilan. I. zvezek. Založil Anton Klodič-Sabladoski. V Gorici, 1887. Tiskala „Hilarijanska Tiskarna" v Gorici. 8⁰, 144 stranij. (Cena 1 gld.)

8272. *Mabel Vaughan*. Roman. V angleškem spisala Marija S. Cummins. Poslovenil J. Jesenko. (Ponatis iz „Sloven. Naroda".) Natisnila „Narodna Tiskarna". V Ljubljani, 1887. 16⁰, I. del 434 stranij; II. del 410 stranij. (Cena 1 gld.)

273. *Ljudmila*. Roman. Nemški napisala * * *. Poslovenil Janko Leban. Tisk V. Dolenca v Trstu. 1887. 8⁰, 91 stranij. (Cena 30 kr.)

2274. *Dvanajst večerov.* Pogovori doktorja Junija z mladim prijateljem. Izdal in založil dr. Anton Mahnič, profesor bogoslovja. Tiskala „Hilarijanska Tiskarna“ v Gorici. 1887. 8⁰, VI.+194 stranij. (Cena 70 kr.)

2275. *Logika.* Prijateljem modroslovja napisal dr. Jos. Križan, kr. gimn. profesor v Varaždinu. 1887. V založbi „Popotnika“. — Tisk tiskarne „sv. Cirila in Metoda“ v Mariboru. (Cena 75 kr.)

2276. *Zlatomašnik sv. oče* Leon XIII. Kratek opis njihovega življenja in delovanja. 8⁰, 40 stranij. Na svitlo dala in založila Katol. družba za Kranjsko. V Ljubljani. (Tiskala „Katoliška Tiskarna“ v Ljubljani.)

2277. *Einspieler — zlatomašnik.* Spominska knjižica. Vredil Andrej Kalan, kapelan. 8⁰, 104 stranij. Ljubljana. Založil slavnostni odbor. (Ponatis iz Slovenca.) Tiskala „Katoliška Tiskarna“.

2278. *Davorin Trstenjak,* slovenski pisatelj. O petdesetletnici njegovega književnega delovanja. Spisal Andrej Fekonja. V Ljubljani. Izdal in založil Anton Trstenjak. Natisnila Kleinmayr & Bamberg. 1887. 8⁰, 31 stranij.

2279. *Pedagogiški letnik.* I. leto. Uredil Fran Gabršek. Izdalo in založilo „Pedagogiško društvo“ v Krškem. Natisnil J. R. Milic v Ljubljani. 1887. 8⁰, 251 stranij. S prilogo. (Cena 1 gld.)

2280. *Pregovori, prilike in reki.* Nabral jih Fran Kocbek. V Ljubljani. Izdal in založil Anton Trstenjak. Natisnila Klein in Kovač. 1887. 8⁰, 95 stranij.

2281. *Šolske drobtinice.* V petindvajsetletni spomin A. M. Slomšeka učiteljem, odgojiteljem in prijateljem šole spisal Fr. S. Jamšek, nadučitelj in bivši c. kr. nadziratelj v Reichenburgu. Natisnil in založil J. R. Milic. V Ljubljani. 1887. 8⁰, 215 stranij. (Cena 1 gld.)

2282. *Zvončeki.* Zbirka pesnij za slovensko mladino. Nabr Anton Brezovnik, učitelj. Ljubljana. Tiskala in z ložila Kleinmayr & Bamberg. 1887. 8⁰, 356 stranij.

2283. *Knjižnica za mladino.* Založilo in na svetlo dalo „S vensko učiteljsko društvo“. Uredil Ivan Tomšić. zvezek. (1. Mladi dnevi. — 2. Za poklicem.) Natisnil R. Milic. V Ljubljani. 1887. 8⁰, 72 stranij. (Cena 20 k

2284. *Pripovedka o vetru.* Češka národna právljica. Spisala Eliška Krásnohorská, z dovoljenjem pisateljičinim poslovenil H. Podkrajšek. S sedmimi podobami. Založila „Narodna šola". Natisnila Klein in Kovač v Ljubljani. 1887. 8⁰, 66 stranij. (Cena 50 kr.)

2285. *Pripovedke za mladino.* I. zvezek. Spisal Fr. Hubad. II. natis. 8⁰, 72 stranij. V Ptuji. Založil in natisnil W. Blanke.

2286. *Razne pravljice in povesti.* 8⁰, 54 stranij. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki.

2287. *Pvipovedke za mladino.* Poslovenil J. Markič. Založil in izdal M. Gerber v Ljubljani. 1887. Tisk „Narodne Tiskarne". 8⁰, 68 stranij. (Cena 16 kr.)

2288. *Zabavišče* slovenskim otrokom. Spisal Anton Funtek. V Ljubljani. Izdala in založila „Narodna šola". 1887. Natisnila Klein in Kovač v Ljubljani. 8⁰, 55 stranij. (Cena 25 kr.)

2289. *Koroške bukvice* slovenskemu ljudstvu v poduk in kratek čas izdaja in zaklada Filip Haderlap Jurjev. I. snopič. Tiska J. R. Bertschinger v Celovcu. 1887. 16⁰, 32 stranij. (Cena 15 kr.)

2290. *Angeljček,* otrokom učitelj in prijatelj. Izdal Anton Kržič. I. zvezek. Samozaložba. Tiskala „Katoliška Tiskarna". V Ljubljani. 1887. 8⁰, 48 stranij. (Cena 12 kr.)

2291. *Angeljček*, otrokom učitelj in prijatelj. Izdal Anton Kržič. II. zvezek. Samozaložba. Tiskala „Katoliška Tiskarna". V Ljubljani. 1887. 8⁰, 48 stranij. (Cena 12 kr.)

2292. *Angeljček*, otrokom učitelj in prijatelj. Izdal Anton Kržič. III. zvezek. Samozaložba. Tiskala „Katoliška Tiskarna". V Ljubljani. 1887. 8⁰, 48 stranij. (Cena 12 kr.)

2293. *Srečolovec.* Povest onim, ki si na tujem iščejo domu, izlasti njim, ki tišče v Ameriko. Predejal H. Majar, duh. pom. v Klanjcu na Hrv. — Ljubljana. 1887. Založil in prodaja Ant. Turk, knjigovez. 8⁰, 84 stranij.

2294. *Malostranske pripovedke.* Spisal Jan. Neruda. Iz češčine preložil L. Furlani. (Priloga k „Edinosti".) Trst. Tiskarna V. Dolenc. 1886. 8⁰.

VII. Šolske knjige.

2295. *Sadjarstvo ali ovočarstvo.* I. del. Navod k umnemu izgojevanju lepega, krepkega sadnega drevja, s posebnim

ozirom na osnovo, vreditev in oskrbovanje drevesnic ljudskih šol. Spisal Rihard Dolénc, vodja deželne vinarske, sadjarske in poljedelske šole na Grmu. Vel. 8⁰, 71 stranij in 3 nazorne table. Rudolfovo. Tiskal in založil J. Krajec.

2296. *Kmetijsko berilo.* Knjiga za nadaljevalne tečaje ljudskih šol in gospodarjem v pouk. Po nalogu visokega c. kr. kmetijskega ministerstva spisal E. Kramer, ravnatelj kmetijske šole v Gorici. S 83 podobami. Založil in tiskal V. Dolenc v Trstu. 1887. 8⁰, 245 stranij. (Cena 50 kr.)

2297. *Drugo berilo in slovnica* za občne ljudske šole. (Tiskano brez premene po izdanji od leta 1886.). Dunaj. 1887. C. kr. založba šolskih knjig. 8⁰, 220 stranij.

2298. *Slovenska slovnica* za ljudske šole. Spisal Peter Končnik. (Tiskana brez premene kakor 1886. l.) C. kr. zaloga šolskih knjig. Na Dunaji. 1887. 8⁰, 268 stranij.

2299. *Slovenska slovnica* za prvence. Spisal Andrej Praprotnik. Šesti popravljeni in pomnoženi natis. V Ljubljani. 1887. Založil pisatelj. Natisnil J. R. Milic. 8⁰, 118 stranij.

2300. *Druga nemška slovnica* za občne ljudske šole. (Tiskana brez premene kakor leta 1886.) Dunaj. 1887. C. kr. zaloga šolskih knjig. 8⁰, 256 stranij.

2301. *Tretja nemška slovnica* za ljudske šole. (Tiskana brez premene kakor 1884 l.) C. kr. zaloga šolskih knjig. Na Dunaji. 1887. 8⁰, 208 stranij.

2302. *Spisje v ljudski šoli.* Peti natis. (Tiskano brez premene kakor 1881. l.) Spisal Andrej Praprotnik. V Ljubljani. 1887. Založil M. Gerber. Natisnil R. Milic. 8⁰, 145 stranij.

2303. *Navod k naučenju* italijanskega jezika za slovenske ljudske šole. I. del. Dunaj. C. kr. založba šolskih knjig. 8⁰, 100 stranij.

2304. *Metrično računilo iz ploščic.* Sestavil Luka Lavta c. kr. profesor na učiteljišči v Mariboru. Na Duna 1887. Založil L. Lavtar. Natisnil H. Gresser. 8⁰, 30 stran

2305. *Tretja računica* za slovenske občne ljudske šole. Spis dr. vitez Franjo Močnik. XI. izdanje. (Tiskano br premene kakor leta 1886.) Dunaj. 1887. C. kr. zalog šolskih knjig. 8⁰, 39 stranij.

2306. *Zgodbe svete katoliške cerkve.* Spisal Anton Lesar, bivši katehet in profesor na c. kr. višji realki v Ljubljani. 8°, 110 stranij. III. popravljeni natis. Založila in izdala družba sv. Mohora v Celovcu. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohora v Celovcu).

2307. *Zgodbe svetega pisma* stare in nove zaveze za ljudske šole. Po nemški spisal dr. J. Schuster, poslovenil Anton Lésar. (Tiskane z novimi podobami a dozdanjim besedilom). C. kr. zaloga šolskih knjig. Na Dunaji. 1887. 8°, 228 stranij.

2308. *Veliki katekizem* za ljudske šole. (Tiskan brez premene kakor 1885. l.) C. kr. zaloga šolskih knjig. Na Dunaji. 1887. 8°, 216 strani.

2309. *Kratki katekizem* v vprašanjih in odgovorih za ljudske šole ljubljanske škofije. 8°, 96 stranij. V Ljubljani. 1887. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki.

2310. *Mali katekizem.* (Tiskan brez premene po izdanju od l. 1886.) Dunaj. C. kr. zaloga šolskih knjig. 8°, 44 stranij.

2311. *Pesmaričica* po številkah za nežno mladino. Sestavil Anton Foerster. III. natis. 16°, 48 stranij. V Ljubljani. Založil in natisnil R. Milic. 1887.

VIII. Šolska poročila.

2312. *Jahresbericht* der Staats-Ober-Realschule in Laibach für das Schuljahr 1887.

Ima spis: Stapleton. Neznanega prelagatelja evangelija preložena po Stapletonu v XVII. veku. Priobčil Ant. Raić. 8°, 49 stranij.

2313. *Šesto letno poročilo* deške meščanske šole s kmetijskim značajem v Krškem 1886./87.

(Ima na čelu sestavek: Naš šolski vrt (z načrtom).

2314. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Krškem za šolsko leto 1886./87.

(Ima na čelu spis: Najvažnejša postavna določila o šolskem obiskovanji.

315. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Šent-Vidu nad Ljubljano.

(Ima dva spisa: 1. Pustite otročiče k meni! 2. Sadjerejcem)

316. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Metliki.

(Kaže črtice iz „šolske kronike“.)

2317. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Postojni koncem šolskega leta 1886./87.

2318. *Letno poročilo* I. mestne peterorazredne deške ljudske šole v Ljubljani koncem šolskega leta 1886./87. Tisk R. Milicev. 8°.

2319. *Letno poročilo* II. mestne peterorazredne deške ljudske šole v Ljubljani 1886./87. Tisk R. Milicev. 8°.

2320. *Razredba učenk* mestne peterorazredne dekliške šole v Ljubljani koncem šolskega leta 1886./87. Tisk Milicev. 8°.

2321. *Letno poročilo* čveterorazredne deške ljudske šole v Rudolfovem (Novomesto) 1886./87. Tiskal J. Krajec. 8°.

IX. Molitevne in poučne knjige.

2322. *Priče božjega bitja ali slučaji, ki niso slučaji.* Po dr. Kellerju z dovoljenjem poslovenil J. B. II. zvezek. 8°, 70 stranij. — III. zvezek, v 8°, 72 stranij. — IV. zvezek 8°, 72 stranij. — Založil Dragotin Hribar. V Ljubljani. 1887. Tisk J. Blaznikovih naslednikov.

2323. *Prst božji* ali izgledi božjih kazni, oziroma slučaji, ki niso slučaji. I. zvezek 76 stranij; — II. zvezek 76 stranij. — Resnične dogodbe iz najnovejšega časa. (Iz nemškega „Dreihundert Strafgerichte Gottes". Spisal dr. Jos. Ant. Keller. Z dovoljenjem pisateljevim poslovenil J. B. V Ljubljani. 1887. Založil in prodaja bukvar Jan. Giontini. Tiskal Šeber v Postojni. 8°.

2324. *Spomin romanja na sv. Višarje.* Spisal Janez Smrekar, katehet na ljubljanskih mestnih ljudskih šolah. Samozaložba. Ljubljana. (Čisti dohodek za dober namen). Tiskal Milic. 8°, 18 stranij.

2325. *Duša popolna* ali molitve, prigovori in zgledi za dušo hrepenečo po popolnosti, ali dušna pomoč za pravične kristijane. Dušne pomoči českerte bukve. Na svitlo dal Janez Zupančič nekdanji duh. pomočnik v Moravčah. Drugi neprenarejeni natis. 8°, 583 stranij. V Ljubljani. Založila družba sv. Vincencije. Tisk „Katoliške Tiskarne

2326. *Dušna pomoč* za bolnike, ali prigovori, zgledi in molit za bolne in umirajoče kristijane. Dušne pomoči pe bukve. Na svitlo dal Janez Zupančič, nekdanji du pomočnik v Moravčah. Drugi predelani in popra ljeni natis. V Ljubljani. Založila družba sv. Vincenci 8°, 557 stranij. Tisk „Katoliške Tiskarna".

2327. *Getzemani in Golgota* šola ponižnosti, pokoršine in ljubezni do smrti. Poslovenil Jan. Volčič, duhoven ljubljanske škofije. Šesti natis. V Ljubljani. 1887. Založil Matija Gerber. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki. 8°, 464 stranij.

2328. *Sveta ura moliti Jezusa* v zakramentu ljubezni božje. Ali: Obiskovanje presvetega Rešnjega Telesa in počeševanje vselej neomadežane Device Marije za vse dni v mescu. Poleg sv. Alfonza Marija Ligvorijana s pristavkom mnogih druzih molitev in pobožnost spisal Janez Volčič, duhoven ljubljanske škofije. V. natis. 8°, 380 stranij. V zalogi pri Matiju Gerber. Tiskal J. Krajec v Novomestu.

2329. *Nebeške iskrice* za mladost pa tudi za odrašene ljudi. Spisal po najboljših molitvenih bukvah mnogih jezikov Lovrenc Pintar duhoven v Radovljici. Šestnajsti natis. Ljubljana. Založnik Matija Gerber. Natisnil J. R. Milic v Ljubljani. 1887. 16°, 186 stranij.

2330. *Jezus in Marija* moja ljubezen ali nauki in molitve za pobožne Slovence. Spisal Janez Volčič, duh. ljublj. škofije. Četrti pomnoženi natis. V Ljubljani. 1887. Založil Matija Gerber. Tiskal J. Krajec v Rudolfovem. 16°, 350 stranij.

2331. *Naša ljuba mati* gospa presvetega srca. Iz nemškega posnel Jan. Volčič. Tretji natis. V Ljubljani. 1887. Založil M. Gerber. Natisnila Klein in Kovač v Ljubljani. 8°, 471 stranij.

2332. *Sveto opravilo očitne službe božje* za Lavantinsko škofijo. Po ukazu prečastitega kn. šk. Lavantinskega ordinarijata. Založila kn. konz. pisarna v Mariboru. Natisnila tiskarna sv. Cirila. 1887. 8°, 244 stranij.

2333. *Sveta birma.* Poduk in priprava za ta sveti zakrament. (Za šolo in dom.) Z dovoljenjem prečastitega Lavantinskega knezoškofijstva. 8°, 46 stranij. Maribor. 1887. Tisk in založba tiskarne sv. Cirila.

2334. *Otrok pred tabernakeljnom.* Mladini za vsakdanjo porabo sestavil Simon Zupan, katehet v Loki. Z dovoljenjem prečastitega knezoškofijstva Ljubljanskega. Samozaložba. 16°, 92 stranij. Tisk Milicev.

X. Različna dela.

.335. *Žlahtna rozga slovenskih goric.* Spisal Slovencem za novo leto 1888. dr. Ivan Križanič. V Mariboru. 1887, V

zalogi pisatelja. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 8⁰, 50 stranij.

2336. *Nauk, kako pomagati* živini o porodu in kako po porodu ravnati s staro in mlado živino in ozdravljati poporodne bolezni. Spisal dr. Janez Bleiweis. Vel. 8⁰, 97 stranij. Ljubljana. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki.

2337. *Toplinske razmere Zagreba in Ljubljane.* Spisal Ferdinand Seidl. Pretiskano iz „Glasnika“ hrv. naravoslovnega društva (Societas historico-naturalis Croatica). Tiskarski zavod „Narodnih Novin“ v Zagrebu. 1887. 8⁰, 49 stranij. (Z dvema podobama.)

2338. *Vestnik* šolske družbe sv. Cirila in Metoda. I. Izdalo in založilo vodstvo. V Ljubljani. 1887. Tisk „Katoliške Tiskarne“. 8⁰, 55 stranij.

2339. *Poročilo* o delovanji društva „Narodni dom“ v Ljubljani za čas od njegovega ustanovljenja dné 5. jan. 1882. do konec leta 1886. Priobčil upravni odbor. V Ljubljani. 1887. Tisk „Narodne Tiskarne“. 8⁰, 17 stranij.

2340. *Popotnikov koledar* za slovenske učitelje 1888 s popolnim šematizmom šolskih oblastnij učiteljišč, ljudskih šol in učiteljskega osobja po Južno-Štirskem, Kranjskem, Primorskem in slovenskem delu Koroškega po stanju v začetku šolskega leta 1887./88. II. leto. Sestavil in založil Miha J. Nerat, nadučitelj in „Popotnikov“ urednik v Mariboru. — Maribor. Tisk tiskarne sv. Cirila. 8⁰, 161 stranij.

2341. *Velika pratika* za prestopno leto 1888., ki ima 366 dni. Na svitlo dala c. kr. kmetijska družba. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. 16⁰. (Cena 15 kr.)

Vsebina: Navadni kalendarij. — Sejmi. — Zabavno-poučno berilo: Knezoškof Anton Martin Slomšek (s podobo). — Knezoškof Anton Alojzij Wolf (s podobo). — Dr. Alojzij baron Pražak (s podobo) — Dr. Julijan vitez Dunajevski (s podobo) — Mnogovrstne gospodarske skušnje. — Deset pravil, kako drevje rezati. — Pogovor pod lipo. — Naznanila.

2342. *Mala pratika* za prestopno leto 1888., ki ima 366 d V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledni 16⁰. (Cena 13 kr.)

2343. *Slovenska pratika* za prestopno leto 1888., ki ima 366 c V Ljubljani. Natisnila in založila Kleinmayr & Bambe 16⁰. (Cena 13 kr.)

2344. *Viseča pratika* za 1888. leto. — J. Krajec v Novomes

XI. Muzikalije.

2345. *Glasbena Matica.* Zvezek XVII. Slovenski napevi za čvetero in petero glasov zložil Anton Nedvěd. V Ljubljani. 1887. Na svitlo dala in založila „Glasbena Matica“. Natisnila Jos. Eberle in dr. na Dunaji. Vel. 8⁰, 7 stranij.

Vsebina: 1. Oblakom. Besede Krekove. — 2. Na goro. Besede M. Vilharjeve. — 3. Nazaj v planinski raj. Besede S. Gregorčičeve.

2346. *Glasbena Matica.* Zvezek XVIII. Slovenski napevi za čvetero in petero glasov zložil Anton Foerster. V Ljubljani. 1887. Natisnila Jos. Eberle in dr. na Dunaji. Vel. 8⁰, 10 stranij.

Vsebina: 1. Ah, ni li zemljica krasna? — 2. Domovina. — 3. Naše gore.

2347. *Milotinke.* Besede dr. Gr. Krek-ove. Samospevi za visoki glas. Zložil Fran Gerbić. Op. 28. Izdala in založila „Glasbena Matica“ v Ljubljani. 1887. Natisnil Jos. Eberle in dr. na Dunaji.

Vsebina: 1. Skupaj sva pri oknu stala. — 2. Sklepala roké si bele. — 3. Želel bi, da bil bi ptica.

2348. *Predigre* za orglje ali harmonijum (tudi na klavirji izpeljivih) zložil Danilo Fajgelj. Op. 15 (b). — Na svitlo dala in založila „Glasbena Matica“. V Ljubljani. Blaznikova kjigotiskarna in kamnopisalna. 20 stranij.

2349. *Triglav.* Slovenske pesni. Za samospev s spremljanjem klavirja uredil Ant. Förster. I. zvezek. V Pragi, nakladatelj Fr. Urbánek, český knihkupec. Vel. 8⁰.

Vsebina: 1. „Saj sem pravil mnogokrat“. — 2. „Rožmarin“. — 3. „Zdravjica“. — 4. „Moj spominek“. — 5. „Planinar“. (Besede in napev zložil B. Potočnik.) — 6. „Pod oknom“. (Napev J. Fleišmanov.) — 7. „Dolenjska zdravijca“. — 8. „Zadovoljni Kranjec“. — 9. „Blečko jezero“. (Napev Kam. Mašekov.) — 10. „Gorenjska zdravijca“. — 11. „Na jezeru“. (Besede in napev zložil Mir. Vilhar.) — 12. „Na zdravje“.

2350. *24 fugiranih prediger in poiger* v vseh tonovskih načinih dur- in moll-a. Za orglje ali harmonij zložil in slovenskim organistom za uporabo pri službi božji namenil Danilo Fajgelj. Op. 29. Izdalo in založilo Ceciljansko društvo za goriško nadškofijo. V Ljubljani. 1887. Tisk Blaznikovih naslednikov.

2351. *Zlatomašniku* svetemu očetu papežu Leonu XIII. Besede zložil J. Krek. Vglasbil Anton Foerster. Op. 46. Založilo Ceciljansko društvo. 4⁰, 4 stranij. Natisnil Rudolf Milic v Ljubljani.

2352. *Slavnostna himna* zlatomašniku svetemu očetu, papežu Leonu XIII. za mešani ali moški zbor, s spremljavo orgelj zložil Ig. Hladnik. Op. 8. 4°, 4 stranij. Čisti dohodek je namenjen „Študentovski kuhinji“ v Ljubljani. Založil pisatelj. Tisk Blaznikov.

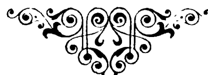
2353. *Sveta maša* za mešani zbor sè spremljavo orgelj zložil in prečastitemu gospodu Francu Ilovarju, župniku udano poklonil Janez Laharnar, organist na Št. Vidski Gori. Založil skladatelj. Tiskali J. Blaznikovi nasledniki v Ljubljani. 1887. (Cena 50 kr.)

2354. *Osem Tantum ergo* za štiri glasove postavil in prečastitemu gospodu, gospodu France-tu dr. Sedej-u, profesorju v cent. semenišču v Gorici udano poklonil Danilo Fajgelj. Op. 25. 4°, 8 stranij. V Ljubljani. 1887. Tiskali in založili J. Blaznikovi nasledniki. — (Cena 30 kr.)

2355. *12 Prediger* za orglje ali harmonij po motivih pesnij iz „Cecilije“ zložil in častitemu gospodu, gospodu Feliksu Stegnar-ju, c. kr. učitelju, deželnemu poslancu i. t. d. v srčni hvaležnosti poklonil Danilo Fajgelj. Op. 26. Tiskali in založili Blaznikovi nasledniki. 4°, 12 stranij. (Cena 50 kr.)

2356. *Didaktofon.* C. kr. izklj. privileg. glasbeni instrument. Sestavil Alojzij Luznik, učitelj v Škrbini. Samozaložba. Tiskala „Katoliška Tiskarna“ v Ljubljani. 1887. 8°, 8 stranij.

2357. *Cantus sacri in solemnitate Corporis Christi* tam in expositione, quam in processione servientes ad IV. voces inaequales composuit Ig. Hladnik. Op. 7. Sumptibus auctoris. Pr. 80 cr. Typis J. Blasnik. Labaci, 1887.

Letopis Matice Slovenske.

Sestavil **Evgen Lah**, društveni tajnik in knjižničar.

I.

Poročilo o delovanji „Matice Slovenske“

v dobi od 1. nov. 1887 do 30. sept. 1888.

---

78. odborova seja, v četrtek dné 24. novembra 1887.

Navzočni: Gg. J. Marn (predsednik); dr. H. Dolenec, P. Grasselli, dr. A. Jarc, J. Kersnik, A. Kržič, dr. Fr. Lampe, M. Pleteršnik, dr. L. Požar, A. Praprotnik, A. Raič, L. Robič, F. Stegnar, I. Šubic, I. Tomšič, I. Vavrů, A Zupančič, V. Zupančič in dr. J. Zupanec (odborniki). Skupaj 19.

Zapisnik zadnje odborove seje, po overovateljih pregledan in odobren, potrdi se brez ugovora. Današnjemu bodita zopet overovatelja odbornika Kržič in Šubic.

Predsednik se najpoprej spomina obilih slavnostij iz zadnjega časa (dr. Tomanove iz dné 3/7, Wolfove iz dné 15/8, Einspielerjeve iz dné 21/8 in Trstenjakove iz dné 4/9); pravi, da se je Matica vseh udeleževala in slavljencem osebno, deloma tudi še pismeno čestitala. Omenja, da zlatomašnik Einspieler, „Slov. Matici“ posebno naklonjen, želi njej najboljšega vspeha. Govornik predlaga, naj odbor izreče vsem zastopnikom pri omenjenih slavnostih (Grasselli, Stegnar, dr. Poklukar, Kržič in Pleteršnik) za njih prijaznost svojo zahvalo. Potem pozdravlja povodom njegovega vpokojenja prof. Vavrů-a, ki vstraja v odboru od prvega početka, ki si je Kranjsko izbral za drugo svojô domovino in ki ostane tako še delaven med nami. Spomina se ugodne rešitve zadeve dr. I. Tavčarja, „Mat. Slov.“ pravdnega zastopnika, ter izraža o njej radost vsega odbora. Govori o pokojnem Fr. Levstiku, prvem društvenem tajniku, kateremu je Matica poklonila na rakev častni venec s trakovi. Govornik se spomina današnjega godu pokojnega dr. Bleiweisa, ki mu je pred šestimi leti na smrtni postelji priporočal Matico;

istotako bližnjega godu navzočnega odbornika Andr. Praprotnika, ki v društvenem odboru deluje od prvega začetka. Svetuje, naj se dela na to, da se ohrani Kurnikova literarna zapuščina (nad 100 pesnij in več zvezkov pregovorov in rekov), ki bi bili prav dober donesek k veliki zbirki pregovorov in rekov, kakoršno pripravlja odbornik g. Tomšič. Pravi, da je šlo iz predsedništva vprašanje, ima li pokojni Podgoričan dostojen spomenik in kaj naj bi se storilo v ta namen, kajti čuditi se moramo, če pomislimo, koliko, kako dobro, v kako kratkem času in iz kako različnih slovstev, toda le slovanskih, je prevajal Gorenjec. Omenja nekoliko knjige „Cuore“ d'Amicisove ter kaže, da se mu zdi to, da ima Matica v zadnjem času manj zborovanj, nekako dobro znamenje, da je v pravem tiru. Opozori na to, da poteče tajniku prihodnje leto prva službena doba in pozove oba odseka, naj v tej zadevi o pravem času predložita odboru primerni nasvet. Prosi odbor, naj do prihodnje seje pripravi kak nasvet o premembi osnove o bibliografiji in zavrača na imenik, kateri je po željah občnega zbora primerno skrčen. Naznanja, da sta imela odseka mej tem časom seje: književni 19. in gospodarski 21. novembra; o njiju predlogih in nasvetih se bo danes odboru posvetovati in sklepati.

Gospodarske zadeve iz zadnje seje (izročitev Vodnikovega zaklada dotičnemu odseku proti blagajnikovemu potrdilu, hišne poprave, oddaja stanovanj, odpoved dolga, kupna pogodba gledé hiše na Bregu št. 8, oproščenje vplačevanja pristojbinskega ekvivalenta) je Matica rešila v bistvu vse po odsekovih predlogih.

Tekoči računi mej Matico in njenimi hišnimi strankami se imajo poravnati po nasvetih gospodarskega odseka. Prošnja neke stranke gledé nekakošne prezidave na društvene stroške se ima odkloniti.

Tiskarski računi so večinoma v redu. Le pri jedni tiskarni se mora pri izplačevanji v poštev jemati, da tiska ni zvršila o pravem času.

Odbor vzame na znanje, da se ima Kopitarjeva zadeva tako zvršiti, da ostane truplo na Dunaji in stroške za prenesenje prevzame dotični odbor.

Tajnikovo poročilo o knjigah letošnjega leta (število, obs^^ oblika, zgodovina natiskavanja, ekspedicija) vzame odbor znanje ter določi ob jednem posameznim iztisom založno ce in sicer: Letopisu po 1 for. 20 kr., Vvodu v modroslovje 1 for. in Mrtvim dušam po 80 kr.

Korekturne in pisateljske nagrade odobré se skoro b izjeme po nasvetih književnega odseka. Odsekovega nasv' gledé posebnih odtiskov odbor v načelu ne potrdi.

Odbor pritrdi nasvetu književnega odseka gledé knjig za prihodnje leto, in sicer: Matica izda prihodnje leto tri knjige: 1.) *Letopis za l.* 1888 v običajni obliki in sestavi. Obseg se ima ravnati po ostalih knjigah. Urednik mu bodi, ker je prof. Levec z drugimi deli preobložen, odbornik *dr. L. Požar.* 2.) *Slovenci in l. 1848; spisal prof. Jos. Apih.* 3.) *Erjavčevi pripovedni spisi; uredil prof. Fr. Levec* (kot III. zvezek zabavne knjižnice). Obseg se še ne da določiti; vsekako se imajo pa izdati v jednem samem zvezku. Število iztisov in tiskarski red za prihodnje leto naj se določi v prihodnji seji. Pač se mora pa dosledno delovati na to, da društveniki čim preje tem bolje vplačujejo doneske in da se novi udje oglašajo o pravem času, da pri določitvi števila iztisom ne bo nobenih bistvenih zaprek. *Letošnje knjige dobi le, kdor jih je plačal; odbor vnovič naroči tajniku, da se pri ekspediciji knjig po tem sklepu ravna.*

Tudi v zadnjem času je Matica podarila obilo založnih knjig in zemljevidov prošnjikom društvenikom in v nekaterih slučajih nedruštvenikom (učitelja Kunstič in Štrukelj; Šole v Pirničah, Št. Rupertu, Vodicah, na Krškem in orgljarska v Ljubljani, Družba ss. Cirila in Metoda). Za ta darila došle so Matici primerne zahvale. Prošnja akademiškega društva Slovenije za podaritev letošnjih knjig se zavrže. Naj vstraja še nadalje kot član ter prosi starejših založnih knjig; Matica jih ne bo odrekla, kakor tega tudi svoje dni o priliki ni storila.

Na znanje se vzemô premembe v poverjeništvih: Zavrč, Slov. Bistrica, Komen, Vrhnika, Dolina in Ospo. Izpraznjen je na nôvo Pliberk, še vedno pa Cirkno, Kanal in Reka.

Književni prirastek znaša 86 knjig, zvezkov in časopisov: 23 po darilih, 63 po zameni; 31 ruskih, 25 čeških, 11 slovenskih, 8 hrvaških, 4 rusinske, 3 srbske, 2 nemški, 1 bolgarska in 1 angleška. Darovalcem (Hrvaška Matica, Dež. odbor kranjski, Katoliška družba) poslalo je predsedništvo ali pa izrekel odbor primerno zahvalo.

Za letos je plačalo doslej udnino 1220 letnikov. Od zadnje seje znaša prirastek novih udov 53 in sicer: 2 ustanovnika (izmed letnikov) in 51 letnikov.

79. odborova seja, v sredo 14. marcija 1888. l.

Navzočni: Gg. J. Marn (predsednik); I. Flis, dr. A. Jarc, A. Kržič, dr. Fr. Lampe, Fr. Levec, M. Pleteršnik, dr. L. Požar, A. Praprotnik, A. Raič, L. Robič, F. Šuman, I. Tomšič, I. Vavrů, A. Zupančič, V. Zupančič in dr. J. Zupanec (odborniki). Skupaj 17.

Zapisnik o 78. odborovi seji, pregledan in potrjen po overovateljih, odbornikih Kržiči in Šubici, odobri se brez ugovora; današnjemu zapisniku sta overovatelja odbornika Kržič in Raič.

Predsednik se spomina pokojnega odbornika prof. Einspielerja. Matica je položila na njegovo rakev venec s primernim napisom; pri pogrebu jo je zastopal profesor dr. J. Sket. „Umelecko besedo“ v Pragi, društvo, s katerim stoji uže nad 20 let v zvezi, pozdravila je Matica povodom praznovanja slovesne petindvajsetletnice, dné 9. t. m., pismeno. Zlatomašniku, prevzvišenemu biskupu J. J. Strossmayerju, čestitala bo Matica po svojem odborniku dr. I. Tavčarji, kateri je bil posebej naprošen, naj si v Djakovaru privzame nekaj Slovencev ter v deputaciji čestita prvemu podporniku in dejanjskemu pokrovitelju „Matice Slovenske“.

Po poročilu gospodarskega odseka vzame odbor na znanje, da so bile računske zadeve iz zadnje dobe (hišni računi, nagrade) rešene po njegovih sklepih iz zadnje seje.

Računski sklep za l. 1887., proračun za l. 1889. in račun o ptujem premoženji, ki jih je gospodarski odsek pregledal in potrdil, odobré se brez ugovora.

Odbor pritrdi nasvetu gospodarskega odseka, da se ima vloga, glaseča se na Tomšičevo ustanovo, mariborski mestni hranilnici iz vzroka zelo žaljivega odpovedati in drugod naložiti. Pri tej priliki se je odboru naznanilo, da je bila vsled predsednikovega naročila blagajnica zadnje dni škontrirana in da je bilo v njej vse v pravem redu. Na hiši vknjiženi dolg 2000 for. ima se v kratkem izplačati in sodnijski izbrisati. Koekejeva zadeva se ima vnovič pospešiti in kolikor mogoče društvu na korist konečno rešiti.

Gledé letošnjih društvenih knjig pritrdi odbor popolnoma nasvetu književnega odseka. Knjige, katere Matica izda letos, so: 1. *Erjavčevi pripovedni spisi. I. del. Uredil prof. Fr. Levec.* Knjiga bo obsegala kot III. zvezek „Zabavne knjižnice“ krog 15 tiskanih pôl. Izšla bo v „Katoliški tiskarni“. Določi se jej pristojna nagrada. Pravico do izdaje si je Matica kupila od varuha pokojnikovih dedičev. Zaradi premnogega gradiva izide nasproti poslednji izjavi II. del še le prihodnje leto. 2. *Letopis za l. 1888. Uredil dr. L. Požar.* Vsebina in sestava podobna lanski. Večina spisov je uže došla, nekaj jih utegne prav kmalu priti, nekaj jih bo Matica pisateljem vrnila. Tiskala bo knjigo zopet „Narodna tiskarna“; tiskovno korekturo preskrbé pisatelji in urednik; obseg utegne znašati 18—20 tiskanih pôl. 3. *J. Ap. Slovenci in l. 1848.* Kulturno-zgodovinska stvarna razprava obsegu 16—18 tiskovnih pôl, o kateri pravijo presojevalci, je v resnici zanimljiva. Tiskali jo bodo pri Blasniku.

Na podlagi razpisa častnih daril iz obrestij „Jurčič-Tomšičeve ustanove za literarne namene“ došli sta društvu d povesti, kateri sta uže pregledala po dva presojevalca. Odb se odloči poslati ju še tretjemu presojevalcu. Ako bo jedna

druga odobrena, utegne iziti še letos kot IV. knjiga v Miličevi tiskarni, ki se je društvu ponudila za tiskarsko delo.

O številu iztisov letošnjih knjig in o nekaterih nasvetih na korist Matici naj po predsednikovem prigovoru razpravlja odbor v prihodnji seji.

Tajnik poroča: Vsled smrti (Toman, Ferčnik) ali preselitve (Petek) dosedanjih poverjenikov so izpraznjena poverjeništva: Moravče, Kanalska dolina in Pliberk.

Več društev in posameznih oseb (Bralno društvo v Pliskovici na Krasu, knjigotržec Tarner v Gorici, Ljudska šola v Mavčičah, Meščanska šola na Krškem. Jugoslavenska akademija v Zagrebu, Ljudska šola v Pirničah, Podružnica ss. Cirila in Metoda za Beljak z okolico, Učiteljska knjižnica ptujskega okraja) prosilo je Matico tudi v zadnji dobi založnih knjig. Predsedništvo je reševalo te prošnje običajno, kakor mu nalagajo večkrat v tem oziru ponavljani odborovi sklepi. Matica dobila je v tej zadevi tudi več zahvalnih pisem. Posebej pritrdi odbor še prošnji „Pedagogiškega društva na Krškem", naj bi Matica poklonila društvu šolskih založnih knjig za nameravano permanentno razstavo učil.

Nekaj društev potrdi resnični prejem lanskih društvenih knjig. Matica jih redno pošilja vsem onim društvom, katera jih njej redno pošiljajo.

Odbor vzame na znanje, da je Matica prejela v zadnjem času več književnih daril. Knjižnica je dobila vsled tega od zadnje seje prirastek 89 knjig, zvezkov in časopisov: 13 po darilih, 76 po zameni; 27 ruskih, 22 čeških, 12 hrvaških, 11 slovenskih, 8 nemških, 6 v različnih jezikih, 2 sorbski in 1 angleško. Darovalcem so bile izražene primerne pismene ali pa ustne zahvale.

Za leto 1887. je plačalo 1291 letnikov. Lanskih dokaj hvaljenih knjig je na razpolaganje le še po 50 iztisov. Letos dohajajo plačila zelo mlačno. Odbor prosi gospode poverjenike, da pospešujejo matičino stvar, in izreka željo, da se dožene stalen red tudi gledé vplačevanja. Od zadnje seje je pristopilo na novo 23 članov in sicer: 3 ustanovniki (jeden izmej letnikov) in 20 letnikov.

Prihodnji redni veliki zbor utegne biti v sredo 18. dné aprila. Priprave zanj prepuščajo se predsedništvu, ako potreba, po dogovoru z obema odsekoma.

Mej posameznimi nasveti je omeniti, da sta gospodarski in književni odsek vzajemno predlagala odboru, naj z ozirom na njegovo izvrstno poslovanje v preteklih treh letih dosedanjega tajnika potrdi tudi za prihodnja tri leta brez razpisa, kar odbor stori soglasno v svesti, da mu bo redni veliki zbor rad potrdil to utemeljeno določitev.

XXIII. redni veliki zbor, v sredo 18. aprila 1888.

Navzočnih nad 50 društvenikov; predseduje prof. J. Marn.

Predsednik konštatuje sklepčnost ter ogovori navzočne zbornike. V svojem govoru povdarja krščansko-katoliški značaj slovenskega naroda sploh, ki je „character indelebilis“ in ki bodi takšen tudi slovstvu našemu. Krščansko-katoliška cerkev, koje člani smo vsi, je mila, dobra in prijateljica resnice. Mnogi je ne sodijo prav; mileje bi jo sodili, ako bi jo bolje poznali. Resnica je podlaga krščanstvu, resnica tudi podlaga pravemu slovstvu. Dobro in lepo neha biti dobro in lepo, ako ni resnično. Z ozirom na to skrbimo, da v slovstvu ne zabredemo v novo poganstvo, ki bi bilo hujše od prvega. Govornik se pohvali z notranjim vladanjem, katero mu je lahko z ozirom na mirno in složno delovanje v društvu samem, z ozirom na čilo in krepko podporo od strani odbora. Gledé venanjega vladanja mora pa le obžalovati, da je, kar z začudenjem opaža, neki slovenski časopis (Slovan 1887) njegove besede: „Človeka je soditi po tem, kakoršen je, ne pa, kakoršen bi moral biti“ napačno tolmačil, češ, da je on proti vsakemu napredku! Govornik dobro ve, da pri Matici ni vse popolno; to je vselej povdarjal in rekel, da stvarne kritike treba, ker je koristna. Razumno in previdno postopanje modrih mož je pri nas Slovencih preprečilo pogubno in nepotrebno borbo, kakor se v zadnjih časih neprijetno oglaša pri Čehih in Hrvatih. Govornika veseli, da slovenstvo tako dosledno in lepo povsod napreduje, da veliko njegovih bivših učencev v raznih strokah tako čilo in krepko deluje, sebi v čast in ponos, domovini v slavo in korist. Konštatuje napredek društva, gmotne in književne uspehe iz zadnje dobe. Društveno premoženje je v zadnji dobi lepo narastlo, dolg glavnici se je zopet znižal. Namen društva, izražen v 1. §. dr. pravil, narodu slovenskemu pripomoči do prave omike z izdavanjem knjig, skušal je odbor v zadnji dobi po moči dosezati. Letopis pohvalno omenjajo uže razni slovanski časopisi in društva. „Vvod v modroslovje“ je knjiga, o kateri se mora Matici le čestitati. Osnova večjemu modroslovnemu delu, skupini šesterih knjig, katere nam bo podal gospod theol. & phil. dr. Lampe, ako mu bo usoda mila, da bo zdrav vstrajal, bo delo, s katerim se more malokateri narod ponašati. Da je napredek dosleden, uspehi povoljni, zahvaliti se i govornik skupnemu odboru, načelnikoma odsekov: gospod skega in književnega, dalje posebno požrtvovalnemu blagajni ki uže šestnajst let tako vestno opravlja ta v zadnjem letu sebno težavni posel, in marljivemu tajniku, katerega je odb ko mu je pred kratkim potekla triletna doba, z ozirom njegovo službovanje brez razpisa proti določbam opravilr

reda vnovič potrdil, za kar si naknadno izprosi zborovega dovoljenja. (Se soglasno zgodi.) Dné 4. febr. 1864. l. z odlokom z Najvišjega mesta potrjena, zvršila je Matica pred kratkim svoje 24. leto in obhaja prihodnje leto svojo petindvajsetletnico, katera naj bi bila za društvo primerna, častna. Začasno treba za to skrbeti, da se dostojno zvrši; morebiti prijavi kdo pozneje v tej zadevi kak nasvet.

Računski sklep za l. 1887. in proračun za l. 1889. se odobrita brez ugovora; njuno branje se opusti, ker sta bila društvenikom uže dalj časa v pisarni in ker sta jim danes tudi tiskana na razpolaganje.

Za presojevalce letnih računov izvoli zbor po nasvetu dr. Vošnjaka z vsklikom gg. F. Bradaško, I. Valentinčiča in D. Žagarja.

Tajnik prebere letno poročilo o delovanji v dobi od $^1/_4$ 87. do $^{31}/_3$ 88. l. Poročilo govori najprej splošno o sestavi odbora in odsekov, našteva seje odborove in odsekove, ocenjuje delovanje odborovo v književnih zadevah; omenja knjige, ki jih je izdala Matica lani in ki jih misli izdati letos; omenja obširnejše računske in hišne zadeve, knjižnico in književno zalogo, delovanje Kopitarjevega odseka in častno rešitev Kopitarjeve zadeve, poverjeniške in društveniške razmere; različne slavnostne prilike, slovenske in sploh slovanske, vesele in žalostne; konečno se spomina izza zadnje dobe umrlih odbornikov, sotrudnikov, ustanovnikov in letnikov. (Po prebranem poročilu pozove predsednik zbor, naj v znak sožalja vstane, kar se zgodi.) Po nasvetu *dr. Vošnjaka* izreče zbor odboru za njegovo povoljno, vspešno delovanje in za marljiv trud soglasno svojo zahvalo. — Odbornik *dr. Požar* naglaša z ozirom na sicer povoljne, toda nikakor sijajne društveniške razmere in v zvezi z bližajočo se petindvajsetletnico, da treba večjega jedinstva, večje živahnosti v društvu, večjega zanimanja za društvo samo. Dva „Narodna Doma“ imamo Slovenci; priprostega, to je Družbo sv. Mohorja, okrog katere se zbira sedaj uže nad 40000 Slovencev, za katero nas zavida marsikateri narod; drugi „Narodni Dom“, kateremu je zdrava podlaga lepo premoženje in kateremu bodi krepka podpora razumništvo, je „Matica Slovenska“. Žalibog se omikani krogi še veliko premalo zanjo brigajo, bodisi, ker ali v resnici niso omikani, bodisi, ker jih treba še le spodbujati. Delajmo, agitujmo; število matičarjev bi se moralo z lahkim trudom podvojiti in sčasoma potrojiti. Delo je lahko, ker treba le opozarjati, ker društvo nema tudi v sedanjih, divjih političnih časih resnih nasprotnikov. Poverjeniki sami ne morejo vsega storiti; treba, da jih člani sami podpirajo in nedruštvenike za društvo pridobivajo. Govornik konštatuje preveliko mlačnost v nekaterih krajih ter navaja

drastične izglede (Celje, Maribor, Ljubljana). Izraža željo, naj bi prodrle te misli med javni svet, naj bi jih spoznali po tu zbranih društvenikih in časnikih sploh tudi omikani nedruštveniki. Konečno sklepa s primero: Ako je naše društvo „Matica“, bodimo ji vsi bučele in prinašajmo ji marljivo in vstrajno koristnega in sladkega sadu. — Po tem govoru, ki se z odobravanjem vzame na znanje, naznanja predsednik, da se je odbor sam uže s to zadevo bavil ter da se ima iz njegove srede osnovati agitacijski odsek v pridobitev novih udov. (Tajnikovo poročilo se potem brez ugovora soglasno sprejme.)

Vrši se dopolnilna volitev v društveni odbor. Skrutinij prevzemô gg. Stegnar, Pintar in Dežman v zvezi s tajnikom. Izid volitev je sledeč: Oddanih je bilo 188 glasovnic; nadpolovična večina znaša 95; veljavne so bile vse. Dobili so gg.: Bartel Anton in dr. Zupanec Jernej po 187, dr. Sket Jakob 186, Pleteršnik Maks 185, Vilhar Ivan in Zupančič Vilibald po 172, Šuklje Franc 171, dr. Jarc Anton in Žolgar Mihael po 169, Majciger Ivan 168 glasov, ter so tedaj izvoljeni v odbor „Matice Slovenske“ za dobo štirih let v zmislu §. 12. dr. pravil. Dobili so tudi še gg.: Kalan Andrej, dr. Mencinger Ivan in Žlogar Anton po 16, Fekonja Andrej, Koblar Anton in Zupan Tomo po 15 glasov, Pintar Luka 4 glasove, Einspieler Gregor, dr. Gregorèc Lavoslav in dr. Napotnik Mihael po 1 glas.

Prof. Levec poroča v imenu odborovem o spremembi §. 36. opr. r. rekoč: Odbor predlaga: Redni veliki zbor naj sklene, da se ima §. 36. opr. reda, ki se je doslej glasil: „Tajnikovo službo odbor po razpisu oddaje za tri leta“, spremeniti in glasiti v prihodnje tako: „Tajnikovo službo odbor po razpisu oddaje praviloma na tri leta (§. 13. mat. pr.). Ako se je pa odbor po večletnem tajnikovem službovanji uveril o njegovi popolni sposobnosti, sme ga tudi brez razpisa potrditi za daljšo dobo“. Poročevalec pravi, da je tajniku pred kratkim potekla triletna doba. Odbor predlaga to premembo, da se izogne nepotrebnim formalnostim, ki stvar le zadržujejo; dalje, da izrazi tajniku za njegovo marljivo službovanje od svoje strani nekako priznanje in ga ob jednem na društvo bolj priklene. Društvo zategadelj nima nobenih denarnih žrtev; letna plača ostane ista, o pokojnini pa tudi ni govorjenja. (Po kratki stvarni debati, v katero posežejo gg. dr. Lampe, Levec, Kersnik in Močnik, sprejme se nasvet odborov soglasno z dostavkom g. Kersnika, naj se glasi v nasvetovani spremembi mestu „z daljšo dobo“ raje „za večletno dobo“, da ne bo nič dvoma

Ker se k zadnji točki dnevnega reda ne oglasi nihče besedi, zaključi predsednik zbor sè zahvalo mestnemu zastopu za brezplačno prepustitev dvorane.

80. odborova seja, v sredo dné 25. aprila 1888. l.

Navzočni: Gg. J. Marn (predsednik); A. Bartel, I. Flis, P. Grasselli, dr. A. Jarc, A. Kržič, dr. Fr. Lampe, Fr. Levec, M. Pleteršnik, dr. L. Požar, A. Praprotnik, A. Raič, L. Robič, L. Svetec, I. Tomšič, I. Vavrů, A. Zupančič, V. Zupančič in dr. J. Zupanec (odborniki). Skupaj 19.

Zapisnika LXXIX. odborove seje in XXIII. rednega velikega zbora, ki so ju pregledali in potrdili predsednik in overovatelja Kržič in Raič, odobrita se brez ugovora.

Predsednik pozdravi stare, vnovič izvoljene odbornike, in novega odbornika prof. Bartla, izražujoč nado, da bodo vsi krepko ter složno mnogo let delovali v prospeh Matici. Naznanja z obžalovanjem, da se je dolgoletni blagajnik, I. Vilhar, odpovedal svojemu poslu vsled preobilo druzih opravil in da bode odboru za to težavno službo poiskati danes druzega odbornika. Nasvetuje, da se dosedanjemu korektorju ustreže kolikor mogoče in na posebno prošnjo naj se vezanje društvenih knjig razdeli mej dva obrtnika, kar bode, kakor pri tiskarnah, društvu le na korist. Nasvetoma odbor pritrdi soglasno.

Na to prevzame starosta dr. Zupanec predsedništvo, da se zvrši volitev predsednika. Odbornik prof. Raič predlaga, naj odbor z ozirom na dosedanjo spretno in uspešno voditev starega predsednika zopet izvoli z vsklikom, kar se tudi zgodi. Prof. J. Marn izreka, da bi rad prepustil vodstvo mlajšim in boljšim močem, zlasti o kakih venanjih svečanostih. Zahvaljuje se za skazano mu zaupanje proseč odbornikov, naj ga tudi v prihodnje podpirajo. Hvaležnost je najboljša priprošnja; pravo rodoljubje navdaja vse in misel na narod in domovino lajša žrtve v času in delu. Veseli ga, da je društvo dospelo dotlej, da domači listi o njem ne pišejo nečastno; potruditi se bo treba, da si Matica pribori tudi pri tujih dostojnega priznanja. Omenja nehvalnega, deloma napačnega poročila nekega ruskega lista, ki govori o slovstvenih razmerah slovenskih iz l. 1886. ter očita Matici, da izdaje za 2 for. premalo knjig (omenja namreč le dveh, mesto treh, ki jih je Matica v resnici izdala l. 1886.), da ne izda „Naučnega Slovarja“ in ne nadaljuje „Slovanstva“. — Treba bo, da se osnuje odsek za pridobitev novih in izstopivših članov na prospeh Matici, kar se je omenjalo uže v zboru in v načelu sprejelo v zadnjem odboru. Nekaj utegne uže pripomoči, da Matica izda letos štiri knjige. Nekoliko bo vplivala 25letnica, ki naj bi se praznovala z občnim zborom o poletnem času, da bi bilo o dobi počitnic možno venanjim članom, profesorjem in odbornikom, udeležiti se slavnosti osebno. Naglaša potrebo jedne pisave v društvenih knjigah in poprosi književnike iz odbora, naj bi po končani odborovi seji pomudili se v ta namen še tu, da se v tej zadevi razgovarjajo.

Vršé se z vsklikom volitve druzih upraviteljev in pa odsekov. Namestnika ostaneta prvi: prof. Levec, drugi: župan Grasselli. Blagajnik postane L. Robič; bivšemu blagajniku ima se iz odbora poslati pohvalno pismo s prošnjo, da ostane odboru in društvu še v prihodnje na pomoč, posebno v gospodarstvenih zadevah. Nehvaležnost bi bila, tako častno izvoljenega odbornika po tolikoletnem, uspešnem in trudapolnem službovanji puščati iz odbora. Novi blagajnik prevzame posel pod tem pogojem, da ga v vseh hišnih zadevah podpira gospodarski odsek, čemur odbor soglasno pritrdi. Pregledovalec društvenih računov bo odbornik dr. Zupanec, ključarja zopet A. Praprotnik in F. Stegnar, overovatelja sejnih zapisnikov A. Kržič in A. Bartel, pravdni zastopnik ostane dr. I. Tavčar. Gledé odsekov, gospodarskega in književnega, ostane vse pri starem, le da se privzame književnemu še prof. Bartel. V odsek za pridobitev novih društvenikov so voljeni: gg. A. Bartel, A. Kržič, Fr. Levec, dr. L. Požar, A. Raič, I. Šubic. — Kopitarjev in Vodnikov odsek obdržita iz Matice stare zastopnike; istotako glavni odbor „Narodnega Doma“.

Gledé letošnjih knjig obvelja ta konečni sklep: Matica izda letos: 1. *Letopis za l. 1888;* urednik dr. L. Požar. V delo ga sprejme in v 1800 iztisih tiska „Narodna Tiskarna“. 2. *Slovenci in l. 1848;* spisal prof. Apih, ureduje prof. Raič, tiska v 2000 iztisih „Blasnikovih dedičev tiskarna“. 3. *Erjavčevih pripovednih spisov I. del;* ureduje prof. Levec; tisek preskrbi v 2000 iztisih „Katoliška tiskarna“. 4. *Prihajač,* povest z nagrado iz ustanove Tomšič-Jurčičeve; tisek Miličev, število iztisov 2000.

Kedar dosedanji blagajnik izroči društvene reči, poprosijo se vsled sklepa občnega zbora izvoljeni gospodje, da pregledajo društvene račune.

Prošnja nove krške posojilnice za primerno denarno vlogo se odkloni.

Odbor je naprosil svojega mariborskega poverjenika, da potegne tamošnjo hranilniško vlogo iz Tomšičeve ustanove in jo pošlje blagajništvu semkaj.

Prošnji nekega društvenika, naj bi mu „Matica“ poslala vse rokopise iz svoje knjižnice, da jih pregleda in primerno uporablja pri zbirki narodnega blaga, odbor ne more ustreči, dokler dotičnih natanko ne zaznamuje in dokler se ne zavaruje.

Tajnik poroča o poverjeniških, knjižničnih in društveniških zadevah. Knjižnica je narastla od zadnje odborove seje za 24 knjig, zvezkov in časopisov; 6 vsled daril, 18 po zameni; 12 ruskih, 7 slovenskih, 3 češke, 2 latinski. — Za letošnje leto plačala sta 502 letnika; od zadnje odborove seje (14/3) pristopilo je društvu na novo 42 članov, in sicer: 1 ustanovnik in 41 letnikov.

II. Računsko poročilo.

a) Račun

o ptujem premoženji v društvenega odbora oskrbi za l. 1887.

Redno štev.	Ime	Znesek gld.	Znesek kr.	Izkaz	Znesek posamezni gld.	Znesek posamezni kr.	Znesek skupni gld.	Znesek skupni kr.	Opombe:
1	Valentina Vodnika spomenik . . .	—	—						K št. 1: Ni več v društveni oskrbi; dotično knjižico je odbor izročil odseku za zgradbo Vodnikovega spominka proti blagajnikovemu potrdilu.
2	Miroslava Vilharja spomenik	326	60	Knjižica kranjske hranilnice v Ljubljani št. 101023	—	—	326	60	
3	Jurčič - Tomšičeva ustanova za literarne namene	2500	39	Knjižica posojilnice v Šoštajnu št. 145	1076	43			
				„ mariborske hranilnice št. 16593	104	11			
				„ kranjske hranilnice št. 136491	369	—			
				„ obrtno-podp. društva v Ljubljani št. 231	930	85			
				Srečka ljublj. m. posojila št. 50026 .	20	—	2500	39	
4	dr. E. H. Coste spomenik	1156	88	Knjižica ljubljan. hranilnice št. 84.037	—	—	1156	88	K št. 3: Iz obrestij te ustanove sta bili do 31. dec. 1887. razpisani častni nagradi za dvoje izvirnih povestij.
	Skupaj	3983	87	Skupaj	—	—	3983	87	

V Ljubljani dné 31. decembra 1887.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

b) Sklep

vseh dohodkov in stroškov „Matice Slovenske“

Tek. štev.	Dohodki	V gotovini: posebej gld.	kr.	V gotovini: skupaj gld.	kr.	V obligacijah po kurzni vrednosti gld.	kr.
1	Imetek 31. decembra 1886. leta	—	—	1334	27		
2	Plačila društvenikov:						
	a) ustanovnikov	455	—				
	b) letnikov	2677	—	3132	—		
3	Obresti:						
	a) od obligacij	403	—				
	b) od gotovine	131	90				
	c) od intabulacije . . .	150	—	684	90		
4	Dohodki hiš brez društvenih prostorov, in sicer:						
	a) na Kongresnem trgu št. 7	2316	42				
	b) na Bregu št. 8 (poluletni)	474	30	2790	72		
5	Za prodane knjige . . .	—	—	309	54		
6	Na račun prodane hiše .	—	—	5000	—		
7	Razni dohodki	—	—	15	92		
8	Skupaj . .	—	—	13267	35		
9	Če se odštejejo stroški . .	—	—	9720	80		
10	ostane imetka	—	—	3546	55		
11	in če se k temu imetku prišteje:						
	a) vrednost hiše na Kongresnem trgu . . .	27069	—				
	b) intabulirani denar .	6000	—				
	c) vrednost v gotovini	2000	—				
	d) vrednost inventarja in knjig	4000	—	39069	—		
	e) kurzna vrednost 13 obligacij	—	—	—	—	9581	25
12	se kaže 31. dec. 1887 stan premoženja	—	—	42615	55	9581	25
				52196	80		
13	Stanje premoženja 31. dec. 1886. leta	—		44103	27	5979	—
				50082	27		
14	Končni pomnožek v zadnjem letu	—		2114	53		

Opombe

K št. 4.

Od prostorov, ki jih ima Matica v lastni rabi, bi se dobilo 200 gld letne najemščine.

K št. 4b, 3c, 6 in 11b:

Omenjeno hišo je Matica prodala koncem junija za 11.000 gld. ter prejela na račun 5000 gld.; ostalina je kot dolg vknjižena proti 5% poluletnim obrestim.

K št. 11d:

Inventar gl. 500
Zaloga knjig „ 3500
gl. 4000

Potrošiti se je smelo:
K št. 2b) 2677·—
k št. 3 684·90
k št. 4 2790·72
k št. 5 309·54
k št. 7 15·92
Skupaj 6478·08
potrošilo se je pa 9720·80
tedaj preveč . 3242·72
katere je Matica porabila, da je nakupila obli-
cij za 4149·28
ž njimi pom
žila glavnico
omenjeno svo

računa

za XXIII. društveno leto od 1. jan. do 31. dec. 1887. leta.

Tek. štev.	Stroški	V gotovini posebej gld.	kr.	V gotovini skupaj gld.	kr.
1	Upravni stroški:				
	a) tajniku	600	—		
	b) pisarni	130	73	730	73
2	Izdavanje knjig:				
	a) spisi (nagrade in korekture)	1179	75		
	b) tisek	1698	20		
	c) vezanje in razpošiljanje	262	55	3140	50
3	Hišni stroški:				
	a) davki	1013	54		
	b) poprave in druge potrebe	542	35	1555	89
4	Obresti od dolga	—	—	90	—
5	Za nakup 5 obligacij s 5000 nom. vrednosti	—	—	4149	28
6	Razni izdatki	—	—	54	40
7	Skupaj . .	—	—	9720	80

Opombe

K št. 1 b: V tej svoti je zapopadena tudi plača postrežnice v znesku 24 gld.

K št 2 b:
Pas. zastanek gl. 30.—
Tek. potrebščina . . „ 1668·20
Skupaj . gl. 1698·20
Knjige 1887. l. tedaj stanejo:
a) Nagrade in korekture gl. 1179·75
b) tisek . . „ 1668.20
c) vezanje in ekspedicija „ 262·55
Skupaj . *3110.50*

K št. 3 b: Povodom prememb pri hišnih strankah je bilo treba več temeljitih poprav.

Stanje dolga glavnici:
a) Preveč potroš. svota do 31. dec. 1886 8606·50½
b) Pas. zastanek 30·—
8636·50½
Preveč potrošena svota iz l. 1887 . 3242·72
Skupaj . 11879·22½
Po odštetju faktičnega prirastka glavnici z nakupom obligacij v znesku 4149·28
ostane 31. dec. 1887. l. dolga glavnici . . . *7729·94½*
Dolg se je tedaj v pretečenem letu zmanjšal za *906·56*
1886. l. za . 903·78
1885. l. za . 788·30½

V Ljubljani dné 31. decembra 1887.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

c) Proračun

„Matice Slovenske“ za leto 1889.

Redno št.	Dohodki	V gotovini posebej gld.	kr	V gotovini skupaj gld.	kr.	Opomba
1	Obresti:					
	a) od obligacij	500				K št. 2.
	b) od gotovine	100	—			Na-
	c) od dolga	300	—	900	—	jemščina
2	Dohodki hiše			2300	—	z go-
3	Doneski letnih udov			2600	—	staščino
4	Darila			10	—	vred.
5	Za prodane knjige			250	—	
6	Skupaj			6060	—	
7	Po odbitku izdatkov v znesku			5560	—	
8	Ostaje tedaj še prebitka			500	—	

Redno št.	Stroški	V gotovini posebej gld.	kr.	V gotovini skupaj gld.	kr.	Opomba
1	Upravni stroški:					
	a) tajniku	600	—			K št. 1 c:
	b blagajniku	60	—			V tej svoti
	c pisarni za male stroške	150	—	810	—	je zapo-
2	Hišni stroški:					padeno
	a) davek	950	—			tudi pla-
	b) poprave, itd.	200	—	1150	—	čilo po-
3	Najemščina od prostorov v lastni rabi			200	—	strežnice.
4	Društvene knjige:					
	a) nagrade in korekture	1300	—			
	b. stavek, papir in tisek	1700	—			
	c) vezanje in ekspedicija	300	—	3300	—	
5	Razni izdatki			100	—	
6	Skupaj			5560	—	

V Ljubljani dné 1. februvarija 1888.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

III.

Poročilo o društveni knjižnici.

a) Slovenska knjižnica.

(Dalje.)

---

† *Kraševski-* † *Podgoriški:* Koča za vasjo; povest. V Ljubljani 1886.
I. Vrhovec: Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih. Ljubljana 1886.
Fr. Levec: Letopis Matice Slovenske za leto 1886. V Ljubljani 1886.
Letno poročilo čveterorazredne ljudske šole v okolici ptujski. Maribor 1886.
J. Marn: Jezičnik. Knjiga Slovenska v XIX. veku. B. XXIV. leto. V Ljubljani 1886.
„Novice“, gospodarske, obrtniške in narodne. XLIV. in XLV. tečaj. V Ljubljani 1886 in 1887.
I. Flis: Stavbinski slogi, zlasti krščanski, njih razvoj in zgodovina. V Ljubljani 1885.

Slovenska Talija, zbirka dramatiških iger:

J. Nolli: Priročna knjiga za glediške diletante. I. zvezek. V Ljubljani 1868.
Različni: Zbirka raznovrstnih dramatiških iger. II.—IV. zvezek. V Ljubljani 1867.
Različni: Zbirka raznovrstnih dramatiških iger. V.—VII. zvezek. V Ljubljani 1868.
Različni: Zbirka raznovrstnih dramatiških iger. VIII.—X. zvezek. V Ljubljani 1869.
D. Hostnik: Marijana. (Prevod). XLVII. zvezek. V Ljubljani 1879.
Različni: Zbirka raznovrstnih dramatiških iger. XLVIII. zvezek. V Ljubljani 1880.
Različni: Zbirka raznovrstnih dramatiških iger. XLIX. zvezek. V Ljubljani 1880 in 1881.
Različni: Zbirka raznovrstnih dramatiških iger. L. zvezek. V Ljubljani 1881.
Različni: Zbirka raznovrstnih dramatiških iger. LI. zvezek. V Ljubljani 1882.

Različni: Zbirka raznovrstnih dramatiških iger. LII. zvezek. V Ljubljani 1883—84.

Različni: Zbirka raznovrstnih dramatiških iger. LIII. zvezek. V Ljubljani 1886.

Alfieri Križman: Filip. Žalostna igra v petih dejanjih. Trst 1886.

Letno poročilo II. mestne peterorazredne deške ljudske šole. V Ljubljani 1887.

P. pl. Radics: Zgodovina deželne civilne bolnice v Ljubljani. Ljubljana 1887.

D. Trstenjak: Pannonica. Spomeniški listi. V Celovcu 1887.

Dr. Franc Lampe: Drobtince. XXI. letnik. V Ljubljani 1887.

Zlatomašnik sv. oče Leon XIII. Zal. kat. družba. V Ljubljani 1887.

A. Kržič: Osmero blagrov na svetu ali dolga pridiga za kratkočasno življenje. Celovec 1887.

Dr. I. Križanič: Zgodovina svete katoliške cerkve za slov. ljudstvo. Celovec 1887.

„Slovenske Večernice“ za poduk in kratek čas. XLI. zvezek. Celovec 1887.

Franc Pirec, oče umne sadjereje na Kranjskem. Celovec 1887.

Koledar „Družbe sv. Mohorja“ za leto 1888. Celovec 1887.

J. Volčič: Življenje preblažene Device in Matere Marije. Celovec. 1887.

X. Y: O Slovanih, osobito o ruskem narodu. (Narodopisni načrt.) Trst 1887.

Pastirsko pismo iz dné 26. decembra 1887.

J. Marn: Jezičnik. Knjiga Slovenska v XIX. veku. C. XXV. leto V Ljubljani 1888.

dr. A. Mosché: Slovenski Pravnik. IV. leto. V Ljubljani 1888.

R. Šinek: Neposredni davki za vse dežele avstro-ogerske monarhije. V Gorici 1885.

dr. Franc Lampe: Dom in svet. Letnik I. V Ljubljani 1888.

A. Kalan: Jezičnik v slovenskem slovstvu ob njegovi 25letnici. V Ljubljani 1888.

A. Praprotnik: „Učiteljski Tovariš“. Letnik XXV.—XXVII. V Ljubljani 1885—1887.

R. Dolenc: Nauk, kako zasajati vinograde z ameriškimi trtami. V Ljubljani 1888.

Fr. Gabršek: Pedagogiški letnik I.—II. leto. V Ljubljani 1887—8

dr. Mich-Gabršek: Občno vzgojeslovje. V Ljubljani 1887.

J. Bezlaj: Pouk o črtežih (z 51 podobami) II. del. V Ljublja 1887.

Letno poročilo čveterorazredne ljudske šole v Krškem za šolsk leto 1886/7. V Ljubljani 1887.

dr. Mich-Gabršek: Občno ukoslovje. V Ljubljani 1888.

b) Hrvaška knjižnica.

J. Voltiggi: Ricsoslovnik illiricskoga, italianskoga i nimacskoga jezika. U Becsu 1803.

Historia iliti pripovezt szvetoga piszma ztaroga, y novoga zakona za potrebuvanye narodnih skol horvatzkoga orszaga. Vu Budimu 1808.

F. A. Dorotich: Kratko iskazanje jednoga dogadjaja, u komuse nasca godine 1813. U Beçu 1815.

F. Miklóushich: Izbor dugoványh vszakoverztnéh. Vu Zagrebu 1821.

Fr. Gundulich: Ariadna. U Dubrovniku 1829.

V. J. Dunder: Andrie Kačića razgovor ugodni národa slovinskoga. U Beču 1836.

A. Russi: Ugodne pripovêsti pridělane iz italianskoga u ilirski jezik. U Zagrebu i Lipsku 1838.

Dr. D. Demeter: Dramatička pokušenja. Dio I.—II. U Zagrebu 1838.

I. Švear: Ogledalo Iliriuma. l.—II. zv. „U Zagrebu 1839“ in „U Beću 1844“.

I. Švear: Ogledalo Ilirie. III. in IV. zv. U Zagrebu 1840 in 1842.

I. Kukuljević-Sakcinski: „Juran i Sofia“ ili „Turci kod Siska“. U Zagrebu 1839.

Dragutin Seljan: Početak, naprědak i vrědnost literature ilirske. U Zagrebu 1840.

St. Vraz: Djulabie. U Zagrebu 1840.

Lj. Vukotinović: Ruže i tárnje. U Zagrebu 1841.

St. Vraz: Glasi iz dubrave žeravinske (povjestice). U Zagrebu 1841.

Razni: Kolo. Članci za literaturu, umětnost i národni život. Knjiga II.—VIII. U Zagrebu 1842—1853.

Domorodac: Pogled u Bosnu. U Zagrebu 1842.

Dragoila Jarnević: Domorodne poviesti. Knjiga I. U Karlovcu 1843.

Iv. Gundulić: Osman. (Sa slikom piesnika i riečnikom). U Zagrebu 1844.

Lj. Vukotinović: Něšto o školah pučkih. U Zagrebu 1844.

I. Kukuljević-Sakcinski: Igrokazi. U Zagrebu 1844.

Lj. Vukotinović: Historičke novele. Dio I.—II. U Zagrebu 1844.

Grabanciaš djak: Zvekan opet na svietu. U Zagrebu 1844.

Mirko Bogović: Ljubice. U Zagrebu 1844.

St. Vraz: Gusle i tambura. Knjiga I. Zlatni Prag 1845.

L. Ilić: Baron Fr. Trenk i slavonski panduri. U Zagrebu 1845.

Pr. A. Mažuranić: Skladanja Hanibala Lucića. U Zagrebu 1847.

I. Kukuljević-Sakcinski: Pěsme. U Zagrebu 1847.

Lj. Vukotinović: Pěsme. U Zagrebu 1847.

Cettin-Županu: „Elizabeta“ ili „Prognani u Sibirii“. U Zagrebu 1847

Dr. Rakovec: Kolendar za puk. Godina I i III. U Zagrebu 1847 i 1849.
Krasicki-Tkalčević: Pan Podstoli ili dobar domačin. U Zagrebu 1848.
A. Nemčić: Političke pjesme pokojnoga Tome Blažeka. U Zagrebu 1848.
N. Tommaseo: Iskrice. U Zagrebu 1848.
X.: Slavjanke. U Zagrebu 1848.
L. Župan: Narodne pjesme. U Zagrebu 1848.
L. Župan: Wakefieldski župnik. U Zagrebu 1848.
Nauk za temeljito i što se može najbrže děloredno i službeno izobraženje pešaka polag c. k. pěšaćkog naredbenika za službu. U Beču 1848.
Gesnerove „Seljanke". Prevod iz němačkoga. U Zagrebu 1848.
Zapisnik sabora trojedne kraljevine Dalmatinske, Hèrvatske i Slàvonske. U Zagrebu 1848.
M. Bogović: Domorodni glasi. U Rěki 1848.
X.: Slavjanke, sa historičkimi primetbami. U Zagrebu 1848.
J. M. Špor: Kastriota Škenderbeg. Tragedija u pet izvedah. U Zagrebu 1849.
P. Stoos: Sokò hárvatski i slavska mati. U Zagrebu 1849.
L. Nenadović: Slavenska vila. U Zagrebu 1849.
O. Počić: Talianke. U Zagrebu 1849.
F. Pintarić: Knjiga bogoljubnosti kàrstjanske. U Beču 1849.
Kako trěba da čověk živi u svakom stališu. U Zagrebu 1850.
M. Stojkov: Poslanica svetog Petra biskupima Pijemonta-Talije. U Trstu 1850.
B. Šulek: Austrianski dàržavni ustav (II. izdanje). U Zagrebu 1850.
A. Kuzmanić: Pravdonoša. Broj I. U Zadru 1851.
A. Razlag: Zvézdice. U Gradcu 1851.
I. Kukuljević-Sakcinski: Arkiv za povestnicu jugoslavensku. Knjiga I.—III. U Zagrebu 1851—1854.
M. Bogović: Pěsme A. Nemčića. U Zagrebu 1851.
E. Sladović: Uputa u pjesmenu umjetnost. U Zagrebu 1852.
M. Ban: Dubrovnik, cvět narodnoga knjižtva. III. svezak. U Zagrebu 1852.
I. Bérlić: Kraljodvorski rukopis. U Zlatnom Pragu 1852.
R. Razlag- I. Vinković: Zora, jugoslavenski zabavnik za god. 1852. U Gradcu.
M. Bogović i dr.: Neven, zabavan, poučan i znanstven Tečaj I.—II., IV.—V., VII. U Zagrebu 1852—18 1855—1856. Na Rieci 1858.
G. Palmotić: Kristiada, to jest život i djela Isukristova. Zagrebu 1852.
J. Macun: Kratko krasoslovje o pěsničtvu. U Zagrebu 185

Ditrich Anton, trgovec.
Gaspari Ferdinand, c. kr. okr. živinozdravnik.
Grossman Gustav, učitelj pri Sv. Ivanu.
Hofstetter Ivan, dekan in č. kanonik.
Jurca Franc, trgovec.
Knjižnica okr. učiteljska.
Korošec Ivan, posestnik v Št. Petru.
Kraigher Alojzij, trgovec.
Kraigher Peter, trgovec.
Kraigher Peter, posestnik v Hrašah.
Lavrenčič Maks, trgovec.
dr. Pitamic Ivan, odvetnik.
Podboj Ivan, kurat v Št. Petru.
Puc Alojzij, župnik v Hrenovicah.
vitez Schwarz Friderik, c. kr. okr. glavar.
Strupi Jakob, kaplan v Slavini.
Šeber Rihard, lastnik tiskarne.
dr. Šegula Jakob, odv. koncipijent.
Šola v Hrenovicah.
Vernik Peter, mesar in posestnik.
Vičič Miroslav, nadžupan in posestnik.
Vodopivec Anton, c. kr. poštar.
Zakotnik Andrej, gostilničar.
Zakrajšek Franc, kaplan.
Žužek Leopold, c. kr. okr. sodnik.

Št $2 + 29 = 31$.

b) Senožeče. Poverjenik: Okorn Ignacij.

*Kržič Gregor, c. kr. okr. sodnik.
*Občina razdrška.
Fettich-Frankheim Anton, župnik v Vremah.
Kavčič Hinko, posestnik in dež. poslanec na Razdrtem.
Okorn Ignacij, župnik.
Senčar Josip, c. kr. sodn. pristav.
Suša Franc, posestnik.
Šola štirirazredna.
Zelen Josip, posestnik.

Št. $2 + 7 = 9$.

15. Dekanija **Radovljica.**

a) Radovljica. Poverjenik: Roblek Aleks.

*Plantan Ivan, c. kr. notar.
Andolšek Franc, c. kr. sodn. pristav.
Berlic Ivan, kaplan v Mošnjah.
Bizjan Ivan, c. kr. kazn. kurat v Begunjah.
Bric Ivan, c. kr. okr. sodnik.
Bulovec Ivan, trgovec in posestnik.
Čarman Franc, c. kr. voj. duhovnik v p., itd. na Otoku.
žen Valentin, m. kaplan.
Hofmann Hubert, c. kr. notar.
omann Friderik, trgovec in posestnik.
Klinar Matija, krčmar in posestnik.
Kumer Franc, župnik v Mošnjah.
grof Margheri Rudolf, c. kr. okr. komisar.
Marovt Marija, m. učiteljica.
Roblek Aleks, lekar, župan in posestnik.
Sittig Theodor, civ. geometer in posestnik.
Teran Ivan, župnik v Ljubnem.

Št. $1 + 16 = 17$.

b) Grad. Poverjenik: Trojar Ivan.

'ohinjec Peter, kaplan v Srednji Vasi.
Bralno društvo v Gorjah.
Bukvarna okr. učiteljska.

Čitalnica bistriška.
Hudovernik Anton, posestnik na Bledu.
Mesar Ivan, župnik in duh. svêtnik na Boh. Bistrici.
Mrak Matija, kaplan v Gorjah.
Murnig Franc, c. kr. stotnik v p. na Bledu.
Pretnar Jakob, nadučitelj v Srednji Vasi.
Razboršek Josip, dekan na Bledu.
Ropret Anton, posestnik na Bledu.
Schrey Rihard, c. kr. poštar in posestnik na Bledu.
Strlè Rezika, učiteljica v Gorjah.
Trojar Ivan, c. kr. poštar, nadučitelj in posestnik na Bledu.
Zarnik Matija, župnik v Srednji Vasi.
Žirovnik Janko, nadučitelj v Gorjah.
Žumer Jakob, župan in posestnik v Gorjah. Št. 17.

c) Jesenice. Poverjenik: Keršič Ivan.

Ažman Ivan, župnik na Dovjem.
Bernik Valentin, kaplan v Kranjski Gori.
Keršič Ivan, župnik.
Molj Ivan, župnik v Beli Peči.
Pokorn Franc, kaplan.
Robič Matija, rudn. uradnik.
Treven Anton, župan in posestnik na Savi.
Št. 7.

d) Kamna Gorica. Poverjenik: Bernik Lovro.

*Bernik Lovro, župnik.
Aljaž Jakob, župnik na Dobravi.
pl. Kapus Adolf, c. kr. poštar in posestnik.
Pavlin Franc, kaplan v Kropi.
Pesjak Mihael, trgovec in posestnik.
Št. 1 + 4 = 5.

16. Dekanija **Ribnica.**

a) Ribnica. Poverjenik: Skubic Martin.

*Kljun Marija, posestnica v Slatniku.
*Lesar Ivan, posestnik v Hrovačah.
*Lesar Martin, posestnik v Sušji.
*Lovšin Marija, posestnica v Jurjevici.
*Skubic Martin, dekan in častni kanonik.
Aljančič Ivan, kaplan v Ribnici.
Brencè Ivan, župnik pri Sv. Gregorji.
Fajdiga Franc, trgovec v Sodražici.
Jaklič Josip, župnik v Dolenji Vasi.
Kadunec Franc, adm. v Dragi.
Merher Josip, trgovec v Dolenji Vasi.
Prijatel Matija, župnik v Strugah.
Rotner Josip, c. kr. sodn. pristav.
Višnikar Franc, c. kr. okr. sodnik in dež. poslanec.
Voglar Josip, župnik v Sodraž
Vrhovšek Franc, kaplan v Sodraž
Št. 5 + 11 = 16.

b) Lašče. Poverjenik: Šuflaj Daniel.

Bregar Franc, posestnik na Robu.
Hočevar Matija, c. kr. poštar.
Kosec Jernej, župnik v Škocija
Lavtižar Mihael, župnik na Rob

Murgelj Julij, c. kr. sodn. pristav.
Šuflaj Daniel, c. kr. okr. sodnik.
Tramtè Anton, kaplan v Dobrepoljah.

Št. 7.

17. Dekanija **Šmarije**. Poverjenik: Drobnič Andrej.

Borštnik Ivan, nadučitelj v Šmariji.
Bralno društvo v Šmariji.
Drobnič Andrej, dekan v Šmariji.
Jenčič Alojzij, c. kr. okr. sodnik v Zatičini.
Jenko Ljudevit, kaplan v Šmariji.
Kregar Franc, kaplan v Št. Vidu.
Lukan Jakob, zdravnik v Št. Vidu.
Pipan Andrej, župnik na Polici.
Smodej Josip, not. koncipijent v Zatičini.
Trček Mihael, kaplan v Šmariji.
Urbanija Lovro, župnik v Žalini.
Vrančič Ignacij, župnik v Zagradci.

Št. 12.

18. Dekanija **Trebnje**. Poverjenik: Frelih Matej.

Bralno društvo v Žužemperku.
Frelih Matej, dekan v Trebnjem.
Golia Ljudevit, c. kr. okr. sodnik.
Grčar Josip, župnik pri Sv. Trojici.
Hočevar Anton, župnik pri Sv. Lovrenci.
Hofer Karol, župnik v Čateži.
Ilovski Albin, kaplan pri Sv. Križi.
Jarc Franc, župnik na Mirni.
Jerše Alojzij, nadučitelj v Trebnjem.
Karlin Ivan, župnik v Dobrničah.
Košir Alojzij, župnik, itd. v Št. Rupertu.
Levec Ivan, učitelj v Mokronogu.
Marolt Jakob, župnik pri Sv. Križi.
Mikuš Franc, c. kr. sodn. pristav v Mokronogu.
Nemec Anton, kaplan v Trebnjem.
Pfefferer Adolf, c. kr. okr. sodnik v Mokronogu.
dr. Smolej Gustav, c. kr. sodn. pristav v Trebnjem.
Ščinkovec Avgust, kaplan in
Tavčar Mihael, župnik v Žužemperku.
Virant Ivan, župnik v Mokronogu.

Št. 20.

19. Dekanija **Vipava**. Poverjenik: Erjavec Matija.

*Erjavec Matija, dekan, itd.
*Kavčič Franc, c. kr. poštar in posestnik v Št. Vidu.
*Koder Matej, župnik na Slapu.
*Nakus Jos., župnik, itd. na Planini.
Arko Mihael, kurat v Šturiji.
Ažman Simon, kaplan v Vipavi.
Bratož Franc, posestnik v Podragi.
Bukvarna okrajna učiteljska.
Čitalnica kmetijska v Podragi.
Čitalnica národna v Vipavi.
Dejak Hinko, župnik v Vrhpolji.
Ditrich Andrej, trgovec v Vipavi.
Habè Josip, posestnik na Gočah.
Hladnik Ivan, župnik na Gočah.
dr. Kenda Josip, okr. zdravnik.
grof Lanthieri Karol, graščak, itd.
Lavrenčič Matej, posestnik in dež. poslanec v Vrhpolji.
Lenasi Anton, župnik na Colu.
Lukanec Josip, benef. v Lozicah.
Mavrič Ivan, župnik v Ustiji.
Primožič Jernej, župnik v Vrabčah.
Rudolf Ivan, učitelj v Vrabčah.
Silvester Franc, trgovec v Vipavi.
Skvarča Ivan, župnik v Budanjah.

Št. 4 + 20 = 24.

20. Dekanija **Vrhnika.**

a) Vrhnika. Poverjenik: Koprivnikar Ivan.

*Kotnik Franc, tovarnar in posestnik v Verdu.
*Zupan Mihael, župnik v Polhovem Gradci.
Bralno društvo v Polh. Gradci.
Čitalnica vrhniška.
Dolinar Franc, župnik v Horjulu.
Gruden Ivan, c. kr. davkar.
Hladnik Ivan, kaplan v Polhovem Gradci.
Hočevar Anton, župnik pri sv. Joštu.
Jelovšek Gabriel, trgovec in posestnik.
Koprivnikar Ivan, dekan, itd.
Kurent Karol, adm. v Črnem Vrhu.
Laznik Josip, kaplan.
Lenarčič Josip, posestnik, itd.
Levstik Vinko, nadučitelj in c. kr. okr. š. nadzornik.
Sitar Matej, kaplan.
Tomšič Ivan, usnjar in posestnik.
Vidic Ivana, učiteljica.
Vonča Anton, kurat v Bevkah.
Št. 2 + 16 = 18.

b) Borovnica Poverjenik: Oblak Ivan.

*Oblak Ivan, župnik v Borovnici.
Borštnik Franc, c. kr. profesor v Raguzi.
Borštnik Ivan, posestnik v Dolih.
Papler Franc, nadučitelj.
Podobnik Ignacij, župnik v Preserji.
Rozman Jurij, župnik v Rakitni.
Št. 1 + 5 = 6.

c) Logatec. Poverjenik: Arko Franc.

Arko Franc, krčmar in posestnik.
Bergant Lovro, župnik.
Bralno društvo dolenjelogaško.
Bralno društvo gorenjelogaško.
Ferjančič Jakob, župnik v Zavraci.
Gerdadolnik Franc, posestnik.
de Gleria Anton, trgovec.
Gostiša Mihael, posestnik.
Gruntar Ignacij, c. kr. notar.
Hladnik Ivan, trgovec in posestnik.
Hladnik Matija, posestnik.
Jeglič Josip, c. kr. davkar.
Kavčič Gašpar, posestnik v Rovtih.
Kogoj Marija, posestnica.
Kovač Martin, nač. postaje.
Kranner Andrej, c. kr. okr. tajnik.
Levičnik Valentin, c. kr. davk. nadzornik.
Marguč Josip, trgovec.
Martinčič Matej, posestnik na Jezeru.
Mikš Ivan, kaplan.
Mulley Adolf, c. kr. poštar in posestnik.
Nagodè Josip, čevljar.
Petrič Martin, posestnik.
Pollak Josip, c. kr. vl. uradnik.
Puppis Karol, trgovec.
Ravnihar Aleksander, c. kr. sodn. pristav.
Ribnikar Vojteh, nadučitelj in vodja lj. šole.
Rihar Ivan, krčmar in posestnik.
Siherl Ivan, posestnik.
Smolè Josip, posestnik.
dr. Sterger Stanko, c. kr. okraj zdravnik.
Tollazzi Tomaž, trgovec.
dr. Traunér Martin, c. kr. sod pristav.
Učiteljska okrajna knjižnica.
Št. 34.

II. Lavantinska škofija.

1. Dekanija **Bistrica Slovenska.** Poverjenik: Lendovšek Mihael.

*Hajšek Anton, dekan, itd.
*Ratej Franc, c. kr. notar.
Bizjak Vinko, župnik v Laporji.
Brezovšek Davorin, župnik pri Sv. Martinu.
Brumen Anton, c. kr. sodn. pristav.
Heržič Josip, župnik v Sp. Polskavi.
Hitrek Adolf, spiritual v Studenicah.
Kóšar Jakob, župnik v Zg. Polskavi.
Lenart Janko, župnik v Htinju.
Lendovšek Mihael, župnik, itd. v Makolah.
Mahor Feliks, učitelj v Makolah.
Petan Franc, župnik pri Sv. Venclji.
Pihljar Simon, kaplan v Makolah.
Potočnik Anton, kaplan v Slov. Bistrici.
Povh Ivan, učitelj pri sv. Venclji.
Presečnik Gregor, kaplan v Poličanah.
Sotljar Davorin, župnik v Manjšbregu.
Stepišnik Lovro, posestnik.
Stiplovšek Valentin, župnik v Ločah.
Škerjanec Rok, nadučitelj v Makolah.
Vrunkar Radoslav, učitelj v Makolah.

Št. 2 + 19 = 21.

2. Dekanija **Braslovče.** Poverjenik: Balon Anton.

*Balon Anton, župnik, itd. na Vranskem.
*Bohinc Jakob, dekan, itd.
Bralno društvo v Braslovčah.
Čitalnica národna na Vranskem.
Fekonja Andrej, kaplan v Št. Pavlu.
Gabršek Ivan, okr. tajnik.
Kolarič Josip, župnik na Paki.
Križnik Gašpar, posestnik v Motniku.
Prislan Franc, pos. v Parižlah.
Šorn Franc, nadučitelj v Št. Jurji.

Št. 2 + 8 = 10.

3. Dekanija **Brežice.**

a) Brežice. Poverjenik: dr. Firbas Franc.

*dr. Firbas Franc, c. kr. notar.
*Gomilšek Josip, žel. uradnik v Vidmu.
*Knjižnica okr. učiteljska.
*Repič Andrej, župnik v Kapelah.
*dr. Srebrè Gvidon, odvetnik.
Črnoša Simon, župnik v Pišecah.
Dekorti Josip, kaplan v Brežicah.
Klepač Franc, kaplan na Bizeljskem.
Kranjc Josip, kaplan v Pišecah.
Stanič Josip, not. koncipijent.

Št. 5 + 5 = 10.

b) Sevnica. Poverjenik: Veršec Franc.

*Slomšek Iv., župnik pri Sv. Lenartu.
Bratuša Alojzij, kaplan v Rajhenburgu.
Jerman Franc, ces. svêtnik, itd. v Rajhenburgu.
Kunstič Ivan, učitelj.

Lenček Franc, veleposestnik na Blanci.
Prešern Ivan, župnik v Koprivnici.
Starkl Mio, c. kr. kancelist.
Veršec Franc, c. kr. notar.
Št. 1 + 7 = 8.

4. Dekanija **Celje.**

a) Celje. Poverjenik: Žolgar Mihael.

*Čitalnica mestna.
*Krušič Ivan, c. kr. g. profesor.
*Lipold Franc, odv. koncipijent.
*Podružnica kmetijska.
*dr. Sernec Josip, odvetnik, itd.
*Teharska občina.
*Topljak Josip, posestnik.
*Vošnjak Mihael, ingenieur, posestnik, drž. in dež. poslanec.
*dr. Vrečko Andrej, c. kr. gimn. profesor.
*Žuža Ivan, zasebnik.
Ambrožič Blaž, c. kr. okr. š. nadzornik.
Baš Lovro, c. kr. notar.
dr. Dečko Ivan, odv. koncipijent.
Detiček J., c. kr. notar.
dr. Filipič Ludovik, odvetnik.
dr. Gelingsheim Karol, c. kr. dež. sodn. pristav.
Jerman Ivan, trgovec.
Knjižnica gimnazijska.
Kosi Anton, c. kr. g. profesor.
dr. Matek Martin, n. propovednik.
Veršec Maks, tajnik posojilnice.
dr. Vrečko Josip, odv. koncipijent.
Žolgar Mihael, c. kr. g. profesor.
Št. 10 + 13 = 23.

b) Žalec. Poverjenik: Kocbek Franc.

*Arzenšek Matija, župnik v Grižah.
*Janežič Jakob, posestnik v Grižah.
*Jeraj Josip, župnik v Žalci.
Grušovnik Adam, kaplan v Žalci.
Hausenbichler Ivan, posestnik v Žalci.
Klemenčič Josip, učitelj v Galiciji.
Kocbek Franc, učitelj v Žalci.
Nendl Franc, kaplan v Grižah.
Petřiček Anton, učitelj v Žalci.
Roblek Franc, posestnik v Žalci.
Supanek Josip, nadučitelj v Grižah.
Širca Ernst, posestnik v Grižah.
Št. 3 + 9 = 12.

5. Dekanija **Dravsko Polje**. Poverjenik: Rath Franc.

*Sorglechner Josip, župnik v Cirkovcah.
*Stranjšak Martin, dekan, itd. v Hočah.
Antolič Ivan, župnik na Ptujski Gori.
Golob Andrej, učitelj pri Sv. Marjeti.
Hren Anton, nadučitelj pri Sv. Janži.
Rath Franc, župnik pri Sv. Lovrenci.
Št. 2 + 4 = 6.

6. Dekanija **Gornji Grad.**

a) Gornji Grad. Poverjenik: Potočnik Lovro.

*Kuralt Ivan, c. kr. sodn. pristav.
*Potočnik Lovro, dekan, itd.
*Strnad Matija, župnik v Ljubnem.
Pajmon Anton, župnik pri No Štifti.
Pečnik Franc, kaplan v Ljubnen

Presečnik Anton, posestnik.
Šola národna v Novi Štifti.
dr. Vovšek Franc, c. kr. okr. sodnik.
Zdolšek Franc, župnik v Solčavi.
Št. 3 + 6 = 9.

b) Mozirje. Poverjenik: Lipold Josip.

*Lipold Josip, posestnik.
Šola ljudska na Rečici.
Št. 1 + 1 = 2.

7. Dekanija **Jarenina**. Poverjenik: Flek Josip.

*Lajh o. Korbinijan, vikar pri Sv. Jurji.
*Vagaja o. Rudolf, župnik v Svičini.
Černko Jernej, učitelj.
Flek Josip, dekan.
Freiham Franc, posestnik v Št. Ilji.
Jančič Franc, posestnikov sin.
Pavec Ivan, kaplan pri Sv. Jurji.
Rešek o. Henrik, kapitular in oskrbnik.
Slekovec Josip, nadučitelj.
Stuhec Marko, kaplan.
Št. 2 + 8 = 10.

8. Dekanija **Konjice**. Poverjenik: Mikuš Franc.

*Bezenšek Jurij, župnik v Čadramu.
*Knjižnica nadžupnijska.
*Kovač Josip, posestnik v Žrečah.
*Mikuš Franc, dekan, itd.
*Modic Ivan, župnik na Prihovi.
*Škerbec Martin, vikar.
*Verlič Franc, župnik v Stranicah.
dr. Prus Karol, zdravnik.
dr. Rudolf Ivan, odvetnik.
Žnidar Mihael, župnik v Žrečah.
Št 7 + 3 = 10.

9. Dekanija **Kozje**. Poverjenik: Bosina Ivan.

*Knjižnica okr. učiteljska.
Bosina Ivan, dekan, itd.
Cilenšek Blaž, župnik v Zagorji.
Dvoršek Anton, župnik pri Sv. Vidu.
Gršak Vinko, župnik v Podčetrtku.
Korošec Franc, kaplan pri Sv. Vidu.
Kronvogel Josip, c. kr. sodnijski pristav.
Lednik Anton, župnik v Podsredi.
Rakoše Mihael, župnik na Bučah.
dr. Rausch Franc, odvetnik.
Tomažič Marko, kaplan v Pilštajnu.
Št. 1 + 10 = 11.

10. Dekanija **Laško**. Poverjenik: Žuža Ivan Ev.

*Vrečko Matej, kurat v Jurijkloštru.
Cizej Franc, kaplan.
Elsbacher Andrej, trgovec.
Fischer Anton, kaplan.
Hrastelj Franc, kaplan.
Khern Rudolf, c. kr. okr. sodnik.
Raktelj Rudolf, kaplan v Dolu.
Žuža Ivan Ev., dr. c. p., konz. svêtnik, dekan in nadžupnik.
Št. 1 + 7 = 8.

11. Dekanija **Št. Lenart.** Poverjenik: dr. Leščnik Janko.

*Arnuš Franc, kaplan pri Sv. Rupertu.
*Čolnik Dominik, živinozdravnik pri Sv. Benediktu.
*Lapuh Martin, župnik pri Sv. Barbari.
Bohanec Ivan, kaplan.
Ješovnik Simon, nadučitelj pri Sv. Rupertu.
Kranjc Simon, zdravnik pri Sv. Urbanu.
dr. Leščnik Janko, odvetnik.
Petrovič Ivan, c. kr. sodn. pristav.
Rop Josip, posestnik.
Simonič Franc, kaplan pri Negovi.
dr. Suhač Anton, župnik, itd. pri sv. Ani.
Šijanec Anton, kaplan pri Sv. Jurji.
Wenger Karol, c. kr. okr. sodnik.

Št. 3 + 10 = 13.

12. Dekanija **Ljutomer.**

a) Ljutomer. Poverjenik: Horvat Josip.

*Skuhala Ivan, dekan, itd.
Božič Anton, posestnik pri Mali Nedelji.
Cvahte Simon, nadučitelj pri Mali Nedelji.
Čitalnica národna.
Freuensfeld Josip, učitelj.
Fridav Peter, trgovec v Noršencih.
Gomilšek Josip, uradnik.
Hoechtl Barbika, učiteljica.
Horvat Josip, nadučitelj.
Ivančič Josip, c. kr. davk. pristav.
Karba Ivan, učitelj pri Sv. Križi.
Kralj Ivan, posestnik v Ilijaševcih.
Kukovec Ivan, posestnik in dež. poslanec.
dr. Lebar Josip, zdravnik pri Sv. Križi.
†dr. Mravljak Anton, odvetnik.
Osenjak Martin, kaplan.
Pušenjak Tomaž, učitelj na Cvenu.
Schneider Franc, učitelj na Cvenu.
Sever Franc, uradnik.
Sršen Franc, tržan.
Šlamberger Anton, c. kr. notar.
Šoštarič Ferdinad, kaplan.
Vavpotič Ivan, gostilničar.
Vedernjak Franc, c. kr. sodn. pristav.

Št. 1 + 23 = 24.

b) Radgona. Poverjenik: Belšak Anton.

*Jančar Franc, duh. v p. pri Sv. Petru.
*Meško Martin, župnik pri Kapeli.
*Simonič Ivan, kaplan pri Sv. Jurji.
Belšak Anton, župnik pri Sv. Petru.
Hecl Franc, mestni kaplan.
Lacko Anton, župnik pri Sv. Križi.
Lasbaher Franc, pos. sin pri Sv. Jurji.
Zver Alojzij, mestni kaplan.

Št. 3 + 5 = 8.

13. Dekanija **Maribor pri Dravi.** Poverjenik: Majciger Ivan

*Čitalnica mariborska.
*dr. Dominkuš Ferdinand, odvetnik, itd.
*Dovnik Franc, sem. profesor.
*Ferk Feliks, zdravnik in posestnik.

*Knjižnica gimnazijska.
*Knjižnica semeniška.
*Kosar Franc, kanonik, itd.
*Majciger Ivan, c. kr. g. profesor.
*Ogradi Franc, kanonik, itd.
*Orožen Ignacij, stolni dekan, itd.
*dr. Pajek Josip, c. kr. gimn. profesor, itd.
*dr. Radaj Franc, c. kr. notar, itd.
*dr. Sernec Janko, odvetnik, itd.
*Šinko Božidar, župnik pri Sv. Kungoti.
Borsečnik Anton, mestni vikar.
Brglez Svojmir, bogoslovec.
Caf Jakob, kaplan pri Sv. Magdaleni.
dr. Feuš Franc, sem. profesor, itd.
dr. Glančnik Jernej, odvetnik.
Haubenreich Alojzij, duh. v p.
Hebar Franc, stolni kaplan.
Herg Lovro, kanonik, itd.
Knjižnica c. kr. učiteljišča.
Koprivnik Ivan, c. kr. gl. učitelj.
dr. Križanič Ivan, kanonik in profesor.
dr. Kukovič Avgust, sem. podvodja, itd.
Lavtar Luka, c. kr. pripr. profesor.
Majcen Gabriel, c. kr. vadn. učitelj.
Meško Alojzij, mestni kaplan.
Miklošič Ivan, c. kr. vadn. učitelj.
dr. Mlakar Ivan, vodja dij. semenišča in profesor.
Morič Maks, trgovec.
Nerat Mihael, nadučitelj.
Pavlič Franc, c. kr. poštni oficijal.
dr. Pekolj Ivan, c. kr. sodn. pristav.
Plepelec Josip, bogoslovec.
Rakovec Alojzij, žel. uradnik.
Ribar Anton, podvodja dij. semenišča in profesor.
Rošker Franc, nadučitelj v Lembahu.
Veternik Anton, bogoslovec.
Višnar Franc, bogoslovec.

Št. 14 + 27 = 41.

14. Dekanija **Maribor za Dravo**.

a) Ruše. Poverjenik: Wurzer Matija.

Bralno društvo v Rušah.
Cerjak Franc, kaplan v Rušah.
Cinglak Jakob, kaplan v Selnici.
Kapler Ivan, provizor v Ribnici.
Knjižnica šolska.
Koren Matija, župnik v Selnici.
Tominc Blaž, učitelj v Rušah.
Wurzer Matija, župnik v Rušah.

Št. 8.

b) D. M. v Puščavi. Poverjenik: Praprotnik Franc.

Glaser Ivan, posestnik v Činžatu.
Korman Josip, pos. sin v Humenu.
Korman Peter, pos. sin v Humenu.
.ralj Josip, župnik.
ampreht Luka, posestnik v Činžatu.
Pajtler Ivan, kaplan pri Sv. Lovrenci.
Pavelšek Ivan, učitelj v Račjem.
Praprotnik Franc, nadučitelj.
Schatz Josip, učitelj.

Št. 9.

15. Dekanija **Marnberg**. Poverjenik: Jazbec Anton.

azbec Anton, dekan, itd.
Munda Jakob, c. kr. okr. sodnik.

Št. 2.

16. Dekanija **Nova Cerkev.** Poverjenik: dr. Gregorèc Lavoslav.

*Gajšek Karol, dekan, itd. na Doberni.
*dr. Gregorèc Lavoslav, kanonik, drž. in dež. poslanec.
*Kos Alozij, župnik v Črešnjicah.
Ferenčak Franc, župnik v Vojniku.
Fideršek Matija, kaplan v Vojniku.
Šijanec Alojzij, kaplan.
Žičkar Josip, župnik v Vitanji.
Št. 3+4 = 7.

17. Dekanija **Ptuj.** Poverjenik: Kunstek Luka.

*Hrtiš o. Benko, min. župnik.
*Kukovec Josip, župnik pri Sv. Andraži.
*Meško Jakob, župnik pri Sv. Lovrenci.
*Modrinjak Matija, inf. prošt.
*Trstenjak Jakob, župnik pri Sv. Marjeti.
*Zmazek Eranc, župnik pri Sv. Urbanu.
Alekšič o. Fidelij, em. gvardijan.
Cilenšek Martin, d. g. profesor.
Černko Marko, mestni vikar.
dr. Čuček Josip, odvetnik.
dr. Fraidl Josip, c. kr. sodn. pristav.
Grebenec Ivan, učitelj pri Sv. Lovrenci.
Hirti Franc, benef. in katehet.
dr. Jurtela Franc, odvetnik in dež. poslanec.
Klobučar Anton, c. kr. sodn. pristav.
Kunstek Luka, d. g. profesor.
Majcen Ferdo, d. g. veroučitelj.
Mihelič Josip, c. kr. sodn. pristav.
Oschgan Simon, c. kr. notar.
Planinšek Mihael, meščan.
dr. Ploj Jakob, odvetnik.
dr. Schiffrer Ivan, c. kr. polk. zdravnik.
Slekovec Matej, župnik pri Sv. Marku.
Sok Anton, veleposestnik v Možgancih.
Strelec Anton, m. učitelj.
Suhar Franc, m. učitelj.
Šijanec Franc, nadučitelj pri Sv. Lovrenci.
dr. Triller Karol, odv. koncipijent.
Učiteljsko društvo ptuj. okraja.
Zupančič Dragotin, m. učitelj.
Żelezinger Franc, d. g. profesor.
Št. 6+25 = 31.

18. Dekanija **Rogatec.** Poverjenik: Tombah Josip.

*Knjižnica okrajna učiteljska.
*Sovič Josip, župnik v Stopercah.
*Vraz Ivan, kaplan v Rogatci.
Kozinc Ivan, kaplan pri Sv. Križi.
Merkuš Anton, župnik v Žitalah.
Sparhakl Ivan, župnik pri Sv. Petru.
Stoklas Vinko, učitelj v Žitalah.
Šalamun Martin, učitelj v Stopercah.
Tombah Josip, dekan v Rogatci.
Ulčnik Martin, kaplan pri Sv. Križi.
Vezjak Franc, učitelj v Slatin[i]
Št. 3+8 = 11

19. Dekanija **Šaleška Dolina.** Poverjenik: Kačič Ivan.

*dr Lipold Ivan, župnik pri Sv. Martinu.
Čitalnica v Šoštajnu.
Frecè Matija, župnik v Belih Vodah.
Govedič Ivan, župnik v Šoštaj[nu]
Kačič Ivan, c. kr. notar v Šoštaj[nu]
Skubic Franc, zdravnik in žup[an] v Velenji.
Št. 1+5 = 6.

20. Dekanija **Šmarije.**

a) Šmarije. Poverjenik: Ivanc Martin.

*Ulaga Josip, župnik, itd. v Št. Vidu.
Aškerc Anton, kaplan.
Ivanc Martin, dekan, itd.
Janžekovič Vid, kaplan na Sladki Gori.
Knaflič Radoslav, učitelj.
Št. 1 + 4 = 5.

b) Št. Jurij. Poverjenik: dr. Ipavic Gustav.

*dr. Ipavic Gustav, zdravnik, itd.
Sket Alfonz, trgovec v Dramljah.
Št. 1 + 1 = 2.

21. Dekanija **Šmartin.** Poverjenik: dr. Hrašovec Jurij.

*dr. Šuc Josip, dekan, itd.
*Trstenjak Davorin, župnik, itd. v Starem Trgu.
Čiček Josip, kaplan v Starem Trgu.
dr. Hrašovec Jurij, odvetnik v Slov. Gradci.
Klavžar Franc, župnik pri Sv. Ilji.
Kocbek Franc, kaplan pri Sv. Ilji.
Košar Ivan, župnik pri Sv. Florijanu.
Ostrožnik Anton, župnik v Pamečah.
Purgaj Jurij, kaplan v Šmartinu.
Rogina Ivan, posestnik, itd. v Podgorji.
Rous Karol, kaplan v Sp. Drauburgu.
Šmid Miloš, kaplan v Starem Trgu.
Št. 2 + 10 = 12.

22. Dekanija **Velika Nedelja.** Poverjenik: Jesih Anton.

*Okrajna učiteljska knjižnica.
*dr. Petovar Ivan, odvetnik v Ormoži.
*Pirnat Andrej, uradnik v Ormoži.
Čitalnica v Ormoži.
dr. Geršak Ivan, c. kr. notar v Ormoži.
Jesih Anton, oskrbnik n. reda.
Kosi Ivan, učitelj pri Sv. Lenartu.
Kranjc Vekoslav, not. koncipijent v Ormoži.
Mikl Vekoslav, trgovec v Ormoži.
Nedeljko Ivan, odv. uradnik v Ormoži.
Petek Martin, pri Veliki Nedelji.
Rakuša Franc, nadučitelj pri Sv. Bolfenku.
Skuhala Peter, župnik pri Veliki Nedelji.
Venedig Vilibald, župnik v Središči.
Vrtnik Ivan, not. koncipijent v Ormoži.
dr. Žižek Anton, zdravnik v Ormoži.
Št. 3 + 13 = 16.

23. Dekanija **Vozenica.** Poverjenik: Mraz Tomaž.

*Držečnik Luka, župan v Ribnici.
*Mraz Tomaž, dekan, itd.
Cernko Josip, kurat v Vuhredu.
Petek Anton, kaplan v Ribnici.
Strajhar Filip, krčmar itd. v Ribnici. Št. 2 + 3 = 5.

24. Dekanija **Zavrč**. Poverjenik: Šuta Ropert.

*Rajsinger Franc, trg. in pos. v Dobravi.
*Sovič o. Aleks., župnik pri Sv. Trojici.
*Šuta Ropert, dekan v Zavrči.
Čiček o. Bonaventura, kaplan pri Sv. Trojici.
Št. 3 + 1 = 4.

III. Goriška nadškofija.

1. Dekanija **Bolec**. Poverjenik: Sorč Alojzij.

Božič Peter, vikar v Trenti.
Gregorčič Simon ml., vikar v Logu.
Kranjec Franc, provizor v Soči.
Kurinčič Ivan, vikar na Serpenici.
Mlekuž Tomaž, c. kr. okr. c. nadzornik.
Moškat Franc, kaplan.
Sorč Alojzij, c. kr. poštar.
Širca Ivan, nadučitelj-vodja.
Štrukelj Mihael, vikar v Čez-Soči.
Št. 9.

2. Dekanija **Črniče**. Poverjenik: Cibič Anton

*Čitalnica v Ajdovščini.
Bralno društvo v Šempasu.
Cibič Anton, dekan v Črničah.
Frfolja Andrej, kaplan v Kamenjah.
Kersnik Leopoldina, učiteljica v Ajdovščini.
Klobovs Ivan, kaplan v Šempasu.
Kodrè Ivan, vikar v Oseku.
Kodrič Franc, kaplan v Črničah.
Krkoč Štefan, vikar v Lokavci.
Mesar Andrej, kaplan v Križi.
Poljšak Alfonz, vikar pri Sv. Tomaži.
Šimuc Ivan, vikar v Velikih Žabljah.
Št. 1 + 11 = 12.

3. Dekanija **Gorica**. Poverjenik: dr. Gregorčič Anton.

*Bensa Štefan, kanonik, itd.
*Budal Bernard, ingenieur v Bosni.
*Ferfila Franc, uradnik v plinarni.
*Grča Blaž, vikar v Čepovanu.
*Kavčič Josip, c. kr. notar.
*Knjižnica bogosl. semenišča.
*Knjižnica c. kr. studijska.
*Marušič Andrej, c. kr. gimn. profesor, itd.
*dr. vitez Tonkli Josip, odvetnik, itd. itd.
*Vales Marko, vikar v p.
*Wolf Ivan, mestni župnik.
Bajec Josip, vodja gluhonemnice.
Bajt Franc, nadučitelj v Štandreži.
Berbuč Ivan, c. kr. r. profesor.
Božič Anton, vikar v Batah.
Bralno in podporno del. društvo.
Bratina Anton, vikar v Doberdobu.
Brezovšček Andrej, župnik v Rifenbergu.
Čenčič Mihael, vikar v Desklah.
Čerin Tomaž, sem. profesor.
Čitalnica v Solkanu.
Eržen Anton, c. kr. uradnik.
Faganelj Štefan, kaplan v Renčah.
Gaberšček Simon, vikar v Štandreži.
dr. Gabrijelčič Josip, sem. ravnatelj.
Gerbec Ivan, knezonadškofij. tajnik.
Godnič Josip, vikar v Kronber
Goljevšček Franc, župnik v Batu.
Golob Josip, vikar v Podgori.
dr. Gregorčič Anton, sem. profesor, itd.

Gregorčič Anton, vikar v Št. Ferjanu.
Hmelak Franc, trgovec in posestnik.
Izobraževališče učiteljsko.
dr. Jakopič Josip, odvetnik.
Jenko Ivan, c. kr. gimn. profesor.
Juvančič Lovro, župnik v Št. Lovrenci.
Kafol Štefan, kanonik.
Knjižnica gimnazijska.
Knjižnica realska.
Knjižnica učiteljska goriške okolice.
Kocijančič Nikolaj, kaplan v Cirknem.
Kokošar Ivan, kaplan v Cirknem.
Kolavčič Ivan, župnik v Solkanu.
Kragelj Andrej, c. kr. g. profesor.
Kumar Valentin, c. kr. vadn. učitelj.
Kuštrin Ivan, kurat v Kožbani.
Leban Andrej, vikar v Grgarji.
Leban Ignacij, bogoslovec.
dr. Lisjak Andrej, zdravnik.
dr. Mahnič Anton, sem. profesor.
Marušič Josip, č. kanonik.
Mercina Ivan, c. kr. vadn. učitelj.
Pahor Anton, kaplan v Rifenbergu.
Pavletič Goth., kaplan v Kojskem.
Pavletič Josip, župnik v Renčah.
dr. Pavlica Josip, duhovnik v Rimu.
Pezdič Mihael, poštar v Solkanu.
Pirjevec Ivo, c. kr. uradnik.
Podgornik Franc, pisatelj, itd.
Poniž Benedikt, c. kr. vadn. učitelj.
Rott Antonija, učit. pripravnica.
Rudež Anton, učitelj v gluhonemnici.
Rutar Lovro, ravnatelj na Sv. Gori.
Seidl Ferdinand, c. kr. r. profesor.
Semenišče nadškofijsko.
Skubin Anton, c. kr. vadn. učitelj.
Smrekar Franc, vikar v Medani.
Spinčič Alojzij, c. kr. šolski nadzornik, itd.
Šantelj Anton, c. kr. g. profesor.
Štubelj Leopold, kaplan v Ročinji. (2 izt.)
Štubelj Vinko, vikar v Podsabotinu.
Terpin Anton, vikar v Zapotoku.
Toman Ema Albina, c. kr vadn. učiteljica.
dr. Tonkli Nikolaj, odvetnik.
Vicentini Jakob, vikar v Gabrijah.
Vodopivec Franc, c. kr. okr. š. nadzornik.
Waller Elodija, c. kr. vadn. učiteljica.
Zega Mihael, nadučitelj v Kanalu.
Žepič Franc, v. dež. kmet. šole.
Žigon Franc, m. kaplan.
Žnidarčič Andrej, vikar v Gradnem.
Št. 11 + 70 = 81.

4. Dekanija **Kobarid.** Poverjenik: Dominko Franc.

Dominko Franc, nadučitelj-vodja.
Gaberšček Andrej, učitelj na Livku.
Jarc Ivan, vikar na Ljubušnjem.
Kenda Josip, učitelj na Ljubušnjem.
Kumar Ivan, vikar v Ložeh.
Marinič Franc, vikar na Livku.
Murovec Ivan, vikar v Sedlu.
Pavša Anton, vikar v Prosnidu.
Pipan Anton, kaplan v Kobaridu.
Št. 9.

5. Dekanija **Komen.** Poverjenik: Štrekelj Edvard.

Dettoni Josip, c. kr. sodn. uradnik.
Harmel Adolf, dekan, itd.
Kodelja Josip, kaplan v Dornbergu.
Kramer Filip, župnik v Dornbergu.
Leban Anton, nadučitelj.
Štrekelj Edvard, kaplan v Komnu.
Št. 6.

6. Dekanija **Št. Peter.** Poverjenik: Poljšak Josip.

Gregorčič Simon st., vikar v p., itd. na Gradišči.
Jug Anton, vikar v Vrtojbi.
Orel Josip, učitelj v Prvačini.
Peršič Franc, okr. tajnik v Vrtojbi.
Poljšak Josip, župnik v Prvačini.
Št. 5.

7. Dekanija **Tolmin.** Poverjenik: Kragelj Josip.

*Čitalnica v Tolminu.
*Knjižnica okr. učiteljska.
Bralno društvo pri Sv. Luciji.
Bratina Kristijan, ravn. v Tolminu.
Carli Alojzij, župnik pri Sv. Luciji.
Gržlej Ivan, ravnatelj pri Sv. Luciji.
Ivančič Josip, c. kr. notar.
Kovačič Ignacij, veleposestnik pri Sv. Luciji.
Kragelj Josip, dekan, itd.
Št. 2 + 7 = 9.

8. **Posamezniki.**

Kanal: *Vidic Franc, dekan. Št. 1.

IV. Tržaško-koperska škofija.

1. Dekanija **Buzet.** Poverjenik: Benkovič Josip.

Benkovič Josip, kaplan.
Kalac Anton, dekan, itd.
Sajovec Jakob, kurat v Račicah.
Št- 3.

2. Dekanija **Dolina.**

a) Dolina. Poverjenik: Jan Jurij.

*Jan Jurij, dekan, č. kanonik, itd.
*Notar Anton, ekspozit v Plavijah.
Jereb Franc, učitelj.
Kovač Ivan, kaplan.
Mikuš Josip, župnik v Kubedu.
Pavli Alojzij, kaplan v Borštu.
Sancin Josip, župnik v Predloki.
Učiteljsko društvo kop. okraja.
Vončina Filip, dekan v Ospem.
Št. 2 + 7 = 9.

b) Brezovica. Poverjenik: Benedik Ivan.

Benedik Ivan, župnik v Brezovici.
Stržinar Josip, kaplan v Klanci.
Zupan Josip, župnik v Rodiku.
Št. 3.

3. Dekanija **Jelšane.** Poverjenik: Jenko Slavoj.

Dolžan Jurij, kaplan v Hrušici
Jenko Slavoj, trgovec, itd. v Podgradu.
Rogač Anton, dekan v Hrušici.
Vajšel Franc, učitelj v Hrušici.
Št. 4.

4. Dekanija **Kastav.** Poverjenik: Jelušič Rajmund.

Čitalnica národna v Beršecu.
Janc Josip, kaplan v Opatiji.
Jelušič Rajmund, župnik v Beršecu.
Kotarska učiteljska knjižnica.
Št. 4.

5. Dekanija **Koper.** Poverjenik: Glavina Blaž.

*dr. Kos Franc, c. kr. pripr. profesor, itd.
Černivec Anton, c. kr. pripr. profesor.
Glavina Blaž, c. kr. kazn. kurat.
Knjižnica okr. šolskega sveta.
Kožuh Josip, c. kr. pripr. profesor.
Markelj Ivan, c. kr. pripr. profesor.
Ravnateljstvo c. kr. učiteljišča.
Št. 1 + 6 = 7.

6. Dekanija **Pazin.** Poverjenik: Križman Josip.

Bukovec Franc, župnik v Trviži.
Knavs Josip, kaplan v Žminji.
Kos Ivan, c. kr. gimn. profesor.
Križman Josip, c. kr. g. profesor.
Malloyer Maks, c. kr. fin. straže komisar.
Miklavčič Karol, župnik v Žminji.
Okretič Ivan, c. kr. sodn. pristav.
Turk o. Efrem, franč. vikar.
Zavadlal Mihael, c. kr. g. profesor.
Št. 9.

7. Dekanija **Pičan.** Poverjenik: Stariha Jakob.

*Stariha Jakob, dekan, itd.
*Volčič Jakob, župnik v p. v Cerovlji.
Št. 2.

8. Dekanija **Tomaj.** Poverjenik: Leban Franc.

*Črne Anton, veleposestnik v Tomaji.
Cazafura Břetislav, c. kr. sodn. pristav v Sežani.
Črne Franc, c. kr. stotnik v p. v Tomaji.
dr. Gregorin Gustav, odv. koncipijent v Sežani.
Gulič Franja, posestnica v Sežani.
Kantè Matej, učitelj v Sežani.
Knjižnica okrajna učiteljska.
Leban Franc, c. kr. vodja zemljiščnice v Sežani.
Mahorčič Evfemija, c. kr. poštarica v Sežani.
Mahorčič Rajmund, nadžupan, itd. v Sežani.
Narobe Ivan, župnik v Divači.
Pavlin Leopold, učitelj v Vatovljah.
Podgornik Peter, trgovec v Sežani.
Praprotnik Avgust, trgovec v Lokavci.
Sila Matija, župnik v Repentabru.
Škerl Josip, kaplan v Sežani.
Štrukelj Janko, nadučitelj v Barki.
Tomšič Josip, učitelj v Skopem.
Št. 1 + 17 = 18.

9. Dekanija **Trst.** Poverjenik: Jereb Gregor.

*Cegnar Franc. c. kr. v p. kontrolor.
*Černè Ivan, kurat v Barkovljah.
*dr. Glavina Ivan, vladika, itd.

*Gorup Josip, veletržec.
*Kastelic Franc, trgovec.
*Kenda Anton, zav. uradnik.
*vitez Klodič-Sabladoški Anton, c. kr. dež. š. nadzornik, itd.
*Komar Vekoslav, gl. dež. blag. uradnik.
*Semenišče mladeniško.
*Vovk Ivan, kurat na Bazovici.
Bartelj Srečko, knjigovodja.
Cvetnič Lavoslav, c. kr. p. oficijal.
Čenčur Jakob, nadučitelj v Škednji.
Čitalnica slovanska.
Čok Andrej, učitelj na Proseku.
Dekleva Franc, trgovec.
Delavsko podporno društvo.
Dolinar Ivan, c. kr. mešč. učitelj.
Dovgan Anton, žel. uradnik.
Ferluga Štefan, učitelj na Opčinah.
Flego Peter, škofijski kaplan.
Furlan Vekoslav, c. kr. rač. uradnik.
Gašperčič Aleks, kaplan v Rojanu.
dr. Glaser Karol, c. kr. g. profesor.
Gombač Marija, učiteljica v Rojanu.
Gomilšak Jakob, n. propovednik.
Hrovatin Anton, duh. pri Sv. Antonu.
Huber Avgust, c. kr. sodn. svêtnik.
Jagodec Mihael, katehet.
Jančar Josip, učitelj na Katinari.
Jereb Gregor, c. kr brz. uradnik.
Kalister Vekoslav, zas. uradnik.
Kjuder Anton, vikar pri Sv. Justu.
Kržè Davorin, trgovec.
Kompare Josip, kaplan v Škednji.
Koren Josip, učitelj na Proseku.
Kosovel Valentin, c. kr. car. uradnik.
Legat Edvard, c. kr. kaplan v Lipici.
Legat Ivan Nep., c. kr. g. profesor.
Macher Ivan, gimn. učitelj.
Mankoč Josip, trgovec.
Michelli Iv., učiteljica na Katinari.
Muha Josip.
Mušič Andrej, zas. uradnik.
Nabergoj Ivan, veleposestnik, itd. na Proseku.
Paternost Dragoslav, c. kr. rač. uradnik.
dr. Pertot Simon, zdravnik.
Pfeifer Jurij.
Pogorelec Ivan, c. kr. p. oficijal.
Pokorn Ignacij, gimn. učitelj.
Polley Oskar, c. kr. obrtni nadzornik.
Sinkovič Davorin, c. kr. okr. š. nadzornik.
Slavec Ivan, vikar pri Sv. Justu.
Stefič Josip, fin. nadz. na Opčinah.
Straus Josip, c. kr. rač. uradnik.
Šabec Ivan, zasebnik in vlastelin.
Šilec Ivan, trgovec.
Škrabec Bogdan.
Štepančič Gracijan, trgovec.
dr. Šust Ivan, stolni prošt, itd.
Tosti Ivan, zas. uradnik.
Trnovec Bogdan, c. kr. sodnijski svêtnik.
Truden Mihael, veletržec.
Tržaško podporno in bralno društvo.
Turk Rudolf, trg. pomočnik.
Urbanija Jakob, c. kr. p. oficijal.
Urbas Viljem, c. kr. profesor.
Valenčič Ivan, trgovec.
Valentič Anton, učitelj na Opčinah.
Vičič. Ana, m. učiteljica.
Vilišič Hinko, c. kr. car. uradnik.
Vračko Oskar, c. kr. pol. komisar.
Wartho Julij, duh. pr. Sv. Antonu.
Zavnik Leop., ravnatelj na Proseku.
Žbona Andrej, žel. p. podnačeln
Žitko Anton, trgovec.
Živec M. V., ingenieur, itd.
Žužek Josip, c. kr. pol. komi

Št. 10 + 68 = 7

10. Posamezniki.

Paz: *Požar Anton, župnik. Št.

V. Krška škofija.

1. Dekanija Beljak. Poverjenik: Lendovšek Josip.

Amschl Ivan, provizor v Št. Jakobu.
Dulàr Franc, m. živinozdravnik.
Einspieler Gregor, župnik, itd. v Podkloštru.
Eller Franc, učitelj na Zili.
Filipsky Anton, c. kr. profesor.
Jerman Jurij, župnik v Štabnji.
Kandùt Filip, v Podkloštru.
Knaflič Jakob, župnik v Ločah.
dr. Košmelj Franc, c. kr. polk. zdravnik.
Kraut Valentin župnik na Brnci.
Kržič Mihael, trgovec v Podkloštru.
Lendovšek Josip, c. kr. g. profesor.
Pihač Franc, trgovec.
Podboj Anton, c. kr. poštni uradnik.
Podružnica ss. Cirila in Metoda.
Schiffrer Ivan, c. kr. poštni uradnik.
Stoeckl Simon, župnik v Št. Lenartu.
Strojnik Josip, župnik na Zili.
Št. 18.

2. Dekanija Celovec. Poverjenik: Janežič Simon.

*Janežič Evgen.
Einspieler Lambert, kanonik in kancelar.
Hren Jakob, c. kr. dež. sodn. svêtnik, drž. in dež. poslanec.
Hutter Ivan, c. kr. realski katehet.
Janežič Josip, posestnik v Lešah.
Janežič Simon, c. kr. nadporočnik v p.
dr. Janežič Valentin, c. kr. v. št. zdravnik.
Knjižnica dijaška v Marijanišči.
Rossbacher Bernard, trgovec.
Semenišče duhovniško.
dr. Sket Jakob, c. kr. g. profesor.
Sokolšek Štefan, bogoslovec.
Treiber Franc, mestni kaplan.
Wieser Ivan, župnik in n. spovednik.
Zadnikar Franc, trgovec.
Zupan Josip, poobl. grof Eggerjev.
Št. 1 + 15 = 16.

3. Dekanija Doberla Ves. Poverjenik: Šervicelj Matej.

*Šervicelj Matej, komendator, itd. na Reberci.
Boštijančič Ivan, župnik v Kamnu.
Mihl Franc, provizor v Želinjah.
Muden Simon, župnik v Železni Kaplji.
Peterman Josip, župnik, itd. v Št. Vidu.
Škerbinc Josip, župnik v Ogerčih.
Št. 1 + 5 = 6.

4. Dekanija Kanalska Dolina. Poverjenik: Incko Simon.

Globočnik Ivan, župnik na Pontablu.
Incko Simon, dekan v Žabnicah.
Mikuluš Anton, ekspozit v Rablu.
Selnik Luka, župnik v Ovčji Vesi.
Št. 4.

5. Dekanija Rož Spodnji. Poverjenik: Ambrož Matija.

Ambrož Matija, dekan v Kaplji.
Gradičnik Sebastijan, župnik v Bilčovsi.
Simonič Ivan, župnik v Št. Janži.
Št. 3.

6. Dekanija **Tinje**. Poverjenik: Bizer Andrej.

Bizer Andrej, dekan, itd. v Grab štajnu.
Marinič Franc, administrator pri Sv. Tomaži.
Miklav Urban, kanonik pri Gospe-sveti.
Ogriz Ivan, administrator v Medgorjih.
Premru Franc, kaplan v Tinjah.
Serajnik Lovro, prošt v Tinjah.
Štiberc Ivan, župnik v Timenici.
Št 7.

7. Dekanija **Velikovec**. Poverjenik: Hočevar Jakob.

Centrih Franc, župnik pri Sv. Petru.
Hočevar Jakob, mag. pharm. in trgovec.
Karpf Valentin, župnik v Kloštru.
dr. Kulterer Jurij, odvetnik.
Petek Franc, župnik v Grebinji.
Sirnik Ivan, kanonik.
Volavčnik Ivan, župnik na Rudi.
Št. 7.

8. **Posamezniki.**

Labod: Žerjav Matej. župnik.
Špital: *Hrašovec Franc, c. kr. okr. sodnik.
Kremenšek Janko, c. kr. vl. koncipist.
Št. Paul: *Pirc Franc, prefekt.
Št. 2 + 2 = 4.

VI. Sekovska škofija.

1. Dekanija **Admont**. Poverjenik: Pivec o. Maksimilijan.

*Matevžič o. Eginhard, g. profesor.
*Pivec o. Maksimilijan, redovnik.
Trček o. Egid, redovnik.
Št. 2 + 1 = 3.

2. Dekanija **Cmurek**. Poverjenik: Pavalec Jurij.

Lopič Ivan, kaplan v Cmureku.
Pavalec Jurij, kaplan v Cmureku.
Št. 2.

3. Dekanija **Gradec**. Poverjenik: Hauptmann Franc.

*Bradaška Franc, kr. gimn. ravnatelj v p.
*dr. Ipavic Benjamin, m. zdravnik.
*Komel pl. Sočebranski Andrej, c. kr. major v p.
*dr. Krek Gregor, c. kr. vseuč. profesor, itd.
*dr. Muršec Josip, c. kr. r. profesor v p., itd.
*Švajgar Gabrijel, min. gvardijan.
dr. Čamer Anton. vseuč. docent.
Dolenc Franc, c. kr. p. oficijal.
Goršič Ivan, učitelj v Karlovi.
dr. Gregl Josip, zobozdravnik.
Hauptmann Franc, c. kr. profesor
dr. Hoffer Edvard, d. r. profesor
Hubad Franc, c. kr. g. profesor
dr. Klemenčič Ignacij, vseučilišk docent.
Lavrič Josip, m. učitelj.

Novotny Emanuel, c. kr. okrajni sodnik v p.
grof Pace Anton, c. kr. nam. svêtnik.
Papež Ivan, dež. r. profesor.
dr. Purgaj Jakob, c. kr. g. profesor.
Reich Anton, c. kr. fin. oficijal.
Rutnik Rajko, c. kr. poštni sluga.
„Triglav“, akad. društvo.
Turkuš Anton, dež. r. profesor.
Verbošek Josip, zast. uradnik.
Wallner Peter, ces. svêtnik in pripr. katehet.
dr. Žižek Franc, zdravnik.
Št. 6 + 20 = 26.

4. Posamezniki.

Liebenau: dr. Zupančič Franc, c. kr. polk. zdravnik.
Seegraben: Sedej Andrej, delovodja.
St. Gallen: Wendler Sigmunda, c. kr. okr. sodnika soproga.
Strass: dr. Miglič Peter, c. kr. polk. zdravnik. Št. 4.

VII. Razne druge pokrajine.

1. Nižjeavstrijska.

a) **Dunaj.** Poverjenik: Navratil Ivan.

*dr. Babnik Miroslav, odvetnik.
*Cigale Matej, c. kr. vl. svêtnik.
*baron Conrad - Eybesfeld Žiga, bivši minister, itd., itd.
*Kandernal Franc, c. kr. g. profesor.
*dr. vitez Miklošič Franc, c. kr. vseuč. profesor v p., itd. itd.
*Napret Teodor, c. kr. dvorni svêtnik, itd.
*Novak Peter, terez. prefekt.
*Sežun Žiga, c. kr. blag. uradnik.
*dr. Simonič Franc, c. kr. uradnik v vseuč. knjižnici.
*baron Schwegel Josip, c. kr. sekc. načelnik v p., itd. itd.
*dr. Turner Paul, zasebnik.
*Zelenik Josip, odgojitelj.
Ciperle Josip, mešč. učitelj.
Jančar Franc, duhovnik n. reda.
dr. Jelenc Josip, odgojitelj.
Levičnik Albert, c. kr. sekc. svêtnik.
Lukančič Ivan, c. kr. nadingenieur v p.
Luzar Ivan, žel. revident.
dr. Murko Matija, prof. kandidat, itd.
dr. Napotnik Mihael, c. kr. dvorni kaplan, itd.
Navratil Ivan, c. kr ravn. predstojnik pri najv. sodišči.
Oblak Franc, c. kr. poštni uradnik.
dr. Ploj Miroslav, c. kr. fin. prok. koncipist.
Polak o. Alojzij, min. provincijal.
Pukl Radoslav, odv. koncipijent.
Rybař Otokar, stud. jur.
Stritar Josip, c. kr. g. profesor.
dr. Štrekelj Karol, vseuč. docent.
Šuklje Franc, c. kr. g. prof., itd.

b) **Dunajsko Novo Mesto.** Poverjenik: Poznik Radivoj.

*Poznik Radivoj, c. kr. ingenieur.
dr. Detela Franc, c. kr. g. profesor.
Št. 13 + 18 = 31.

2. Ostala Primorska.

Krk: Šorli Ivan, c. kr. okr. komisar.
Lošinj: Šinek Rajko, c. kr. davkar.
Pulj: Kuralt Ivan, c. kr. nam. kaplan I. r. Št. 3.

3. Tirolska s Predarlsko.

Bolcan: Schreiner Henrik, c. kr. pripr. profesor.
Inomost: Škofic Lovro, c. kr. blag. ravnatelj.
Trident: Jaklič Anton, c. kr. vojni kaplan. Št. 3.

4. Češka.

a) **Praga.** Poverjenik: Lego Jan.

*Češko-slovenski spolek.
Hora Jaroslav, dijak.
Lego Jan, uradnik č. muzeja, itd.
Mašek Ignacij, c. kr. g. profesor.
Občina mestna v Melniku.
Slavia, literarní a řečnický spolek.
dr. Volkar Andrej, c. kr. okr. komisar v Karlinu.

b) **Drugi kraji.**

Gostrna: Artel Anton, c. kr. gimn. profesor.
Jindřichov Hradec: Lego Franc, mešč. učitelj.
Valč: Trobec Matej, odgojitelj.
Železni Brod: dr. Havliček K., odvetnik.
Št 1 + 10 = 11.

5. Moravska.

Iglava: dr. Primožič A., c. kr. gimn. profesor.
Novi Jičin: Apih Josip, d. realski profesor. Št. 2.

6. Šlezija.

Belsk: *Makuc Ivan, c. kr. obrt. profesor. Št. 1.

7. Galicija.

Tarnopol: Kopytzak Bazil, c. kr. gimn. profesor. Št. 1.

8 Dalmacija.

Benkovac: Namar Franc, c. kr. kot. tajnik.
Dubrovnik: Pavlica Andrej, c. kr. nam. profesor.
Orebić: *dr. Čuček Lovro, c. kr. polk. zdravnik v p.
Spljet: Rutar Simon, c. kr. gimn. profesor. Št. 1 + 3 = 4.

9. Ogerska.

Košice: *Kranjc V. J, c. kr. žen. major.
Pečuh: Prelec o. Probo, redovnik.
Rozman o. Robert, redovnik. Št. 1+2 = 3.

10. Hrvatska s Slavonijo.

a) **Karlovec.** Poverjenik: Steklasa Ivan.

*Steklasa Ivan, kr. gimn. profesor.
Lipež Viktor, kr. g. ravnatelj v Rakovcu.
Podgoršek Josip, kr. g. profesor v Rakovcu.
Vamberger Mihael, kr. g. profesor v Rakovcu.

b) **Varaždin.** Poverjenik: dr. Križan Josip.

*Francelj Jernej, kr. r. prof. v p.
dr. Križan Josip, kr. g. profesor.
Raič o. Ivan, kap. vikar.

c) **Zagreb.** Poverjenik: dr. Celestin Franc.

*dr. Celestin Franc, kr. gimn. profesor, itd.
*Kastelic Franc, c. kr. stotnik v p.
*dr Kopač Josip, odvetnik.
Mažuranič Anton, kr. gimn. ravnatelj v p.
Starè Josip, kr. realski profesor.
*Veber Adolf, kanonik.
Badalić M., kr. gimn. profesor.
Baneković Gregor, klerik.
Barlè Janko, klerik.
dr. Bauer Anton, kr. g. veroučitelj.
Benigar Ivan, kr. g. profesor.
Bučar Viktor, bogoslovec.
Budinščak Paul, klerik.
Cajnko Valentin, bogoslovec.
Čaić Koloman, klerik.
dr. Dočkal Jurij, lic. profesor.
Filipec Mijo, bogoslovec.
dr. Fon Josip, primarij, itd.
Frzić Miljutin, klerik.
Gabrić Vekoslav, klerik.
Gudek Dominik, klerik.
Juratovič Anton, klerik.
Knjižnica kr. gimnazije.
dr. Kosirnik Ivan, zdravnik, itd.
Kućak Štefan, kr. gimn. profesor.
pl. Kukuljević-Sakcinski Ivan, predsednik „Matice Hrvatske“, itd.
Kuralt Franc, tajnik gosp. društva.
Magdić Franc, kr. r. profesor.
Marn Franc, kr. gimn. profesor.
Miholić Stanko, kr. g. profesor.
dr. Mušić Avgust, kr. g. profesor.
Pasarić Josip, kr. gimn. profesor.
Penko Lovro, umetni vrtlar.
Posavec Andrej, bogoslovec.
Slukić Andrej, klerik.
Smičiklas Tadej, kr. vseuč. profesor.
Stožir Ivan, kr. realski profesor.
Strunjak Štefan, klerik.
dr. Suk Feliks, kr. vseuč. profesor.
Šuller Franc, kr. š. nadzornik.
Švarić Anton, bogoslovec.
Tkalčič Ivan, knjižničar jugoslav. akademije, itd.
dr. Tomić Peter, kr. g. profesor.
Tomšič Ljudevit, šolski ravnatelj.

Torbar Josip, kr. r. ravnatelj, itd.
Trbuljak Blaž, klerik.
Valjavec Matija, kr. g. profesor.
dr. Vidrič Lovro, odvetnik in posestnik.
dr. Weingerl Josip, primarij, itd.
Zagorac Štefan, klerik.
Zbor duhovniške mladeži.
Zupan Ivan, kr. g. profesor v p.

d) Ostali kraji.

Bednja: Vojska Lavoslav, župnik.
Djakovo: *Strossmajer dr. Josip Jurij, škof bosenski in sremski, itd. itd.
Konščina: *Košiček Ubaldo, župnik.
Križevci: Lenarčič Andrej, d. gozd. profesor.
Novi Marof: Koželj Anton, odgojitelj.
Osjek: *Jelovšek Martin, kr. gimn. ravnatelj.
Požega: *Kos Anton, viećnik sodb. stola.
Bošnjak Ivan, opat.
Mazek Anton, kr. gimn. ravnatelj.
Slunj: *Zor Lovro, okr. zdravnik.
Trsat: Majar o. Hrizogon, redovnik. Št. 13 + 57 = 70.

11. Bosna in Hercegovina.

a) **Sarajevo.** Poverjenik: dr. Jeglič Anton.

dr. Jeglič Anton, kanonik.
Nemanič Davorin, c. kr. gimn. ravnatelj.
Žnidaršič Jakob, c. kr. gimn. profesor.

b) Ostali kraji.

Dolnja Tuzla: Maselj Franc, c. kr. rač. častnik. Št. 4.

12. Rusija.

*Slavj. dobrodelni komitet v St. Petersburgu. Št. 1.

13. Italija.

Ušeničnik Franc, bogoslovec v Rimu. Št. 1.

14. Angleška.

Morfill W. R., kr. vseuč. profesor v Oxfordu. Št. 1.

15. Amerika.

*Jeram Peter, duhovnik v Shakopee.
Bilban Matija, bogoslovec. Št. 1 + 1 = 2.

Pregled vseh društvenikov.

Vrsta	Imena škofijam	Število društvenikov častnih	ustanovnih	letnih	skupno
I.	ljubljanska	—	150	700	850
II.	lavantinska	1	86	258	345
III.	goriška	—	15	117	132
IV.	tržaško-koperska	—	17	121	138
V.	krška	—	4	61	65
VI.	sekovska	—	8	27	35
VII.	razne druge	7	32	106	145
	Skupaj	8	312	1390	1710

VI.

Z „Matico Slovensko“ zamenjujejo knjige.

1. Matica srbska v Novem Sadu. (1864)
2. Matica gališko-ruska v Lvovu. (1865)
3. Akademija cesarska v St. Petersburgu. (1866)
4. Matica češka v Pragi. (1866)
5. Beseda umetniška v Pragi. (1866)
6. Družba sv. Mohorja v Celovci. (1866)
7. Društvo pravniško v Pragi. (1866)
8. Srbsko učeno društvo v Belem Gradu. (1868)
9. Društvo sv. Jeronima v Zagrebu. (1869)
10. Matica moravska v Brnu. (1869)
11. Prvo društvo gabelsb. stenografov v Pragi. (1870)
12. Universiteta imperatorska v Varšavi. (1872)
13. Universiteta imperatorska v Moskvi. (1872)
14. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti v Zagrebu. (1874)
15. Knjižnica slavj. komiteta v Moskvi. (1877)
16. Hrvatski pedagogijsko-književni sbor v Zagrebu. (1878)
17. „Smithsonian Institution“ v Washingtonu. (1879)
18. Bolgarsko književno društvo v Sredci. (1882)
19. Matica srbska v Budišinu. (1882)
20. Universiteta imperatorska v Kijevu. (1882)
21. Jednota čeških mathematikov v Pragi. (1884)
22. Kr. češka společnost náuk v Pragi. (1884)
23. Spolek arhitektov in ingenieurjev v Pragi. (1884)
24. Spolek čeških filologov v Pragi. (1884)
25. Matica hrvatska v Zagrebu. (vnovič 1886)
26. „American philosophical society“ v Philadelphiji. (1886)

VII.

Zaznamek književne zaloge „Matice Slovenske“ in kupna cena posameznim iztisom.

1.	Narodni „Koledar in Letopis“ za l. 1867	—	gld.	20	kr.
2.	Narodni „Koledar in Letopis“ za l. 1868	—	„	50	„
3.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1871. Uredil dr. E. H. Costa.	—	„	50	„
4.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1872—1873. Uredil dr. E. H. Costa	—	„	50	„
5.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1874. Uredil dr. E. H. Costa	—	„	50	„
6.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1875. Uredila I. Tušek in M. Pleteršnik	—	„	50	„
7.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1876. Uredil M. Pleteršnik .	—	„	50	„
8.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1877. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	50	„
9.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1878. I. in II. del. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	25	„
10.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1878. III. in IV. del Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	25	„
11.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1879. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	50	„
12.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1880 Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	50	„
13.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1881. Uredil dr. J. vitez Bleiweis-Trsteniški	—	„	50	„
14.	Letopis „Mat. Slov.“ za l 1884. Uredil E. Lah . . .	1	„	—	„
15.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1885. Uredil Fr. Levec . .	1	„	50	„
16.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1886. Uredil Fr. Levec . .	1	„	—	„
17.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1887. Uredil Fr. Levec . .	1	„	20	„
18.	Letopis „Mat Slov.“ za l. 1888. Uredil dr. L. Požar .	1	„	—	„
19.	J. Trdina: Zgodovina slovenskega naroda	—	„	60	„
20.	J. Krsnik: Zgodovina avstrijsko-ogerske monarhije. (II. popravljeni natis)	—	„	20	„
21.	Erben-Rebec: Vojvodstvo Kranjsko	—	„	20	„
22.	Erben-Rebec: Vojvodstvo Koroško	—	„	20	„
23.	Slovenski Štajer. Spisali rodoljubi. I. snopič	—	„	25	„
24.	dr. Ivan Gršak: Slovenski Štajer. III. snopič . . .	—	„	30	„
25.	Majciger-Pleteršnik-Raić: Slovanstvo. I del. .	—	„	50	„
26.	J. V.: Grmanstvo in njega vpliv na Slovanstvo v srednjem veku	—	„	10	„
27.	J. Jesenko: Prirodoznanski zemljepis	1	„	—	„
28.	Rossmaessler-Tušek: Štirje letni časi	—	„	40	„
29.	Felloecker-Erjavec: Rudninoslovje	—	„	40	„
30.	Pokorny-Tušek: Prirodopis rastlinstva s podobami	—	„	85	
31.	Pokorny-Erjavec: Prirodopis živalstva s podobami	1	„	16	
	Knjiga prirode:				
32.	I. snopič — Schoedler-Tušek: Fizika .	—	„	40	
33.	II. snopič — Schoedler-Ogrinec-Erjavec: Astronomija in Kemija	—	„	40	„
34.	III. snopič — Schoedler-Zajec: Mineralogija in Geognozija	—	„	40	„
35.	IV. snopič — Schoedler-Tušek-Erjavec: Botanika in Zoologija	—	„	50	„

36.	J. Žnidaršič: Oko in vid	—	gld.	25	kr.
37.	J. Vesel: Olikani Slovenec	—	„	40	„
38.	Nauk o telovadbi. II. del. (S podobami)	—	„	40	„
39.	Jules Verne-Hostnik: Potovanje okolo sveta v 80 dneh	—	„	40	„
40.	dr. M. Samec: Vpliv vpijančljivih pijač	—	„	10	„
41.	Fr. Levstik: Vodnikove pesni	—	„	50	„
42.	J. Vesel-Koseski: Raznim delom dodatek	—	„	20	„
43.	A. Praprotnik: Dr. Lovro Toman (s podobo)	—	„	40	„
44.	V. Urbas: Dr. Etb. H. Costa (s podobo)	—	„	40	„
45.	J. Marn: Kopitarjeva spomenica	—	„	40	„
46.	M. Cigale: Znanstvena terminologija	1	„	—	„
47.	Fr. Marn: Slovnica češkega jezika	—	„	60	„
48.	J. Šuman: Slovenska slovnica po Miklošičevi primerjalni	1	„	50	„
49.	Woldřich-Erjavec: Somatologija	—	„	75	„
50.	L. Lavtar: Geometrija za učiteljišča	1	„	20	„
51.	Dr. S. Šubic: Telegrafija	—	„	30	„
52.	I. Tomšič: Slovenska bibliografija (Let. za l. 1881)	—	„	20	„
53.	F. M. Štiftar: Pavel M. Leontijev	—	„	10	„
54.	P. Kosler: Imenik mest, trgov in krajev	—	„	20	„
55.	Turgenjev-† Remec: Lovčevi zapiski II. del	—	„	50	„
56.	Spomenik o šeststoletnici začetka habsburške vlade	3	„	—	„
57.	dr. Fr. Kos: Spomenica tisočletnice Metodove smrti	—	„	80	„
58.	I. Vrhovec: Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih	1	„	—	„
59.	Kraševski-Podgoriški: Koča za vasjo (Povest)	1	„	—	„
60.	Gogolj-Podgoriški: Mrtve duše (Roman)	—	„	80	„
61.	dr. Fr. Lampe: Vvod v modroslovje	1	„	—	„
62	Jos Apih: Slovenci in l. 1848	1	„	—	„
63	Fr. Levec: Erjavčevi pripovedni spisi (I. del)	—	„	70	„
64.	Fr. Dolinar: Prihajač (Povest)	—	„	30	„
65.	dr. E. H. Costa: Statistični pregled vseh čitalnic	—	„	10	„
66.	dr. J. Pajek: Črtice duševnega žitka štajerskih Slovencev	1	„	20	„
67.	Zemljevidi: Azija, Amerika Severna in Južna, Afrika, Avstralija, Rusija, Turčija, Britanija z Irsko, Skandinavija, Švica, Španija s Portugalsko, Francija, Nizozemska z Belgijo, Italija in Nemčija, vsak	—	„	10	„
68.	Narodopisni zemljevid slovenske in hrvatsko-srbske zemlje	—	„	5	„

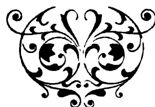

VIII.

Gg. poverjenikom in udom „Matice Slovenske" na znanje in ravnanje.

Ud „Matice Slovenske" postane, kogar sprejme društveni odbor: a) ako se kot *ustanovnik* zaveže plačati 50 gld. a. v. ali takoj, ali pa v petih letnih obrokih; b) ako kot *letnik* plačuje po 2 gld. udnine na leto. (§ 2. dr. pravil.) *Člane, ki ne plačujejo*

redno v prvi polovici vsacega leta doneskov, katere so se zavezali plačevati, sme odbor iz društva izbrisati. (§ 3. dr. pravil.) Vsak društvenik ima pravico podajati društvu po odboru nasvete, udeleževati se letnih velicih zborov in njih razgovorov, glasovati, odbornike voliti in sam voljen biti, prejeti poročilo o društvenem delovanji in gospodarstvu z novci in dobiti imenik vseh društvenikov. (§ 4. dr. pravil.) Društvo ima namen slovenskemu narodu pripomoči do prave omike s tem, da primerne knjige v slovenskem jeziku na svetlo daje ali vsaj podpira, da se izdadô. (§ 1. dr. pravil.) Le častni in ustanovni društveniki imajo brezpogojno pravico do vseh knjig, ki jih društvo da na svetlo. Običajno daje Matica vse knjige tudi letnikom, akoravnò odboru pristoja pravica, dajati jim le nekaj teh knjig. Vendar mora njih vrednost vsaj polovico toliko znašati, kolikor bi znašala prodajalna cena vseh ob društvenih stroških istega leta na svetlo danih knjig. (§ 5. dr. pravil.) *Stroške za razpošiljanje knjig mora plačati vsak društvenik sam.* (§ 7. dr. pravil.)

VSEBINA.

